НИЗАМИ КӘНҸӘВИ

ЈЕДДИ ҜӨЗӘЛ

НИЗАМИ КӘНҸӘВИНИН
840 ИЛЛИЈИНӘ

АЗӘРБАЈҸАН ССР
ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫ

НИЗАМИ адына ӘДӘБИЈЈАТ ИНСТИТУТУ

АЈ-175828

НИЗАМИ КӘНҸӘВИ

Ш6
Н65

ЈЕДДИ КӨЗӘЛ

Филоложи тәрҹүмә, изаһлар
вә гејдләр профессор
РУСТӘМ ӘЛИЈЕВИНДИР

М. Ф. Ахундов адына
Азәрб. Республика
КИТАБХАНАСЫ

«ЕЛМ» НӘШРИЈЈАТЫ
БАКЫ—1983

Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасы
Редаксија-Нәшријјат Шурасынын
гәрары илә чап олунур

•

Елми редактор
Әһмәдаға Әһмәдов
Рә'јчи
Таһир Мәһәррәмов

© «Елм» нәшријјаты, 1983-ҹү ил.

Н $\frac{70403-000}{Н-655-82}$ 9—82

ИНСТИТУТДАН

Бәшәр тарихиндә унудулмаз адлар, дүнјаја сон дәрәҹә бөјүк мә'нәви сәрвәтләр вермиш даһиләр вардыр: Данте, Шекспир, Шиллер, Пушкин, Балзак, Толстој, Горки... Онлар јарадыҹылыгларында өз дөврләрини бүтүнлүклә әкс етдирәрәк үзви сурәтдә сосиалист ҹәмијјәтинин дә мә'нәви тәләбләри олан һуманизмә, јүксәк мә'нәвијјата вә јахшы әмәлләрә сәсләмишләр. Әсәрләри илә Шәрг бәдии фикри тарихиндә јени сәһифә ачмыш, бөјүк Азәрбајҹан шаири вә мүтәфәккири Низами Кәнҹәвинин дә ады бу әдәбијјат устадлары илә јанашы дурур[1]. Она көрә, чох тәбиидир *ки, Азәрбајҹан КП МК Низами ирсинин өјрәнилмәси, нәшри вә тәблиғини јахшылашдырмаг тәдбирләри, һабелә шаирин анадан олмасынын 840 иллијини кечирмәк һаггында гәрарлар гәбул етмишдир.*

Партијамызын классик вә муасир мәдәнијјәтә бөјүк гајғысынын тәзаһүрү олан бу гәрарлара әсасән Низами ирсинин нәшри саһәсиндә хејли иш көрүлмүшдүр. Шаирин әсәрләринин Азәрбајҹан вә рус дилләриндә филоложи вә мәнзум тәрҹүмәләринин јени нәшрләри һазырланмыш, онларын бир чоху кечән ил нәфис шәкилдә чапдан бурахылмышдыр.

Тәгдим олунан китабда Низаминин «Једди көзәл» поемасынын филоложи тәрҹүмәси верилир. Шаирин 800 иллик јубилеји заманы тәртиб вә нәшр едилмиш елми-тәнгиди мәтнләр силсиләсиндә «Једди көзәл» мәтни олмадығына вә белә бир мәтн Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасында инди һазырландығына көрә, тәрҹүмә үчүн мәшһур Иран низамишүнасы Вәһид Дәсткирдинин нәшриндәки мәтн әсас көтүрүлмүшдүр.

Тәрҹүмәчи, изаһ вә гејдләрин мүәллифи Азәрбајҹан ССР ЕА Низами адына Әдәбијјат Институтунун Низамишүнаслыг шө'бәси мүдири көркәмли шәргшүнас алим, филолокија елмләри доктору, әмәкдар елм хадими про-

[1] «Правда» гәз., 17 нојабр 1981, №-231.

фессор, Рүстәм Әлијевдир. Орта әсрләрә аид әдәби абидәләрин тәдгиги, тәрҹүмә вә нәшри, о ҹүмләдән Низами ирсинин Азәрбајҹан вә рус дилләринә тәрҹүмәси саһәсиндә зәнкин тәҹрүбәси олан Р. Әлијев даһи шаирин истәр идеја-мәзмун, истәрсә бәдии сәнәткарлыг ҹәһәтиндән камил олан бу поемасы үзәриндә мүвәффәгијјәтлә ишләмиш, онун азәрбајҹанча дүрүст сәсләнмәси үчүн бөјүк, сәмәрәли әмәк сәрф етмишдир.

Азәрбајҹан ССР ЕА Низами комиссијасынын мәтнШүнаслыг групу академик Мәммәд Арифин «Једди көзәл»ин мәнзум тәрҹүмәсинә (Бакы, 1947) јаздығы мүгәддимәнин бу китабда тәкрар нәшрини мәсләһәт көрмүшдүр.

Мүдиријјәт

«ЈЕДДИ КӨЗӘЛ»

«Једди көзәл» поемасы Низами Кәнҹәвинин дөрдүнҹү бөјүк әсәри, үчүнҹү бөјүк поемасыдыр. Бу поемада Низами тарихи фонда кениш вә зәнкин бир лөвһә јаратмыш, иҹтимаи-сијаси фикирләрин даһа ајдын бир шәкилдә ифадә етмишдир. «Хосров вә Ширин», «Лејли вә Мәҹнун» поемаларындан сонра ән мараглы ашигәнә бир поема олан «Једди көзәл»дә Низами вә ифшачы гәләмини кизләмәмиш, бәлкә, ону даһа сәрбәст ишләдә билмәк үчүн әлверишли бир зәминә һазырламышдыр.

Низаминин әсас сүжет олараг истифадә етдији Бәһрам-Кур сурәти Јахын Шәрг тарихиндә чох мәшһур сурәтләрдән биридир. Сасаниләр сүлаләсинин 14-ҹү падшаһы олан Бәһрам-Кур биринҹи Јәздкүрдүн оғлудур. 420-ҹи илдә тахта отурмушдур. Онун һәјаты Низамидән әввәл дә шаирләрин диггәтини ҹәлб етмишди. Бөјүк фарс-таҹик шаири Фирдовси «Шаһнамә»дә Бәһрамын сәркүзәштләриндән бир сыра мараглы епизодлар вермишдир. Лакин Низаминин бу сурәтә мүраҹиәт етмәсини јалныз онун мәшһурлуғу илә изаһ етмәк кифајәт дејилдир. Мә'лумдур ки, Низами һәр һансы бир әсәри јазмаға башларкән онун материалы үзәриндә узун заман ишләмишдир, о јалныз јазылы мә'хәзләрдән дејил, еjни заманда, халг ичәрисиндә мәшһур олан вә ағыздан-ағыза долашараг кәзән рәвајәтләрдән, нағыллардан, гоча кишиләрин сөһбәтләриндән диггәтли сурәтдә истифадә етмишдир.

Низами топладығы тарихи материалларын өз јарадыҹылыг принсипинә, өз идеја вә мәгсәдинә нә дәрәҹәдә ујғун олуб-олмадығыны јохламыш, ујғун оланларыны көтүрмүш, олмајанларыны исә истәдији шәкилдә дәјишдирмиш вә тамамламышдыр. Низами Фирдовсинин сәнәтинә һөрмәтлә јанашыр вә гәдим падшаһлар һаггындакы ән гијмәтли мә'луматлары һәр кәсдән әввәл онун «Шаһнамә»дә әкс етдирдијини гејд едир. Лакин Фирдовсинин һагларында бәһс етдији тарихи сималара Низами тамамилә башга нөгтеји-нәзәрдән јанашдығы үчүн бу мөвзуларда һәмишә дејилмәмиш сөзләр, тамамланмамыш фикирләр, һәлә «тамамилә дешилмәмиш көвһәрләр» тапыр:

Шаһларын чох узун тарихи варды,
Бириндән бир әсәр јазмаг оларды.

Бир дәрин фикирли вармыш ки, о тәк,
Јазмыш бу шејләри нәзмә чәкәрәк,
Јердә гырынтылар галмыш лә'лдән,
Ону да чохлары бурахмаз әлдән.
Көвһәр устады тәк мән дә јаратдым,
Белә бир хәзнәни ортаја атдым.
Әсл шеј ахтаран агил инсанлар
Әзиз тутар буну, гәдрини анлар.
Бакир сөз демишәм, чох әлләшмишәм.
Јары дешилмәмиш көвһәр дешмишәм.
Доғру сајдығымы јеринә гојдум,
Һәр шејин гәдрини һаггыјла дујдум.
Дедим ки, бир әсәр јарадым кәрәк,
Инчә нахышларла кәсилсин бәзәк.

Белә «инчә нахышлара бәзәк кәсилән» әсәрләрдән бири дә «Једди көзәл»дир. Бу поемада Низамини һәр шејдән әввәл һансы моментләр чәлб етмишдир? Әсәрин чох романтик адындан вә орада бөјүк бир јер тутан једди новелладан заһирән белә нәтичә чыхармаг олар ки, Низами бурада «Хосров вә Ширин» ,«Лејли вә Мәчнун» поемаларынын тамамилә әксинә олараг мәс'уд вә нәш'әли севки мачәралары илә мәшғул олмушдур. Доғрудур, бу мәсәлә дә әсәрдә диггәтә лајигдир, бу барәдә ашағыда бәһс едәчәјик, лакин Низамини ән чох марагландыран бу новеллалар дејил, Бәһрам-Курун падшаһлығы, онун дөвләт гурулушу вә идарә үсулудур. Бу чидди ичтимаи вә сијаси мәсәләләрин Низами јарадычылығында тутдуғу јери, биз онун биринчи әсәри олан «Сирләр хәзинәси»ндән башлајараг һәр бир әсәриндә ачыгдан-ачыға көрмүшүк.

Ағыллы вә әдаләтли шаһ проблеми Низамини чох мәшғул етмишдир.

Бу проблеми шаир бә'зән бир гәдәр үстүөртүлү, чох вахт исә тамамилә ачыг-ајдын бир шәкилдә ирәли сүрмүш вә һәр јердә ејни гәтијјәт вә мөһкәм фикирлиликлә һәлл етмишдир. Дөврүн тәләб вә ән'әнәләринә риајәт едәрәк, өз өлмәз әсәрләрини падшаһлара иттиһаф едән Низами, бу падшаһлары мәдһ вә тә'риф етмәкдән артыг, онлары тәнгид етмәк, зүлмдән чәкиндирмәк мәгсәдини дашымыш, онлары ағыллы олмаға, сәхавәтли вә әдаләтли олмаға чағырмышдыр. Низами Азәрбајчан һакимләринә һәр заман хатырлатмышдыр ки, дөвләтин јарашығы халгы әдаләтлә идарә етмәкдир. Буна көрәдир ки, онун сурәтләри—Искәндәрләр, Бәһрам-Курлар, Хосров Пәрвизләр, Әнуширәванлар нәтичә е'тибарилә бу бөјүк һикмәти баша дүшүр вә өмүрләринин сонунда да олса, бу јола кәлиб чыхырлар.

Әлаәддин Көрпә Арслана (1174—1207) иттиһаф олунмуш «Једди көзәл» поемасында Низами бу мәсәләјә даһа јахындан тохунмуш, дөвләт гурулушу ишиндә халгын ролуна бөјүк еһтијач олдуғуну сүбут етмишдир. Әнуширәваны өз ағыллы вәзири әдаләтли олмаға мәчбур едирсә, Искәндәр өз хејирхаһ ишләри үчүн бөјүк философлардан илһам алырса, Хосров Пәрвиз, Ширинин јүксәк ешгиндәки гүввәтә тәслим олурса, бу поеманын гәһрәманы Бәһрам-Кур әмәкчи халгын, гојун отаран гоча бир чобанын һикмәти гаршысында диз чөкүр, онун вердији дәрсдән ибрәт алыр.

Халгы хошбәхт етмәк, өлкәни чичәкләндирмәк вә мөһкәмләндирмәк үчүн әдаләтли олмаг лазымдыр.

Халгын өзүнә, өз мәнафејинә вә һәтта дөвләт гурулушунда иштиракына архаланмадан әдаләтли олмаг чәтиндир.

«Једди көзәл» поемасындакы әсас идеја бундан ибарәтдир. Бөјүк Низаминин демократик фикирләри, Азәрбајчан халгына олан дәрин мәһәббәти, онун һуманизми бу әсәрдә ән јүксәк бәдии ифадәсини тапмышдыр.

Бәһрам-Кур ағыллыдыр. О, көзәл тәрбијә алмыш, мүхтәлиф елмләр вә дилләр өјрәнмишдир. О, чәсарәтли, күчлү, һәјата гаршы никбин вә үмидлидир. Һәлә чаванлығында көзләринин гаршысында баш верән бир сыра һадисәләр онун доғру бир јолла инкишаф етмәсинә көмәк етмишдир. Мәсәлән, Не'манын бөјүк ме'мар Симнары галанын башындан атдырмасы Бәһрама чох тә'сир едир. Одур ки, өзү үчүн једди күнбәд тикдирдији заман Шејда адлы ме'мары бөјүк мүкафатла јола салыр. Бу нәһәтдән кәнизи Фитнә илә онун арасында баш верән һадисә дә марагдыдыр. Ағыллы Фитнәнин она галиб кәлмәси Бәһрамын инкишафына аз көмәк етмир. Гәһрәманлары донмуш һалда дејил, даима һәрәкәтдә вә инкишафда көстәрән Низами әтрафындакы адамларын вә һадисәләрин гәһрәмана тә'сиринә вә бу тә'сирләрин онун психолокијасындакы, характериндәки ин'икасына бөјүк әһәмијјәт верир. Бу сурәтлә биз Бәһрамын ағыллы вә тәдбирли олдуғуну, чәтин вә ағыр ишләрин ичиндән тез вә бачарыгла чыхдығыны көрүрүк. Лакин бу ағыл онда нисбидир. Чүнки харичи тә'сири азалтдыгда вә ја тамамилә јох етдикдә Бәһрам һеч дә ағыллы бир шаһ кими нәзәрә чарпмајыр. Фитнә Бәһрамдан даһа ағыллы вә тәдбирлидир. Бәһрам һәјат һикмәтини Фитнәдән өјрәнир. Фитнә исә она садә бир кәниздир.

Әдаләтә кәлдикдә исә Бәһрам әдаләтлидир. Онун зүлм етдијини, һагсызлыг етдијини көрмүрүк. Өлкәдә гураглыг вә гәһәтлик баш вердији заман Бәһрам һөкумәт амбарларыны ачдырыб халга тахыл пајлатдырыр вә халгы бу горхунч фәлакәтдән гуртарыр.

Өлкәдә јалныз бирчә нәфәр ачындан өлән олур ки, онун үчүн

дә Бәһрам чох вичдан әзабы чәкир, өзүнү күнаһкар һесаб едәрәк бу күнаһынын бағышланмасы үчүн аллаһа ибадәт едир.

Дөвләт гурулушу ишиндә дә Бәһрам көзүачыглыг вә бачарыг көстәрир, хүсусилә мүһарибә ишләриндә, дүшмәнә гаршы вахтында тәдбир көрмәк ишиндә зирәк давраныр. Бәһрам өз әтрафындакы ә'јанлары јахшы таныјыр вә доғру гијмәтләндирир. Бу горхаг, пассив адамлар, ата-бабаларынын ад вә санына архаланараг ловғаланыр, дөвләт ишиндә һеч бир фәалијјәт көстәрмирләр. Бәһрам онлары ачы сөзләрлә тәһмәтләјир.

Лакин Бәһрамын бу әдаләтинә вә дөвләт ишиндәки бачарығына бахмајараг, Низами ону јенә дә идеал бир мөвгејә галдырмыр, Бәһрам-Кур, Низаминин дүшүндүјү һәгиги әдаләтли шаһ идеалындан чох узагдадыр. Бәһрамын әдаләти јарымчыг, формал бир әдаләтдир. О чох вахт ејш-ишрәтә, ов әјләнчәләринә гапылараг халг илә јахын әлагә сахлаја билмир. Дөвләт ишини азғын вә хаин вәзирләрә тапшырыр. Буна көрәдир ки, «әдаләтли» шаһын һөкм сүрдүјү бир өлкәдә миндән артыг күнаһсыз инсанлар илләрлә һәбсхана күнчләриндә чүрүјүрләр. Буна көрәдир ки, Чин хаганы өлкәјә һүчум едәркән шаһ гошун чәкиб мүһарибәјә һазырлашмаг үчүн пул вә гошун тапмајараг чыхылмаз бир вәзијјәтдә галыр.

Раст-Рөвшән, Бәһрамын сәһв едиб инандығы вәзирләриндәндир. Онун бир шүары вардыр:

Елә ки, рәијјәт зәиф, хар олар,
Сәлтәнәт јериндә бәргәрар олар!

Бәһрам бу икиүзлү вәзирә алданыб халгы вә еләчә дә дөвләти мүфлисләшдирир.

Раст-Рөвшән «Једди көзәл» поемасында икиүзлүјүн, хәјанәтин, феодал деспотизминин ән чанлы бир тимсалыдыр. Низами бу гәддар адамын ич үзүнү чох мараглы бир үсулла ачыр. Бәһрам өлкәнин ифласынын сәбәбини анламадан дәрин дүшүнчәләрә далыр вә јалныз гоча чобанын сөһбәтиндән сонра ајылыр. Диши гурдла әлбир олуб сүрүнү мәһв едән көпәји чобан боғазындан асыб чәзаландырмышдыр:

Бу ишин үстүндә асыб ағачдан,
Дедим ки, ачмарам, вермәјинчә чан.
Күнаһкарла белә рәфтар етмәсән,
Кимсә демәз сәнә афәрин, әһсән.

Чобанын бу ибрәтли сөзләри Бәһрамын көзләрини ачыр:

Чобанын сөзүндә вар иди һикмәт,
Бу ариф гочадан шаһ алды ибрәт.

...Деди: «Мән бу ишә олмушам һејран,
Шаһлығы өјрәтди мәнә бир чобан.»

Демәк, Бәһрамын әдаләти дә там вә нөгсансыз дејилдир. Бәһрамын дүнјаја јајылан «әдаләтини» Низами белә усталыгла тәнгид едир. Ағыллы олмағы она кәнизи Фитнә өјрәдирсә, шаһлығы, әдаләтли олмағы да чобан өјрәдир.

Бу мәсәләләрлә әлагәдар олараг поемада мараглы бир чәһәт дә вәзир Раст-Рөвшәнин һагсызлыгла һәбс етдирдији мәзлумларын шикајәтләридир. Једди нәфәр мәзлумун ачы шикајәти «әдаләтли» Бәһрамы тамамилә ифша едир: падшаһ једди көзәллә ејш-ишрәтә мәшғул икән, халг зүлмдән инләјир вә јалныз горхудан сәсини чыхармырмыш. Једди мәзлумун шикајәтиндә Низами феодализм гурулушуна хас олан зүлмүн мүдһиш бир сәһнәсини јаратмышдыр. Бөјүк бир гәзәб вә нифрәтлә јазылмыш бу шикајәтләр јалныз Бәһрам дөврүндән дејил, ејни заманда, шаирин јашадығы әсрин залым һакимләриндәндир. Ким билир, бәлкә, чәсарәтли Низами бу шикајәтләри Әлаәддин Көрпә Арсланын өзүндән едир! Лакин нә шәкилдә олурса-олсун бу шикајәтләрдә чох кениш бир үмумиләшдирмә вардыр ки, о феодализмин, феодализм галыгларынын һөкм сүрдүјү һәр һансы бир дөвр вә шәраит үчүн сәчијјәви сајыла биләр.

Низами өз гәһрәманыны бөјүк бир «сафлашма» просеси кечирмәјә мәчбур едир. Өз әдаләтинә архајын олан Бәһрамы өлкәдәки зүлм сон дәфә олараг ајылдыр. Вахтилә бир нәфәр ачындан өлән үчүн изтираблар чәкән Бәһрам бир өлкәнин вә халгын бәдбәхтлијинә сәбәб олдуғуну көрәркән пешман олур. Биһудә кечән күнләрә тәәссүф едир. Гајғысызлыг вә ејш-ишрәт символу олан једди күнбәди атәшкәдәјә чевиртдирир, једди көзәли азад едир, өзү исә бир төвбә әламәти олараг баш көтүрүб кедир.

Једди көзәл—бир символдур, дүнјанын ләззәти, ејш-ишрәт, кеф вә әјләнчә символудур. Бәһрам, бүтүн гүввәт вә бачарығына бахмајараг, дүнја ләззәтинә гаршы күчсүз иди. Бу күчсүзлүјүнү о өзү дә е'тираф едирди. Једди көзәлин мә'налы әфсанәләринә, једди мәзлумун ачы шикајәтләринә биканә галдығыны дүшүндүкчә, Бәһрам өз ачизлијини бир даһа һисс едир. Бәһрам сурәтинин мүрәккәблији дә орасындадыр ки, о өз нөгсанларыны дәрк едир, онлара көз јума билмир. Ширләрин арасындан тачы көтүрмәк онун үчүн, нә гәдәр асан идисә, бу тачы ләјагәтлә башда сахламаг бир о гәдәр чәтин иди. Одур ки, Бәһрам шаһлыгдан вә дүнјадан үз дөндәрир.

Низами феодал һакимләрини Бәһрамын мачәрасындан ибрәт көтүрмәјә чағырыр. Бајүк Бәһрам дүнјадан нә апарды? Дүнјанын кефи вә ләззәти мүвәггәтидир, һәјатын әсл мә'насы вә мәгсәди онда

дејилдир. Һәјатын мә'насы халга хидмәт етмәкдә, әдаләтли вә сәхавәтли олмагда, јахшылыгла дүнјада ад гојмагдадыр:

Бу кәнддә һәр кимин әкәр ағлы вар,
Јахшылығы зәрдән о јүксәк тутар.

Заһирән Бәһрамын падшаһлығы мәсәләсилә әлагәси олмајан вә әсәрин әсас ана хәттинә әлавә кими көрүнән једди новелла да поемада тамамилә гануни вә зәрури јерини тапыр. Доғрудур, једди көзәлдән һәр биринин сөјләдији нағыл өз-өзлүјүндә тамамланмыш бир әсәрдир, лакин бу әсәрләр истәр композисија вә истәрсә сүжет хәтти е'тибарилә поеманын бәдии вәһдәтини гәтијјән позмур, әксинә онун идеја мәзмунуну даһа да дәринләшдирир.

Новеллалар ики ҹәһәтдән мараглыдыр. Бир тәрәфдән једди өлкә көзәлини алараг онларла гајғысыз бир һәјат сүрән Бәһрамын сәҹијјәви хүсусијјәтини мејдана чыхарырса, о бири тәрәфдән бу нағылларын өз мәзмунундакы идеја илә Низами јенә дә өз әсас идејасына хидмәт едир. Бу новеллаларда да шаир зүлм, әдаләт, хәјанәт, јахшылыг вә пислик кими үмумбәшәри мөвзулара тохунур. Мәсәлән, Бишр вә Мәлиха, Маһан вә досту, Хејир вә Шәр һаггындакы нағыллар кәлиши көзәл олараг сөјләнилир, әјләндириҹи әфсанәләр дејил, поеманын әсас хәттијлә бағлы олараг иҹтимаи-тәрбијәви әһәмијјәти олан бәдии парчалардыр.

Бу новеллаларда Низами јарадыҹылығынын хүсуси бир ҹәһәти дә ачыгдан-ачыға мејдана чыхыр: о да бөјүк шаирин халг әдәбијјаты илә, хүсусилә халг нағыллары илә олан ән јахын танышлығыдыр. Халг нағылларындакы садәлик, фантазија зәнкинлији, јығҹамлыг вә инандырыҹылыг бу новеллаларда шаирин сәнәткар гәләмијлә даһа да гүввәтләнир. Дивләр, ифритәләр, симурғлар, тилсимләр иштирак едән бу нағыллар, охуҹуну бир ушаг һәвәсилә өз гојнуна алыб фантазија аләминә апарыр, хәјалыны ганадландырыр, гүввәтли, ирадәли, алиҹәнаб инсанлара рәғбәт, мәрһәмәтсиз вә зәрәрли адамлара нифрәт һисси ојадыр.

Низами јарадыҹылығынын халг әдәбијјаты илә гаршылыглы мүнасибәти һәлә лазыми гәдәр тәдгиг едилиб өјрәнилмәмишдир. Лакин шүбһәсиздир ки, Низами өз јарадыҹылығында бир чох јазылы мә'хәзләрдән истифадә етдији кими, Азәрбајҹан халгынын зәнкин шифаһи әдәбијјатындан да истифадә етмишдир. Буну Низаминин дилиндә бир чох садә Азәрбајҹан сөзләринин ишләнмәси, бир сыра бәдии мотивләринин гәдим халг дастанларына бәнзәјиши вә «Једди көзәл» поемасындакы нағылларын гурулушу ајдын көстәрир. Низаминин халг әдәбијјатындан истифадә етмәси мәсәләси һәлә бир чох

тәдгигат ишләринә мөһтаҹдырса, Низами јарадыҹылығынын халг әдәбијјатына тә'сири исә нисбәтән ајдындыр.

Азәрбајҹан халг әдәбијјатында бу вахта гәдәр јашајан бир чох нағыллара вә әфсанәләрә тәсадүф етмәк олар ки, бунларын Низами поемаларынын ајры-ајры вариантлары олмасына һеч бир шүбһә јохдур. Бу нағылларын чоху «Искәндәрнамә», «Једди көзәл», «Сирләр хәзинәси» мөвзуларындадыр. Бә'зи вариантлар Низами мотивләринә олдугҹа јахындыр.

«Једди көзәл» поемасында һәр шејдән әввәл нағыл шәклиндә јазылмыш једди әфсанә халг әдәбијјатына дәрин тә'сир бағышламышдыр. Бу күнә гәдәр халг арасында мәшһур олан «Ах-вах!» нағылында һинд гызынын гара күнбәддә нағыл етдији әфсанәнин бир вариантыны көрүрүк, «Мәрд вә намәрд» нағылында «Хејир вә Шәр» әфсанәсини, «Бәһруз» нағылында Рум гызынын Бишр һаггындакы әфсанәсини вә башга бир чох нағылларда Низами темаларынын вариантларыны көрүрүк, «Шаһзадә Бәһрам» нағылында Бәһрамын једди рәнкли једди күнбәд тикдирмәси вә һәр күнбәддә бир көзәллә кеф чәкмәси мотивинә раст кәлирик.

Бу мотивләрин халг арасында јајылмасынын әсас сәбәби онларын јүксәк фантазија мәһсулу олмасы, дәрин мә'на вә һикмәтлә долу олмасыдыр. Буна көрәдир ки, халг әдәбијјатында Низами мотивләринин ән ачыг ибрәтамиз вә әхлаги парчалары хүсусилә чох јер тутмушдур.

«Једди көзәл» поемасы композисија е'тибарилә чох марагла гурулмушдур. Ади «илаһијјат» һиссәсиндән сонра Бәһрам—Гурун әһвалаты башланыр, Бәһрамын икидлијини, фәрасәтини, әдаләтини тәсвир едән епизодлар верилир. Бундан сонра Бәһрамын једди көзәллә кечирдији нәш'әли һәјатын тәсвири кәлир. Бу марагла һиссәдән сонра јенә Бәһрамын падшаһлығы вә бир падшаһ олараг характеристикасы верилир вә беләликлә, Низами өз гәһрәманы Бәһрамы зәнкин вә мүрәккәб һадисәләр ичәрисиндән кечирәрәк онун характеринин там шәкилдә ачылмасына чалышыр. О, өз гәһрәманыны һәмишә олдуғу кими бурада да даим инкишафда, һәрәкәтдә, һәјата гаршы мүнасибәтинин кет-кедә дәјишилмәси просесиндә тәсвир едир. Тәсвирләрин конкретлији, реаллығы Низами јарадыҹылығында әсас шәртләрдәндир. Һәтта ән романтик-фантастик тәсвирләрдә белә шәраитин реаллығы, заман вә мәкан конкретлији унудулмур.

Једди рәнкли једди күнбәддә, һәфтәнин једди күнүнә мүвафиг олараг једди көзәлин әфсанә сөјләмәси епизодларында да инкишаф вә һәрәкәт ганунунун тамамилә көзләндијини көрүрүк. Әфсанәләр шәнбә күнү башлајыб ҹүмә күнү гуртарыр. Профессор Ј. Е. Бертелс мүшаһидә етмишдир ки, бурада јалныз күнләрин тәбии инкиша-

фы дејил, һәтта рәнкләр, әфсанәләр, мәзмун өзү дә мүәјјән бир инкишафа табе едилмишдир. Шәнбә күнү Бәһрам гара күнбәддә олур. Гара күнбәди сары, сонра јашыл, гырмызы вә саир даһа ачыг рәнкләр әвәз едәрәк ағ рәнкли күнбәдә чатыр. Чүмә күнү Бәһрам ағ күнбәддә олур. Беләликлә, биз күнләрин вә рәнкләрин кетдикчә инкишаф едән, јүксәлән вә даһа да ајдынлашан бир шәкилдә верилдијини көрүрүк. Әфсанәләрдә әсас јери тутан севки мотивинә диггәт етсәк, севки тәсвиринин дә кетдикчә даһа јүксәк бир пилләјә галхдығыны, даһа чох ишыгланыб сафлашдығыны көрәрик.

Профессор Ј. Е. Бертелсин гејдинә көрә, һәр күнбәдин һәфтәнин бир күнүндән башга, бир дә бир планет ады илә адланмасы да чох марагльдыр. Мә'лум олдуғу үзрә мүсәлман тәгвиминдә күнләрин ады планетләрлә әлагәдар дејилдир. Бу тәртиби Низами анчаг гәдим Шәрг, Бабил астрономијасындан кәләрәк индијә гәдәр Авропа халглары арасында да ишләнән бир мәнбә'дән ала биләрди. Низами һәр күнү бир планетлә адландырмагла (шәнбә—Кејван—Сатурн; јекшәнбә—Күнәш; дүшәнбә—Ај; сешәнбә—Мәррих—Марс; чәршәнбә—Зүһәл—Меркури; пәнчшәнбә—Мүштәри—Јупитер; чүмә—Зөһрә—Венера) бу гәдим астрономик ән'әнәни ејнилә мүһафизә етмишдир.

Низаминин бүтүн даһијанә әсәрләри дүнја әдәбијјатында пәрәстишкарлар тапдығы кими, бу марагльы вә јүксәк сәнәт нүмунәси олан поемасынын мөвзусу да бир чох бөјүк сәнәткарлар тәрәфиндән әсрләр бојунча дөнә-дөнә ишләнмишдир. Шәрг әдәбијјатында Низаминин «Једди көзәл» поемасына бу вә ја башга шәкилдә бир чох нәзирә јазанлар олмушдур. Бу нәзирәләр ичәрисиндә Һиндистан шаири Әмир—Хосров Дәһләвинин «Һәшт-беһишт» («Сәккиз беһишт»). Иран шаири Һатифинин «Һәфт мәнзәр» («Једди мәнзәрә»), өзбәк шаири Нәваинин «Сәб'еји-сәјјарә» («Једди планет»), Азәрбајчан шаири Фүзулинин «Һәфт чам» («Једди чам») әсәрләрини гејд етмәк олар. Поеманын бә'зи тә'сирләри Гәрб әдәбијјатына белә јајылмышдыр. Он сәккизинчи әср италјан драматургу Карло Готсининин «Принсесса-Турандот» адлы әсәриндә «Једди көзәл»ин рус шаһзадәсинин новелласы әсас сүжет олараг көтүрүлмүшдүр. Мә'лум олдуғу үзрә вахтилә бу мөвзудан алман шаири Шиллер дә ејни адда олан әсәриндә истифадә етмишдир.

«Једди көзәл» поемасынын белә шөһрәтләнмәси вә заман кечдикчә өз бәдии тәзәлијини итирмәмәси һеч дә тәсадүфи дејилдир. Дәрин идеја, јүксәк фантазија, ајдын вә парлаг романтика, бу әсәрин ичтимаи-емосионал гүввәтини һәмишә ејни јүксәк бәдии тә'сир сәвијјәсиндә сахлајыр.

Мәммәд Ариф

МӘРҺӘМӘТЛИ ВӘ РӘҺМЛИ АЛЛАҺЫН АДЫ ИЛӘ

Еј дүнја көрмүш, Сәнин варлығын өзүндәндир,
Сәндән әввәл һеч бир варлыг олмамышдыр.
Бидајәтдә һәр шејин бидајәти,
Нәһајәтдә һәр шејин нәһајәти,
Еј уча көјү галдыран,
Улдузлары јандыран (алышдыран), онлардан бүрчләр дүзәлдән,

Сәхавәт хәзинәләрини јарадан,
Варлығы ихтира вә ичад едән,
Бүтүн (варлығын) ишини Сән низама салмысан,
5 Сәнсән бүтүн [варлыг] вә бүтүн [варлығы] јарадан

Сән варсан, Сәнә бәнзәр вә Сәнин кимиси јохдур,
Ағыллылар Сәни башга чүр билмирләр,
Бәсирәт әһли гаршысында сән ајдынсан,
Амма сурәтчә дејил, јаратдығын сурәтләрлә [ајдынсан].
Бүтүн мөвчудатын дирилији һәјатладыр.
Һәјатын дирилији исә Сәнин варлығындадыр.
Еј чаһан јохдан вар етмиш,
Һәм рузи бәхш едир, һәм нәвазиш көстәрирсән.
Бүтүн адларын ибтидасы олан адын
10 Башланғычы әввәли вә гуртарачағын сонудур.

Сајын әввәлиндә (бүтүн) биринчиләрин биринчисисән,
Ишләрин сонунда бүтүн ахырынчыларын ахырынчысысан.
Һәр шејин варлығы сәнинлә дүзәлиб
Һәр шеј дә Сәнин јанына гајыдачаг, Сәнин.
Сәнин һәзрәтинин јанына хәјалын јолу бағлыдыр,
Сәнин гапына завал тозу гонмамышдыр.
Сән доғулмамысан, галан һамы доғулмушдур,
Сән танрысан, галан [бош] күләкдир
Бирчә әндишә илә јол көстәрирсән,
15 Бирчә нүктә илә [бүтүн] мүшкүлләри ачырсан

Сәчдәдән бојун гачырмыш о нәаһлин исә
Гапысы гыфыл үстүндән бағланды.

Субһә кечәләри ишыгландырмаг [габилиjјәтини] верән Сәнсән
Күндүзә гуш, гуша исә рузи верән Сәнсән.
Күнәшә вә Аjа ағ вә гара
Сараjлары сән вердин,
Кечә вә күндүз Сәнин jолунла кедирләр,
Онлар Сәнин дәркаһынын гулағы һалгалы [гулларыдырлар]
Онлар jахшы вә писи jалныз Сәнин һөкмүнлә едирләр.
Һеч бир иши өз һөкмләри илә етмирләр,
Бејнин ичини чырагдан ишыглы

Ағыл илә Сән ишыгландырдын
Ағыл, бүтүн зирәклиjинә бахмаjараг,
Сәнин габағында мат галыб, jериндән тәрпәнә билмир.
Ағыл Сәнин jолуну нечә баша вура биләр?
Белә ишин ардынча вәһм [хәjал] нечә кедә биләр?
Бизим бәдәнимиздә олан чан чөвһәрдир.
Онун jеринин һарда олдуғуну һеч ким билмир.
Сән ки, чөвһәр деjилсән вә jерин jохдур,
Мат [мүтәһәjjир] галмыш вәһм Сәни нечә тапа биләр?

Сән jолкөстәрәнсән, Сәнин исә jолкөстәрәнин jохдур,
Сән һәр jердә [варсан] jерин исә jохдур
Једди көjүн бир зәррәси олан биз,
Сәнин jедди харичиндән харичик.
Әгли-күлл ки, сән тәрәфә jол тапмыш,
Сәнин һејбәтиндән Сәнә һеч баха билмир.
Аjдын күндүздән гаранлыг кечәjә гәдәр [һәр шеj]
Сәнин фејзинин мәдәдидинә [көмәjинә] мөһтачдыр.
Һалы [истәдиjин] һәр шәкилдә дәjишдирән Сәнсән.
Сәндән саваjы һалдәjишдирән бир кимсә jохдур.

Сән истәмәjинчә jахшы, jа пис үз вермәз.
Һеч кимсәнин варлығы өз затындан әмәлә кәлмәз.
Сән вериб, сән дә даныш гәлбиндән чыхарырсан.
Лә'лин атәшини вә атәш рәнкли лә'ли.
Каинат вә каинаты доланан Көj,
Сәнин гапынын ағзында [бир-биринә] «чәкил!»—деjә чахнашырлар.
Һамы кәсләр Сәнин пардәнә һәкк олунмуш нәгшләрдир,
Онларын һамысы һеч, әмәл Сәнин әмәлиндир.
Улдузлардан jахшылыг, вә jа пислик нечә зүһур едә биләр?

Онларын өзләри jахшылыг вә пислик гаршысында ачиздирләр.

Әкәр улдузлар сәадәт верә билсәjдиләр,
Кеj-Кубад мүнәччимдән доғуларды.
Инсанлар арасында елә бир мүнәччим вармы ки,
Хәзинәjә гиjас васитәси илә jол тапа билсин?
Сән васитәсиз хәзинәни елә бир кимсәjә верирсән ки,
О, jедди улдузу беш улдуздан аjырмыр,
Нүчумда олан дәгигәләрин һамысыны,
Бүтүн елмләрин сирләрини бир-бир
Охудум вә һәр вәрәгин сиррини ахтардым,
Сәни тапандан сонра бүтүн вәрәгләри jудум.

Бүтүн һамынын сурәтини Танрыда көрдүм,
Һамыjа танрылығы Сәндә көрдүм,
Һарада чан варса, онун дирилиjи Сәндәндир,
Кимин чөрәjи варса, о, Сәнин тәндириндәндир.
Мәни өз гапынын ағзында башыуча елә,
Мәхлугун гапысына мәни мөһтач етмә!
Мәним чөрәjими башгаларынын васитәсилә деjил,
Өзүн вер, еj чанлылара рузи верән!
Чаванлыг заманы Сәнин гапындан
Башгасынын гапысына кетмәдиjим үчүн

Бүтүн (рузуму) гапыма көндәрдин,
Мән истәмирдим, Сән өзүн вердин.
Сәнин дәркаһында гочалдығым үчүн
Горхулу ишләрдә мәним әлимдән тут!
Нә деjим, дедиjим һәр сөз хәтадыр,
Сән мәнимлә олсан, бүтүн дүнjа мәним олар.
Мән сәркәштәни чаһанын әмәлләриндән
Jалныз Сән хилас едә биләрсән, мәни хилас ет!
Кимә jалварыб-ағлаjыб, әл тутан Сәнсән,
Мәни гәбул ет, чүнки гәбул едән Сәнсән.

Кизли сирләр чох олса да,
Һеч кимин сирри Сәндән кизли деjилдир.
Мәним сәнә кизли олмаjан арзуму
Сән jеринә jетир, ону Сән [jахшы] билирсән.
Сән мәним бу арзуму jеринә jетирмәсән дә

2760—2

Аз-178828
М. Ф. Ахундов адына
Азәрб. Республика
КИТАБХАНАСЫ

Мәним нәфсим сәнә гаршы гәрәзсиз олачаг.
Арзуларын јахшысы одур ки, ону Сәндән диләјирәм,
Сөзүн јахшысы одур ки, ону Сәнә дејирәм.
Өз сирримн әкәр халга ачсам, алчаларам,
Сәнә десәм учаларам.

Еј Низаминин өз пәнаһында сахлајан,
Ону өз гапындан башгасынын гапысына говма!
Өз танрылығына мүнасиб онун башыны учалт,
Онун һиммәтинин башына гәнаәт тачыны гој—
Ки, әмәлләр нүмајиш етдирилән заман
Өз јохсузлуғум илә тач саһиби олум.

ПЕЈҒӘМБӘРӘ СИТАЈИШ

Пәркарын илк даирәсинин [мәркәз] нөгтәси,
Јарадылыш ишинин ахырынчы хәтми.
Једди гәдим чәрх бағынын нүбары,
Ағыл тачынын гашдашы вә сөзүн тачы

Мүәјјәд рә'јли хачәдән башга ким ола биләр?—
Танрынын елчиси Әһмәди-Мүрсәл.
Гылынч вә тачы илә пејғәмбәрләрин шаһы,
Онун гылынчы—шәриәт, тачы исә онун ме'рачыдыр.
О, үммидир вә үммәһатын мајасыдыр.
О, [јер] үзүнүн нуру вә әршә көлкәдир.
Пак шәриәтин беш нөвбә [нағарасыны] чалан [одур],
Јер вилајәтинә дөрд балыш гојан [одур].
Бүтүн варлыг түфејли, мәгсәд исә одур,
О, Мәһәммәд вә онун рисаләти шәрәфлидир.

Адәм үчүн јоғрулан илк палчығын
Ән сафы о иди, галан һамы исә дибдә галан чөкүнтү [олду],
Көјүн ахырынчы деврүнә дә
Хәтм хүтбәсини о охујачаг
Онун әмри вә нәһји дүзлүк үстүндә гурулмуш,
Онун нәһји мүнкәр, әмри исә мә'руфдур.
Јохсуллугдан инчимәјиб, онунла фәхр едиб,

Бу нә сөһбәтдир—о гәдәр хәзинә саһиби олмагла јохсул олмаг
Онун көлкәсинин үзү ағ иди.
Бу нә сөздүр—көлкә олан јердә күнәш?

О, јер мүлкүндә Аллаһын наиби иди,
О, шаһларын һамысына мат верән иди.
Ким [она гаршы] галхырды, ону о, јерә вурурду.
Јерә јыхыланларын исә әлиндән тутурду.
О, јахшы чөвһәрлиләрлә [тәбиәтлиләрә] јахшылыг едәрди,
Пис чөвһәрлиләрлә гәһр едәрди [гәләбә чаларды].
Бир тәрәфдән гәһр гылынчы илә ган төкәр,
О бири тәрәфдән јумшаглыгла јаралара мәлһәм гојарды.
Онун мәлһәми үрәји сыхылмышларын үрәјинә нәвазиш көстәрән,
Дәмири исә дашүрәклиләрин ајағына бухов иди.

Онун әлејһинә ат јәһәрләјиб,
Әдавәт кәмәрини белләринә бағлајанлар,
Будур, инди нечә илдән сонра
Онун тәбилини чалырлар.
Танры ону заманә [адамлары ичиндән] сечиб
Вә чаһаны ондан өтрү јаратдығына бахмајараг,
Онун «Ма зағә» илә меһүрләнмиш көзләринин
Күлүстаны бу бағдан харичдәдир
Једди јүз мин иллик һесабын һөкмү
Онун једди мин [илдән сонра] вердији һөкмә табедир.

Чәрхин көј кејимли һалгадарлары
Она гуллуг јолунда гулагларына һалга тахмышлар.
Онун әсл вә фәр үзрә дөрд сечмә јолдашы
Шәриәт еви хәзинәсинин дөрд диварыдыр.
Онун көрүш нуру илк хилгәтдәндир,
Онун јаранышына афәринләр олсун!
Јердән Көјә гәдәр [бир] бәдән [мәнзиләсиндә олан Адәм үчүн]
О, чандыр вә һәр дәм ондан мәдәд кәлир.
О бәдәнин һәјаты һәмин чандандыр,
Һәр шеј тахтдыр, о исә Сүлејмандыр.

Онун нәфәси һаваја мүшк сачыр,
Гуру нәхлдән [хурма ағачындан] о, тәзә-тәр хурма пајлајыр.

Онун мө'чүзәси гуру тикандан хурма вермәкдир,
Тәәччүблү будур ки, онун хурмасы дүшмәнләр үчүн
тикандыр.

Онун бармагларынын гајчысы
Ајын алмасыны овчунда ики парча етмишдир.
Алманы кәсиб горхутса да,
[Көјүн] көзләринин итдирсәјисини ики јерә бөлүб
[сағалдыр].

Јарадан она афәрин деди;
Бу сечәндир, о исә сечилән.

Көј чәрхин дөвранындан чох,
Сечән вә сечилмишә салам олсун.

КӘРАМӘТЛИ ПЕЈҒӘМБӘРИН МЕ'РАЧЫ

Онун тачы бу чаһана сығмадығы үчүн
Ме'рач онун тахтыны әршә галдырды.
Онун башыны алчаг мәртәбәдән [јердән] учалтмаг үчүн
Ҹәбраил Бүраг једәјиндә онун јанына кәлди вә
Деди:—«Ајағыны јердән бу јерлә [бәнзәрин] белинә гој—
Ки, јерләрдән көјләрә учаласан.
Хүсуси гәсрин кечә кешијини чәкмәк үчүн
Бу кечә хилас кешикчиси сәнсән.

Шимшәк сүр'әтилә бу Бүраг сәниндир,
Онун белинә мин, бу кечә кешик сәниндир.
Кешик [чәкмәк] игбалыны сәнә кәтирмишәм
Миник үчүн сәнә Бүраг кәтирмишәм.
Өз кәчавәни чәрхә сүр, чүнки Ај сәнсән,
Улдузлара чап, чүнки шаһ сәнсән.
Алты чәһәти једди көкүндән гопар,
Доггуз фәләји чармыха чәк.
Өз сәмәндини чәрхин Сәмак улдузундан кечир,
Мәләкләрин башыны өз кәмәндинә сал.

Кечәнин әтир сачанлары сәнә һазырлыг көрүрләр,
Јашыл кејимлиләр сәни көзләјирләр.
Бу пәркарын мисир назәнинләри
Јусиф кими сәнә ашиг олублар.

Дур, гој онлар бир дәфә сәнә тамаша eләсинләр,
Һәм әлләрини вә һәм дә турунчу кәссинләр.
Өз ајагларынын алтында көјүн түррәләрини
Өз сајәнин зүлфү илә тәзәләндир.
Өз атыны уча көјдән кечир,
Мәләкләрин ејваныны өз кәмәндинә чәк.

Кечә сәјјаһларыны чыраг кими ишыгландыр,
Үзүн исә бағ чичәкләри кими тәзә-тәр олсун.
Кечә сәнин кечәндир, вахт исә дуа вахтыдыр,
Сән [Ондан] һәр нә истәсән, ону алачагсан,
Мәләкләрин халыларыны тәзәлә,
Әршин пајәсиндәки тахтда өз чадраны гур.
Әршин көзләрини нурла ишыгландыр,
Фәршин [Јерин] синәсиндән узагдан атланыб кеч.
Тачы ал ки [инди] тачдар сән олдун,
Һамыдан баша кеч, чүнки башчы сән олдун.

Башыучалыг илә башыны јүксәлт,
Һәр ики чаһаны чөвлан үчүн өзүнә хас ет!
Өз јолуну тозлардан тәмизлә,
О Әбәдинин дәркаһына јөнәл.
Так ки, о гәдәмләринә гәдәмһаггы олмаг үчүн
Һәр ики аләмдә бајрағын рәван олсун.
Еләки, Мәһәммәд кизличә Ҹәбраилдән
Бу руһохшајан хәбәри ешитди,
О сөзләрдән һушуну тамамилә итирди
Вә гулағына гуллуг һалгасы тахды.

Бир әманәтин хәзинәдары олан һәр ики әминин
Бири Иблисдән, о бири исә иблис инсанлардан узаг иди.
Бири Танрынын [кәламыны] јерә ендирән әмин,
О бири исә [Танрынын] кәлам вә кәстәриши илә
[силаһланмыш] ағыл әмини.
О, көндәрилмиш сифаришләри саһибинә чатдырыр,
Бу исә кәламын сирринә гулаг асырды.
Гаранлыг кечәдә о ишыглы чыраг [Мәһәммәд]
Мурад күнәши илә нахышланды.
О, өз бојнунун һәмин кәмәндин һалгасындан гачырмады,
Гызыл һалганы јалныз белә тахмаг кәрәк.

О, шимшәк кими Бурағa минди,
Әрәб аты [алтында], гамчы әлиндә.

О шаһин [ганадлыјла] ајағыны гојчаг
Учаларда сүзән кәклик [кими] јериндән сычрады.
О [Бураг] тавус ганадларына бәнзәр ајагларыны көтүрүб,
Кавус кечавәси кими Аја тәрәф чапды.
О, елә учурду ки, онун шығымағы гаршысында
Дөрд шаһин ганад сындырды [салды.]
Көрдүјү һәр шеји ајаг алтында гојду,
Кечә тәпик једи, Ај исә өз чиловуну чәкди.

Хәјал онун сәјирмәјини көрә биләрдими?
Шимшәк [онун габағында] гылынчыны сыјыра биләрдими?
Руһун һәрәкәти човмәрдликдә [она чата биләрдими]?
Ағылын сүр'әти дүнјаны долашмагда,
Руһун һәрәкәти човмәрдликдә [она чата биләрдими]?
Онларын һамысы онун јеришинин гаршысында
ахсајырдылар,
Онун кениш аддымларынын габағында сыхылмышдылар
О, сәјирәрәк гүтбүн сејрини кечди,
Чәнуб илә Шимал [гүтбләри] керидә галдылар.
Онун јолунда көј чәдвәлиндәки Семак
Каһ Рамиһ көрүндү, каһ да Ә'зәл.

Мәһәммәд Бурагын ајагларынын рәкси илә
Бу [јолун] китабынын вәрәгләрини јазыб гуртарандан сонра
Чаһан дарвазасына [тәрәф] јола дүзәлди
Вә Көјләр аләминдән узаглашмаға башлады.
О, фәләк мәнзилләриндән [учараг]
Мәләк шаһпәри [ганады] илә шаһраһ [бөјүк јол] ачырды.
О, Ајын һәмајил хәттинә
Өз фәзиләтиндән тәравәт бәхш етди.
О, Үтаридә өз әлинин күмүш ишләриндән,
Өз галај күрәсиндән рәнк бағышлады.

Зөһрәнин [башына] исә
Ај ишығындан чивә рәнкли өртүк салды.
Онун чапдығы Көј јолларынын тозундан
Күнәшин башына гызыл тач гојду.
Кечәнин хәлифәсинә јашыл кејиндириб
Гырмызы палтары Миррих үчүн сахлады.
Мүштәринин башдан-ајаға гәдәр
Башагрылы көрүб, она сәндәл сүртдү.
Кејванын тачы онун гәдәмини өпәркән
Бајрағыны әнбәрлә гараја бојады.

О, түнд кечә күләји кими
Зәнчирләнмиш ширә бәнзәр көһлән белиндә сүзүрдү.
Онун һәм јол јолдашы јүрүшдән јорулуб галды,
Һәм дә Бурагы чапмагдан [јорулуб] галды.
О елә бир мәнзилә јетишди ки,
Орадан ирәли кетмәмәк Чәбраилә әмр олунмушду.
О, Микајылын кәчәвәсиндән баш вуруб чыхды.
Вә Исрафилин сурунун [шејпурунун] рәсәдханасына
[дахил олду].
О һәмин тахтдан да баш көтүрүб кетди.
Рәфрәф вә Сидрә һәр икиси јериндә галды.

Өз јол јолдашларыны јары јолда гојуб
«Мән»лик јох олан дәрјанын јолуна дүзәлди.
О океандан, о, дамла-дамла кечди,
Гүтрдән-гүтрә һәр нә вардыса јазды.
О уча әршин ајағына чатараг
О, өз дуаларынын кәмәндиндән нәрдибан дүзәлтди.
Нурани әршдән даһа јүксәкләрә баш вуруб,
Илаһи сирринин һејбәтли сәһнәсинә дахил олду.
О, һејрәтдән дәһшәтә кәлди,
Лакин [Илаһи] мәрһәмәти кәлиб онун чиловуну сахлады.

Һәмин әснада «ики каман арасындакы мәсафә»,
Она «јахындан даһа да «јахын» олду.
Елә ки, мин нур пәрдәсини јыртды,
Онун көзү, нуру пәрдәсиз көрдү.
О, өз варлығындан бир аддым да јүксәлди—
Ки, Танрыны көрмәк она мүјәссәр олду.
Өз мә'будуну дүрүст көрүб
Көзләринин бүтүн көрдүкләриндән јујуб [тәмизләди].
Онун көзү бир чәһәтдә дајана билмирди,
Сағдан вә солдан исә Онун саламларыны ешидирди.

Ашағы вә јухары, өң вә арха, сағ вә сол
Бир чәһәтә чеврилдиләр, алты чәһәт арадан галхды.
Алты чәһәт [онун өнүндә] нә дил чыхара биләр?
Һәм чәһәт, һәм дә чаһан [Ондан] гачарлар.
Чәһәтсиз оланын чәһәтлә иши олмаз.
Бу чәһәтдән [сәбәбдән] о пәркар чәһәтсиз олду.
Онуну нәзәри чәһәтин [үзүнә] нигаб салмајынча
Үрәји тәшвиш вә изтирабдан азад ола билмәди.
Чәһәт көздән итәндә,

Чәһәтсизи о чүр көрмәк олар.

Орада пејғәмбәрин нәфәсиндән башга бир шеј јох иди,
Орада һәггдән [Танрыдан] башга бир кимсә јох иди.
Һәр бир шејә чәһәт олана чәһәт нә кәрәк?
Һәр шеји әһатә едәнә чәһәт сығармы?
О, Онун хүсуси шәрбәтини ичиб, ондан хүсуси хәл'әт алды
Вә һәггә јахынлығындан өз үммәти үчүн хилас фәрманы алды.

Онун чамы—игбал, сагиси исә мә'рифәт олду,—
Вә [мә'рифәт чамынын] дибиндә бир дамла да галмады.
Јүз мин меһрибан саламларла
О даирәнин зирвәсиндән о, ашағы енди.

Кәтирдији бүтүн [төһфәләри] јолдашларына бағышлады
Вә күнаһкарларын ишинә вәгф еләди.
Еј Низами, нә гәдәр дүнјапәрәстлик олар?
Јүксәкләрә учал, нә гәдәр алчагларда галмаг олар?
Сә'ј елә ки әбәдијјәт мүлкүнү тапасан,
Ону исә Мәһәммәдин дининдән тапарсан
Әкәр ағыл е'тигады горуса,
[Әзабдан] хилас олмағы шәриәт ишығында көр.

КИТАБЫН ЈАЗЫЛМАСЫ СӘБӘБИ

Сүлејманын пәрдәли сарајындан
Кизли ишарә [көстәриш] јетишән заман

Ганад чалан гуш кими ганадланыб,
Сүлејманын сарајына [Учуб орада] өзүмә јер тутмаг истәдим.
Гасидин [кәтирдији] ишарәләрдә көстәриш белә иди:
Бајрам ахшамы үчүн елә бир һилал [тәзә ај] чыхыр,
Ки, гаранлығын өртүјүндә
Инчәлијиндән һеч кәс ону көрә билмәсин.
Сәнин хәјалла ојнајан фүсункарлығын
[Бүтүн] чадулары овласын.
Одун үстүнә бир нечә филфил [истиот] ат,
Гој о атәш шаг-шаг шаггылдасын.

Гурумуш [сөз] мумуну бу од үстүндә
Үрәкләри јумшалтмаг үчүн јумшалт.
Гачавәни бу дар јолдан харичә чыхар,
Бәсдир, топал ешшәк үстүндә ајаг дөјдүн.
Мүшк сачан гәләмини бир асгырт—
Ки, сәһәр јели [һәр тәрәфә] әтир сачсын.
Күләјә дә ки, әнбәр үзәриндә рәгс едиб,
Чәмәни мүшклү ипәјә чевирсин.
Зәһмәтә гатлаш, чүнки сәнин зәһмәт чәкмәк вахтындыр.
Шаһын хәзинәси сәнин вәрәг сајмағындадыр.

Зәһмәтин сәни хәзинәјә апарыб чыхарар,
Зәһмәтә гатлашан һәр кәс хәзинә тапар.
Үзүм тәнәји зар-зар ағламаса,
Ишин ахырында хош-хош күлмәз.
Сүмүксүз илик һеч кәс көрмәмишдир,
Милчәксиз бал һарада ола биләр?
Һачана кими јағышсыз булуд олачагсан
Чөрәк тәндирини нә гәдәр исти сахлајачагсан?
Пәрдәни бағла вә чевиклик көстәр,
Пәрдәдәки бакирә [сөзләрин] үзүнү ач!»

Гасид мәндән бу тәләби едәркән,
Шадлыг отуруб, кәдәр [ајаға] дурду.
Јахшы китаблары вәрәгләјәрәк
Үрәк ачан [мөвзулар] ахтармаға башладым.
Шәһријарларын тарихләринә даир һәр шеј
Сечилиб бир китабда јығылмышды
Чевик әндишәли [һушлу] бир нәфәр әввәлләр
Кәлиб онларын һамысыны дүрүст нәзмә чәкмишди.
О лә'л гырынтыларындан јалныз гуру, боз тозлар галмышды
Вә һәр [сәнәткар] о зәррәчикләрдән бир иш үчүн истифадә етмишди.

Мән исә о хырда төр-төкүнтүләрдән зәркәр кими
Белә бир хәзинә јонуб [дүзәлтдим] ки,
Бөјүкләр өз ишләри үчүн нәгд хәрчләјәндә
Бүтүн башга нәгдләрдән буну сечсинләр.
Бу [китабын] дејилмәмиш јарысыны мән дедим,
Јарымчыг дешилмиш көвһәри ахыра гәдәр дешдим.
Бахдым, һәр нә дузкүн вә дүрүст иди,

Һәмин әввәлки шәклиндә сахладым.
Чәһд елләдим ки, белә бир тәркибдә
Ону гәрибә нахышла бәзәјим.

Јенә дә кизли китабларын һамысыны арадым—
Дүнјанын учгарларына дағылмыш [китаблары],
Әрәб вә дәри дилиндә [дејилмиш] сөзләри,
Бухари вә Тәбәринин әлјазмаларыны
Вә башга пәракәндә нүсхәләри ки,
Мүхтәлиф евләрин [сарајларын] хәзинәләриндә
сахланырды,—

Әлимә дүшән бүтүн вәрәгләрин
Һамысыны бир кисәјә јығдым.
Бүтүн бунларын һамысыны гәләмә алыб,
[Китаба] башлыг (үнван) сечдим.

Дејилмәлиләри елә дедим ки, бәјәнсинләр,
Елә јох ки, мүдрикләр она күлсүнләр.
Бу китабын гәсрини атәшпәрәстләрин Зәнд [китабы] кими
Једди кәлинлә она көрә бәзәдим ки,
Чәрхин (фәләјин) кәлинләри бир дәфә
Мәним кәлинләримә бахыб,
Өз сығал-бәзәкләринә вә ишләринә мүнасиб
Һәрәси бирини өзүнә јар сечсин.
Әкәр [рәмлин] једдихәтти [бир-биринә] јар олса,
Онлардан бири [сәадәт] нөгтәсинә јетишәр.

Нәггаш әкәр он нахыш чәксә дә, о,
Бир хәтти әсас көтүрүр.
Әкәр хәтдән бир чизки белә кәнара чыхса,
Бүтүн хәтләрин һамысы позулар.
Бахмајараг ки, һеч кәс бу хәтти дүзкүн чәкмәјиб,
Дүзкүнлүк бизим арамыздадыр, јох олмајыб.
Мән хәтти дүзкүн чәкән рәссам олдуғум үчүн
Ајағым әсас хәттин јолундан кәнара чыхмаз.
Хәтт тәкдир, одур ки, онун хәтәриндән горхурам,
Чүнки онун сапына һәддиндән артыг көвһәр дүзмүшәм.

Кәрәк мин суда гүсл едәсән ки,
Ахырда кәлиб ичмәли суја јетишәсән.
[Бә'зән] төкүлән бир дамла судан адам әмәлә кәлир,
[Бә'зән дә] төкүлмүш чох сулар јох олуб кедир.
Мән сәдәф кими о судан дүрр дүзәлтдијим үчүн

Һеч олмазса бир овуч су вә әләфә лајиг көрүләрәм.
Балдан ширин сөз јаратдығым үчүн
Рәвадырмы [бөјүкләрин] сәхавәти мәнә гулаг асмасын?
Еһ, сәхавәт вә сөздән нечин дәм вурурам?—
Иш тале'дәдир, мән исә һечәм.

Әгрәб дә Гөвс [бүрчләринә] бәнзәјир
Маһмудун симичлији вә Фирдовсинин әлиачыглығы.
Әсәдини Әбудүләф нәвазиш едәркән
Тале вә талејә [үмид бәсләјән] бир-бирилә дүз кәлдиләр.
Мән нә данышырам, бу мәндән нә данышығдыр?
Мәним сујум [шаһын] булудундан, дүрүм исә Әдәндәндир.
Сәдәф булуддан сәхавәт көрсә,
Булуд да сәдәфдән вәфа көрәр.
Булуд һавадан нә нисар етсә,
Сәдәф ону шаһанә дүррә чевирәр.[1]

Чәбраил мәним чинләр (сеһркар) гәләмимлә
Сәһифәмә белә бир [әмр] јазыр:
Чинләрә дәрс верән фүсункар [гәләминлә]
[Бу дастаны] тәзәдән кејиндир, чүнки новруз фәслидир.

Ону дивдән елә кизләт ки,
Сүлејмандан башга ону һеч ким көрә билмәсин».
Мәни бу [китабда] ахтар, чүнки о, мәним бејнимдир,
Мән өзүм кимәм?—Гуру, бош дәри.
Мән садәчә бир мумам хәтәмин мөһүрүндән узаг,
Балдан вә арыдан хали.
Кәрәк [инди] Сүлејман өз хәтәминин нахышындан
Һансы шәкли мәним мөһүрүмүн үзәринә чәкәчәк.
[Мөһүрүн] үзү гырмызы да, гара да чыхса,
Нәггашы шаһын дәбири [катиби] олачаг.

Мәним борчум ондан ибарәт иди ки, сөз әјарыны
Онда он верим, онда беш јох.
Мәним әнбәрими һеч кимсә алмаса,
Маја үчүн мәним ипәкдәки мүшкүм бәсдир.

---

[1] Бә'зи нүсхәләрдә артырылмышдыр:
Чәлалыны истәдијим бу китаба
Шаһдан көмәк фејзи диләјирәм.
[Китаба] о, нә гәдәр әјар гојуб гијмәт версә,
Онун көркәмли олмағына көмәк едәр.
Әкәр бу көмәк сарајдан көстәрилсә,
[Онун гијмәти] дөрд дәфә дөрд он алты олар.

Биздән әввәл јарадылмыш нәзмләрдә
Һеч кәс биздән чох јени бир [нүбар] верә билмәјиб.
Јахшы дејәнләр дејилмәли [сөзләри] дејиб
Јорулдулар вә ахырда јухуја кетдиләр.
О дастанын муздурларындан олан биз
Һәмин кәндин даһиләриндән нәсиһәт [мәсләһәт] алмышыг.

Өз сөзләримизә көрә тәгсирли олмағымыза бахмајараг,
Мә'на бахымындан исә чох самбаллыјыг.
Јухуја бәнзәр ләпәсиз [ичи бош] габыг [чох көрмүшүк],
Биз исә суја бәнзәр габыгсыз ләпә [тум, мәғз] [чох]
вермишик.
Бүтүн надир вә тәзә сөзләримизлә бәрабәр
Биз гәдим [сәнәткарларын] адәтиндән үз чевирмәрик.
Бу јолла вар јығмаг һасилсиз ишдир,
Бу иш чам илә күләк говмагдан башга бир шеј дејил.
Чаваһир сәррафы олан мән, елә бир
[Сөз] чәваһири вә хәзинәси вармы ки, ону чәкмәмиш олум?

Чох хүсуси [сөз] хәзинәләрини ачмышам,
Лакин [һәјат еһтијачларындан] хилас олмаг үчүн ачар
тапа билмәмишәм.
Вә'дә сүбһүнүн бүтүн төһфәләринә бахмајараг,
Јенә дә «әстәғфүрулла» «Аллаһ, бағышла!» демәклә
мәшғулам.
Еј Низами, сәнин Мәсиһин—сәнин нәфәсиндир,
Сәнин билијин—сәнин Мәрјәм ағачындыр.
Бу ағачдан хурма сачдығын үчүн
Сәнин [ахырын] јахшы олсун, бәхтәвәр оласан !

СӘАДӘТЛИ ПАДШАҺ ӘЛАӘДДИН КӨРПӘ-АРСЛАНА ХЕЈИР-ДУА

Еј үрәк, нә гәдәр хәјал бәсләјәчәксән?
Бош арзуја, [бош] хәјалларла ојнајачагсан?

Бу хәјаллардан ваз кечирәм,
Нәзәрим бу хәјалардан узаг олса јахшыдыр.
Бу даирәдәки мәгсәдимиз
Баһар фәслиндән көзәл о дөрд фәслдир.

Биринчи фәсл —Танрыја ситајиш,
Ки, јаранмышлар онун фәзиләтиндән һәмишә
бәргәрардыр.
О бири фәсл пејғәмбәрә хитабдыр,
Ки, бу гәдим сиккә онунла тәзәләнмишдир.
Үчүнчү фәсл исә шаһа хејир-дуадыр,
Һәмин дуа [һәмишә] мәним ағзымдан учалыр.

Ахырынчы фәсл падшаһа фәтһ вә гәләбәләр үчүн
Өјүд-нәсиһәт вермәкдән ибарәтдир.
Һәмин падшаһа ки, једди иглимин мүлкү
Өз дөвләт кәлирини она тәслим едир [бач верир].
О, өз сөз вә әмәлләрилә мәмләкәтә дәлилдир,
О, заманәнин падшаһлығынын нишаныдыр.
О, тач бәхш едән вә тахта әјләшдирән хосровдур,
О тач вә тахтлара хәзинәләр сәпәндир.
Мәмләкәтин сүтуну Әлаәддин
Заманын вә Јерин мүһафизи вә јардымчысыдыр.[1]

Өлкәләр фатеһи Көрпә-Арслан шаһ
Өз тач вә тахты илә Алп-Арсландан јахшыдыр.
О, јер үзүнүн күнәши Меһдидир,
Онун дөвләти заманын ахырынчы [дөврүнүн] хәтмидир.
О, фәләкәт Рәхшинин сувариси Рүстәмдир,
О, һәм бөјүкдүр, һәм дә бөјүклүк бәхш едәндир.

О, көјлә һәмсәвијјә вә булудла әлбирдир,
Онун һәм чүссәси вә һәм дә ады ширдир.
Варлығын гыфылына ачар дүшәндә
Аләм бир чөвһәрдән әмәлә кәлди.
О, елә бир аләмдир ки, өз овучундан
Һәр дәм минләрлә чөвһәр парладыр.
Чәрхин китабы онун шәрһинә нисбәтән бир вәрәгдир,
Дәрјанын сују онун сәхавәтинә нисбәтән бир тәр
дамласыдыр.
Дәрја вә гуру—һәр икиси онун фәрманы
алтындадыр.

---

[1] Бә'зи нүсхәләрдә артырылмышдыр:
Онун ады уча рүтбәлидир,
Рәвадыр ки, о [ад] фәләкләрдән дә уча олсун.
Фәләк Әласыз алчаг олар,
Лакин Әла фәләксиз дә учадыр.

Һәм дәрјада, һәм дә гуруда јашајанлар она афәрин дејирләр

О, башы учанын тахты елә учадыр ки,
Онун учалығы гаршысында ағыл мат галыр.
Бөјүклүкдә мәләкә бәрабәрдир,
Учалыгда фәләкә гардашдыр,
Әјнинә өртүк тикән дүшмәнләрә гаршы
Онун гылынчынын шимшәји өртүк јандырандыр.
Афсунгарлар нәслинин дајағы одур,
Ата вә бабаларын кәмала јетмәји онунладыр.
[Онун үзүнүн әкси бүтүн һәрфләрин ичиндә
Онун имзасыны шәнкәрф [зәнчәфрә] рәнкли едиб

Шаһлыг гулагбурмасыз она табедир,
Өз имзасынын вүгарындан үзү ал рәнкдәдир].
Фәтһ онун ајағынын торпағына баш гојмушдур,
Фитнә онун гылынчынын сујунда гәрг олмушдур.
Онун [гылынчынын] сују ефирдән од галдырыр,
Онун [ајағынын] торпағы һаваја әнбәр сачыр.
Онун [дөјүш] мејданында шир гујруғуну гашыјыр.
Дүшмәнин аты ајаг үстә дејил, башы үстә кедир.
Субһ мәчлисиндә о, мејнәнин ганыны [јә'ни шәрабы] төкәндә
Буз бағламыш судан алов галдырыр.

О, дөјүшләрдә өз һәрбәсини ишә саланда,
Күндүзү гијамәт күнүнә чевирир.
Сәхавәт мә'дәнинин гапысыны ачаркән
О, хәзинә бәхш едир, күнаһлары бағышлајыр.
Јалан вә симичликдән узаг олан шаһ дәрјадыр,
Онун зәр вә мәдди тазијанә вә гылынчдыр.
Онун гылынчынын тијәси нәји јухары галдырса,
Ону тазијанәнин учу илә бәхш едәр.
Мүштәри [Јупитер] кими уча көјдә о,
Атынын дырнағы илә Кејванын [Сатурнун]гәбрини газыр,

Әкәр әждаһанын үстүндә шир
Вә гылынчыны сыјырмыш күнәш көрмәмисәнсә,
Онда шаһа дөјүш вә шикарда тамаша елә,
Ки, о әждаһаја сувар олмуш ширдир.
Онун әждаһа [тәсвирли] бајрағынын алтындакы балтасы
Әждаһаны илан кими гәләм едир.
О, һача оху дар каманындан бурахыркән
Јенилмәз ширә кениш гәбир газыр.
[Охунун учуну һара јөнәлтсә,
Каһ чијәри тикир, каһ тылы јарыр.]

О, өз гылынчы илә ајыны ојундан салыр,
Шири исә ајы кими ојнамаға мәчбур едир.
О, Шир тутандыр, амма мәстлик [үзүндән] јох,
О, шири әждаһа пәнчәли олдуғу үчүн тутур.
Сәһәнд дағында о, јыртычы чанаварын
Әл-ајағыны бир икиучлу [һача ох] илә сындырды.
Шаһ чанаварын әл-ајағыны парчалајанда
Ширин әл ајағы горхудан тутулду.
Ону охлары чанавар әли вә пәләнк ајаглары илә
Сәһраны гуланларын дырнағына даралтмышды.

Онун овлағы гандан дәниз кими далғаланыр,
О, [сеһр] каһ чанавар дәриси, каһ да пәләнк дәриси кејир.
О габаға ити охуну шығыданда
Габан онун јарасындан гачыр.
О, каманын көнүнә [киришинә] күч сләјәндә,
Маралын көнүнү ону үчүн гәбрә чевирир.
О, дөјүш мејданына ајаг гојанда
Дашын бағрыны јарыб, ону әгиг кими гызардыр.
Өз зәһәрли гылынчы илә елә вурушур ки,
Јердән [галхан] түтүдән көјләр һисс чәкир.
Бәзм [мәчлис] вә рәмздә [дөјүшдә] ад газанмыш одур,
О, өз гылынчы вә чамы илә һәм чан алыр, һәм дә чан бәхш едир.
Онун ишыглығы [гаршысында] дүнја гаранлыг көрүнүр,
Онунла танышлыгдан көзләр ајдын олур.
Онун тәбиәтинин нәфәси рәссамларын гәләми кимидир:
Чибиндә мүшк, әтәјиндә лә'л [вар]
Онун мүшк вә лә'линдән мәмләкәтин һәр јери
Галијјә [әтир] вә бојунбағы [инчи] илә долубдур.
Белә бир тачидарын гәбасынын [кенишлији]габағында
Көјдән јерә гәдәр [мәсафә] бир чалмачыг [парчасы бојдадыр].

Белә бир чаһанкирин каманынын өнүндә
Доггуз фәләк бир гәбзә кичик охдур.

Онун дүшүнчәләриндә олан әзәмәт [гаршысында]
[Варлығын] дөрд чөвһәри онун дөрд балышыдыр.
Онун дүшмәнләри көкү кәсилмиш ағач кимидирләр
Вә онун гапысында онлар чармыха чәкилмишләр.
Онун чәлалынын күнәшиндән бизим үзүмүз
Ајын јарысы [кими] ал, дүшмәнләрин үзү исә [ајын о бири јарысы кими] гарадыр.
[Бу] һеч дә тәәччүблү дејил [чүнки], гызыл наллы Күнәш
Дағa даш, мә'дәнә исә лә'л бәхш едир

Мә'дән көвһәринин һәрәмханасынын үстүнү о ачыбдыр,
Көвһәр мә'дәни онун дирһәмләрилә алынмышдыр.
Онун сәхавәтинин бир гуртуму дағa вә дәрјаја гида вермишдир,
Одур ки, бунун нишаны јагут олуб, онун ады исә дүрлә мәшһурлашыб.
О, ики евин [дүнја вә ахирәтин] һөкмүнүн кешикчисидир:
О, халг вә Танры һөкмүнүн забитидир.
О, Танрынын сәхавәтиндән бәһәр алыр
Вә ону јенә онун бәндәләринә бәхш едир.
Чаһан онунла гәләбә газандығы үчүн
Чаһанда онун рузусу сәадәт олсун!

Онун талеи һәмишә бәхтәвәр олсун,
Онун падшаһлығына завал кәлмәсин!
Онун өвладларынын сырасы сәадәт улдузлары алтында
Бир-биринин ардынча әбәди [шаһлыг[сапына дүзүлсүн!
Ики көзәлүзлү сүбһүн [оғулларын[парылтысындан
О, көјдәки Күнәш кими һәмишә ишыглы олсун!
Ики уча тахтлы шаһзадәләрин
Бири чаһан тутан, бириси мәмләкәт аландыр.
Бириси өз билији вә рә'ји илә Фиридуна бәнзәр,
О бириси Кејхосров кими рикаб (үзәнки ачандыр.)

Биринин нахышы тач вә тахт тәрзлидир,
[Ады] Нүсрәтәддин Мәлик-Мәһәммәд шаһдыр.
О биринин ады рәсәд јолујла фәләјә учалмыш
Вә «мәндән сонра онун ады Әһмәд» олмушдур.
[Әкәр бу ики бәхтәвәр адлара бахсан, [көрәрсән]
Ки, бир даирәдә јерләшибләр.
Икисинин дә һөкмләри бир вә адлары да бир шәкилдә
Әһмәди вә Мәһәммәди рәгәм олмушдур.
Ики тәрәф [зил] бирликдән кәнара чыхса

Онлары бир-бириндән фәргләндирмәк олмаз[1].

Биринин ачары даим гәләбәдир,
О бири исә фәләји фәтһ етмәклә [мәшһурдур].
Биринчијә гәләбә тәрбијә верир,
О бирисинә фәләк гүввә верир.
Бу, гәләбә илә үчајаглы бәхт гуруб,
О бириси үчүн фәләк дөрдајаг тахт олуб.
Шаһын көзү мина (мави) көјләрин алтында
Һәмишә бу ики нурла ајдын олсун!
Онун падшаһлыг даирәси бу ики чәлаллы гүтб илә
Чәнубда да, шималда да мүнтәзәм олсун!

Дөвләт онун шикары, шикары исә көк олсун,
Күнү күндүздән, кечәси исә кечәдән јахшы олсун!
Онун нәсәби Мәһәммәд сүбһүнүн нуру олан
Һичаб вә кечә нигабы алтындакы [зөвчәси] вар олсун!
Бу, чәрхин аталары кими сәхавәтли олсун,
О исә вүчудун аналарынын [хәтми] олсун!
Бунун ады әбәди Хызр олсун!
Онун һөкмү исә дирилик сују олсун!
Сүлејман хәттинин мүһафизәсиндә
Билгејсин тахты [һәмишә] нурлу олсун!

Нур чешмәси олан шаһын сајәси
О [ики] күлдән вә күлүстандан узаг олмасын!
Онун чаһанпәнаһлығы әзәли олдуғу кими,
Падшаһлығы да әбәди олсун!

ШАҺА ТӘ'ЗИМ ХИТАБЫ

Еј тачы сәадәт кәмәрини бағлајан,
Өз тач вә тахты илә чаһаны дири сахлајан!
Кечә сәнин кешијини чәкән гара һиндлидир,
О өз белинә Ајдан зәнк (зынгыров) бағлајыб.
[Күнәш нурундан] һәмајил бағламыш тәнһа кедән сүбһ,

[1] Бурада вә мәтнин сонракы һиссәләриндә галын дөрдбучаг мө'тәризә арасына алынмыш бејтләрин Низамијә мәнсуб олмасы шүбһәлидир.

2760—3

Сәнин үзәнкинин ардынча хош нәфәс алыр.

Сәнин нөкәрин олан дејләм кәкилли ахшам
Сәнин гапында кәсб етдији әзәмәтә көрә мүшк сачыр.
Күндүзүн румлу үзү кечә кими зәнчи үзлү олар,
Әкәр ону сәрһәнкликдән азад етсән,
Көјүн о [бөјүклүкдә] сүфрәсиндә
Мәмләкәт муздурлары үчүн икичә чөрәк вар.
Сәнин исә муздурларын нисбәтән аз да олса
Касанын бир гуртуму једди улдузун гидасыны тәшкил едир.
Илаһинин гәләбә хатәми [мөһрү]
Падшаһлығы сәнинлә хәтм етмишдир.

Әламәти [әсәри] Күнәш олан Көј
Сәнин белин үчүн кичик бир гуршагдыр.
Чәрхдән өзүнә гызыл тахт дүзәлтмиш Ај
Сәнин тахтынла һәмсәвијјәдир.
Әсли пак олан јағыш сују
Сәнин өнүндә шор вә буланыг көрүнүр.
Лә'л сәнин гылынчынын сахсы рәнкиндә [көрүнүр],
Даг сәнин һәлимлијин гаршысында јүнкүл бир дашдыр.
Чаһанда олан падшаһларын һәрәси
Әлиндә бир [сәхавәт] булуду сахлајыр.

Сәнин булудун нејсан булудудур.
О бириләрин булудлары исә гыш булудудур.
Онлар [халгын] ганыны соруб сүфрә ачырлар,
Чаныны алдандан сонра чөрәк верирләр.
Сән һәр кимә сајә салсан,
Ону кеч чағырыб, тез нәвазиш көстәрирсән.
Һүнәр әһлинин гәдрини јалныз о адам биләр
Ки, о, һүнәр һаггында чохлу китаб охумуш олсун.
Һүнәри гүсурдан сечмәјән кимсәдән
Һүнәр әһли хејир көрә билмәз.

Сәнин јарадычы [әмәлләрин] мәмләкәт үчүн шәрәфдир,
Одур ки, сәнә [јазылмыш] алгыш китаблары һәр тәрәфә јајылыб.
Сәхавәт мүлкүнүн пасибанлығында
Сәнин дөвләтин [бүтүн] варлығын кешикчисидир.
Дөвләт вә динин сәндән көрдүјү рөвнәги
Баг һеч фәрвәрдин булудларындан да көрмәјиб.
Бәхтәвәр талели кәјанларын
«Једди ханы» вә «он ики чәнкавәри» вардыса,
Көј өз бүрчләри илә дүрүст

Сәнин «једди хан»ын вә «он ики чәнкавәр»индир.

Бүтүн аләм бәдәндир, Иран исә үрәк,
Буну дејән белә бир бәнзәтмәдән хәчаләт чәкмәз,
Чүнки Иран Јер [күрәсинин] үрәјидир,
Үрәјин исә бәдәндән јахшы олдуғу мә'лум шејдир.
О вилајәтин сәрвәрләринин тутдуғу јер
Јерләрин ән јахшысыдыр.
Үрәк сәнсән вә бу мәсәл сәнин һаггында олан һекајәтдир,
Сәнин вилајәтин исә о мәмләкәтин өзәјидир.
Еј Хызрлыг вә Искәндәрликлә мәшһур олан,
Сәнин елмин вә әдаләтин өлкәни нурландырыр.

Искәндәр дәмирдән күзкү дүзәлтдисә,
Хызр дирилик сују тәрәфинә јолландыса,
Сәнин синән күзкүнүн чөвһәридир,
Дирилик сују исә сәнин шүшәндәдир.
Сәнин кими шаһы олан һәр вилајәти
Танры һәр бир шәрдән сахлајар.
Сәнин башына фырланан сәадәти билиб,
Һамы сәнә «једди өлкәнин кәләчәји» дејир.
Бешинчи иглими сән абад етмисән,
Галан алты иглим дә сәнә көрә шаддыр

Бүтүн мәрзләр (сәрһәдләр) сәнин меһрибанлығыны көрүб.
Онлара мәрзбан (сәрһәдчи) олмағыны тәманна едирләр.
Дүнјада дөрд шаһа зинәт нәсиб олмушду,
Онларын бешинчиси сәнсән өмрүн узун олсун.
Искәндәрин Әрстаталиси вар иди,
О, ән нәфис елмләри ондан өјрәнирди.
Нуширәванын бәзми (мәчлиси) Көј кими учалырды,
Она көрә ки, онун Бозоркмеһри вар иди.
Пәрвизин Барбәд кими чалғычысы вар иди,
О, јүз дејил, мин һава чала билирди.

Ады Мәлик-шаһ олан падшаһын исә
Низамүлмүлк кими динпәрвәр хачәси варды.
Сәнин тачын онларынкындан да учадыр,
Она көрә ки, Низами кими сөз устадын вардыр.
Низаминин ады сәнә көрә учалыб,
Онун ишләри сәнә көрә низам тапыб.
Башга хосровлар (шаһлар) јаландан
Өз хәзинә бағышламалары илә көп едирләр.
Онлар тохуму шор торпаға сәпирләр,

Сурмәни кор көзләрә чәкирләр.

Шор торпаға тохум сәпмәк,
Пешманлыгдан башга бар вермәз.
Ағачы елә јердә әкмәк лазымдыр ки,
Беһишт бағы кими мејвә кәтирсин.
Саги бадәни јерә төкәрсә,
Қәндлинин ады баги галармы?
Сәндән башга сәхавәт вә елм очағы олан кимдир?
Сәнин кими кәраматли олан кимдир?
Мән, нәһајәт, мүгајисә јолу илә билдим ки,
Сән сәнәт әһлини горујурсан (гијмәтләндирирсән).

Кимјакәрләрин сахта [дүзәлтмәләрини] алмырсан,
Әјјарларын (һоггабазларын) јаланына ујмурсан.
Бу әбәди салнамәнин әбәди нахышыны
Рәсәд талеинин [көстәриши илә] сәнин адына бағладым.
Бәхтәвәр о кимсәдир ки, онун сәндији тохум
Онун евинә елә бар кәтирсин
Ки, әбәди олараг јашасын
Вә замана онун ады илә вәрәгләнсин.
Бу елә бир [әсәр] дејилдир ки, бир нечә вахтдан сонра
Уча фәләк онун үстүнә гәләм чәкә билсин,

Чүнки једди мин ил әрзиндә
Једди әдвијјә илә бир газан елә хөрәк биширмишәм—
Ки, ону нуш етсән сәнин чаныны чуша кәтирәр.
Је, нуш олсун, бу сәнин рузундур.
Онун мәзәсини чанымдан һазырладым,
Сонра исә сәнә чанфишан етдим.
Еј өз гоһумлуғу илә фәләји учалдан,
Һәм фәләкдән доғулмуш, һәм дә мәләклә бағлы олан,
Мән фәләјә нечә учум ки, јердәнәм.
Мәләјә нечә чата биләрәм ки, мән адам чинсиндәнәм.

Мән истәдим ки, өз нејшәкәр [гәнд гамышы] гәләмимлә
Гара јерин [үзәриндә] бир јашыллыг салым.
[Сәфәр үчүн] шәкәрдән јол тәдарүкү һазырлајым.
Вә шаһын бәзминдә шәкәр сәпәләјим.
Мән шәкәр сачмаг үчүн [сәнин бәзминә] мәһрәм олмасам да,
Кечәләр ојаг галыб [дуа етдијимә көрә] шаһын
пасибаныјам.

Аләми ишыгландыран шаһ бир күнәшдир,
Мәним көзләрим онун гаршысында суја дөнүбдүр.
Күнәш суја енә билсә дә
Су Күнәшә галха [јүксәлә] билмәз.

Көзүм [Күнәш] чешмәсинә јахынлаша билмирсә дә,
Хәјалым онун хәјалы илә ојнајыр.
Елә бир шеј вармы ки, о, шаһын хәзинәсиндә олмасын,
Јалныз јеничә чатмыш бу хәзинәдән башга?
Атынын ајаглары [алтына] сәпмәк үчүн ону гәбул ет,
Вә беләликлә, онун рүтбәсини учалт!
Сагиси булудлар олан дағ јамачларынын әкини
Гују сујуну ичмәји севмәз[1].
Сәнин әлинин сујунун мөһтачы олан мән
Башга сулары ичмәмәк үчүн ағзымы бағламышам.

Әкәр мән дүррә гијмәт гојсам, онун дәјәри азалар,
Одур ки, мән ону шаһын [өз кәраматинә] тәслим едирәм.
Зөһрә кими бәстәләдијим бу тәзә маһныја гулаг ассан,
Мәни тәзә Ај кими бармагла көстәриләм едәрсән.
Јох, әкәр көрсән ки, онун нахышлары чох хырдадыр,
[Ејби јохдур], күләк [мәним] белә күлләримдән чох апарыб.
Өмрүн узун олсун ки, әдаләтин вә динин вар,

Аллаһ сәнә ону (јә'ни өмүр) версин ки, бу (јә'ни әдаләт вә дин онсуз да) сәндә вар.
Нә хејир иш үз версә, сәнин бахтына көрәдир,
Белә хејирләрин әһди һәмишә сәнинлә дүрүст олсун!
Сәнин инајәтинә ујғун кәлмәјән шејләр исә
Сәндән вә сәнин вилајәтиндән узаг олсун!
[Күнәш] нә гәдәр ки, көјдә нур сачыр,
Достларын камран, дүшмәнләрин кор олсун!
Дар үрәкли дүшмәнләрин
Башларыны даша дөјсүнләр вә даш башларына олсун.
Нә гәдәр ки, чох билирсән, ондан да артыг биләсән,
Һәр шејдән дә чох өмрүн узун олсун.

Завал әли сәнин дөвләтинин сәрһәддиндән
Һәмишә узаг вә ираг олсун!

---

[1] Үстүндә булудлар сүзән әкин һеч кәсин гују сујундан бир гуртум да ичмәз.

СӨЗӘ СИТАЈИШ, ТӨВСИЈӘ ВӘ НӘСИҺӘТ

Ән гәдим вә ән тәзә шеј
Сөздүр вә бу сөздә сөз вардыр.
Варлыгын анасы јарадылышын [әввәлиндән индијә гәдәр]
Сөздән јахшы һеч бир фәрзәнд доғмајыб.
Сән демә ки, сөз сәнәткарлары өлмүшләр,
[Хејир], онлар сөз дәрјасына баш вурмушлар.
Онлардан һәр кимин адыны чәксән,
Балыг кими һәмин судан [дәрјадан] баш галдырар.

Руһ кими ејбсиз олан сөз
Гејб хәзинәсинин хәзинәдарыдыр.
Ешидилмәмиш һекајәтләри о билир,
Јазылмамыш китаблары о охујур,
Танрынын бүтүн јаратдыгларында,
Көр, сөздән башга јердә нә гала биләр?!
Адам оғлундан јадикар галан
[Јалныз] сөздүр, галан һәр шеј јелдир.
Чәһд елә биләсән ки,
Нәбатат вә мә'дәнијјатдан [тутмуш]

Һејванат вә әглијјата гәдәр елә бир шеј вармы ки,
Әбәди олараг јашасын?
Өзүнү олдуғу кими дәрк едән һәр кимсә
Әбәди һәјата [говушуб] учалар,
Фани о кимсәдир ки, өз нахышыны охуја билмир,
Бу нахышы охујан һәр кимсә баги [әбәди] галыр[1].
Сән өзүнү дүрүст дәрк етсән,
[Бу дүнјадан] кетмәзсән әкәр әввәлинчи мәрһәләдән кечсән дә.
Өз варлыгларындан бихәбәр олан кимсәләр

[1] Бә'зи нүсхәләрдә артырылмышдыр:
Өзүн өзүңә [јахшы] бах, көр сән нә билирсән,
Нә билдијини билән һәмишә галмалыдыр.
Китабдакы јени һесабы билмәк кими—
Ики илә ики нечә ејләр?—Дөрд гүтб.

Бу гапыдан кириб, о гапыдан чыхырлар.
Бача тозсуз, гапы исә түстүсүздүр,
[Амма] нә фајдасы, һеч кәс Күнәши көрмүр.
Һәр кәс өз үрәјиндә хошһалдыр,
Һеч кәс өз килиндән [торпағындан] имарәт тикмәк истәмир.
Һәр кәс бәһанә тапмагда зирәнкдир,
Һеч кәс өз ајранына турш демир.

Јетишмиш алим [ағыллы] адамлар
Чәрхи-әсәмин өнүндә баш әјмирләр.
Мајалы адамлар (елм вә билик саһибләри) узагкөрән олурлар,
Мајасы аз оланлар исә бәлә олурлар
Мајалы киши акаһ [еһтијатлы] оларса,
[Билмәлидир ки,] она шеһнә лазымдыр, чүнки оғру јолдадыр.
Чин тачирләри мүшк апаранда
Китрәдән мүшк үчүн һасар дүзәлдирләр.
Шанапипијин ганадлары шаһинин ганадларына
Тез учмагда гушларын һамысындан үстүн кәлир.

Адлы-санлы адамлар да афәтдән әмин дејилләр,
Јалныз бошбоғазлар хәтәрдән узагдырлар.
Зирәк гуш јем ахтараркән
Һәр ики ајаглары илә тора дүшүр.
Һәр јердә ки, јер кими гарынгулу вар,
Онун јердән једији бир гарын чөрәкдир.
О, бу анбардан нә гәдәр јејиб апарса,
Ишин ахырында [јердән] бир арпа да әскилмәјәчәк.
Ондан арпа-арпа нә алсан
[Ахырда] бир-бир јенә она гајтарачагсан.

Әкәр сәнә шам кими гызылдан тач лазымдырса,
Күлмәкдән чох ағламаг лазымдыр.
Лә'л вә дүрдән дүзәлмиш һәр мүфәррәһ [күлдүрән мә'чун]
Чох ағлады, аз күлдүрмүшдүр.
Һәр кәсин кизли бир јары вар,
Севиләни вар, севәни вар.
[Амма] достлуға лајиг јалныз ағылдыр,
Ағлын варса, һәр шејин вар.
Ағлын гәдрини билмәјән адамдан дад [фәрјад]

Ки, о, сурәтчә адамдыр, тәбиәтчә див.

Адам ләгәбини дашыјан мәләкләр
Фәрасәтли олурлар, тәәччүблү дәрәчәдә фәрасәтли.
Олачаг һәр шеј әзәлдән јазылыб,
Бизим букүнкү чәһдләримизин фајдасы јохдур.
Иш көр, чүнки өз маһијјәти е'тибарилә
Чәһәннәмдә ишләмәк чәннәтдә тәнбәлликдән јахшыдыр.
Һәр кәс ки, өз ишинин хатиринә
Сәнинлә јахшы дејил, о, пис адамдыр,
[О] пис адамларла јахынлыг едәр,
Башгалары һаггында пис фикирләри [дејәр]

Хејирхаһ олан һиммәтли адам
Јахшылығы өзүнә пешә едәр, чүнки [јахшылыг] јахшылыг кәтирәр.

Елә јаша ки, әкәр сәнә [бир] тикан батса,
Һеч олмаса душмәнләрин тә'нәсинә мә'руз галмајасан;
Бу демәсин ки, сәни бәдбәхтлик басыб,
О бири исә күлмәсин ки, сәнин мүкафатын елә будур.
Сәнин әлиндән бир кимсә тутмаса да,
Һеч олмаса гој сәни дојунча тәпикләмәсин.
Сәнин јахшылығыны (јолдашлығыны) јадында сахлајан кәс
Сәнин бәдбәхтлијинә севинәндән јахшыдыр.

Ачларын габағында отуруб чөрәк јемә,
Әкәр јејәси олсан, онларын һамысыны сүфрәнә отурт.
Касыбын өнүндә чох гызыл чәкмә [тәрәзидә],
Ки, о, илан хәзинәнин үстүндә гыврылан кими, гыврылмасын.

Әкәр күләк новруз күләји дә олса,
Онун габағында чыраг јандырма.
Адам јемәк үчүн јаранмајыб,
О, фәрасәтли вә ағыллы ишләр үчүн [бу дүнјаја кәлиб].
Ит о адамдан шәрәфлидир ки,
Онун көзү узунгулаг кими әләфдәдир.

Сә'ј елә ки, халгын ишинә јарајасан,
Өз хејир ишинлә дүнјаны бәзәјәсән.
Күл кими хошхасијјәт олмаг јахшыдыр.
Ки, сәнин хош әтрин үфүгләри бүрүсүн.
Мәкәр о һәкимин дедијини ешитмәмисән?—

Ки, хош јатан [адам] хош јуху көрәр.
Анадан бәдхасијјәт доғулан һәр кәс
Чан верән заман да һаман хасијјәтдә олачаг.
Хошхасијјәт доғулан адам исә,
Өләндә дә һаман хош хасијјәтлә өләр.

Гәддар олма, чүнки габа торпаг
Сәнин кими јүзүнү бир тикә чөрәкдән өтрү өлдүрүб.
Торпағы бәзәмәк нә [мә'насыз] ишдир,
Торпагла әлләшән ахырда торпаға дөнәр.
Әкәр бири сәндән сорушса: «[Нә үчүн] саф билик
Адамдан бүрузә кәлир, адам исә торпагдан?»
Чаваб вер: «Күлаб күлдән, күл исә тикандан [әмәлә кәлир].
Пәдзәһр мөһрәдә, мөһрә исә иландадыр».
Сә'ј ет ки, дүнјада кәләкбазлыг етмәјәсән,
Әждаһанын ағзында чадыр гурмајасан.

Әждаһа илә достлуг етмәк олмаз,
Чүнки әждаһа өзү адам јејәндир.
Ит әкәр јамаглы хиргә дә кејсә,
Өз ит тәбиәтини унуда биләрми?
Достлар бир-бирилә чәкишмәјә башлајанда
Онлар өз дүшмәнләри илә мүттәфиг олурлар,
Милчәк кими ағын да, гаранын да үстүндә кәзиб
Һәр икисини мухалиф рәнкә бојајырлар.
Јахшысы будур ки, бу гулдурлардан узаг оласан,
Өз үстүндәки бу дөрд бухову гырасан.

Елә бир дөврдә ки, дин әһли алчалыб,
Јусифләр чанавар, заһидләр исә сәрхошдурлар.
Чаны јалныз ики әмәл васитәсилә гуртармаг олар:
Писликдә вә пислији бәјәнмәкдә
Аллаһ көстәрмәсин ки, Танрынын бәндәләри
Белә бир бухову өз ајагларына вурсунлар,
Чәһәннәм јолунда тонгал галасынлар.
Нефт ахтарыб [үстүнә] тәлг төксүнләр.
Галх, фитнәни ајағымыз алтында тапдалајаг,
Өз гуллуг борчумузу јеринә јетирәк.

Бир арпа [гәдәр] гызыла нә гәдәр мөһтач олмаг олар?
Ону једди гыфыл вә дөрд бәнддә [нә гәдәр бағламаг олар?]
Көр ләләнин вар-јохуну күләк нечә апарды,
Бир-ики гана батмыш ләчәкдән өтрү.
Јовшанын һеч бир дирһәми дә олмадығы үчүн
Күләк онун бәдәнинә әзијјәт вермир.

Хәзинәни ағ булуд кими башынын үстүндә сахлама,
Күнәш кими ајағыны хәзинәнин башына гој.
Белә ки, булудла суварылан торпаг,
Сәнин өнүндә јери өпүб гызыла чеврилсин.

Гызыл кисәсини Күнәшә сач [сәпәлә]
Дашы Күнәш рәнкли лә'лин башына чырп.
Сәнин көзүн гызылдан нурланыр, бу исә пис шејдир.
Дүнјада көзә ишыг верән ағылдыр.
Зәр [гызыл] бир-бирилә бирләшмәјән ики [самит] һәрфдән ибарәтдир.—
Бу пәракәндә илә нә гәдәр ловғаланмаг олар?
Үрәјини јер кими гызылла долдурма ки,
Гызыл [зәр] кими пәракәндә олмајасан,
Бәдәни гызыл [кими] олан һәр никарын
Көјнәји лачивәрд [мави] рәнкиндә олар.

Гызыл әтрафында доланан һәр тәрәзи
Мин гапыда даш-галаг олар.
Бир аләм һај-күјлә һалалдан, һарамдан,
Бир нечә данк [гызыл] јығырсан,
Лаүбалинин [аваранын] бириси исә кәлиб ону апарыр,
Күмүш дағыдан дири галыр, күмүшү јыған исә өлүр.
Гызылы хәрчләјәндә хошлуг вә шадлыг кәтирир,
О јығылыб галанда әзијјәт вә горхуја сәбәб олур.
Өзүнү әзијјәт вә горху илә өлдүрмәк
Гызылпәрәстликдир, күмүш пајламаг дејил.

Ахмаглыға бах ки, бир [парча] дашдан өтрү
Дост өз досту илә вурушур.
Јахшысы будур үрәјини о хәзинәдән көтүрәсән ки,
Ондан горхуда вә әзијјәтдә олурсан.
[Сусуз адам јол кетмәкдән ләззәт ала биләрми?
Су гујусуна дүшмүш адам јашаја биләрми?
О шеји ки гојуб, өзүн көчәчәксән,
Ону нә гәдәр јығыб сахламаг олар?
Чаһан дивләр јурду олуб, тәләс—
Ки, див кими сәнин дә евин дағылмасын.

Дивин јурду дивхана олар,
Әкәр о, хосровларын ејванында јашаса да][1]
Дүнјанын һаммаллығыны нә гәдәр еләмәк олар?

[1] Бб. № 498—502. Низамијә мәнсубијјәти шүбһәлидир.

Јердә гызыл јүкүнү нә гәдәр кизләтмәк олар?
Әкәр сәнин үч ишләк һаммалын варса,
Дөрд нәфәр дә евини дағыдан һаммалын вар
Хак (торпаг) вә бад (күләк) ки, сәнә мүхалифдирләр,
Хак да әлифсиз [мәһәббәтсиз], бад да әлифсиздир [јә'ни бәддир].
Хурма ағачынын башындакы тиканлар јерә дүшәндә
Јахшы олур ки, тутмач [биширмәк үчүн] онлардан чөр-чөп дүзәлтсин

Бәли, гарны тәбил олан үчүн
Тутмач јарпағы күл јарпағындан јахшыдыр.
Јахшысы будур ки, чох јемәмәк үчүн дишләрини чыхарасан— [јә'ни өзүнү сахлајасан]
Ки, дүрр дәнәси кими әзиз оласан.
Дарағын мин диши олдуғу үчүн
Онун әли һәр јетәнин сагғалында олур.
Дәһрин падзәһрини әлә кәтирмәк үчүн
Мин зәһәр шәрбәти ичмәк лазымдыр.
Бу гәссаб дүканынын гапысында
Чикәри [ганатмасан] аз лоғма тапа биләрсән.

Һәр тәрәфдә јүз чикәр парча-парча олмајынча
Бир буд (гылча) пијләниб көкәлмәз.
Јүз мин башын бојну вурулур ки,
Бир бојун јоғунлансын.
Бири ајағыны хәзинәнин үстүнә гојур,
О бириси исә бир гырынты [гызыл] үчүн зәһмәт чәкир.
Ишләр һеч кәсин истәјинчә олмадығы үчүн,
Истәмәмәк истәмәкдән чох јахшыдыр.
Адам өз мурадына нә гәдәр кеч јетишсә,
Бу онун өмрүнүн узунлуғу үчүн бир мүждәдир.

Узун јашамаг [истәјән] камына кеч чатса јахшыдыр
[Адамын һәр иши тамам оланда өмрү дә [тез] тамам олур.
Кеч әмәлә кәлән лә'л чох јашајыр,
Тез кәлән лалә тез дә кедәр.
Шам кими нә гәдәр мәчлисләри ишыгландырачагсан?
Чилвәләнәрәк нә гәдәр өзүнү јандырачагсан?
Ајағыны бу һејван дырнаглыдан ач,
Башыны бу сахсы күпдән чыхар.
Бу једди көклү будағы башындан вур,
Бу дөрдмыхлы налы дырнағындан чыхар.

Гамышла өртүлмүш белә гујунун
Үстүндән даш вә гамыш кими чансыз кечмә
Шимшәк кими дири вә күлә-күлә өл!
Чанпәрәстлик јекәгарынлыгдан јахшыдыр,
Әкәр сән итаәткар мүридсәнсә,
Елә бир јолла кет ки, сәнә пир десинләр.
Мурадсыз мүридләрдән олма,
Тәвәккүлә е'тигадын аз олмасын.
Јүз дүјүнлү мүшкүлләри ачан мән
Кәндин кәндхудасыјам, лакин кәнддән кәнардајам.

Әкәр јолдан бир гонаг кәлсә,
Кимим вар ки, онун габағында сүфрә ачсын?
Ағыл билир ки, мән нә дејирәм,
Бу ишарәдән мәним мәгсәдим нәдир.
Јохлуг [касыблыг] мәни сындыра билмәз.
Мәним килејим килејләнә билдијим кәсләрдәндир,
Мәним түрклүјүмү Һәбәшистанда алмырлар,
Одур ки, мәним ләззәтли довғамы јемирләр.
Мәним тәб' (талант) биширән күрәмдә
Кал үзүм кими чиј [хөрәјим] варды.

Зәманә ону кал-кал јејәрди,
Мәним горамы тутија кими көзә чәкәрдиләр.
[Дәјмиш] үзүм һәддинә чатандан сонра исә
Өзүм ары нештәри јејирәм.
Шәрабы јерә төкәрләрсә [шәраб јерин ичкиси оларса],
Үзүмүн гәдри бундан артыг олмаз.
Мәни һансы тәрәфә говурларса, о јолла кедирәм,
Одур ки, мәни јатмыш су адландырырлар.
Дејирләр ки, јатан су
Гызыл булағыдыр, су булағы дејил.

Сәһв едирләр, јатмыш су күмүш јатағы олар,
Буна шаһид онун бағладығы буздур.
Күмүш исә гызыл рүтбәсинә чата биләрми?
Онларын арасында Ај илә Күнәш гәдәр фәрг вар.
Сијм [күмүш] «ја» сыз мис нүмунәси олар,
Хүсусилә о заман ки, [һәрфләр] тәрсинә дүшә.
Мәним сөзү гызылла нахышландыран дәмирим
Көр [нә күнә дүшүб ки], күмүшчүлүклә мәшғулдур.
Дәмир сатан адамлар гызылдан [палтар] кејинирләр ки,

Өз дәмир мәтаһларыны күмүш адына сатсынлар.

Вај о зәркәрин һалына ки, һагг-һесаб вахты
Онун гызылынын әјары күмүшүнкүндән дә аз олсун.
Дүнјанын [ән] ағыр чинајәти одур ки,
Сәадәти һүнәр [талант] јох, тале бәхш едир.
Даш-гаш таныјан итикөз [сәррафын],
Мүгајисә үчүн јарым арпасы да јохдур,
Лакин памбығы кәтандан сечә билмәјән,
Асиманы рисмандан ајыра билмәјәнләрин[1]
Амбарлары кәтан вә ипәк илә долудур,
Гызыллары сандыгларла, хәзләри исә харварладыр.

Көвһәр вә күмүшүн иши белә оларкән
Нечин сакит [фәрагат] отурмагдан горхмаг лазымдыр?
Бу хараба [дүнјанын] гајғысыны нә гәдәр чәкмәк олар?
Күнәши афтабаја нә гәдәр долдурмаг олар?
Һәр кәсин сәси [ахыр] дәһлиздән чыхыр,
Бир күн бизим дә сәсимиз [орадан] чыхачагдыр.
Белә дастанлары мәним кими нечәләри дејибләр,
Ахырда һәмин дастанларын үстүндә дә јатыблар.
Вачиб одур ки, башгалары кими
Мәни дә јуху [әчәл] тутмамыш ишин үстүндә чалышым.

Јол кедәнин тәдарүк көрмәси шәртдир,
Хәтәрли јердән тез гачмаг [әсас] шәртдир,
Мән кедирәм, амма узунгулағым кетмир,
Өзүмүн дә кетмәјимә һеч инанмырам
Мәним кетмәјимдән о вахт хәбәрим олачаг ки,
[Бир дә көрәчәјәм] јувам евдән кәнардадыр
Нә гәдәр [һәр шејдән] хәбәрсизликдән данышмаг олар?
Нә гәдәр көз јумуб, гапыны үзә чәкмәк олар?
Бирјоллуг бүтүн көрдүкләрини унут,
Сирләрә мәһрәм ол вә данышма—

Ки, биләсән сәнин билдикләрин
Ја сәһвдир (гәләтдир), ја да сәһв (гәләт) охумусан.
Филдән дүш, чүнки сел јолда јарған ачыб,
Көр чәрхин нә гәдәр фил кими [ојунчаглары] вар.
Чәрхин фили јери дәрин чухура (гәбрә) чевириб,

[1] Бу, ел арасында мәшһур ифадәдир.
Асиман—Көј, рисман—ип демәкдир (редактор).

Белә филин габағында күл горхмаjа биләрми?
Бах көр әввәлдән нечә кәлмишдин,
Сәнин оланын дүрүст нә олуб.
Бу ики вурушган филин әлиндән jалныз о шеjи апарачагсан
Ки, биринчи күн өзүн илә кәтирмишсән

Дәрjа вә дағын борчуну боjнуна jығыб
Фәләк илә нечә рәгс едә биләрсән?
Чалыш ки, һамынын борчуну кери гаjтарасан,
Бир өзүн, бир дә чылпаг гатырын галана кими
Чаһан jүкүндән ки, бир арпа да jохундур,
Палтарыны әjниндән соjундурмамыш,
Папағындан чәкиб сәни тахтдан дүшүрмәмиш,
Чаһанда һара истәjирсән, ора да кет.
Бир күн олар ки, jүз дәнә пак чичәк,
Һәсәд тозундан jерә сәриләр.

Силаһы jерә атдығым үчүн мән күл кими
Һәсәд тиканындан гачмышам—
Ки, әjнимдәки [чындыр] архалығым
Һәсәд аловуну тәлг илә сөндүрсүн.
Бу горхунч jолу өләнә гәдәр
Jалныз бу минвалла баша вурмаг олар.
Бу көһнә карвансараjдан көчәндән сонра исә
Фәләjә де: «Һәр нә истәjирсән, ет!»
Низами, нә гәдәр бағлы галачагсан,
Дур вә кур сәсини учалт.

Чаныны jеканә һәзрәтин габағына ат—
Ки, әбәди сәадәт тапа биләсән.
Әзәл мәктәбиндә гулаг бурмасы аланлар
Сөз левһәсини нечә өjрәндиләр?—
Елми әмәлин хәзинәдары етдиләр,
Каинатын (заманәнин) бүтүн чәтинликләрини һәлл етдиләр.
Һәр кәс өз jатаг jеринә тәрәф кетди
Jухусу кәлән заман орада jатды.

ОҒЛУМ МӘҺӘММӘДӘ НӘСИҺӘТ

Еj оғул, бах, сәнә дедикләрими jадында сахла,
Чүнки мән jухуjа далачағам, сән аjыг ол!

Сәндә әбәди бир бағын күлү вардыр,
Чүнки үстүндә Мәһәммәд адынын мөһрү вардыр.
Сәнин [адын] Мәһәммәд олдуғу үчүн мәс'удлугдан
Маһмуд тәбилинин сәсини учалт!
Шәрәфли ад нахышынын үстүнә өз сиккәни вур—
Ки, учалыгдан уча чәрхә (фәләjә) чата биләсән.
Гоj мән орада [гәбрдә] мәһбус оларкән
Сәнин учалығындан башы уча олум.
Елә jахшы адамла һәмсөһбәт ол
Ки, о ахырда сәнә jахшылыг кәтирсин.

Мүшк сачан һәмнишин адам
Һәрзә данышан [бошбоғаздан] jахшыдыр.
[Пис] jолдашын jалныз бирчә еjби
Jүз нәфәр адамын адыны ләкәләjә биләр.
Тора дүшән бир хам ов.
Өзү илә jүз дәнә башгасыны да тора салар.
Һәчч jолунда бир мөһтачын гызыл удмасы
Jүз [башга] гарынын чырылмасына [сәбәб олур].
Белә бир [һәjат] jолунда гочалар кими jатма,
Ачизләри талаjанлардан әтәjини чәк [узаг ол] ки

Бу тәрсинә фырланан сараjын [фәләjин] оjununа
Гадынлар кими алданмаjасан, сән ки, кишисән, киши.
Сән jорға атын рәгсилә әjләнмә,
Jола бах, көр нә гәдәр чәтиндир.
Ағ тәрлан кими jолда учмаг истәjирсәнсә,
Көзүн Күнәш кими jолда олсун [jола бах].
Хүсусән бу jол ки, шикарлар jолудур.
Фәләjин исә һәм jаjы, һәм дә оху вар.
Сәнин дәмирин нәфис [халис] дәмир олса да,
Jол дашлыгдыр, дашлар да магнитлидир.

Бу гатыры о гәдәр јуклә ки,
Бу јохушлугда тез ајагдан дүшмәсин.
Ики рәнкли дөврандан [заманәдән] дарысгаллыг (чәтинлик) јетишәндә

Үрәјини кениш тут, даралтма!
Чох дүјүнләр сирли ачардырлар,
Чох чәтинликләрин ичиндә асанлыг кизләниб.
Чох үрәксыхан јухулар тә'бир едиләркән
Әслиндә үрәјә шадлыг кәтириб,
Гәм оху чијәри јандырса да,
Сәбр зиреһи belә күн үчүндүр.

Өз әһдини Танры илә мөһкәм сахла,
Башга әлагәләр үчүн үрәјинә гәм салма,
Сән Танрынын әһдини сындырмасан,
Сәни әмин едирәм ки, һәр шејдән хилас оларсан.
Јахшы көвһәри өз сапындан чыхарма,
Бәдәсилдән һәмишә гач!
Бәдәсил һеч кәсә вәфа етмәз,
Бәдәсил хәтакарлығында хәта [сәһв] етмәз.
Бәдәсил сәнә нечә сәхавәт көстәрә биләр?
Мәкәр ешитмәмисән ки, «әсил хәта етмәз»

Әграб бәдкөвһәр [бәдәсил] олдуғу үчүн
Ону дири гојмаг ајыб, өлдүрмәк исә һүнәрдир.
Сәнәт өјрән, чүнки сәнәткарлыгла
Гапылар ачмаг олар, бағламаг јох!
Өјрәнмәкдән утанмајан һәр кәс
Судан дүрр чыхарар, дашдан исә лә'л,
О кәсә ки, билик гисмәт дејил,
Елм өјрәнмәји өзүнә ар биләр.
Нә чох исте'дадлы, лакин тәнбәл адамлар
Өз тәнбәлликләри нәтичәсиндә сахсысатан олублар.

Нә чох үрәји корлар [габилијјәтсизләр] исә тә'лимин сајәсиндә
Једди иглимә газылар газысы олублар.
Тә'лим көрмүш ев итләринин ағзындан чыханлар.
Јалныз тә'лимә көрә һалал сајылыр.
Тә'лим-тәрбијә нәтичәсиндә ит белә нәчиблик әлдә едирсә,
Демәли, адам [оғлу] мәләк сәвијјәсинә јүксәлә биләр.
Хызр кими сән өзүнү таны [дәрк елә]—
Ки, сән дә онун кими дирилик сујуну ичә биләсән.

Дирилик сују [сән дејән] дирилик сују дејил,
Чан илә ағлын вә ағыл илә чанын [вәһдәтидир].

Чан чырагдыр, ағыл исә онун јағы,
Ағыл чандыр вә бизим чанымыз онун бәдәнидир.
Ағыл бағышланмыш чан, Танрынын бизә бәхшишидир,
Чан ағылла әбәди дирилир.
Бунларын икисинин һасили јалныз о Ваһиддир
Вә һеч шүбһә јохдур ки, онун һәр икиси дә сәндә вардыр.
Бунларын һәр икисинин васитәсилә о Ваһидә чатмасан,
Һеч кимә демә ки, сән һәлә һеч кимсән.
О Ваһиди тапан кими һәр икисиндән (ағыл вә чандан) әл чәк,
Ајағыны һәр ики аләмин башына гој.

Үчлүкдән ваз кеч, чүнки бу, бош тәсәввүрдүр,
Икиликдән дә кеч ки, бу икипәрәстликдир [икиаллаһлылыг]
Киши кими бирлик сапындан јапыш,
Икилији ат, үчлүјү исә бирә чевир.
Сән о үчүн үчлүјүндән чаныны гуртармајынча,
Вәһдәт топуну [косуну] көјләрә учалда билмәзсән.
Бунларын һәр икисиндән хилас оландан сонра, әфсанә демә,
О Ваһиди тапандан сонра, бәһанә ахтарма.
Бу мәгамә јетишәндән сонра
Галан һәр шеј һава вә һәвәсдир.

Нә гәдәр ки, кәнч вә сағламсан,
Бүтүн истәкләринә наил ола биләрсән.
Сәнин сәрв кими сәһи [гәддин] сынандан сонра
Мумија әлинә нечә кечә биләчәк?
Сәндә ки, чаһанын тәравәти вар
Јолу инди кет, чүнки ону [кетмәјә] ајағын вар,
Дин јолунда гамыш кими кәмәр бағла
Ки, уча сәрв кими мәшһур [камил] оласан.
Мәним сөјүд кими јашыллығым кедиб,
Лаләм саралыб, бәнөвшәм исә ағарыб.

Зәифликдән әлдән дүшдүм,
Папаг гојмаг вә кәмәр бағламаға тагәтим јохдур.
Мән киши кими [халга] хидмәт едәрдим
Инди исә доғрусу, мән даһа о киши дејиләм.
Заманә мәни тутуб бағлајыбдыр.

2760—4

Зәманәнин адәти [һәмишә] беләдир.
Мәним ганадым һәлә јыхылмамышдан сыныг иди,
Инди ки, јыхылмышам, көр һалым нечә олар.
Әһмәдчијин үзү елә әввәлдән нүмунә иди,
Ахырда да чичәк вуруб чопур олду.

Тәб'им көлкәдән [пахыллардан] тәһлүкәдә олса да
Һүнәр [талант] вә елм мәнә көлкә [сајә] салыр.
Дүнјада көлкә илә тә'гиб олан елә бир адам јохдур ки,
О, гузу кими јол кетсин, гурд исә далынча кәлмәсин.
Әмин олдуғум елә бир адам көрмүрәм ки,
О, габағымда мәнә дост, архамда исә дүшмән олмасын.
Мәним далымда дуран «достлар» исә бир овуч хамлар
олдуғу үчүн,
[Билмирәм] салам вермәјә үзүмү кимә чевирим.
Чаванлығым ортадан кетсә дә.
[Нә едим ки] һирс [гајнар арзулар] јенә өз јериндәдир.

Бу чох јашлы бәдән гочалдыгча
Тамаһ вә арзулары да [күндән-күнә] чохалыр.
Көрәсән тәкчә бизим пулун сиккәси беләдир,
Јохса адамларын һамысы бу бәлаја мүбтәладырлар?
Еј мәним үрәјимә мүаличә едән
Гојма мәним [вүчудумун] чөвһәри һәр [јетәнин] ајаглары
алтыны өпсүн.
Нә гәдәр гаранлыгда [сахлајачагсан]? Ишыг вер мәнә,
Мәни сындырмысан, инди дә мумија вер.
О шеји ки, ондан өтрү хатирим пәришандыр,
Мәним үчүн асан ет, чүнки һәр шеј сәнин үчүн асандыр.

Индән азад бир бојнум вар,
Гојма о, һәр хәсисин јүкү алтында әзијјәт чәксин.
Мән өз дәнимә ганејәм.
[Дүрр] кими өз сәдәф евимдә башым учадыр.
Башучалығын мәнә јар олмасы јахшыдыр.
Баш әјмәк мәним ишим дејил.
Шир она көрә бөјүклүк рүтбәсини газанмышдыр ки,
Өз башыны халтаја салмагдан баш гачырмышдыр.
Сән инсанлара өз сүфрәндән рузу верирсән,
Бу, хәсисләрин сүфрәсиндән һалва јемәкдән јахшыдыр.

Сүбһ өз ити хәнчәрини чохдан чыхарыб,
Низами, нә гәдәр јатачагсан? Дур!

Өз зәһмәтиндән инчимә, јени бир мә'дән газыб [тап]
Вә дүнја әһли үчүн јени бир хәзинә ач!

БӘҺРАМЫН ДАСТАНЫНЫН БАШЛАНҒЫЧЫ

Сирләр евинин хәзинәсинә көвһәр јыған
Көвһәр хәзинәсинин ағзыны белә ачыр:
Фәләјин тәрәзисинин ики көзү вар,
Бириндә даш, о бирисиндә исә көвһәр вардыр.
Онун тәрәзисиндән ики рәнкли чаһан
Баша каһ көвһәр сәпир, каһ да даш.

Шаһларын тәбиәтиндә дә [ганларында] һәмин әсәр вардыр,
Онларын балалары ја даш, ја да көвһәр олур.
Бә'зән көвһәрдән даш чыхыр [әмәлә кәлир],
Бә'зән дә кәһрәба рәнкли дашдан лә'л [доғулур].
Көвһәр илә дашын адларынын нисбәти
Јәздикүрдүн Бәһрама олан нисбәти кимидир
О, [халгы] гырырды, бу исә нәвазиш едирди, бу тәәччүб-
лүдүр,
Һәмишә даш лә'л илә, тикан исә хурма илә [биркә] олур.
О, [Јәздикүрд] һәр кимин ајағыны сындырмышдыса,
Бу [Бәһрам], она мәрһәмәтлә мумија вериб [сағалтды].

Биринчи күн ки Бәһрамын сүбһү
Гаранлыг кечәдән бәднамлығы апарды,
Көј кимјасынын күрәсини аловландыранлар—
Ај вә Күнәшдән хәбәрдар оланлар
Фәләк ишләрини өлчән тәрәзијә [үстүрлаба] бахыб
Онда-беш әјарлы күмүш ахтардылар.
Лакин [онун әвәзинә] онда-он әјарлы гызыл тапылды,
Дәрјадан дүрр, дашдан исә көвһәр чыхды.
Көрдүләр ки, о, һәм гәләбә јолуну тутачаг,
Һәм дә әзәмәтли олуб аләми ишыгландырачаг.

Онун талеји Һут, Мүштәри исә Һутда иди.
Зөһрә онунла, лә'л јагутла олан кими иди.
Ај Өкүз [бүрчүндә], Тир (Меркури) исә Чөвза [бүрчүндә]
иди.

Мәррихин өвчу (ән јүксәк јери) Әсәд (Шир) бүрчүндә
көрүнүрдү.
Зүһәл [Сатурн] Дәлв (Дол) бүрчүнә архаланараг,
Дүшмәни јел кими говмушду.
Зәнәб Зүһәлә доғру үз тутмушду,
Күнәш исә Һәмәл бүрчүнә дүшмүшдү.
Һәр улдуз шәһадәт верирди,
Мүштәри өз сәадәтинә [шәһадәт вердији] кими.

Адыны чәкдијим белә бир тале илә
Бәһрам сәадәтлә биркә доғулан заман
Онун атасы хамбејин Јәздикүрд
Ағыллы тәрпәниб өз талеини таныды ки,
Онун бәслədији арзуларын һамысы пучдур (хамдыр),
Она көрә ки, зүлм тохумунун агибәти чох писдир.
Чүнки бундан әввәл ијирми ил әрзиндә
Онун бир нечә оғлу өлмүшдү, лакин һеч бири
јашамамышды.
Көјү мүшаһидә едән мүнәччимләр һөкм чыхардылар ки,
О, көзәлсифәт хәлифә (ушағы)

Әчәмдән (Ирандан) әрәбләрин јанына јолласын
Вә ону Әрәбистанда бөјүтсүн.
О, бәлкә о тәрәфләрдә өзүнә игбал тапа билсин,
Чүнки һәрә бир јурддан шәрәф газана билир.
Бәлкә о јурд она сәадәт кәтирә,
Һәрчәнд мәсәл вар дејирләр: «Өлкәләр [шаһлардан]
сәадәт тапырлар».
Атасы онун јашамасыны истәдији үчүн
Ондан вә она олан истәјиндән ајрылмалы олду.
О (Бәһрам), Сүһејл кими өз дијарындан көчүб
Јәмән вилајәтиндә тәхтини гурду.

О (Јәздикүрд) адам јоллајыб Не'маны чағыртдырды,
Елә бил чәмәнә лә'лдән лалә верди ки,
Не'ман она күл сачараг
Не'ман лаләсн әмәлә кәтирсин.
О, она хосровлуг (бөјүклүк) либасы тиксин
Вә шаһлыг әдәбини өјрәтсин.
Не'ман ону шаһын имарәтиндән апарыб
Өз ағушуну онун үчүн кәчавә етди.
Дәрјадан адлы-санлы олан о чешмәни [Не'ман]
Өз көз бәбәјиндән әзиз сахлајырды.

Бәләликлә, дөрд ил кечәндән сонра
О (Бәһрам) дәчәл кур, чәсур ширә дөндү.
Не'ман шаһ өз оғлуна деди:
«Еј оғул, мәним үрәјим чох нараһатдыр.
Чүнки, бураның һавасы гуру, јери истидир,
Бу шаһзадә исә нәрмә-назикдир.
Ону бәсләмәк үчүн елә бир јер лазымдыр ки,
О, башыны јердән көјләрә учалдыб
О зирвәдә гол-ганад ачсын
Вә шимал нәсими ону өз [гучағында] бәсләсин;

Ләтиф бир аб-һавада јашасын
Вә чан бәсләјән бир шәраитдә [јатыб] истираһәт етсин.
Онун фитри көвһәри пак галсын,
Јерин бухары вә торпағын гурулуғу [она әзијјәт вермәсин].

СИМНАРЫН СИМАСЫ ВӘ ХӘВӘРНӘГ ГӘСРИНИН ТИКИЛМӘСИ

Мунзир атасы илә бирликдә кедиб
Белә бир јер ахтармаға башлады.
О, јүксәкликдә јерләшмиш кениш бир јер тапды,
Ора истидән, бүркүдән вә зәрәрдән тәһлүкәсиз иди.
О дијарда елә бир гала јох иди,
Оланлар исә јарајан дејилди.

Иш усталары (сәнәткарлар) ахтармаға башладылар,
Һәмин иш јерини тәмизләмәјә башладылар.
Һәр ким о иши өз өһдәсинә көтүрмәк истәдисә
Онун көстәричиләри мүнасиб (ујғун) кәлмәди.
Нәһајәт, Не'мана дүрүст хәбәр чатды ки,
Сәнә лазым олан сәнәткар
Тапылды. О, Рум өлкәсиндә мәшһур олуб,
Дашы мума чевирән зирәк бир [ме'мардыр].
О, чох чевик, әли ити, зәриф ишли сәнәткар
Самын нәслиндәндир, ады исә Симнардыр.

Онун әлинин сәнәтини бүтүн дүнја көрмүш,
Вә көрәнләрин һамысы ону бәјәнмишдир.
Мисирдә вә Шамда чох биналар тикмиш

Вә онларын һәр бири өз гурулушунда камилдир.
Румлулар онун сәнәтинин габағында һиндлидирләр
[нөкәрдирләр].
Чинлиләр онун тишәсинин төр-төкүнтүсүнү јығанлардыр.
Һәрчәнд о, бәннадыр вә бу сөз мәшһурдур, [лакин]
Мин нәггаша (рәссама) дәрс дејә биләр.
Бундан әлавә о, өз рә'јн вә өлчү [ишләри] илә
Улдузлары мүшаһидә един вә учалыглары өлчүр.

Онун нәзәри фәләкләрә
Үстүрлабын әнкәбутунун түпүрчәјиндән тор гурур.
Румлу Булинас кими о, рә'ј саһибидир,
Һәм рәсәд бағлајан, һәм дә тилсим ачандыр.
О, көјүн үзүөртүлүләриндән (сирләриндән) хәбәрдардыр.
Ајын кечә басгынындан вә Күнәшин әдавәтиндән
[һалидир].
Бу ишин јеринә јетирилмәсини јалныз онунла һәлл едә
биләрсәь

Белә бир либасы јалныз о тикә биләр.
О, килдән елә бир таг бәзәјиб [учалдар] ки,
Улдузларын чырағыны оғурлар.

Бу тәләбкарлыгдан Не'манын
Үрәји Симнарын алову илә гызышды.
Адам јоллајыб ону өз дијарындан чағыртдырды,
Румиләр васитәсилә ону алдадыб Румдан кәтиртди
Симнар Не'манын јанына кәләндән сонра
Онун [Симнара] рәғбәти бирә једди гат артды.
О, өз мәгсәдини она билдирәндән
Сонра онун ишләрини дүзәлтди.
О гәсрин [тикилиши үчүн] лазым олан аләтләри
Лазыми гајдада дүзәлтдиләр.

Өз дәмир бичән пәнчәләрини ишә салыб
О, һәмин бинанын үстүндә беш ил чалышды.
Нәһајәт, өз гызыл бармаглы әлләри илә
Кил вә дашдан күмүш [кими] бир гәср тикди.
Бүрчләрини Аја учалтмыш бир гәср!
Бүтүн агларын вә гараларын гибләкаһы!
Зәр вә зинәтләрлә бәзәнмиш о имарәт
Алов рәнкли вә Симнар нахышлы иди.
О гәср ајагларыны наз илә алтына јығмыш бир фәләкә
бәнзәјирди.
Доггуз фәләк исә онун әтрафында пәрваз едирди.

О, елә бир гүтб иди ки, шимал вә чәнуб [диварларында]
Елә бил Тәнклушанын јүз мин хәјаллары чилвәләнирди.
Ону көрән јорғунлар елә бил јухуја далыб динчәлирдиләр,
Сусузлар үчүн онун нахышлары суја бәрабәр иди.
Күнәш она өз нуруну сачанда
Һуриләр өз көзләрини өртүклә бағлајырдылар.
Ичәриси бәһишт кими раһатлыгла долу иди,
Харичи исә көј кими бәзәклә долу иди.
Онун дамы сириш вә сүдлә сығалланмагдан
Күзкү кими [һәр шеји өзүндә] әкс етдирирди.

Бир кечә-күндүзүн тәләсик вә јаваш дөврү әрзиндә
О, кәлинләр кими үч дәфә тәзә рәнкә кирирди [донуну
дәјишдирирди].
Бир-биринә мүхалиф олан үч рәнкдән:
Мави, ағ вә сары рәнкә кирирди.
Сәһәр чағлары мави кејмиш Көјдән
Һава кими мави рәнкли [либасыны] чијнинә салырды.
Күнәш өз көјнәјиндән чыханда
Үзүнү Күнәш кими сары рәнкә бојајырды.
Булуд Күнәшә көлкә саланда,
Ләтафәтдә булуд кими ағ олурду.

Һава илә һәмрәнкликлә бир нигабда
Каһ о румлу [кими ағ], каһ да зәнчи [кими гара]
көрүнүрдү.
Симнар өз ишини гуртарандан сонра
[Көрдүләр ки], истәдикләриндән јахшы тикибдир.
Онун рөвнәги көјләри кечди,
Күнәш онун Хәвәрнәгиндән рөвнәгләнди.
Не'ман она о гәдәр не'мәт бәхш етди ки,
О, һеч онун јарысына да үмид бәсләмирди.
Дәвә јүкләринчә халис гызыл,
Баһалы көвһәр вә мүшк.

О, сајдан-һесабдан чох [бәхшиш верди ки]
Бәлкә [Симнар] башга бир вахт јенә ишә јарады.
Әкәр одуну оддан әсиркәсән,
Заваллы зәһмәткешин кабабы чиј галар.
Дирһәм үчүн афәт олан сәхавәтли әл
Кәрәм дәркаһынын гапычысыдыр.
О бәнна киши белә нәвазиш көрүб
Вә үмидверичи вә'дәләри ешидиб

Деди: «Әкәр шаһын вердији вә'дәләри
Ишә башламамышдан әввәл билсәјдим,

Бу чинлиләр ишинин нахышыны [тәрһини]
Бу даирәдә бир аз да бундан јахшы чәкәрдим.
Бурада бундан чох зәһмәт чәкәрдим ки,
Шаһ мәнә бундан да чох хәзинә бағышларды.
Елә бир гәср тикәрдим ки, о дурдугча
Күндән-күнә рөвнәги артарды».
Не'ман сорду: «Сәнә бундан чох [музд] верилсә
Бундан да јахшысыны тикә биләрсәнми?»
[Симнар] деди: «Сәнә лазым олан вахт
Еләсини тикәрәм ки, бу онун јанында һеч бир шеј олар».

Бу, үчрәнкдирсә, о јүзрәнк олар,
О, јагутдан олар, бу исә дашдандыр.
Бу бир күнбәз илә өз чөһрәсини көстәрир,
О исә Көј кими једди күнбәзли олар.
Бу сөзләрдән Не'манын үзү алышды
Вә мәрһәмәт вә инсанлыг хырманыны јандырды.
Падшаһ елә бир оддур ки, онун шө'ләсиндән
Јалныз узагдан бахан архајын ола биләр.
Онун алову көвһәр сачан бир күлдүр,
О, мүгабилдә күлдүр, [лакин] гучагда тикан [олур].

Падшаһ үзүм тәнәји кимидир,
О, јалныз өзүндән узаг олана сармашмаз.
Лакин о, јүз гылыгла сармашдығы кимсәнин
Көкүнү вә көвдәсини јүз рәзаләтлә [јериндән гопарар].
[Не'ман үрәјиндә] деди: «Мән әкәр буна зор вә ја зәрлә сағ гојсам,
Бундан јахшы [бир гәср] башга бир јердә тикәр.
Мәним адымы-санымы пуч едәр.
Өз [јаздығы] китабы [Хәвәрнәги] үзүгара едәр.
О, өз ишчиләринә бујурду ки,
Ону тезликлә апарыб гәсрин дамындан [јерә] атсынлар».

Ишкүзарын [талеинә] бах ки, ган ичән шаһ
Ону өз иш нишанәсинин үстүндән нечә јıхды.
О, бир нечә ил әрзиндә бир гәср учалтды,
Зәманә исә ону бирчә анда орадан јерә атды
Өзү од галады, түстүсүнә дә өзү дүшдү.
Дамын үстүнә кеч галхыб орадан исә тез дүшдү.
О, өз јıхылачағындан хәбәрсиз олдуғу үчүн,

О бинаны јүз гулач да артыг учалтмышды.
Әкәр онун өз корундан хәбәри олсајды,
Үч гулачдан бир гарыш да артыг етмәзди.

Өз тахтынын һүндүрлүјүнү о гәдәр јүксәлтмәк лазымдыр ки,
Орадан јыхыланда хурд-[хәшил] олмајасан.
О уча бина илә Не'манын ады
Учалыгдан өз кәмәндини Аја учалтды.
Јер ону мүтләг чадукәр адландырырды,
Халг исә ону Хәвәрнәгин һакими адландырды.

ХӘВӘРНӘГИН ТӘ'РИФИ ВӘ НЕ'МАНЫН ЈОХА ЧЫХМАСЫ

Бәһрамын шөвкәт вә чәлалы илә Хәвәрнәг
Елә көзәл бир [беһишт] бағы олду ки,
Көј она јерин гибләси,
Каинат исә Чин баһары дејирди.

О[гәсрин] хәбәрини ешидиб,
Јүз минләрлә адамлар ону көрмәјә кәлдиләр.
Һәр ким ону көрүрдү, афәрин дејирди.
Онун астанасыны [палтарынын] голлары илә силирди.
Хәвәрнәгин Седир (үчкүнбәзли) мә'бәдинә һәр гапыдан
Евликлә (аилә илә) су кими ахыб кәлирдиләр.
Фәләјин Сүһејли Јәмәнин үстүндә парлајандан бәри
Нә Ај, нә дә Күнәш белә бир пәрәстиш көрмәмишдиләр.
Дүрр сачмагда, о, Әдән кими олмушду,
Јәмән Сүһејли кими парлајырды.

Јәмән онун нахышы илә мәшһур олду,
Чаһанда Ирәм [бағы] кими мәшһур олду.
О, һәмәл бүрчү кими дүнјаны бәзәди.
Хүсусән ки, Бәһрам ону өз мәнзили етмишди.
Бәһрам онун дамынын үстүнә чыханда
Зөһрә онун шадлыг шәрәфинә чам галдырды.
О, көјләрә учалмыш бир гәср көрдү,
Күнәш ичәрисиндә, Ај исә ешијиндә иди.
Күнәш онун ичиндә чилвәләнирди,

Ај исә онун ешијиндә јол үстүндә чырагланырды.

Онун үзәриндә һәмишә јел әсирди,
Амма о јел пајыз јелиндән узаг [фәргли] иди.
Ашағыда гәсрин дөрд кушәсини көрүб
[Санки] беһишт кими кениш бир саһә көрдү.
Бир тәрәфдән Фәратын сују ахырды,
Өз тамы илә о, елә бил дирилик сују иди.
Сидрәјә учалан Седирин о бири тәрәфиндә исә
Јағ вә сүдлә долу бир кәнд көрдү.
Габаг сәһра, арха исә чәмәнзар иди,
Онун меһи мүшкдән нәфәс ачмышды.

Не'ман о кејаниләр гәсринин дамында
Бәһрамла отуруб тамаша едирди.
О, беһишт гәсринин әтрафында
Лаләләрин гырмызы парылтысыны вә әкинин јашыллығыны көрүрдү.
Бүтүн сәһра Шүштәр бүсаты кими
Гырговул вә дағ кәкликләри чөвланкаһы иди.
[Не'ман] деди: «Бундан јахшы нә ола биләр?!
Белә бир јердә јалныз шадланмаг лазымдыр».
О заман онун әлинин алтында олан дәстуру [мүшвәрәтчиси]
Һугугшүнас, мәсиһпәрәст
Она деди: «Танрыны дүрүст танымаг
Сәнин вилајәтиндә олан һәр шејдән јахшыдыр.
Әкәр ону дәрк едиб таныја билсән,
Үрәјини бу бәзәк-дүзәкдән ајырарсан.
О аловландыран исти гығылчымдан
Не'манын сәрт вуран үрәји јумшалды,
Фәләк өз једди һасарыны чәкәндән бәри
Һеч манчанаг [дәстурун бу нәсиһәти кими] иш көрмәмишди».
Не'ман гәсрин үстүндән ашағы дүшүб
Шир кими сәһраја үз гојду.

О, хәзинә вә шаһлығы тәрк етди,
Чүнки дин илә дүнја бир-бирилә дүз кәлмәз.
О, бу Сүлејман мүлкүндән шәлә-күләсини јығышдырыб,
Халгдан пәриләр кими кизләнди
Бундан сонра һеч кәс ону өз гәсриндә көрмәди.
О өз заманынын Кејхосрову олду.
Мунзир ора-бура чох гачдыса да,

Тале она гејбдән чаваб вермәди.
О, нечә лазым иди, јас тутду,
Бир нечә күн матәм ичиндә кечирди.

Хејли гәмләнди вә гәм отағында отурду,
Ев онун [аһынын] түстүсүндән гаралды.
Тахт вә тачдан кечә билмәдији үчүн
О, јенә тахт вә тачла мәшғул олмаға башлады.
Зүлмә хитам верди, әдаләт көстәрмәјә башлады.
Мәмләкәти јенә өз гајдасына салды.
Мәмләкәтә вә гошуна [јахшы] башчылыг етдији үчүн,
Шаһ она чохлу хәл'әт вериб үрәјини шад гылды.
О, Бәһрамы өз әзиз чаны кими истәјирди,
Она атасы кими, бәлкә, атасындан да чох һөрмәт едирди.

Онун Не'ман адлы көзәл бир оғлу варды,
О, Бәһрам илә бир дајәнин сүдүнү әммишди.
О, [Бәһрамла] јашыд вә јолдаш олдуғу үчүн
Ондан бирчә ан да ајрылмырды.
Онлар бир лөвһәдән дәрс охујардылар,
Икиси дә бир мәчлисдә дүрр сачардылар.
Күнәш нурдан ајрылмајан кими, бирчә күн дә
Бу ондан, о да бундан ајрылмазды.
Шаһзадә о уча гәсрдә
Бир нечә ил пәрвәриш алды.

Өјрәнмәкдән башга бир шејә мејл етмирди,
Ағылы она елм јолуну көстәрирди.
Әрәб, фарс вә јунан дилләрини
Она мәктәбдә бир муғ өјрәтди.
О мәһарәтли вә мәһәббәтли шаһ Мунзир
Көјләр һесабыны билән [харигүладә] бир мө'чүзә иди.
Једди улдуз вә он ики бүрч онун габағында
[Санки] гапаглары ачыг дүрчләр [гутулар] иди.
Һәндәсә хәтләри [формуллары] илә ишләјәрәк,
Мәчисти кими минләрлә мәсәлә һәлл етмишди.

О, мави чәрхи мүшаһидә едән рәсәдчи иди,
Онун гәтрүнү /диаметрини/ гәтрәбәгәтрә өлчмүшдү.
[Елмин] ән дәрин вә кизли кушәләриндән
Өз гәлби илә хәбәр верирди.
О, шаһзадәни ағыл вә һушла
Елм өјрәнән вә сирләр ачан [шакирд] көрәркән,
Онун габағына лөвһә вә мил гојуб,

Көјүн сирләрини она өјрәтмәјә башлады.
Кизлиндә олан бүтүн сирләри—
Истәр јерлә, истәрсә көјлә әлагәдар олсун—

Бир-биринә чалајараг,
Чүмләни тамамландырыб, она өјрәдирди.
Нәһајәт, Бәһрам [биликдән] о гәдәр бәһрәләнди ки,
Бүтүн елмләрин маһијјәтини өјрәнди.
Зич вә үстүрлаб васитәсилә
Гејб үзүндән нигабы галдырырды.
Лөвһә вә мили габағына гојуб,
Чәрх ишинин дүјүнләрини ачырды.
Дејиб-ешитмәкдә маһир олуб,
Силаһ ишләтмәк һүнәрини өјрәнмәји өзүнә сечди

Силаһ ојнатмагда, ат чапмагда вә чыдырда
Көј човканынын топуну удурду.
Елә ки, бир гәдәр дә бөјүк олду,
Ширләрин пәнчәсини вә гурдларын бојнуну сындырырды.
Сүбһүн гылынчы о сүваринин низә ојнатмағы габағында
Өз галханыны јерә атырды.
О, гранит дашлары охла бир-биринә елә тикирди—
Ки, һеч ипәји вә тирмә парчаны да елә тикмәк олмаз.
О, бир нишана ох атаркән
Говлугдакы бүтүн охлары һаман бир нөгтәјә вурурду.

О, дашын башына гылынч вураркән
Даш од рәнкли суја дөнүрдү.
Онун низәси габағына дары да чыхса,
Низәнин учу илә ону һалга кими көтүрәрди.
Онун низәси ширин бојнундан халтасыны чыхарырды.
Онун гылынчы хәзинә гыфылынын һалгасыны ачырды.
О, сәрраст ох атмагда
Өз охуну гылдан кечирирди.
Узагдан һәр нәји көрсәјди,
Көлкә вә ја ишыг да олсајды, ону вурурду.

О көрмәдији нишана ох атан заман
Онун бәхти лазым биләндә [оху] һәдәфә вурурду.
Сүрүләрин кешијини шир кими чәкәнләр
Һәмишә онун ширлији илә өјүнүрдүләр.

О каһ бәбр үстүнә ат чапырды.
Каһ да гызмыш шир илә ојнајырды.
Јәмәнин һәр јериндә ондан сөһбәт саланда,
Она Јәмән улдузу дејирдиләр.

БӘҺРАМЫН ОВА ЧЫХМАСЫ ВӘ КУРЛАРЫ ДАҒЛАМАСЫ

Бәһрамын чамалынын Сүһејли
Јәмән әдиминин хамлығыны аларкән

Мунзирин үзү севинч вә шадлыгдан
Әдимин Сүһејлдән тапдығыны тапды.
Онун [Бәһрамын] һүнәринә көрә, Не'ман вә Мунзир
Мәһәббәтлә бири она гардаш, о бири исә ата олду.
Аталыг вә гардашлығы бир јана гој,
Бири онун јолчусу, бири исә һәр ишдә она нөкәр олду.
Бу, елм өјрәнмәкдә она рәгиблик,
О исә мәчлис гызышдырмагда она јолдашлыг едирди,
Бу, она елмдә мөһкәмлик верирди,
О исә ат ојнатмагда ону шадландырырды.

Нәһајәт, Бәһрамын әзәмәти о гәдәр бөјүдү—
Ки, онун ады јердән көјә учалды.
Онун иши шәраб вә шикардан башга бир шеј дејилди,
Башга ишләр илә онун иши јох иди.
О, овлагда кур үчүн өлүрдү,
Өлү кордан һеч гача биләрми?
Онун оху камандан учдуғу заман
Курун көзүндә өзүнә кор тапарды.
Онун јел ајаглы чевик бир көһләни варды,
Јүрүшдә асудә, јеришдә дүзкүн.

Онун ајаглары елә бил әндамындан чыхмыш ганадлар иди,
Онун јериши һәмин ганады сындырмаг истәјән әли сындырмышды.
О, елә чапарды ки, јолу гатлајан заман
Күнәшдән топ гапарды, Ајдан да гүрс.
О, фәләјин һәрәкәти илә гоһумлуг [јахынлыг] едирди,

Јели бир мәнзил өтәрди.
Гујруғунда јүз илан гыврымы варды,
Дырнаглары исә јүзләрлә курун коруну газмышды
Шаһ ов заманы [һәмишә] ону чапарды,
Башга бир миниклә онун иши јох иди.

О, кур дырнаглыны јәһәрләјәркән
Кур онун јеришинә афәрин дејәрди.
О, јүрүшдә [бүтүн] көһләнләри керидә гојарды,
Дырнаглары илә курларын сағрысыны дешәрди,
Һәрдән бир ишдән [сонра] өз јорғунлуғуну дағытмаг үчүн

О, [јел-јеришлини] јәһәрләрди,
Онун нә'линдә бүтүн овлаг
Нәгшбәнәги бир никаристана чеврилләрди.
Бүтүн дашларын чәкисиндән артыг [кәлән]
Галаг-галаг кур вә чејран јыхарды.

Сәһра үзүндәки [чухурлар] атын дырнағы алтында галмыш
Кур галаглары илә һамарланарды.
Јүрүшүнүн тозуну фәләк дә көрмәјән
О дағлар ашан көһләнин үстүндә шаһ
Ов кәмәндини атаркән
Минләрлә куру дири тутурду.
Бәндә салдығы курларын чохуну
О, ја әлләри илә, ја да кәмәндлә тутарды.
Әкәр далбадал јүз кур да тутсајды
Дөрд јашлыдан кичијини өлдүрмәзди,

Чүнки о, дөрд јашына чатмамыш курларын
Ганыны һарам сајырды.
О өз адыны һәмин курларын будуна дағ [дамға] басыб

Сәһра сәрдарлығыны онлара верәрди.
Һәр ким о дағланмыш курларын бирини дә
Дири тутса, миндән бири дә олса,
Шаһын дағыны көрчәк
Она һеч бир әзијјәт вермәјиб
О дағ басылмыш јери өпәрәк
Бәндә дүшмүш куру бәнддән азад едәрди.

Султан адынын дамғасыны дашыјан бизләр
Гој өз хүттәли атымызы хошлугла сүрәк.
Елә бир курлар ханы заманында дағда вә дүздә

Дамғаланмыш кур зүлм дағындан азад олурду.
Белә бир корханада исә бирчә гарышга да јохдур—
Ки, зүлм әли ону дағламасын.

БӘҺРАМЫН БИР ОХЛА ШИР ВӘ КУРУ ӨЛДҮРМӘСИ

Бир күн Јәмән овлагларында
О дијарын вә обанын икидләри илә
Бәһрам-кур ады алмыш шаһ
Фәләк вә Бәһрамын [Марсын] топуну удуб

Овлагда кәзишәрәк нәфәс алырды,
Мунзир габагда, Не'ман исә архада [кедирди].
Онларын һәр икиси онун кәвдәсинин әзәмәтинә
Башдан ајаға һејран галмышдылар.
Накаһан узагдан бир тоз галхды,
Елә бил ки, көј илә јер бир-биринә говушду.
Кәнч Шәһријар көһләни мәһмизләјиб,
Һәмин тоза тәрәф јел кими чапды.
Көрдү ки, бир шир гүввәтли пәнчәсини ачараг
Бир курун белинә миниб пејсәриндән [јапышыб].

Ону [курун] үстүндән јыхмаг үчүн
Шаһ каманы көтүрүб пусгуја дурду.
О, охдандан учу биз бир ох көтүрүб,
Јаја гојуб кириши сәрраст чәкди.
Учу биз ох ширлә курун чијинләринә дәјиб
Һәр икисини дешиб, чијинләриндән бајыра чыхыб
Һачасына гәдәр јерә батды,
Белә бир охун габағында нә зиреһ, нә галхан?!
Шир илә кур јыхылыб һәлак олдулар,
Ох исә ләләјә гәдәр јерин дөшүнә ишләди.

Шаһ оху јајдан бурахандан сонра
Ајаға галхыб каманы әлиндә тутду
Әрәбләр белә бир јараны [вурушу] көрүб,
Онун Әчәм шаһлығыны бәјәндиләр.
Һәр кимин көзү һәмин шикара дәјирди, о,
Щәһријарын әлини өпүрдү.
Бу [һадисәдән] сонра она аслан-күчлү дејиб

Ону Бәһрам-кур шаһ адландырдылар.
Онлар гајыдыб шәһәрә чатандан сонра
Шир вә кур әһвалаты узанды.

Мунзир өз хадимләринә бујурду ки,
Рәссамлар өз фырчасы илә
Хәвәрнәгдә гызылла белә бир лөвһә чәксинләр:
Алтда кур, онун үстүндә исә шир,
Шаһын атдығы ох һәр ики шикары дешиб кечиб
Вә һачасына гәдәр јерә ишләјибдир.
Рәссам бу шәкли чәкиб гуртардыгдан сонра
Һәр ким көрүрдүсә, ону чанлы [дири] билиб
Дејирди: «Чаһан шәһријарынын әлинә
Чаһанјараданын афәринләри олсун!»

БӘҺРАМЫН ӘЖДАҺАНЫ ӨЛДҮРМӘСИ ВӘ ХӘЗИНӘ ТАПМАСЫ

Бир күн [Бәһрам] өз беһишт бағында
Кәмисини меј дәрјасына рәван еләди.
Ајагүстү башына бир нечә чам меј чәкәрәк
Хумарланыб сәһраја тәрәф јолланды.
Кәмәндини ачыб ов овламаға башлады,
О, бир нечә кур үчүн кор гәзды.
О гәдәр зор [ишләдиб] кур тутду ки,
Бүтүн сәһра кур сүмүјү илә долду.
Ахырда бир мадјан [диши] кур
Кәлиб сәһраја вәлвәлә салды.

Онун көвдәси руһани бир хәјал,
Үзү тәр-тәзә, алны исә ачыг,
Омбасы гызыл шүшә кими сығаллы,
Гарны сүд вә шәкәрлә суванмышды.
Башындан гујруғуна гәдәр мишкин хәтт чәкилмишди,
[Дәриси] бојнундан дырнағына гәдәр хал-хал иди.
[Бојнунда] зүннар әвәзинә [гара] золаг варды,
[Алнына] нар күлү [рәнкли] ипәк өртүк өртмүшдү.
Онун әндамы јолдашларынын һамысындан [көзәллик] топуну удмушду,

Онун сағрысы исә әндамынын һәр јериндән [көзәллик] топуну удмушду.

О, отла гоһумлуг едән бир атәш иди.
О, дәрвиш либасында олан бир күлчамалды.
Онун балдырлары елә бил һәрбчи [икидләрин] оху иди,
Гулаглары сыјрылмыш алмас хәнчәри [кими] иди.
Дөшү чијнинин гатларындан азад иди,
Бојну исә гулагларындан узаг вә раһат иди.
Белиндәки кәмәр (јәһәр гајышы) гара әдимдән иди.
О, [елә бил] јәһәрин гашыны ики јол арасында бағламышды.
Дәрисинин әтфи әдимин гаралығындан
Күмүшүн гаралыгдан тапдығыны тапмышды.

Онун бөјүрләри пијлә, пејсәри ганла долу иди.
Бунлар әгигдән, о бириси исә дүррдән әзијјәт чәкирди.
Бәдәнинә [елә бил] ал хәз кејмишди,
Бојнунун тесмәси ган илә долмушду.
Һәмин ган дамары онун [бәдәнини] тесмәләмишди
Елә бил доғрудан да, о, зәнчи һоггабазы иди.
Сагрысы гујруғу илә дәмсазлыг едирди.
Дырнаглары исә бојну илә ојнашырды
Бәһрамы көрүб кур вар күчү илә сычрајыб
Гачды, Бәһрам-кур да курун далынча [атыны чапмаға башлады].
О доғрудан да, гачан вә чаван кур иди,
Кур тутан исә онун далынча шир кими гачырды.
Күнүн әввәлиндән күнортаја гәдәр
Кур гачырды, шир (јә'ни Бәһрам) да онун далынча.
Шаһ о курдан атыны сахламады,
Мәкәр кордан чилов сахламаг олармы?
Кур габагда, Кур-хан исә онун далынча,
Бәһрам-кур да башгалары [кими] кор [далынча кедирди]
Нәһајәт, о, сәһрадан узаг бир мағараја чатды—
Ки, ораја адам ајағы дәјмәмишди.

Овчу ов далынча чапаркән
Мағаранын ичиндә јатмыш бир әждаһа көрдү,
О, [елә бил] гыврылан бир гыр дағы иди.
Ов овламаг үчүн һазырлашмышды.
О, гара түстү рәнкиндә бир атәш иди,
[Куја] түстүдән башыны чыхармыш бир дудкеш иди,

О, барсыз вә јарпагсыз бир ағач (көтүк) иди,
О, чәһәннәм малики вә өлүм васитәчиси иди.
Ағзы бир мағара ағзы бојда иди,
Онун һәлак етмәкдән башга чаһанда бир иши јох иди.

Бир кур баласы јејиб дојмуш,
[Тәзә] ов чалмаг үчүн гызмышды.
Шаһ өз јолундакы о бәлаја бахды,
Әждаһаны көрүб әждаһаја дөндү.
Кор дәрди ону кур һәвәсиндән салды,
Әлини бөјрүнә гојуб, ајағыны сыхды.
О, тәәччүбләниб [деди]: «Бу нә шикардыр?
[Курун] мәни бура кәтирмәсиндә нә һикмәт вар?
О, јәгин етди ки, башыбәлалы кур
О, әждаһадан зүлм көрүбдүр.

О, шаһы чағырыб ки, онун дадына чатсын,
Зүлмкар [әждаһадан] онун интигамыны алсын.
О [өз-өзүнә] деди: «Кур дејил, әждаһадыр дејә [бәһанә кәтирсәм]
Мән бу хәјанәтдән корда [да] хәчаләт чәкәрәм.
Мән кәрәк өз инсафымла курун һаггыны алыб, онун дадына чатам.
Чандан горхум јохдур, нә олар, олар!»
Һача охларын арасындан—
Ити учан [гајчыја бәнзәр] бир ох сечиб
Ағ туз [ағачындан] олан камана гојду [вә]
Гара әждаһаны нишан алды.

Әждаһа көзләрини кениш ачан кими
Һача ох шаһын каманындан чыхды.
[Охун] һәр ики көзү [учу] онун (әждаһанын) көзләринә кириб
Дүнјаны көрмәк јолуну [она] бағлады.
Шаһын охунун ики ити учујла
Гара әждаһанын көзләри дешилди,
Мејдан әждаһа үчүн тәнк [дар] олан кими,
Шаһ нәһәнк кими әждаһанын үстүнә атылды.
Икидчәсинә хәнчәри боғазына сохду,
Елә бил шир [өз] пәнчәсини курун бәдәнинә јеритди.

Онун хәнчәри әждаһанын ағзыны, боғазыны
Сәккиз гарыш чырыб, чијәрини вә бөјрүнү јыртды.
Әждаһадан дәһшәтли бағырты галхды.

Вә о, ағач сүтуну кими јерә сәрилди.
Шаһ онун нә'рәсиндән вә чүссәсиндән горхмады,
Булуд мәкәр дағ тәпәсиндән горхармы?!
О, хәнчәрлә әһриманин башыны кәсди,
Дүшмәнин өлдүрүлмүшү вә башы кәсилмиши јахшыдыр!
О, [әждаһаны] ағзындан гујруғуна гәдәр јарыб
Онун гарнында бир кур баласы тапды.

Шаһ јә'гин етди ки, кинли кур
Ону өз интигамыны [әждаһадан] алмаг үчүн [бура] чағырыб.
О, језданын габағында белини әјди,
Она көрә ки, о, әждаһаны өлдүрдү, әждаһа ону өлдүрмәди,
Сонра дуруб ата минмәк истәди ки,
Кур овламаг үчүн о рәхши овлаға чапсын.
Кур шаһда гәрар көрмәјиб
Кәлиб узагдан мағараја сүздү (кирди).
Шаһ јенидән һәмин куру тутмаг үчүн
Зорла о дарысгал мағараја кирди.

Күчлә вә чәтинликлә бир аз ирәлиләдикдән сонра
Бөјүк бир хәзинә тапыб, хәзинә кими парлады.
Нечә хосровлардан галмыш нечә-нечә күпләр
Пәриләр кими үзләрини халгдан өртмүшдүләр.
Кур Кур-ханы күпләрә јетириб,
О, корханадан чыхыб изләрини итирди.
Шаһ хәзинәнин гыфылына ачары тапыб
Вә хәзинәнин ағзындакы әждаһаны доғрајыб
Дарысгал мағарадан чыхды,
Јолу вә јолкөстәрәни ахтармаға башлады.

Бир саатдан сонра гошунун башчылары
Ахтарараг шаһын далынча кәлдиләр.
Онлар бир-бир шаһа јетишиб
Шаһын әтрафында чәркәјә дүзүлдүләр.
Шаһ бујурду ки, [бели] гуршаглы
Икидләр вә чүссәли пәһләванлар
Мағарадакы хәзинәханаја кедиб,
Хәзинәни ешијә чыхарыб [дәвәләрә] јүкләсинләр,
Үч јүз чаван дәвә
Јүкләниб хәзинәјә [тәрәф] јола дүзәлдиләр.

Бир шаһ ки, курун дадына чатыб
Әждаһаны корун әсири еләјәр,

Тәбиидир ки, она ахырда чәкдији әмәјин мүгабилиндә
һәм саламатлыг верилләр, һәм дә хәзинә.
Хәвәрнәг гәсринә гајыдандан сонра
О, ејш вә ишрәтлә хәзинә пајламаға башлады.
Он дәвә јүкү һәмин [хәзинәдән] шаһ һәзрәтләринә
Әрмәған көндәриб јола салды.
Он [дәвә јүкү] исә Мүнзир вә онун оғлуна
О түрфә хәзинәдән һәдијјә верди.

О гәдәр [мал-дөвләтин] һамысыны горхмадан сәрф едиб
Һесабдар вә катибләрдән асудә олду.
О, бир чох белә хәзинәләр ачды,
Онлары мәрһәмәтлә алыб, лагејдликлә пајлады.
Мүнзир бујурду ки, рәссам кәлсин
Вә јени бир рәсмлә [гәсри] бәзәсин.
Рәссам кәлиб гәләмини көтүрдү,
Шаһын сурәтини вә әждаһаны чәкди.
Бәһрам бу тәрздә нә едирдисә,
Рәссам онун [рәсмини] Хәвәрнәгин [диварларында] әкс етдирирди.

БӘҺРАМЫН ХӘВӘРНӘГДӘ ЈЕДДИ КӨЗӘЛИН ШӘКЛИНИ КӨРМӘСИ

Бир күн шаһ сәһрадан гајыдыб
Хәвәрнәгдә шадман кәзирди.
О, гапысы бағлы бир отаг көрдү,
Ачарчы ораны арајыб, ахтармырды.
Шаһ о отаға һеч гәдәм басмамышды.
Јахын адамлар вә ачарчынын өзү дә [ораны көрмәмишди].
«Бу отағын гапысы нечин гыфыллыдыр?»—дејә шаһ сорушду.
«Ачарчы һарададыр? Ачар һаны?»
Ачарчы кәлиб ачары шаһа верди,
Шаһ исә гыфылы ачыб нә көрдү?—

Хәзинәјә бәнзәр бир отаг (зал) көрдү,
Көрәнин көзләри елә бил чәваһир өлчүрдү.
Јүз Чин никархнасындан көзәл иди,

Сечмә әл [илә чәкилмиш] рәсмләр сәркиси.
Инчә ишләнмиш тәрздә нә [рәсм] ола биләрсә
[Һамысы] о отағын диварларында чәкилмишди.
Орада једди [көзәлин] шәкли рәсм олунмушду,
Ки, онларын һәрәси бир өлкәјә мәнсуб иди.
Һинд рачынын гызы, ады Фурәк—
Онун шәкли бүтөв ајдан көзәл иди.

Чин вә Тәбриз ләʼбәтләринин фитнәси
Хаганын гызы, ады Јәғманаз.
Харәзмшаһын гызы Назпәри,
Јериши дағ кәклијинин јеришн [кими].
Сәглабшаһын гызы Нәсрин-нуш—
Чин сәбкли, рум либаслы бир түрк [гызы].
Мәғриб шаһынын гызы, Азәрјун—
Камилләшән Ај кими бир Күнәш!
Һумајун рәʼјли гејсәрин гызы,
Өзү Һумајун, ады да Һумај.

Кејкавус нәслиндән олан Кәсранын гызы,
Ады—Дүрсити, өзү исә тавус кими көзәл.
Бир һәлгәдә һамыјл бағлајыб
[Рәссам] бу једди шәкли бир јердә чәкмишди.
Онларын һәр бири мин көзәлликлә
Көз нурунун көвһәрини ишыгландырырды.
Онларын ортасында исә бир шәкил чәкилмишди ки,
О бири шәкилләр габыг, бу исә мәғз (ләпә, өзәк) иди.
Тәзә хәтли [бир чаван] кәмәриндә дүрр парлајырды,
Онун ај [үзүнүн] әтрафы галијјә хәтлә әһатә олунмушду.

Онун башы гамәтли сәрв кими учајды,
Күмүшү тачындан кәмәринә гәдәр дүрр сачырды.
О бүтләр көзләрини она дикмишдиләр,
Онларын һәр бири мәһәббәтлә үрәјини она верирди.
О, о ләбәтләрә ширин-ширин күлүмсүнүрдү,
Онлар исә онун габағында пәрәстиш едирдиләр.
Рәссам онун шәклини чәкиб,
«Бәһрам-кур» адыны исә онун үстүндән јазмышды.
«Једди улдузун һөкмү беләдир ки,
Бу чаһанкир боја-баша чатанда

Једди иглимдән једди шаһ гызыны
Јетим дүрр кими өз ағушуна чәкәчәкдир.
Бу [тале] тохумуну биз әкмәмишик.

Улдузларын кәстәрдијини бурада јазырыг
Онларын (улдузларын) кәстәрдијини биз дедик,
Биздән демәк, тапрыдан исә дүзәлтмәк.
Бәһрам шаһ бу әфсанәни охујуб (көрүб)
Фәләјин сеһринә мат галды.
О көзәл үзлү гызлара мәһәббәт
Онун үрәјиндә өзүнә инчә-инчә јер ејләди,

Нәрә кәлән (довтәләб) мадјанлар ола, гызмыш ајгыр ола,
Шир кими чаван оғлан ола, једди кәлин ола...
Шәһвәтин рәгбәти нечә артмасын?
Үрәк нечә кама чатмаг истәмәсин?
О јазылмыш [рәсм] иши Бәһрамын јолуну тутса да,
Онун севинчи бирә јүз артды.
Чүнки бу [јазы] онун һәјатына мөһкәмлик верди
Вә мәгсәдә јетәчәјинә ону үмидвар еләди.
Кишијә үмид верән һәр шеј
Онун сәбрли, тәмкинли олмасына көмәк едәр.

Шаһ о отагдан чыхыб.
Гапысыны гыфыллады вә ачарыны ачарчыја вериб
Деди: «Әкәр ешитсәм ки, бир кимсә
Бирчә анлыга да гыфылы бу гапыдан ачыб
Елә бу отагдача онун ганыны төкәрәм,
Онун башыны бојнундан асарам».
О евдәки киши вә арвадлардан
Һеч ким [даһа] о отаға тәрәф бахмазды.
Шаһ исә һәрдән-бир хумар вахтларында
Ачар әлиндә о отаға тәрәф јолланарды.

Гапыны ачыб о беһиштә кирәр вә
Көзәлликдән јарадылмыш о рәсмләрә тамаша едәрди.
О, су өнүндә сусузлугдан јанан адам кими дурурду.
Вә јухуда онлары арзулајырды.
О, ешикдә башыны шикарла гатырды,
[Гәсрә] гајыданда исә о отагла гәмини дағыдырды

АТАСЫНЫН ВӘФАТЫНДАН БӘҺРАМЫН ХӘБӘР ТУТМАСЫ

[Бир күн] Бәһрам-курдан онун атасына
Ҹасуслар хәбәр вердиләр ки,
О, өз сәрпәнчәси илә ширтутан олубдур,
О, кәнч шир вә көһнә чанавар олубдур.

Дөјүшдә шир онун габағында ит кими олур,
О, әждаһанын тозуну [көјә] совурур.
О, өз хош кәмәндинин дүјүнү илә дивләри бағлајыр.
Сәмәндинин дырнагларыјла дағлары әридир.
Өз алмаз [гылынчыјла] дәмири ипәјә чевирир
Вә дәмир [топпузу] илә дашы хәмирә чевирир.
Ата онун кәнчлик атәшиндән [горхуб]
Өз өлүмүнү онун јашамасында көрдү.
О, онун аловланан мешәсиндән,
Шир оддан горхан кими горхду.

О, ону өз көзүндән узаг сахлады,
Һәрчәнд нурсуз көз нагис олар.
Бәһрам исә кечә дә, күндүз дә овла мәшғул олурду,
Каһ күләк [көһләнин] белиндә оларды, каһ да бадә вурарды.
О, шикар вә меја [һәмишә] тәләсәрди,
О, Јәмәндә Сүһејл кими парлајарды.
Јәмәнин шаһы исә өз һәдсиз мәһәббәтиндән
Онун һөкмүнү көјләр һөкмү кими јеринә јетирәрди.
О, билик вә фәрасәтинә көрә ону
Өз вилајәтинә һаким еләди.

Она чүрбәчүр көвһәр вә гылынч бағышлады,
О, чаныны да истәсәјди ондан әсиркәмәзди.
Ҹәваһир вә хәзинә нә гәдәр лазым идисә,
Варыдды вә онун (Бәһрамын) бир зәррә гәдәр дә дәрд вә гәми јох иди.
Гурбәтдә она о гәдәр гајғы кәстәрилдији үчүн
Атасынын вилајәти онун јадына да дүшмүрдү.

Уча чәрх бир нечә мүддәт дөвр едәндән сонра
Јени бир ојун көстәрди.
Јәздикүрд өз тахтындан дојду.
Онун јүксәлмиш иши тәнәззүлә башлады,

Ата-бабадан галмыш тәхт вә тач
Башгаларына етдији [иши] она да етди.
Тахтын башы шаһдан бошаландан сонра
Шәһәр вә гошун иттифаг бағладылар ки,
Онун нәслиндән һеч кәси [тахта] гојмасынлар.
[Вә бир даһа] илан вә әждаһаја гуллуг етмәсинләр.
Һәрчәнд Бәһрамын башы уча иди,
Билији, гылынчы вә голунун гүввәти вар иди,
Атасынын етдији чинајәтләрә көрә
Һеч кимин көзү онун һүнәрләрини көрмәк истәмир.

Һамы дејирди: [Кәлин] она нәзәр салмајаг.
Вә атасынын өлмәсиндән ону хәбәрдар етмәјәк.
О әрәб тәрбијәси көрмүш чөллү
Әҹәм мүлкүнү идарә едә билмәз.
О, [бу] вилајәти вә хәзинәни тазиләрә [әрәбләрә] верәр,
Фарслар исә ондан зүлм чәкәрләр».
Һеч кәс онун тахта [отурмасыны] истәмирди,
[Лакин] танры истәдији үчүн тачы онун [башына] гојду!
Онлар [өз араларындан] бир мүдрик гоча сечиб
Өлкәнин һөкмранлығыны онун адына јаздылар.

О, тачидарлар нәслиндән,
Һәм дә шаһријарлар көвһәриндән олмаса да,
Тачы онун башына гојдулар,
Једди көз кәмәри она вердиләр.
Бәһрам-Кур хәбәр тутду ки,
Кејләр өз дөврүнү баша чатдырыб
Тәзәдән јени бир дөвр јараныб,
Иш кечмишдәкинин әксинә олуб.
О, атасынын тәхт вә тачындан мәһрум олуб,
Һеч кәс онун тәхт вә тача јијәләнмәсини истәмир.

Өзкәнин ајағы ортаја кириб,
Чаһана тәзә бир фитнә дүшүб.
О, һәр шејдән әввәл матәм тутду,
Фирузә нахышлы [либасы] өз әгиг [бәдәнинә] чәкди.
Сонра исә о, гәрара кәлди ки, шир кими

Мүхалифләрин үстүнә гылынч чәкиб,
Дүшмәнләрә гылынч чалсын,
Вуруш вә дөјүш гапысыны [кениш] ачсын.
Сонра исә о, өз-өзүнә деди: «Нечин вәһшилик едим?
Ән јахшысы одур ки, әввәл ағылы ишә салым.

Иранлылар сәһв едиб
Бизә гаршы истәкдән имтина етсәләр дә,
Үрәјимдә онлара гаршы кин сахламамалыјам,
Онларла јумшаг рәфтар етмәлијәм [бу ишин] ачары јумшаглыгдыр.
Ит үрәкли олмаларына бахмајараг, онлар мәним шикарымдырлар,
Мәним отлағымын гојунларыдырлар.
Өз јунларынын ичиндә јатсалар да,
[Онлар] мәним памбыг тарламда јатырлар.
Јахшысы будур, вәфасыз вә дашүрәкли олсунлар ки,
Ахырда мәним гаршымда хәҹаләтли олсунлар.

Кишијә хәјанәтдән хәҹаләт кәләр,
Хәҹаләт исә пешманлыг вә гуссә кәтирәр.
Бундан башга нә кими зилләт (харлыг) көрсән
Бу, зүлмүн бир нөвү олар.
Онлар ағылсызчасына әлдән кетмишләрсә,
Мән ағылла онлары шаһпәрәст едәрәм.
Овун далынча тәләсән кишинин
Оху һәдәфдән узаг дүшәр».

БӘҺРАМЫН ИРАНА ГОШУН ЧӘКМӘСИ

Еј сеһркар сөз гошан [гуртар], бәсдир,
Дејилмиш сөзләри нә гәдәр дејәҹәксән, нә гәдәр?

Күл кими сән өз ағзындан нәфәс ал,
Сәнин әтир сачан ағзын сәнин арзуларынчын бәсдир.
Әһди дүрүст олан [танрыјла]
Әзвәлдән мәним әһдим белә олуб ки,
Башга сөз гошанын дедији сөзләри—
Инди биз меј ичирик, онлар исә јатыблар—

Өз фикирләримин малы етмәјим,
Бу пис шејдир, мән исә пис шеји өзүмә рәва билмәрәм.
Мән тәзә баһар күләји кими бачардығым гәдәр [чәһд едәчәјәм ки],
1055 Көһнә [шејләри] јамагламаға чалышмајым.

Әкәрчи дүрр дешмәк шивәмдә
Дејилмишләри тәзәдән демәк мәним ишим дејил,
Лакин хәзинәјә јол бир олдуғу үчүн,
[Вә] охлар ики олса да һәдәф бир олдуғу үчүн
[Бә'зи шејләри] тәкрар етмәкдән чыхыш јолу олмадығына бахмајараг.
Мән паласдан ипәк тохумағы билирәм.
Сөз кимјасы илә ики бәзәкчи
Көһнә нәгдләри тәзәләјибләр—
О, мисдән күмүш дүзәлдиб, хүсуси күмүш,
1060 Бу исә о күмүшү халис гызыла чевирир.

Мисин өз әјарыны [дәјишдириб] күмүш олдуғуну көрмүсәнсә,
Күмүш гызыла чеврилəндә тәәччүб етмә.

СӨЗҮН БАШЛАНҒЫЧЫ

Бу уча тахтын [сөз] сапына [чәваһир] дүзән,
Сапа—чәваһири белә дүзүбдүр:
Елә ки, Бәһрам-кур акаһ олду
Ки, јад адам тачы оғурлајыбдыр,
Кејләр тачыны тәләб едәрәк
Дүшмәнчилији ачыб, гуршағыны бағлады.
Мүнзирин оғлу Не'ман она көмәк етди ки,
1065 Чаһандарлығы [шаһлығы] тәләб етсин.

Дејилә биләчәкдән артыг она хәзинә [верди],
Дешилә биләчәкдән артыг она көвһәр [верди].
О, һәддиндән артыг гошун јығды,
Кинли чошуб кини тәзәләди.
Јәмәндән Әдәнә гәдәр, әкәр һесаба салынса,
Јүз мин сувари бир јерә јығылды.
Онларын һамысы зиреһ кејимли, дәмир чејнәјән,
Дүшмән јыхан, див бағлајан, гәл'әләр ачан [идиләр].
Онларын һәр бири дөјүшдә санки бир шир иди,
1070 Гылынчы илә бир өлкәнин дајағы иди.

Шаһ белә бир ордујла јола дүзәлди,
Һәм балыға, тоз исә Аја чатды.
Гаранајын вә бүрүнч күпләрин наләси
Чикәрләрдә өдү парчалајырды.
Бүрүнч тәбилин сәси көјләрә учалырды,
Нағара чалан өз зәрбәләрини нағараја ендирирди.
Дағ вә дүзәнкаһ шејпурларын сәсиндән, курултулардан
Көјүн тәбәгәләрини гајнара салмышды.
Гарышга вә чијирткәләрдән дә чох олан бир гошун [варды],
1075 Кин чәһәннәм оду кими гызмышды.

Онлар шаһын пајтахтына јөнәлдиләр,
Вә Јәмәндән тачкаһа јолландылар.
Чаһан тахтыны гәсб етмиш [гоча] хәбәр тутду ки,
Чаван бир әждаһа ағзыны ачыбдыр.
Көјүн мејли јерә eниб,
Јәмәндән Сүһејл баш галдырыб,
Еркәк аслан күчлү пәнчәсини ачыб,
Дүшмәни кур кими кора көндәрмәк истәјир.
Тахты тутуб, тачы алмаг истәјир,
1080 [Тахта] әјләшиб, тозу јатырмаг истәјир.

Адлы-санлылар вә мә'бидләрин
Һамысы шаһын сарајына јығылды.
Мәшвәрәт ејләјиб, рә'ј сөјләдиләр
Үсјан галдырмаға дал чевирдиләр.
Ахырда онлар белә бир гәрара кәлдиләр ки,
Бәһрама мәктуб јазсынлар.
Онлар ағыла кәлән сөзләри јаздылар,
Габығыны сојмамыш тумy әкдиләр.
Сөз инчәләјән катиб мәктубда
1085 Сөзләрлә әһвалаты узун-узады шәрһ еләди.

Мәктуб јазыландан сонра ону бүкдүләр
Вә јола салмаға сәфәрбәр етдиләр.
[Ораја чатыб] атдан дүшдүләр.
Тәзә шаһа зәманәдән алгыш [салам] дедиләр.

Һачибләр өз ишләри илә мәшғул олдулар,
[Бәһрамдан] гәбул истәдиләр вә гәбул олундулар.
Бәһрам-кур бујруг верди ки,
[Елчиләр] узагдан јахына кәлсинләр,
Онлар мин горху илә габаға кедиб
[Шаһын өнүндә] сәчдә едиб миннәтдарлыг билдирдиләр.

Онларын ичәрисиндә биликлә мәшһур олан бир нәфәр
Мәктубун башыны өпүб она верди.
Катиб мәктубун мөһрүнү ачыб
Өлкәләр фатеһи шәһријара охуду.

ИРАН ПАДШАҺЫНЫН БӘҺРАМ-КУРА МӘКТУБУ

Мәктуб белә башланырды: «Танрынын адыјла!
Азғынлара мәрһәмәтлә јол көстәрән,
Көјләри, јерләри јарадан,
Јохлуға варлыг верәнин [адыјла]!
Инсанлардан тутмуш бүтүн чанлылара, һејванлара гәдәр,
Уча фәләкдән тутмуш ағыр дағлара гәдәр

Һамыја сәхавәт нахышханасында
Онун гүдрәти варлыға нахыш вурмушдур.
Онун һеч бир бағлылыға тәмәннасы јохдур.
Ондан савајы Танры да јохдур.
Бүтүн јаранышын дүјүнүнү о, ачмышдыр,
Ситајиш мөһрү Онун адына вурулмуш,
Зәминлә заманын саһиби одур,
Һәм о [зәмин], һәм дә бу [заман] онун һөкмүнә табедирләр.
Учаман јарадана алгышларыны
Битирдикдән сонра [јени шаһ]

Шаһзадәни вә шаһы саламлајырды:
«Еј башыны мави чәрхә учалдан,
Шаһ фәрли шаһ оғлу,
Әдаләтли мәрд вә мәрдлијә гијмәт верән
Әсил Кәсра адыны дашыјан мән
Хамларын әдавәтиндән нә зәрәр көрә биләрәм?

Мән һәм һүнәрмәндәм; һәм дә дүнја көрмүшәм,
Һәм дә дүнјанын көзү мәни бәјәнмиш.
Бәхт мәним һүнәрләримдән дәм вурур,
Һүнәрсиз [олан кимсә] тача, тахта јетишә биләрми?

Башымын учалығы вар, тач вә тахтым вар,
Башы уча олан һеч [вахт] һәгир ола билмәз.
Һәрчәнд јер үзүнүн саһибијәм,
Пәриләр вә адамларын рәһбәријәм,
[Лакин] бу хосровлугдан хошһал дејиләм,
Чүнки, бу, дәһшәтли зәһәрә гатылмыш бир балдыр.
Мәним о гәдәр гүдрәтим вә бачарығым олуб ки,
Улдузум бундан һәмишә чаван олубдур.
Әкәр бунунла кифајәтләнсә идим, јахшы оларды,
Чүнки уча рүтбә хәтәрдән узаг дејил,

Лакин иранлылар зорла вә утандырмагла
Илыг нәвазишлә мәни јумшалтдылар.
Мәни вадар етдиләр ки, шаһ олам.
Тач вә тахт илә башым уча олсун.
Мәмләкәти фәнаја кетмәкдән горујум,
[Мәним] бу [ишим] горугчулугдур, падшаһлыг дејил.
Нағылларда олан бу мәсәл чох көзәлдир:
[Адамын] арзусу дүшмәнидир, aләм досту.
Белә бир аләмдән сән хәбәрсизсән,
Сән башга аләмин мәмләкәтинин маликисән.

Курлара шаһлыг сәнинчин даһа хошдур,
Нәинки мин белә говғалы шаһлыг.
Руд зүмзүмәси илә ичилән бир гуртум бадә
Мави чәрхин алтында олан һәр шејдән јахшыдыр.
Сәнин шәраб вә шикардан башга ишин јохдур,
Заманәнин башағрысы илә ишин јохдур.
Әкәр доғрусуну билмәк истәјирсәнсә, јалныз сәнин
дүнјан [хош күнүн] вар.
Ки, һеч кәсин вилајәтинин гәмини чәкмирсән.
Кечә вә күндүзүн шикар вә шәрабла кечир,
Каһ хош јемәкләр,каһ да јухујла кечир.

Мәним кими кечә вә күндүз шадлыгдан узаг дејилсән,
Халгын иши үчүн үрәјини ағрытмырсан.
Каһ ишим достларын дәрдинә галмагдыр,
Каһ да дүшмәнләрин горхусундан фикир чәкирәм.

Мәним ән кичик мөһнәтим [будур ки[сәнин кими шаһла
Тачдан өтрү гылынчлашмалыјам.
Ејшлә бәсләнән чанын бәхтәвәрдир ки,
Сәнин башын белә фитнәләрдән узагдыр.
Каш ки, сәнин пешән мәним олајды,
Бәлкә онда мәним дә ишим асудәлик тапарды.

Онда мән дә ејш-ишрәтлә мәшгул олардым,
Чанымы шәраб вә рудла бәсләјәрдим.
Мән демирәм ки, шаһлыгдан узагсан,
Сән һәм дин, һәм дә дөвләт [ишиндән] хәбәрдарсан.
Мәмләкәтин вариси доғрудан да сәнсән,
[Бу] мүлк сәнин падшаһлығын үчүн мирас [галмышдыр],
Лакин атанын хамлығындан
Чәтрин сајәси сәнин башындан узаглашды.
Чүнки о, рәнҹјәтә о гәдәр зүлм едибдир ки,
Бир кимсәнин шикајәт етмәјә чүр'әти галмајыб.

Онун зүлмүндән [халг] дәһшәтә кәлди,
Һәмин чинајәтә көрә она зүлмкар дедиләр.
О, ган төкәрәк о гәдәр чөвр етди,
Каһ түндлүк, каһ да гәддарлыг етди
Ки, һеч кәс онун тохумуну алгышламаз,
Онун тохумуну бу торпагда әкмәк истәмәз,
Сәнин шаһлығыны һеч кәс истәмәдији үчүн
Јахшысы будур ки, бу рүтбәдән әл чәкәсән.
Әкәр чошсан, аловлу одла гаршылашарсан,
Әкәр сә'ј көстәрсән, сојуг дәмир дөјәрсән.

Мән исә кизли хәзинәләрдән
Еһтијач олан вахт гызыл сәпә биләрәм.
Сәнин күзәранын үчүн нә гәдәр лазым олса,
О хәрчи сәнин үчүн өдәјәрәм.
Гојмарам ки, һеч бир тәдбирлә
Сәни тәчһиз етмәкдә нөгсан үз версин.
Шаһлыгда сәнин најибин оларам,
Нә бујуруг етсән, она мән гул [кими] итаәт едәрәм.
Халг мәндән дојандан сонра
Һөкмдарлыг гылынчсыз да сәниндир.

БӘҺРАМЫН ИРАНЛЫЛАРА ЧАВАБЫ

Мәктубу охујан ону тамам охујандан сонра
Бәһрамын [вүчудундан] алов пүскүрдү.
Амма о, јенә јүз бачарыг вә
Зирәкликлә өзүнү тохталдыб,
Һәмин гызғынлыгла тәләсмәди.
О, чох дүшүндүкдән сонра белә чаваб верди:
«Катибләрин мәктубда јаздыгларына
Намә охунаркән гулаг асдым.
Катиб зирәкәлли олмаса да,
[Мәктубу] јаздыранын мәсләһәтләринин әјары вардыр.

[Мәктубда] јүксәк дүшүнчәјлә дејилмиш һәр нә варса,
Бәјәнирәм, чүнки онлар бәјәнилмәјә лајигдир.
Мәним үчүн торпаг да, күмүш дә бирдир,
Башымы једди иглимин [сәрвәтинин] өнүндә әјмәрәм.
Лакин аталардан мирас галмыш шаһлығын
Башгалары әлинә кечмәси мәнә ардыр.
Мәним атам аллаһлыг иддиасы етсә дә,
Мән Аллаһы севирәм вә Аллаһла тәрбијәләнмишәм.
Дамарла дәри арасында бөјүк фәрг олдуғу кими,
Аллаһ севән вә һакимлик севән арасында да
[бөјүк фәрг вар].

Мән ки, бир күнаһ етмәмишәм, үзр истәјирәм,
Атамын күнаһкарлығындан мән узағам.
Атам башга, мән исә башга [адамам]
О, даш идисә, мән көвһәрәм.
Ишыглы сүбһ кечәдән пејда олур.
Саф лә'л дашдан доғулур.
Атамын һаггында пис данышмаг лазым дејил,
Чүнки Аллаһ сизи онун әлиндән [артыг] хилас едиб.
О, [сизә] пислик етсә дә, јахшылыгла јухуја далыб,
Өләнин далынча пис данышмаг олмаз.

О јердә ки, ағыл рәһбәрлик едир,

Пис данышанын пислијинин сәбәбкары пислијә гулаг асандыр,

О кәс ки, тәбиәтән бәд әсилдир,
Дедији пис, ешитдији ондан да пис олур.
Атамын чинајәтләриндән кечин,
Мәним хәбәрим олмајан шејләри гојун галсын.
Әкәр пис көз јолуму тутмаса,
[Атамын] етдији күнаһлара көрә үзр истәрәм,
Бундан әввәл гафилләр кими јатсам да,
Инди, һал-һазырда [гафиллији] тәрк едирәм.

О хошбәхт адама ки, бәхт көмәк едәр,
[Јалныз] әмәл вахты јетишәнә гәдәр јата биләр.
Јахшысы будур ки, көз јуху илә чарпышмасын,
Гој јатсын, амма лазым олан вахтда ојансын.
Мәним јухум чох ағыр јуху олса да,
Башым бәхтдән хали олмамышдыр.
Ојаг бәхтим мәнә јардым едиб,
Мәни ағыр јухудан ојатды.
Бундан сонра јахшылыға доғру үз тутачағам,
Үрәјими һәр гәфләтдән бошалдачағам.

Мән гәддарлыг вә өзбашыналыг етмәрәм,
Пүхтәләшдикдән сонра [даһа] хамлыг етмәрәм.
Мәсләһәтчиләрин нәзәрини нәвазиш едәрәм,
Мәсләһәти [һәмишә] габағыма тутарам.
Һеч кәсин хәтасына көз гојмарам,
Һеч кимин малына тамаһ, башына гәсд етмәрәм.
Кечмиш күнаһлары јада салмарам,
Зәманәнин көстәришләрилә разы [шад] оларам.
Сизинлә сизә лајиг һәрәкәт едәрәм,
Сиздән јемәјим исә мүнасиб гәдәр олар.

Һеч кәсин хәзинәсини ешмәрәм,
Јалныз дүшмәнин үрәјини өзүмчүн хәзинә едәрәм.
Хејрхаһ [адам] гапымдан узаг олмаз,
Пис вә пис фикирлиләри [өлкәдән] узаглашдырарам.
Јахшылардан башга һеч кәсә нәвазиш нәзәри салмарам,
Пислик өјрәнәнләрдән пислик өјрәнмәрәм.
Мүһакимәдә үрәкјумшаглығыны узаг тутарам,
Јалныз елә ишләр көрәрәм ки, танрыдан утанмајым.
Һамынын арвад-ушағы, мал-дөвләти

Мәним јанымда сүрүнүн чобан јанында олдуғундан да горхусуз олар.

Һеч кәсин чөрәјини зорла алмарам,
Бәлкә онун чөрәјинә даһа бир чөрәк артырарам.
Арзу шејтаны мәни јолдан чыхара билмәз,
Мән арзуну күнаһа киров гојарам.
Көрәнләрин көзләри габағында елә бир иш көрмәрәм ки,
О, јараданын хошуна кәлмәсин».
Шаһ бунлары дејиб өз фикрини битирдикдә
Мө'бидләрдән ән гочаманы ајаға дуруб
Деди: «Сән бизә өз һөкмранлығында
Һәм ағыллы, һәм дә һикмәт верәнсән.

Сәнин бизә дедијин хош тинәтли [сөзләри]
Ағыл [бизим] үрәкләримизин гашына јазды.
Һамыја башчылыг сәнин башына јарашыр.
Бу сүрүјә баш чобанлыг да сәнә јарашыр.
Тачдарлыг сәнин чөвһәринә лајигдир,
Тач биздә олса да, сәнин башындадыр.
Күштасибин «Зәнд»ини сәндән савајы ким охуја биләр,
Кәјан [нәслини] сәндән савајы ким дири сахлаја биләр?
Бәһмән вә Дара тохуму [нәсли]
Сәнинлә ашкар олур

Сијамәкин тәзә-тәр мејвәси сәнсән,
Бабәк оғлу Әрдәширин јадикары сәнсән.
Кәјумәрс тахт вә тачдан
Кедәндән бәри шаһлыг нәсилбәнәсил сәнә чатыр.
Шаһлыг сәнә өз ихтијарынла чатмајыр,
Чаһанда сәндән башга тачдар јохдур.
Һәм чаван, һәм дә гоча мө'бидләрин
Һамысы бир ағызла бу сөзләрә шәрикдирләр.
Лакин биз бәндәләр [әл-голу] бағлыјыг,
Чүнки өз әһд вә андымызын әсиријик.

О тахтын үстүндә әјләшән [киши илә]
Мөһкәм әһд бағламышыг.
Ки, ондан башгасынын башына тач гојмајаг,
Онун гапысындан үз чевирмәјәк.
Инди исә елә бир мөһкәм дәлил лазымдыр ки,
Бизим әһдимизин өһдәсиндән кәлә билсин
Вә биз өз ајинимиздән хәчаләт чәкмәјәк,

2760—6

Әһдимизи сындырыб, үрәјимизи сыхмајаг».
Бәһрам шаһ бу чавабы ешидиб,
Онлара лајигинчә чаваб вериб деди:

«Сизин үзрүнүз рәва дејил,
Ағыллы адам кәрәк вәфасыз олмасын.
Сизин тахтынызы тутмуш мәним мүхалифим (рәгибим)
Сизин гочаманыныз олса да, мәнимчин бир ушагдыр.
Тачы онун башындан елә ендирәрәм
Ки, башында бир түк дә инчимәз.
Мәним шаһлығымын үзр
Вә мүдараја еһтијачы јохдур.
Мән шаһам вә Чәмшидә гәдәр [архалы] шаһзадәјәм,
Шаһлыг ағлы, гаралы мәнә мирасдыр.

Тач вә тахт [јалныз] аләтдир, шаһлыг исә јох,
Белә аләт олса да олар, олмаса да.
Тачдар вә тахт саһиби олан һәр кәс үчүн
Көј тач, јер исә тахтдыр.
Чәмшидин тахты, Фиридунун тачы
Индијә гәдәр даими галмамышлар.
[Лакин] һәр кимин мајасы [һүнәри] олурса, башыны учалдыб
Өзү үчүн тач вә тахт дүзәлдиб.
Мән ки, тахт вә тач јолуна бәләдәм,
Гылынчым вар, гылынчла онлары аларам.

Мәним јерими тутмуш о гәддар,
Мағарада тор һөрмүш бир һөрүмчәкдир.
Мағаранын гапысына кәлмиш әждаһа
О һөрүмчәкдән өзү үчүн гәбул [ичазәси] истәрми?
Гарышга Чәбраиллә һәмчинс ола биләрми?
Ағчаганад филлә ајаглаша биләрми?
Кур шүчаәтли нәғмәсини о вахта гәдәр учалдар
Ки, ширин ағ мөһрәсинин сәси курласын.
Күнәшин јанында, хүсусән о, Һәмәл бүрчүндә оларкән
Белә јүз чырағын нә јери вар?

[Бөјүкләрин габағында зәлил олан ешшәк
Ушаглара јетишәндә һарынлашыр.]
Мән јадларын евиндә чәтинликлә [јашајаркән]

Мәним евимин ев апаранлар (оғрулар) әлиндә [олмасы рәвадырмы]?
Дүшмәнин једији бал, ја шәкәрдир,
Мәним хөрәјим исә ја үрәјим, ја да чикәримдир.
Гылынч вә хәнчәр өз чикәрими јемәкдән јахшыдыр—
Хәнчәрин көбәјә, гылынчын бојуна [енмәји јахшыдыр].
Бүтүн әчәм мүлкү мәним хәзинәм оларкән,
Аиләм Әрәбистанда галмышдыр.

Каһ Мүнзир мәнә бир сүфрә јемәк јоллајыр,
Каһ да Не'ман өз чаныны мәним үчүн гурбан едир.
Мәнә чөрәк верән тачдарлар белә,
Мәним чөрәјими јејән кунаһкарлар исә елә!
Мән өлкәләр тутан чаван аслан кимијәм,
Мәним јерими о гоча түлкү нечә тута биләр?
Мән Кејәм, дүшмән тачымы нечә ала биләр?
Кејзададән башгасына нечә хәрач вермәк олар?
Кејләрин јери јалныз Кејләрә јарашар
Кејләрин јери Кејләрдән башга һеч кәсин ола билмәз.

Шаһ бизик, башгалары јолчудурлар,
Биз долујуг, башга кәсләр бошдурлар.
Шаһ кәрәк орду [ајаға] галдырсын,
Бир атлыдан [сүваридән] нә тоз чыхар?
Муғлар пиринин әлиндән гојулан меји
Муғлар оғлундан башга һеч кәсә вермәк олмаз.
Сиз јахшы билирсиниз ки, [бу] дедикләримиз
Доғрулуг ахтарыб, доғру иш көрүрәм.
Лакин садиг анд наминә,
Дикбашлыг вә султанлыг наминә дејил,—

Мән сизин рә'јинизә мүвафиг әмәл едәрәм,
Мәним рә'јим исә сизин разылығынызы газанмагдыр.
О ки, дејирсиз елә бир дәлил лазымдыр ки,
Онунла бағланмыш әһд ачылсын,
Дәлил одур ки, ики ширин арасындан,
Ким гочагдырса, өз нәсибини чыхарсын.
Сабаһ сәһәр—
Гарынлары јемәклә долмамыш,
Вәһши, ити пәнчәли, ачыглы,
Аловлу ағызларындан түстү пүскүрән ики нәрилдәјән шири—

Ширсахлајан [адам] мејдана кәтирсин.
Вә гошун [мејдан] әтрафында чәркәјә дүзүлсүн;
[О] шаһлар тачыны онун [гочанын] башындан ендирсинләр,
Ону һәмин ики јыртычы ширин арасында гојсунлар.
Һәр ким тачы о ики ширин [арасындан] көтүрсә,
Халг һәмин күн ону өзүнә тачдар билсин».
Үрәк ачан, тәб' охшајан бу сөзләр
Сәмимијјәт вә мәһрәманә дејиләндән сонра
[Бәһрам] өз мөһрүнү намәјә басыб,
Лазыми шәрһ вә көстәришләр верди.

Ону өз хидмәтчиләринә тапшырды
Ки, нечә лазымдыр [елә дә] апарсынлар.
Шаһпәрәстләр шаһын мөһрүнү көрүб
Вә онун көзәл сөзләрини ешидиб,
Өз евләринә тәрәф јола дүшдүләр.
Тәзә шаһын сурәтини [көз] габағында тутараг,
Онларын һамысы [Бәһрамын] меһрибанлығына көрә,
Онун хосровлуг [шаһлыг] фәрринин ашиги олдулар.
Һамысы дедиләр ки, шаһ—Бәһрамдыр,
О, һәм заты, һәм дә ады шаһдыр.

Она мүхалиф олмаг олмаз.
Күнәши палчыгла буламаг (кизләтмәк) олмаз.
О, елә гызғын аслан вә һинд сүваридир—
Ки, әждаһаны бир охла шикар едир.
О аслан ачыгланыб пәнчәсини ачса,
Һеч кәс онун габағында дура билмәз.
О, зорла тахт вә тачы алачагдыр,
Сәрвәрләри исә гатырларын ајаглары алтына атачагдыр.
Јахшысы будур ки, ону гызышдырмајаг.
Сөнмүш оду јенидән аловландырмајаг.

Ширләр мәсәләси, тачы алмаг—
Белә шәртләрә о, мөһтач дејилдир.
Лакин бу шир [шәрти] бөјүк дәлилдир—
Ки, бизә түлкүнү чанавардан сечмәји өјрәдәр.
Јолдан һамы [елчиләр] сараја јөнәлиб,
Шаһын шәртини шаһа сөјләдиләр.
Мәктубу охујуб, әһвалаты бәјан етдиләр,
Ешитдикләри сөзләрә бирчә сөз дә артырмадылар.

Тахтсынајан, тачпәрәст гоча
Тачы чыхарыб тахтын ајағында отурду.

Деди: «Бу тач вә тахтдан мән бизарам,
Онлардан өтрү чанымы аслана тапшырмарам.
Јахшысы будур ки, тахтдан дири дүшүб
Ики асланын арасында өлмәјим».
Зирәк адам гочаглыг едиб
Ширин ағзындан өзүнә јемәк чыхарармы?
Һәм гылынч, һәм дә чама көрә мәмләкәтин варисн
Бәһрамдан башга һеч кәс дејилдир.
Тахты шаһлығын варисинә верин,
Тачын чаван саһиби гочадан јахшыдыр.

Мән бу ишдән әл чәкирәм,
Мән шаһ дејиләм, лакин шаһпәрәстәм».
Адлы-санлылар она белә чаваб бәзәдиләр:
«Еј хосровларын башчысы, башларын тачы,
Бизим шәртимиз сәни һөкмдар [сечәркән]
Јалныз сәнин бу мүдриклијинлә бағлы олуб.
Бизим бујруғумузла тахта отурдуғун кими,
[Инди дә] бизим бујруғумузла орадан өз шәлә-күләни јығ.
[Бәһрам шир үстүндә шәрт бағладығы үчүн
Белә бир шәрт уғрунда чәсур олмалыјды.]

Асланлардан тач алмаг ојунчаг дејил,
Гаранлыг кечә көрәк нә ојун ачачаг.
[Гој] онун шәртини јеринә јетирәк,
Ширләри бағлајыб, тачы онларын габағына гојаг.
Әкәр о, горхарса, фил сүмүјүндән [олан] тахт сәниндир.
Әкәр өлдүрүләрсә, јенә дә тач сәниндир.
О, галиб кәлиб, тачы аларса,
Мәмләкәтдән хәрачы көтүрәрсә,
О, тахта вә алгыша лајиг олар.
Лакин һејһат ки, белә ола!»

Ишин сонунда сөһбәти белә хәтм етдиләр
Ки, гәрар бу шәртдән кәнара чыхмасын—
Сабаһ, гәрарланмыш күн кәлән кими,
Шаһ асланларын шикарына чыхсын.

БӘҺРАМЫН ИКИ ШИР АРАСЫНДАН ТАЧ КӨТҮРМӘСИ

Сәһәр чағы гызыл тачлы сүбһ
Гызыл күрсүсүнү вә ширмаји тахтыны гуран кими,
Бујуругчу вә иш бујуранлар,
Голу гүввәтлиләр вә рә'ји гүввәтлиләр
Әрәбдән Әчәмә гәдәр атлара миниб
Асланларын дөјүш мејданына јолландылар.

Шир сахлајанлар ики адамјејән шири
Мүәјјән олунмуш вуруш јеринә сүрдүләр.
Ширләри шир үстүнә атдылар,
Бәһрам-кура көр газмаға башладылар.
Ширсахлајанлардан бири чәсарәтлә чыхыб,
Тачы ики ширин арасына гојду.
Гызыл тач ики гара ширин арасында
[Елә бил] ики әждаһанын ағзына [дүшмүш] бир Ај иди.
Ај тештин сәси илә булуддан хилас олду,
[Анчаг] бош тешт илә дејил, голун вә гылынчын күчү илә,

О ики гәзәбли јыртычы шир
Әждаһа кими гујругларыны јерә вурурдулар.
Елә бил [дејирдиләр]: «Бу гызыл тачы биздән ким ала биләр.
Шир вә әждаһадан ким гарәт апара биләр?»
Онларын о дәмир чикәрли
Аслан басан, әждаһа шикарчысындан хәбәрләри јох иди.
О әзәмәтли асланларын әтрафына
Һеч кәс горхусундан бир ох мәнзили [мәсафәсиндә] јахынлашмырды.

Гәрар белә олду ки, аслан үрәкли Бәһрам
Әввәл ширләрә тәрәф јоллансын.
О, тачы ширләрдән аларса, [тач] онун олсун,
Гызыл чам вә ширмајы тахт онун олсун.
Ала билмәсә онда тахтдан әлини үзсүн
[Вә] өз јеринә үз гојуб [кетсин].
Бәһрам шаһ бу гәрардан дөнмәди,

Дүзәнкаһ тәрәфиндән ширләрә тәрәф јөнәлди.
Дәрә вә дүзәнкаһларда елә бир чығыр јох иди
Ки, һәмин чығырда о, бир шир өлдүрмәсин.
Јүзләрчә ширин башыны бојнундан ајырмышды,
[Бахмајараг ки], ијирми ики јашы [јеничә тамамланмышды].

О [икид] ки, јүзләрчә шир онун габағында зәлил олмушду,
Ики ширин габағында зәлил ола биләрми?
Донунун әтәјини кәмәринә санчыб,
Сәба јели кими ширләрин үстүнә чумду.
Тез гызғын ширләрә бир нә'рә чәкди
Вә ики ширин арасында тачы гапды.
Ширләр онун шүчаәтини көрүб,
Аслан басмағыны вә асланлығыны көрүб
Пәһләванлар кими она һүчум етдиләр
Ки, пәнчәләри хәнчәр гылынч дишләри илә

Тачдарын башыны өз чәнкләринә кечириб,
Чаһан фатеһинин ишини битирсинләр.
Шаһ онлары чәзаландырмаг үчүн
Һәр икисинин башларыны ајағы алтына басды.
Пәнчәләрини парчалајыб, дишләрини әзди,
[Өз] башыны вә тачы ширләрин арасындан хилас етди.
Тачы башына гојуб тахта әјләшди,—
Бәхт белә бир бәхтијарлыг көстәрди!
[Танры һәр кәсә көмәк eләсә
О, бүтүн дүшмәнләрә галиб кәләр.]

Онун ики шир арасындан тачы көтүрмәси
Түлкүләри тахтдан јерә јыхды.

БӘҺРАМЫН ӨЗ АТАСЫНЫН ЈЕРИНДӘ ТАХТА ӘЈЛӘШМӘСИ

Онун тахтынын вә падшаһлығынын талеи
Онун хејирхаһлығындан уғурлу олду.
Бундан әввәл улдузлары танијан мүнәччим
[Онун] талејини өјрәнмәк үчүн [улдузлара] бахырды.
Тале өз тахтыны шир [бүрчүндә] гурмушду,
[О] әбәди, мөһкәм вә сабит бир тале иди.

Күнәш өз өвчүнда учалмышды,
1300 Үтарид исә онунла мугарәнәдә иди.

Зөһрә Өкүз [бүрчүндә], Мүштәри исә Гөвсдә иди,
Онларын икиси дә [өз] мәнзилләрини бећиштә чевирмишди.
Онунчу [бүрчдә] Ај, алтынчыда исә Бәһрам [Марс]
Гылынч вә чам илә мәчлис бәзәмишдиләр.
Кејванын әли Тәрәзи чәкмәкдә олуб
Јердән Кејвана гәдәр хәзинә чәкмишди.
Бу мүбарәк фалла, талелә,
Хошхасијјәт шаһ тахта чыхды.
О гәдәр лә'л вә дүрр сачылды ки,
1305 Тахтын кәмиси дәниз кими долду.

Хәзинәдарлар һәддән-һесабдан артыг
Хәзинә-хәзинә далынча сачдылар.
Габаглар шаһлыг тахтына әјләшмиш,
Өлкәнин вә гошунун бej'әтини алмыш [гоча]
Бәһрамын һәшәмәтини, тахтыны вә тачыны,
Ад-саныны көрәркән
Бөјүк вә кичикләрин [һамысындан] әввәл она [Бәһрама]
[Бүтүн] иглимләрин шаһы, дүнјанын шәһрјары—дejә [хитаб етди].
Мө'бидләр она «Чаһанын шаһы» дедиләр,
1310 Хосровлар (шаһлар) она «Шаһлар шаһы» дедиләр.

Беләликлә, һамы ачыгча кизлинчә
Өз рүтбәсинә мүнасиб [шаһа] алгыш дедиләр.
Елә ки, шаһын башы аләмдә учалды,
Онун башучалыгы сәмалардан кечди,
О, өз әдаләт нитгини сөјләди,
Тәзә-тәр лә'линдән тәзә-тәр дүрләр сачды.

БӘҺРАМЫН ӘДАЛӘТ НИТГИ

О деди: «Тачы мәнә Танры бәхш етди,
Бу, Танры верән [не'мәт] мәнә мүбарәк олсун!
Танрыја шүкр вә алгышлар олсун!

1315 Танрыны танајана афәрин олсун!

Танрынын не'мәтинә архамы чевирмәрәм,
Онун не'мәтинә көрә шүкр едирәм, нијә етмәјим?
Ики ширин арасындан тач көтүрмәји
Танрыдан билирәм, гылынчымын [күчүндән] јох.
Мән уча тахт вә тача јетишәрәк
[Јалныз] Танрынын хошуна кәлән ишләр көрәчәјәм.
Аллаһ гојса, мән елә едәчәјәм ки,
Һеч кәс мәндән инчимәсин.
[Јалныз күнаһкар олан кимсәләрдән башга
1320 Оғру, чани вә јолкәсәнләрдән [башга].]

Еј мәним сарајымын хас шәхсијјәтләри,
Мәним [дүзкүн] јолум кими дүзкүн олун.
Јахшысы будур ки, әјриликдән үз дөндәрин,
Ничаты [һәр ики дүнјада] дүзлүклә газанын.
Әкәр дөвләтә сағ гулагла (дүзлүклә) гуллуг етмәсәниз,
Сизин сол гулағыныз чох ағрыјачагдыр.
Бир нечә күн истираһәт едәндән сонра
Мән әдаләт вә инсаф гапысыны ачачағам.
Бизим өһдәмизә дүшән вачиб иш [одур ки],
1325 Зүлмә зүлм, әдаләтә әдаләтлә чаваб верәк.

Һеч бир инсандан горхум јохдур,
Бирчә Танры танајанлардан башга.
Һеч кәсә е'тимадым јохдур,
Бирчә Танрыја е'тимадым вар [вәссәлам].
Һеч кәсә итаәт етмәји севмирәм,
Бирчә итаәти севирәм, о да Танрыја итаәтдир.]
Мави чәрх өз јериндә нә гәдәр варса,
Зәманәнин јатмышларына (өлүләрә) салам [олсун],
Ағ вә гаранын сајындан да чох
1330 [Бүтүн] јашајанлара биздән [һәм] әмин-аманлыг [һәм дә] үмид [бәхш олачаг.]

Мәним әмәлим алгыш вә әдаләтдән башга бир шеј олмајачаг.
Бу [әмәлә] севинмәјән, гој һеч севинч көрмәсин!»
Шаһ өз әдаләтини бәјан едәндән сонра
Бүтүн ешидәнләр шүкр үчүн сәчдә етдиләр.
О, бир-ики саат тахтда отурду,
Сонра исә хәлвәт кушәсинә чәкилди.

О, әдаләтлә [һөкм] едиб, әдаләт бујурурду,
Халг ондан разы, Танры исә хошнуд иди,
О, бөјүкләрлә мүшавирә едирди.
Мөһтәшәмләрлә мөһтәшәмлик едирди.

БӘҺРАМ-КУРУН ПАДШАҺЛЫҒЫ

Елә ки, Бәһрам-кур тач вә тахты
Сазлајыб онлара әзәмәт бәхш етди,
Једди гашлы бел бағысыны бағлајыб,
Једди ајаглы тахтын үстүндә әјләшди.
Башында тәрлан дөшү тәк чин [папағы]
Әјниндә Тәраз дибли Рум [парчасындан] кејим.
О, өз көзәллији илә Румдан бач алырды,
Өз јахшылығы илә Чиндән хәрач алырды,
О, Чәмшид кими дөрд балыш гојуб
Беш нөвбә [сәдасыны] Күнәшә учалтды.

Инсаф рәсмини дүнјаја јајды,
Әдаләтин башыны көјә учалтды.
Әдаләтли кәсләрә јар олду,
Зүлмкарлара зүлмкар олду.
Гапысы гәм гыфылы үчүн ачар олду,
Онун кәлиши [дүнјаја] шадманлыг кәтирди.
Аләмин иши јенидән зәмзәмәјә башлады
Нәфәсләр үчүн һава ачылды.
Гысыр инәкләр доғар олду.
Чајларда сулар чохалды.

Ағачлар мејвәләрлә барланды,
Дирһәмин сиккәси мөһкәмләнди.
Чаһанын дүјүнләрини о, ачыб дүзәлтди.
Өзбашыналыг мәмләкәтдән узаглашды.
Шаһзадәләр әтраф [өлкәләрдә]
Онун әзәмәтијлә шәрәфләндиләр (јүксәлдиләр).
Онун өлкәси сәрвәтлә һамилә олдуғундан,
Онун дәркаһына јүкләрлә [сәрвәт] төкдүләр.
Гәл'ә саһибләри хәзинәләри кәтириб тәһвил вердиләр,
Гәл'әләри ачарлары илә биркә она тәһвил вердиләр.

Һамы [дөвләт ишчиләри] өз күндәлик [бујуруг] дәфтәрләрини тәзәләјирдиләр,
Онлар өз чанларыны онун имзасына киров гојурдулар.
О, мәмләкәтин ишләринә башлајыб,
Һәр кәсә јеринә мүнасиб рүтбә верди.
Рөвнәгсизләрин (касыбларын) ишини сәһмана салды,
Гачгынлары [өз] мүлкләринә гајтарды.
Гојунлары чанаварын зүлмүндән хилас етди,
Чалағаны көјәрчинлә гоһум (дост) етди.
Фитнәнин башындан сәрхошлуғу чыхартды,
Әлузунлуғун әлини гысалтды.

Дүшмәнләрин тахтынын ајағыны сындырды,
Чаһанда достлара әл узатды.
Һөкмранлыгда [чаһаны идарә едәркән] инсанпәрвәрлик етди,
Инсанпәрвәрлик инсанинчитмәкдән јахшыдыр.
О, дүшмәни дә чәзаландыраркән
Он [нәфәри] өлдүрсә дә биринә әзаб вермәзди,
Чүнки адамы чәзаландыран вахт
Өлдүрмәк она әзаб вермәкдән јахшыдыр.
О, инсанпәрвәрлик едиб инсанлары өзүнә чәлб едирди.
О, һеч кәси рузусуз гојмурду.

О, көрдү ки, бу торпагдакы мәнзил
[Инсанлара] гәм-гүссә тозундан башга бир шеј вермәјир,
О, өзүнү [рәијјәтин] назыны чәкмәјә вадар едирди,
Һәмин назы чәкәрәк өз ејшини хош едирди.
О бу е'тибарсыз [дүнја] мүлкүнү танызыб
Ешг мүлкүнү өзүнә дајаг етмишди.
О, һәфтәдә бир күн ишләрлә мәшғул олуб
Галан алты күнү исә ешгбазлыг едирди.
Бир нәфәс дә олсун ашигликдән кәнар галмырды.
[Даима] ешгин гапысыны дөјәрди, нечә дә дөјмәсин?!

Ашиглик нишанәси олмајан бир кәс вармы?
Ешги олмајан кәсин чаны да јохдур,
Онун варлығы ешг сиккәси олду,
Ашигләр онунән јахын мунисләри олдулар
Онун ишләри вә пешәси [ешгбазлығы] көјләрә учалды.
Бүтүн дүнја онун һөкмү алтында олду.
О, дүнјаны хошлугла сүрүрдү,
Әдаләт көстәриб шадлыг едирди.

Хәзинәләр онун һузуруна ахырды.
1370 Гылынч вә шаллаг [өлкәдән] сүркүн едилмишди.

[Дүнјаны өз гылынчы илә гладырыб,
Тазнјанәнин учу илә јенә ендирирди].
Өлкәнин [ағачы] онунла јашыллашыб барланырды.
О, Күнәш кими сәхавәт көкүнү кенишләндирирди.
Әһали өз мал-дөвләтләринә гүррәләниб
Илләрин [даими] боллуғуна [һеј] күвәндиләр.
Танры шүкрүнү онлар өз гәлбләриндән чыхардылар,
Шәфгәти өз синәләриндән силиб атдылар.
Танрынын јаратдыглары [инсанлар]
1375 Не'мәтә көрә [Танрыја] шүкр етмәјән заман

Боллуг онлар үчүн дарлыға чевриләр,
[О вахт] онлар өз рузуларыны дәмирдән вә дашдан
чыхармалы оларлар.

ГУРАГЛЫГ ИЛИНИН ТӘСВИРИ ВӘ БӘҺРАМЫН ШӘФГӘТИ

Бир ил тохумлар чүчәриб бар вермәди,
Кениш дүнјаны гытлыг даралтды.
Гәһәтлик јемәјин јолуну елә кәсди—
Ки, адамлар һејванат кими отламаға [башладылар].
О дарлыгдан чаһанын үрәји даралды,
Чөрәк ән гијмәтли дашларын гијмәтинә галхды.
Вәзијјәти Бәһрама сөјләдиләр,
1380 Ки, тамам дүнјаны гәһәтлик тутуб,

Инсанлар адамјејән чанавар кими
Каһ адам јејирләр, каһ да мурдар (леш).
Шаһ дәнин гијмәтини чох јүксәк көрүб,
Анбарларын гапысынын гыфылыны ачды.
[Әрзаг] еһтијаты олан һәр шәһәрә
Шаһ мәктуб көндәрди—
Ки, шәһәрин әмин адамлары јығылыб
Бағлы анбарларын гапыларыны ачсынлар.
Варлылара дәни мүнасиб гијмәтә сатсынлар.
1385 Пулсузлара исә [пулсуз] вериб нәвазиш көстәрсинләр.

Анбарханаларда јердә галан [дәнләри исә]
Еһтијач вахты гушларын габағына төксүнләр—
Ки, онун дөврүндә ачлыгдан
Һеч кәс өлмәсин. Мәрдлик бах, белә олар!
Онун нә гәдәр дән еһтијаты варды,
Һәр кәс онун анбарындан чәкиб апарырды.
Онун дәвәләри јад өлкәләрдән
Арасы кәсилмәдән [далбадал] дән дашыјырдылар.
О, чалышыр, хәзинәләр хәрчләјир,
1390 Һамынын ишләринә чарә гылырды.

Беләликлә, әкинсиз, мәһсулсуз дөрд ил әрзиндә
Халгын рузусуну [өз] хәзинәсинин һесабына јазды.
О белә ишләр көрдүјүнә көрә, елә бир әзәмәтә наил олду,
О чүр әмәлләринә көрә падшаһлыға наил олду.
Бүтүн әһали гәһәтликдән чаныны гуртарды,
Јалныз бирчә нәфәр гытлыгдан өлдү.
О бинәва кишинин өлүмүндән шаһ
Су кими буланыб, пәришан олду.
О дәрддән үзүнү Танрыја чевириб
1395 Өз тәгсиринә көрә үзр истәди.

О деди: «Еј чанлылара рузу бәхш едән
Рузу бәхш етмәји башгаларынынкына бәнзәмәјән,
Сән өз бирчә танрылыг гүдрәтинлә
Чоху азалдырсан, азы чохалдырсан.
Нә гәдәр чох чалышсам да, әлимдән кәлмир
Ки, чөлдә бир чејраны дојдурум.
О Сәнсән ки, өз гәләбә хәзинәндән
Халга бир-бир рузу верирсән.
Әкәр чанлылардан бири гытлыг нәтичәсиндә
1400 Өлдүсә дә, бу [ишдә] мәним күнаһым јохдур.

Онун јашајышындан мәним хәбәрим олмајыб.
О, өләндән сонра мәним хәбәр тутмағымын нә
фајдасы вар?»

Шаһ белә јалварыб сызларкән
Гејбдән һатиф (мәләк) ону сәсләди:
Сән хејирхаһ олдуғун үчүн Танры
Бәланы сәнин шаһлығындан ираг етди.
Сән севинч ичиндә бу дөрд илдә
Ачлыгдан баш вермиш бир өлүмә разы олмадығын үчүн
[Танрынын] белә бир фәрманы јазылды—

1405 Ки, дөрд ил өлүм сәнин өлкәндән узаг олсун».

Онун мәмләкәтиндә бөјүкдән кичијә гәдәр
Белә нағыл едирләр ки, дөрд илдә бир нәфәр дә өлмәди.
Хошбәхт о шаһдыр ки, өз не'мәт вә нәвазишилә
Рәнјјәти өлүмдән горујур.
Һәр кәс ки, доғулурду дүнјада [асудә] јашајырды,
[Одур ки,] мәдахил хәрчсиз иди. Бундан јахшы нә вар!
Әһали о гәдәр чохалды—
Ки, чөлләр вә дағлар имарәтләрлә долду.
Ешитдијимә көрә, Исфаһандан Рејә гәдәр
1410 Евләр вә биналар гамышлар кими бир-биринә сармашды.

Әкәр бир кор истәсәјди, дамларын үстү илә
Рејдән Исфаһана кедә биләрди.
Сәнә бу һекајә ајдын дејилсә (инандырычы дејилсә),
Буна замин мән дејиләм, рәвајәт едәндир.
Өлкәдә не'мәт јејәнләр чох иди,
Лакин не'мәт не'мәтјејәнләрдән дә чох иди.
[Хурма ағачынын гол-будағы тәзә-тәр оланда,
О ағачын бары да бол олар.
Халг аз олдугча әрзаг да аз олар
1415 Адамларын чохлуғундан кәлир дә чох олар.]

Әһали чөлләрдә, дағларда асудәләниб
Дәстә-дәстә ејшү-ишрәт едирдиләр.
Бәрбәт, рүбаб, чәнк чаланлар
Ики фәрсәнклик чәркәјә дүзүлмүшдүләр.
Һәр архын гырағында шәраб һовузу,
Һәр мәһәлләдә бир мәчлис.
Һамы шәраб алыр, гылынч сатырды,
Дәмир зireһи чырыр, зәрхара [палтар] тикирди.
Әһали бирјоллуг силаһы атды,
1420 Гылынч, ох һамынын јадындан чыхды.

Һәр кимин ејш-ишрәт етмәјә имканы варды,
Рифаһ вә назла кеф чәкирди.
Имканы олмајанлара исә шаһ [имкан] јарадырды.
О бәхтдән, дүнја исә ондан хошһал иди.
[Варлылардан ким касыбласајды,
Шаһ она өз хәзинәсиндән дирһәм верәрди.
Лəјагәтинә мүнасиб һәр кәси

Иш вә јемәклә тә'мин етмәји бујурду]
О, һәр кәсә бир иш тапшырыб
1425 Она ејш үчүн күн ајырды.

О, бујурду ки, күнү ики јерә бөлсүнләр,
Биринчи јарысыны иш үчүн, икинчи јарысыны шәраб ичмәк үчүн.
Өлкәдән једди ил хәрач алмады,
Јетмиш иллик гәмин көкүнү кәсди.
Алты мин нәғмәкар сәнәткар—
Чалғычы, ојнајан, ле'бәтбаз (һоггабаз)—
Мүхтәлиф шәһәрләрдән бир јерә јығыб
Һәр гәсәбәјә онлардан бир дәстә верди
Ки, өз кетдији јерләрдә
1430 Һәм халгы хошландырсынлар, һәм дә өзләри хош олсунлар.

Заманын дөвр талеји Өкүз [бүрчүндә] иди.
Онун саһиби Зөһрә, Зөһрә исә дөврүн саһиби иди.
О дөврдә ки, Зөһрә һөкмран олсун
Белә бир дөврдә гәм һарада ола биләр?—

БӘҺРАМЫН ӨЗ КӘНИЗИ ИЛӘ ДАСТАНЫ

Шаһ бир күн шикара һәвәс көстәриб
Алчаг дүзәнкаһлара, јүксәк дағлара [үз гојуб],
Кур дырнаглы кәһәрини сәһраја чапды,
О гызышмышды, кур вурурду.
Мүштәринин мәнзили Гөвсдүр,
1435 Онун гөвсү исә Мүштәријә јөнәлди.

Сәһрада сүвариләр даирә бағлајыб,
Бир сүрү куру шаһа тәрәф говдулар.
Шаһ аслан кими пусгуда дурмушду,
Кәһәр ат онун алтында ојнајырды.
Онун әли јајдан дүр сачырды,
Кириши бошалдыб, ох долдурурду.
Онун јүксәк чөвһәрли дәмир охлары јерә
Каһ алов јағдырырды, каһ да шикар.

Курун буду илә саф шәраб олан јердә,
Қәбаб үчүн од лазымдыр.

Курларын ганыны төкән шаһ пејканы
Елә бил онун үчүн [һәр јери] одландырырды.
[Шир кими кур јыхан шаһын
Һејбәти пис көзү кор еләмишди].
Онун аловлу оху өз зорба зәрбәси илә
Өлдүрдүјү һәр [куру] биширирди.
Онун јанындан өтәни исә бурахмырды.
Ја гычларыны [гылынчла] вурурду, ја да будуну кәсиб
гопарырды.

Онун Ај кими бир кәнизи варды,
Зирәк, чевик, шаһы мүшајиәт едирди.

Ады Фитнә, өзү дә мин фитнә,
Шаһа о фитнәјди, шаһ да она мәфтун.
Тәзә беһишт баһары кими үзү тәзә-тәр,
Чәмән јелләри кими хураман јеришли.
Қәрә јағла гарышмыш бир бал,
Палудә кими јағлы вә ширин.
О һәм көзәлди, һәм дә нәғмәкарды,
Руд чалынды, рәгсдә ајағы јүнкүл.
О, рудун наләсини көјә галдыранда,
Гушлары һавадан ендирәрди.

Шикарда, бадә вә руд [мәчлисиндә]
Шаһ ән чох онун нәғмәсини динләрди.
Онун сазы чәнк, хосровун сазы ох [иди],
Бу чәнк вурур, о, исә ов вурурду.
Бирдән сәһрадан бир дәстә кур галхды,
Шаһ көһләнини курларын үстүнә чапды.
Әлиндә каман, гызғын шир кими,
Гызғын бир аһәнклә курлара јетишиб
Охуну јајын јарым һалгасына гојду.
Қаманы чәкиб, әлини ачды.

Ох курун сағрысына кечди,
Шикар дәрһал јери өпдү.
Бир ләһзәнин ичиндә һејрәтәнкиз шикарда
О, нечә [курлар] өлдүрдү, нечәсини дә тутду.
Қәниз исә наз вә чохбилмишдикдән
Өзүнү сахлајыб [шаһы] тә'риф етмәди.

Шаһ бир саат сәбрлә дуруб [көзләди]
[Нәһајәт], узагдан бир кур көрсәнди.
О деди: «Еј татар [кими] дар көзлү,
Бизим ову көзүнә (нәзәринә) алмајырсан?

Бизим вәсфә сығмајан ов [һүнәримиз]
Сәнин елә дар көзүнә нечә сыға биләр?
[Одур] бир кур кәлир, де көрүм нә тәһәр чапым,
Башындан дырнағына гәдәр [де] нечә вурум?»
О ширинләб өз тәкәббүр хасијјәтилә
Гадын иди, гадын исә бошбоғаз олар—
Деди: «Кәрәк үзүнү парылдадасан,
Бу курун башыны дырнағына тикәсән».
Шаһ онун бу дүјүн-кәләјини көрүб
Онун мүшкүл шәртинин [һәлли] үчүн чарә ахтарды.

Әввәл о, сапаны алыб јел кими [сүр'әтлә]
Сапана бир кәсәк гојуб атды,
Кәсәји һејванын гулағына салды,
Мөһрәнин зәрбәсиндән онун бејни гашынды.
Заваллы һејван дырнағыны гулағына тәрәф апарды.
Ки, о кәсәји гулағындан чыхарсын. [Бу вахт]
Шаһын оху шимшәк олду, чаһаны одлады,
[Курун] дырнағы вә гулағыны бир-биринә тикди.
[Башыны дырнағына тикән кими
О овун башы дырнағы үстүнә јыхылды].

Шаһ чинли кәниздән сорду:
«Әлимин һүнәрини нечә көрүрсән?»
О, чаваб верди: «Шаһ бу ишә чох [вәрдиш] етмиш,
Чох едилән иш һеч чәтин олармы?
Қиши әкәр [бир иш үчүн] тә'лим алыбса,
[О иш] чәтин олса да, ону едә биләр».
Курун дырнағына шаһын охунун дәјмәси
Идманын нәтичәсидир, онун күчүнүн чохлуғундан дејил».
Шаһа бу чаваб ағыр кәлди,
[Санки] ағача ити балта ендирилди.

Үрәји о аја гаршы кинлә долду,
О, өз гәзәбини ашкар еләди.
Падшаһлар һирсләнән заман
Ган төкүб хошланарлар,
Һансы чејран үчүн ат јәһәрләмирләр,

2760—7

Һансы итин дәрисини сојмурлар?
О [өз-өзүнә] деди: «Әкәр ону сахласам, давакардыр,
Әкәр өлдүрсәм бунун һесабы ондан да писдир.
Арвады өлдүрмәк аслан кишиләрин иши дејил,
Чүнки арвад һәмдөјүш чинсиндән дејил.

Онун улу әждадлы бир сәрһәнки варды,
О, шир кими зәһмли, гурд кими мәһабәтли иди.
Шаһ ону өз јанына чағырыб
Деди: «Кет бу кәнизин ишини битир.
О, бизим сарајын фитнәсидир,
Фитнәни өлдүрмәк ағыллы ишдир».
Пешәси әдаләт олан Сәрһәнк арадан көтүрүб
Пәри үзлүнү өз евинә апарды.
О, [әввәл] истәди онун ишини битирсин,
Шам кими башыны бәдәниндән ајырсын.

Көзү јашла долу о дилбәр деди:
«Белә хошакәлмәз иши сән хошлама.
Сән өзүнүн дүшмәни дејилсәнсә, бу иши етмә,
Мәним күнаһсыз ганымы өз бојнуна [көтүрмә].
Шәһријарын ән јахшы муниси мәнәм,
Бүтүн кәнизләрдән ән сечмәси мәнәм.
О һәддә гәдәр ки, шәраб [мәчлисиндә], шикарда
Мәндән башга һеч кәс онун мунис вә јары олмур.
Бахмајараг ки, мәним кустахлығыма көрә—
Шејтан мәни ојунчаг едиб [јолдан чыхарды]—

Шаһ гызышыб мәни чәзаландырмаға әмр верди,
Сән мәни тез-тәләсик өлдүрмәјә чалышма.
Бир нечә күн сәбр едиб көзлә,
Шаһа јаландан де ки, мәни өлдүрдүн.
Әкәр сәнин бу хәбәриндән шаһ севинсә,
Мәни өлдүр, ганым сәнә һалал олсун,
[Јох әкәр], мәним өлүмүмдән шаһ кәдәрләнәрсә,
Сән өз чан вә бәдәниндән архајын оларсан.
Сән [о дүнјада] сорғу-суалдан хилас оларсан, мән исә өлүмдән,
Азад сәрв јерә јыхылмаз.

Һеч кәс олсам да, бир күн кәләр
Мәнә етдијин [јахшылыға] көрә сәнә хидмәт көстәрәрәм».
Буну дејиб о бојунбағыны ачды

Вә онун габағына једди лә'л гојду.
Онларын һәр бири бир иглимин хәрачы иди,
Омманын кәлири онун гијмәтинин јарысы да дејилди.
Сәрһәнк онун дүз көстәришләринә көрә,
О сәнәмин ганындан кечди.
О деди: «Амандыр, ишин үстүнү ачма
Һеч кәсин јанында шәһријарын адыны чәкмә.

[Һамыја] де: «Мән бу евин хидмәтчисијәм».
Чалыш, [јалныз] мән дедијим иши көр.
Гылынмалы чарәләри мән өзүм
Гылачағам, әкәр зәманә сәни меһрибан тутса».
Белә әһд [едиб] анд ичдиләр,
[Беләликлә], бу зүлмдән хилас олду, о исә зијандан.
Бир һәфтәдән сонра [сәрһәнк] шаһын һүзуруна кәләркән
Шаһ ондан ај [үзлүнүн] мачәрасыны сорду.
О деди: «Ајы әждаһаја вердим,
Өлдүрдүм, ганбаһасыны исә көзјашларымдан вердим».

Шәһријарын көзү јашарды,
Сәрһәнкин үрәји тохтаг тапды.
Сәрһәнкин бир абад кәнди варды,
Халгын көзүндән узаг бир јер иди.
Көјә дүз учалмыш бир көшкү варды,
О сәма мүһитинин (үмманынын) ичиндә далғаланырды.
Онун мәнзәрә үчүн алтмыш пилләли бир ејваны варды,
Ораны өзү үчүн отураг етмишди.
Кәниз дә һәмишә орада оларды.
Чүнки әзиз јери әзизләрә верәрләр..

Ики күн әввәл бир инәк доғмушду,
Онун баласы көјчәк, зәриф, азад бир бузов иди.
О чаһаны ишыгландыран пәричөһрә
О [бузову] һәр күн чијнинә көтүрәрди.
Өз ајағыны онун алтында бәркидиб,
Пиллә-пиллә көшкә галдырарды.
Күнәш баһарда Бузов [бүрчүнү] чәкәр,
Бузов чәкән Ај ким көрүб? Кәтир көрүм!
О күмүшбәдән чејран һәр күн
Бузову евдән [көшкүн] дамына галдырарды.

Күндән-күнә о, бу гәрардан дөнмәди,
О ишчи иди, одур ки, өз ишиндән дөнмәди.
Нәһајәт, [иш] о јерә чатды ки, бузов

Алты јашлы бир өкүз олду.
Һаман гајда илә о күләндам бүт
Ону евин алтындан дама галдырарды.
О јүкдән о, һеч инчимәзди,
Чүнки һәмин ишә о, адәт етмишди.
Өкүзүн әт-ганы артдыгча
Онун да гүввәти артырды.

КӘНИЗИН ШАҺА ГОНАГЛЫГ ҺАГГЫНДА СӘРҺӘНК ИЛӘ МӘШВӘРӘТИ

Бир күн о гыјгач [балача] көзлү үрәји сыхынтылы
Сәрһәнк илә тәкчә отурмушду.
Көвһәр асылмыш гулагларындан
О һури сифәт дөрд көвһәр чыхарды
О деди: «Бу нәгди апар сат,
Гијмәтини алыб сәссиз-күјсүз кәтир.
Гојунлар, бухур вә күлаб,
[Һәмчинин] ноғулдан, шамдан вә шәрабдан нә кәрәксә ал.
Һуриләр бағы кими бир мәчлис дүзәлт [ки],
Шәрабла, кабабла, ноғулла, бухурла долу [олсун]

Шаһ бу тәрәфләрә шикара кәләндә,
Зәфәр тәк онун үзәнкисиндән әл чәкмә
Үрәјини онун габағына ат, чанла пишваз ет,
Бир мүддәт онун [атынын] чиловуну тут.
Бәһрам шаһын хош хасијјәти вар.
Наз чәкән азад тәбиәти вар.
О сәнин миннәтдарлығыны көрән кими
Сәнин башыны учалтмаг үчүн бизә тәшриф кәтирәр.
Бу, улдуза тахт олан мәнзәрәкаһда
Она каһ бал верәрик, каһ да ки, суд.

Әкәр бу хејирли иш баш тутса,
Бизим һәр икимизин иши бунунла учалар».
Мәрд Сәрһәнк көвһәрләри јерә гојду:
«Беләләриндән Танры она минини вериб!».
О кедиб өз кизли хәзинәләриндән
Бир-бир гонаглыг тәдарүкүнү көрдү.
Шаһа лајиг ән али јемәкләр,—

Гуш [әти], балыг, гојун вә гузу,
Мәчлиси бәзәјән әтр вә шәраб,

Бәзмә јарашан ичкиләр вә ноғул,
Бүтүн тәдарүк ишләрини тамам едиб [көзләмәјә башлады]
Ки, [көрсүн] шаһ нә вахт ова кәләчәк.

СӘРҺӘНКИН БӘҺРАМ-КУРУ ГОНАГ АПАРМАСЫ

Бир күн Бәһрам шаһ тахтын үстүндән
Сәһраја шикар үчүн јола дүзәлди.
[Лакин] кедиб ов етмәмишдән әввәл
Көр, ов онун [өзүнү] нечә овлады!
Сәрһәнкин о дәбдәбәли мәнзәрәкаһы олан
Кәндин јанындан кечәркән
Көрдү бура чох көзәл бир чөвланкаһдыр,
Сәбзә сәбзәјә гарышыб, көлкә көлкәјә говушуб.

О сорду: «Бу јерләр киминдир?
Бу дијарын кәндхудасы (саһиби) кимдир?»
Ону мушајәт едән [о] мүгәррәб сәрһәнк
Хосровдан бу хитабы ешидиб
Јери өпдү вә хејир-дуа еләди.
Деди: «Еј бәндәләринә меһрибан шәһријар,
Сән бағышлајан [һәмин] кәндин малики, бу бәндәдир,
Онун ләтафәти ондадыр ки, о, сәнин [сәхавәт] бадәндән [төкүлән] дамчылардандыр.
Әкәр шаһ бу јери [гәраркаһ үчүн] бәјәнсә,
Бу алчаг гулунун башыны учалдар.

Она (Шаһа) хас олан өз садәлији илә,
Сәадәт бәхш едән хејирхаһлығы илә,
Әкәр бизим дар гапычығымызда баш галдырса.
[Онун] Сәрһәнкинин башы чаһанда учалар.
Шаһын инајәти илә мәнә бәхш едилмиш,
Башыны Аја галдыран бир көшкүм вар.
Бүтүн әтрафы бағ-бағатдыр,
Хулд онун нөкәри, чәннәт бағы исә шакирдидир.
Шаһ [көшкүн] башында бадә ичәрсә,
Улдузлар онун гапысында јери өпәрләр,

Шаһын [ајаг] тозу гәсрә әнбәр сачар,
Милчәјим бал, өкүзүм сүд верәр».
Шаһ көрдү ки, о, сәмимијјәтлә,
Сәрһәнкә лајиг сөз ачды,
О деди: «Бујуруг сәниндир, тәдарүк көр
Мән овлагдан гајыданадәк».
Сәрһәнк јери өпүб, кетди.
[Вә үрәк] ајнасындан пасы силди.
Мәнзәрәкаһы дөшәмәләрлә беһишт кими бәзәди,
Лајиг олан һәр зинәти дүзәлтди.

Елә ки, шаһәншаһ овлагдан гајытды [вә]
Бајрағынын тәрланыны Аја учалтды,
Ев саһиби сечмә дөшәмәләри,
Рум парчалары, нәфис Чин [ипәкләри],
Фәрш-фәрш көзәл халылар—
Ки, онларын парылтысындан үрәк вә көнүл ачылырды—
Шаһын хураман хәтл атынын ајағы [алтына] атды,
Онун үстүндән дә нә гәдәр көвһәр сачды.
Шаһ алтмыш пилләли ејвана галхды,
[Көј] тағы кими о јүксәк тағы көрдү.

Онун чамалы [елә бил] Хәвәрнәгдән тәрһ олунмушду,
О, мави көјләрә халча салмышды.
Ев саһиби кәлиб нә лазымдырса, кәтирди.
Күлаб, бухур, шәрбәт вә јемәкләр.
Шаһ дадлы хөрәкләрдән јејәндән сонра
Шәраб төкүлдү, шадлыг мәчлиси гурулду.
Мејдән ики-үч гәдәһ ичәндән сонра
Шаһын күл алнына тәр кәлди.
О деди: «Еј гызыл гәсрли ев саһиби,
Сәнин јурдун көзәлдир, сәрвәтин дә бол.

Лакин Көјләр кәмәндлә башына галхан
Бу алтмыш пилләли уча гәсрә
Сән ки, өмрүндән алтмыш ил кечиб,
Нечә галхырсан?»
Ев саһиби деди: «Шаһ сағ олсун,
Бадәси Көвсәр, сагиси һуриләр олсун!
Мәндән бу [иш] тәәччүблү дејил, мән кишијәм,
Белә бир һүндүрлүкдән јорула биләрәмми!
Тәәччүблү одур ки, бир гыз вар Аја бәнзәр,
Шаһын хәзи, синчабы кими нәрмә-назик,

Дағ бојда бир өкүз чијниндә
Әләф јемәк чағы [ону] бура галдырыр.
Алтмыш пилләни бир нәфәсә елә галдырыр
Ки, һеч пилләдә јерә отурмур.
Өкүз нә өкүз—бөјүк бир фил,
Өз пијини бирчә мил дә өзү апара билмәз.
Танры һаггы, бу гошунун ичиндән бир нәфәр
Бирчә анлыг ону јердән галдыра билмәз.
Һалбуки ону бир гадын алтмыш пилләли бу бүрчә
[Асанлыгла] галдырыр. Бу һејрәтли иш дејилми?

Сәрһәнк бу һекајәни сөјләјән кими
Шаһ бармағынын учуну дишләди.
О деди: «Белә бир иш нечә ола биләр?—
Ола билмәз, олса да бир сеһрдир.
Мән бу сөзүн доғрулуғуна
Өз көзләримлә көрмәмиш инана билмәрәм».
О саат ев саһибинә бујурду
Ки, [өз] сөзләринин доғрулуғуну сүбут етсин.
Ев саһиби буну ешидиб ашағы дүшдү,
Өкүз галдырана шир сөһбәтини нәгл етди.

Күмүшбәдән ишин вахтыны билирди,
[Одур ки,] әввәлчәдән өз ишини көрмүшдү.
Чин зивәрини вә зинәтини бағлајыб,
Күл [үзүнү] сәрхош нәркизләри илә хумарламышды.
Өз Ај тәгвиминин үзәринә мүшкү дағыдыб
Гәмзәләринә чадукәрлик дәрси вермишди.
Көзләринә [адам] алдадан сүрмә чәкмишди.
[Үзүнә] наздан нигаб салды,
Сәрвини әрғәван рәнкинә бојады.
Лаләсинә хејзуран [бамбук] гәдди верди.

Күмүш сәрвини [даш-гашла] бәзәди,
Ајына Үлкәрдән чәләнк бағлады.
[Јагут дүрчүнү дүрри-јетимлә
Ашигләр алмасы тәк ики бөлдү].
Әнбәр тачыны чијнинә гојду,
Бухағын һалгасыны гулағынын дибинә галдырды.
Зүлфүнүн зәнчиси илә һинд рәнкли халы
Бир тәрәфдә дуруб бир-бирилә вурушурдулар.
[Фил сүмүјүндән тахты олан шаһ
[Онун өнүндә] тахт вә тачдан әл чәкмәлијди.

Әгиг додагларында шәвә хал—
[Елә бил] зәнчи өз мөһрүнү хурмаја вурмушду.]
Башында саф дүрр данәләри
Ајын әтрафына улдуздан нигаб бағламышды.
Көвһәрләр асмыш гулағынын көвһәри.
Ашигләрин базарыны рәвач еләмишди.
Ајыны кафур рәнкли нигабла
Јасәмән гырмызы күлү [өртән кими] өртмүшдү.
Елә ки, ики һәфтәлик ај назла
Өзүнә једди бәзәк верди,

Тамам ај кими өкүзүн јанына кетди—
Ај өз гәдр-гијмәтини Өкүз бүрчүндә тапар—
[Вә] башыны ендириб өкүзү көтүрдү.
Өкүзә бах [көр], нә көвһәри вармыш!
Пиллә-пиллә дама јүјүрүб.
Бәһрамын тахтынын ајағына кетди.
Өкүз онун бојнунда ајаг үстә дајанды.
Шир өкүзү көрәркән јериндән сычрады.
О мат галды ки, бу нә ола биләр?
Бу онун газанчы иди, [амма] нә фајда ки, баша дүшмәди.

Ај өкүзү бојнундан јерә гојуб
Көз-гашла шири баша салды:
«Мән сәнин габағына тәкчә
Өз күчүмлә кәтирдијим пешкәши
Дүнјада бир кәс вармы ки, өз күчү вә тәдбири илә
Ону ејвандан ашағы, һәјәтә апарсын?»[1]
Шаһ деди: «Бу сәнин күчүндә дејил,
Бәлкә әввәлдән алдығын тә'лимин [нәтичәсиндәдир].
Сән узун илләр јаваш-јаваш
Идман јолу илә буна өјрәнмисән.

[1] Бә'зи нүсхәләрдә әлавә едилмишдир:
[Бәһрам шаһ, дәһрин о јеканәси—
Ки, чаһанда билик вә елмдән бәһрәси варды—
Чаваб верди: «Еј чәннәт һуриси,
Бәд нәзәр сәнин күчүндән узаг олсун!
Сән, татар бутләринин гибтәсисән,
Көзәл үзүн вә хош хасијјәтин вар.
Гој дејим, сәнин бу күчүн
Сәнә билијин нәтичәсиндә нечә мүјәссәр олмушдур.
Сән өкүзү суд әмәр вахтындан
Индијә гәдәр ки, инди бир филә дөнмүш].

Инди исә раһат бир јолла
Ону өз тәрәзиилә өлчүрсән».
Күмүшбәдән никар шаһа тә'зим едәрәк
Там гајдасы илә хејир-дуа етди.
[Сонра] деди: «Шаһ үчүн бу бөјүк удузмагдыр
Өкүзү тә'лим [галдырыр], кур исә тә'лимсиз [овланыр?]»
Мән бир јекә өкүзү дама галдыранда
Тә'лимдән башга мәнә бир шејин ады чәкилмир.
Бәс нә сәбәб сән бир хырда куру вуранда
Тә'лимин адыны һеч кәс чәкә билмир.»

Шаһ өз түрк [көзәлинин] сөјүшүнү таныды,
Һиндулуг [чевиклик] едиб, она тәрәф атылды.
Өртүјү үзүндән ачды вә ону көрәркән
Өз ајына көз јашындан мирвари сәпди.
Ону бағрына басыб, үзр истәди.
О күл исә өз нәркизләриндән күлаб сачырды.
Бүтүн јахшы-јаманлардан еви бошалдыб
О, пәричөһрә илә сөһбәтә башлады.
О, деди: «[Бу] ев сәнин үчүн һәбсә чеврилсә дә,
Мин дәфә ондан артыг сәндән үзр истәјирәм.

Өзбашыналыгдан бир од јандырдымса да,
О ода мән [өзүм] јахылдым, сән исә өз јериндәсән?
Ев фитнәкарлардан бошалан кими
Фитнәни өз габағында јерә отуртду.
Фитнә отурду, ағзыны ачды,
Деди: «Еј Фитнә јатыздыран шәһријар,
Еј мәни өз ајрылығы илә өлдүрүб,
[Сонра да] өз мәһәббәти илә дирилдән,
Гәмин мәндә һеч бир шеј гојмајыб,
Гәм дағы да јыхар.

Мәним һәјатым севки јолунда
Севдијимдән кетмәк истәјирди.
Шаһ овлагда курун гулағына
Мөһкәм дырнағыны охла тикәркән,
Онун ох атмағына [көрә] нәинки јерләр
Көјләр дә белә әлини өпдүләр.
Мән исә о заман тә'рифдән чәкинәрәк.
Бәд нәзәри шаһдан узаг еләдим.
Көзә һәр нә хош кәлсә,
Она көз дејиб зијан кәтирәр.

[Лакин] мәнә зијан кәлди, көј әждаһасы
Мәһәббәтә әдавәт төһмәти верди.»
Бу сөзләр шаһы елә тутду—
Ки, чаныны дишинә тутуб
Деди: «Доғруданда дүз дејирсән, дүз
Сәнин вәфадарлығына чох шеј шаһиддир.
Әввәл о гәдәр мәһәббәт көстәриб
Ишин ахырында да бу гәдәр үзүрхаһлыг едирсән!
Минләрлә афәрин олсун о көвһәрә (зата)—
Ки, тәбиәтиндә белә һүнәр вар!

Белә бир көвһәри даш парчаларды,
Әкәр сәрһәнк ону горумасајды».
О, сәрһәнки чағырыб көнлүнү шад етди.
Голуну бојнуна салыб ону гучаглады.
Она бөјүкләрә лајиг һәдијјәләр верди,
Биринин әвәзинә минини верди.
Нечә нәфис төһфәләрин далынча
Рејі бүтүн тәшрифатилә она бағышлады.
О, шадлыг едәрәк шәһәрә јөнәлди,
Өз мәчлисиндә шәкәр сачды.

Ајинә ујғун олараг һүзура мө'бидләри кәтирдиб,
Кәбин кәсдирди вә о ајла (Фитнә илә) евләнди.
Онунла ејш-ишрәт едиб назланарды,
Беләликлә узун мүддәт бу сајаг кечди.

БӘҺРАМ-КУРУН ҮСТҮНӘ ЧИН ХАНЫНЫН ГОШУН ЧӘКМӘСИ

Елә ки, Бәһрамын ады шаһәншаһлыгда
Балыгдан аја гәдәр учалды,
Бөјүкләрин үрәји гүввәтләнди,
Адлы-санлы [адамларын] ады дирилди.
Сарыгулаглар гыраг-бучагда өләрәк,
Башларыны гара суја басдылар.

Нерси адлы бир гоча варды,
О, Бәһрамын гардашы илә адаш иди.
О, һәм узагкөрән, һәм дә ағыллы иди,

Ишләрин әввәлини дә, ахырыны да биләрди.
Онун нәсли Дара шаһын нәслиндән иди,
Бу, кизли дејил, ашкар иди.
Шаһ ондан бир ан узаг олмазды,
О, шаһын һәм јолдашы, һәм дә мүшавири иди.
Онун үч оғлу варды, оғланларын һәр бири
Өз башына көрә бир аләм һүнәр иди.

О үч оғланлардан бөјүјүнү
Адыны атасы Зәравәнд гојмушду.
Шаһ онун гијмәтини бирә јүз галдырмышды,
Ону өзүнә мө'бидләр мө'бид тә'јин етмишди.
О, еһтијатлы вә јолбилән иди,
Она абидликдә тај тапылмазды,
О бири исә дөвләтин мүшрифи иди,
Бүтүн јоллардан бач [көмрүк] алан иди.
Онун гәләминин дүзлүјүнә көрә,
Шаһ бүтүн Әчәми онун әмринә табе етмишди.

Үчүнчүсү исә шәһәр вә гошун ишләринә бахырды.
О шаһын ән јахын наиби иди.
Шаһ [өлкәнин] ишини онлара тапшырмышды,
О мә'мурлар исә өз гуллугларына вәфа көстәрирдиләр.
[Шаһ] һәр кечә бадә илә мәчлис бәзәјирди.
Онун мә'мурлары исә һәр күн өз ишләри илә мәшғул идиләр.
О (шаһ) дәјирман кими өз әтрафында фырланарды,
Нә јығырдыса јениндән атырды (пајлајырды).
Бу хәбәр бүтүн аләмә јајылды,
Јонмаг үчүн кәркиләр итиләнди.

Һамы дејирди: «Бәһрам сәрхошлуг едир,
Дини динара, гылынчы чама сатыб,
Өз һәрифләрилә шәраба алүдә олуб,
Онун газанчы бад (күләк), ичдији бадәдир».
Һәрә бир [тәрәфдән] тамаһланырды ки,
Шаһлығын ишини өз әлинә алсын.
Ханлар ханы Чиндән јола дүшдү
Ки, јер-үзү шаһынын мүлкүнү тутсун.
Онун рикабында гызмыш әждаһа кими
Үч јүз мин мөһкәм охатан варды.

Шаһын наибләриндән о, зорла
Мавәраүннәһр мүлкүнү башдан-баша алды.

Чејһун чајындан кечәрәк, о, тез кәлиб
Хорасанда гијамәт гопарды.
Шаһ о түрк басгынындан хәбәр тутараг
[Өз] гошунуна е'тибар етмәди.
Көрдү ки, һамысы әлдә назла бәсләнмиш,
Әлләрини дөјүш гајдаларындан (чохдан) чәкмишләр.
Гошунун башчылары арасында исә
Шаһ һаггында јекдиллик јох иди.

Онларын һәр бири кизличә мәктубла
Хаганын јанына адам јолламышды.
Онларын гәлби өз шаһларына гара кинлә долмушду,
Һәрә өз мал вә мүлкү үчүн чарә ахтарырды.
[Мәктубда] дејилмишди: «Биз сәнин јахшылығыны истәјән гулларыг.
Јола дүзәл ки, биз сәнин јолунун торпағыјыг.
Аләмин шаһы бизим үчүн сәнсән, јола дүш,
Бәһрамын [әлиндән] падшаһлыг кәлмир.
Әкәр сәнә кәрәксә, она гылынч ендирәк,
Ја да ки, ону тутуб бағлајыб сәнә тәһвил верәк».

[Сирли] мәктублары охујан часуслардан бири
Бу хәбәри шаһын гулағына чатдырды.
Шаһ иранлылардан өз әлини үзүб,
Мәмләкәти өз најибләринә тапшырды.
Өзү исә гачыб кизләнди,
Чүнки елә бир силаһла дөјүшмәк олмаз.
Бүтүн аләмдә [бу сөз] гызышды ки, чаһанын шаһы
Гошундан, өлкәдән гачыб кизләнди.
О, Хаган вә онун гошунун һәрифи дејилди,
Одур ки, онун габағындан гачды.

Хејир-хәбәр мәктубу Хагана чатды:
«Шаһ өз тахтындан дүшдү,
Тач вә кәмәр сәнин бахтына дүшдү,
Ајаг бас, нә тачы гој, нә дә ки, тахты».
Ханлар ханы бу хәбәри ешидән кими
Ки, Бәһрам чаһандан јох олуб,
Гылынч вә гылынч ојнатмагдан әл чәкди.
Асудә руд вә шәраб [мәчлисинә] отурду.
О, дүшмән дәрди чәкмир, шәраб ичирди.
Едилмәмәли ишләри едирди.

Өз дүшмәниндән бәјәнмәдији ишләри
Етди вә онун дүшмәни онун өзүнә күлдү.
Бәһрам шаһ кечә-күндүз овла мәшғул иди,
Онун гәсидләри исә иш далынча јолланырдылар.
О, Чин сәркәрдәсиндән хәбәр арајырды,
Нәһајәт, гасид она дүрүст хәбәр кәтирди—
Ки, о, шаһдан архајындыр, фикри јығчам.
[Бу хәбәр] шаһ үчүн бөјүк сәадәт рәмзи көрүндү.
О гәдәр гошундан [инди] сәфәрбәрлик заманы
Јалныз үч јүз атлысы галмышды, башга һеч бир шеј.

Онларын һәр бири дөјүш көрмүш, сынанмыш,
Јердә әждаһа, суда нәһәнк иди.
Онлар һамысы јүз дәнәли нар кими јекдил идиләр.
Бахмајараг ки, јүз дәнә бир евдән идиләр.
Шаһ дүшмәнә һоггабазлыг етди,
Мөһрәни кизләдәрәк мөһрәбазлыг етди.
Дүшмән од истәјирди, о, түстү верди,
О, довшан јухусу верди вә тезликлә верди.
О, оху һәдәфә тушлады,
Чүнки [дүшмәнин] әфсанәсиндән хәбәрдар иди.

Накәһан онун үстүнә кечә басгыны етди,
Тозу көјләрин једди гатына галдырды.
Гаранлыг бир кечәдә гара ишләри илә [тоз сүтуну]
Көзләрә гара илан кими көрүндү.
Чырағы сөнмүш бир кечәјди,
Дағ вә сәһра гара гарға ганадындан гаранлыг[иди].
Елә бил јүз мин сәрхош зәнчи
Әлләриндә гылынч һәр тәрәфә јүрүшүрдүләр.
Адамлар јүрүшән зәнчиләрин горхусундан
Көзләрини ачыб, лакин һеч бир шеј көрмүрдүләр.

Үрәји ишыглы гара ипәјә [бүрүнмүш] көј
Елә бил ағзы гырла суванмыш гызыл күпү иди.
Хам әнбәрлә долу белә кечәдә
Бәһрам, Бәһрам дөјүшүнә башлады.
Чин икидләринин үстүнә чилов (ат) бурахыб
Каһ гылынч, каһ да низә илә һүчума кечди.
Охуну һара атырдыса, дәрһал
Ох оха дәјәндән хилас олурду.
Гарт дашы дәлән хәдәнки
Дүшмәнин пәһризкар көзләрини јатырдырды.

Онлар јараланыр, оху исə көрмүрдүлəр,
Ох көрүнəндə дə јаралы орада көрүнмүрдү.
Һамы [һејрəтлə] дејирдилəр: «Бу нə ишдир,
Ох јаралысыз, јаралы исə охсуздур?»
Ахырда елə олурду ки, кимсə бир фəрсəнкликдəн
Онун мејданына јахын дүшə билмирди.
О, булуд кими һəр тəрəфə доланырды,
О, дүзəнкаһы дағa, дағы исə дүзəнкаһа чевирмишди.
Охла [дүшмəн] гошунундан о гəдəр [адам] өлдүрдү ки,
Јер гандан хəмир кими јумшалды.

Пејканы кимин бəдəнинə дəјирдисə,
Чан онун бəдəниндəн шəлə-күлəсини јығырды.
Сүбһ өз Күнəш гылынчыны сыјыраркəн
Көјдə ган тешти көрүндү.
Гылынч вə тешт гансыз ола билəрми?
Гылынч вə тешт олан јердə ган олмалыдыр [олар].
Саһиблəри өлмүш ганларын чохлуғундан
Ган сели ахырды вə кəллə топларыны апарырды.
Гылынчларын ајагладығы бəдəнлəрин чохлуғундан,
Зөһрə [горхусундан] саралыб өд гусурду.

[Низə өз дилини гылынча киров гојмушду.
Ки, əждаһаја «кəл, кет!» əмрини версин].
Ох, дөјүшə сычрајан (атылан) илана дөнмүшдү,
Сычрајан илан исə чох пис олур.
Бəһрам шаһ дөјүш мејданынын ортасындајды,
Онун [гыл кими назик] охунун учу түкү деширди.
Гылынчы атлынын башына вуранда
Ону гуршағына гəдəр хијар кими јарырды.
Гылынч зəрбəсинин истигамəтини дəјишдирəндə исə
Адамы белиндəн ики јерə бөлүрдү.

Гылынч белə, ох да елə оланда
Дүшмəни ондан горхмаја билəрдими?
Түрклəр бу накəһан түрк басгынындан
Вə јол кəсмиш елə бир зəрбəдəн
Һамысы гачмаға јол ахтараркəн
Гылынчлар күтлəшиб, ајаглар итилəшди.
Шаһын дəмири (гылынчы) мөһкəм гајнадығы үчүн
Түрк ордусунун мүгавимəти сүстлəшди.
Шаһ гəлəбə əламəтини көрүнчə
Гылынч ишлəдирди, һеј ох атырды.

Гылынчын зəрбəсијлə онлары дармадағын етди,
Елə бил о, күлəк, онлар исə булуд идилəр.
О, өз гошунуну зəфəрə [чағырыр],
Дејирди: «будур рузикар, будур рузу!
Чалышын, гəлбə бир баш вураг
Ораны јерли-дибли тармар едəк!»
Һамысы чијин-чијинə һəмлə етдилəр,
Алтларында шир, əллəриндə əждаһа
Гумдан, торпагдан чох олан гошун
Өз зəрбəлəриндəн һəлак олурду.

Сағ чинаһ дағылды, сол чинаһ гачды.
Гəлб өзүнү сағə вə мүгəддəмə вурду.
Шаһын голу зəфəрлə күчлəнди,
Гəлби вə гəлб башчысыны мəғлуб етди.
Гара ширлəрин пəнчəсинин гүдрəти
Сүст гылынчлыларын бејнини төкдү.
Охлар Бивəрəсбин (Зөһһакын) иланлары кими олмушдулар.
Онларын əлиндəн атлы јыхылыб, атлар гачырдылар.
Ити хəнчəрлəрин əлиндəн түрк гошунунун
Гача-гача тозу кедиб Чејһуна чатды.

Шаһ о гəдəр көвһəр вə хəзинə гəнимəт алды—
Ки, катиб онлары сајмагдан [бөјүк] зəһмəтə дүшдү.
О, зəфəрлə һəмин вилајəтдəн гајыдыб
Рəијјəтə рəијјəтпəрвəрлик етмəјə башлады.
Гəлəбə илə [өз] тахтынын үстүнə əјлəшиб
Дүнјада новруз бајрамыны тəзəлəди.
Һамы онун габағында јер сүпүрүрдү,
Онун зəфəринə афəрин дејирди.
Парс мəдəнијјəтли пəһлəвиханлар
Чəнк аһəнки илə «Пəһлəви» охудулар.

Əрəб шаирлəри дүр кими саф
Ше'рлəри рубабын нəғмəсијлə охудулар.
Сəнəт билəн, ше'р таныјан шаһ
Онлары һəддиндəн артыг мүкафатландырды.
Гəнимəт алынмыш хəзинəлəрдəн
Атəшкəдəјə мин дəвə јүкү вəгф елəди.
Атəшкаһын мө'бидлəринин башындакы

Бөркә гызыл, әтәкләринә дүрр сачды.
Өз хәзинәләриндән о гәдәр гызыл бағышлады—
Ки, дүнјада бир касыб галмады.

БӘҺРАМЫН ОРДУ БАШЧЫЛАРЫНЫ МӘЗӘММӘТ ЕТМӘСИ

Бир күн мүбарәк бәхт вә игбалла
Бәһрам-кур өз тахтына чыхды.
Һарада шаһ вә шәһријар варды,
Тач верән вә тачдар варды
Һамы шаһын тахтынын ајағында
Улдуз вә Ај кими чәркәјә дүзүлдүләр.
Шаһ гылынч кими дил ачыб
Деди: «Еј икид әмирләр вә сәрдарлар,
Гошун сүлһ вә дөјүш үчүндүр,
Бу олмаса, адамла дашын нә фәрги вардыр?

Сиздән һансыныз дөјүш заманы
Әрләрә јарашан мәрданәлик көстәрди?
Зәманәмиздә мән сизи сечдим,
Лакин һансы дөјүш мејданында мән көрдүм
Ки, сиздән бир кимсә елә бир иш етсин
Ки, о [иш] үрәкли вә чәсур [икидә] јарашсын?
Сизин гылынчынызын учундан дөјүш вахты
Һансы дүшмәнә бир зијан дәјиб?
Јахуд кими көрмүшәм ки, ајағыны ирәли атыб
Бир дүшмәни бағласын (тутсун), ја бир өлкәни ачсын фәтһ етсин?

Бири ловғаланыр ки, мән Ирәч нәслиндәнәм,
О бири өјүнүр ки, онда Арешин һүнәри вар.
Бири Кивин, о бириси Рустәмин адыны чәкир,
Бири аслан, о бири шир ләгәблидир.
Һеч кәси көрмәдим ки, вурушсун
Ја иш заманы бир иш көрсүн.
[Бунунла бәрабәр бу халис олмајан мисләрин
Һеч һансынын чөрәјини әлиндән алмајачағам].
Мәзәли бурасыдыр ки, һәр кәс кизлиндә
Сөјләнир: «Әфсус ки, бизим шаһ јатыбдыр.

Шәраб ичир, һеч кәси јадына салмајыр,
Белә бир шаһдан һеч кәс разы олмаз».
Мән шәраб ичсәм дә елә ичмирәм
Ки, сорхошлугдан дүнјанын гејдинә галмајым.
Мән һури әлиндән бир һовуз меј ичсәм дә,
Гылынчым ган архындан узаг олмаз.
Булуд јағдыраркән мән бир шимшәјәм,
Бир әлимдә бадә, бир әлимдә гылынч;
Меј ичиб мәчлис бәзәјирәм,
Лакин гылынча да иш бујурурам.

Мәним довшан јухум кизлин олур,
Јатанда да дүшмәни көрүрәм.
Мәним күлүшүмүн вә сәрхошлуғумун рәмзи вардыр:
[Мәнимки] шир күлүшү вә фил сәрхошлуғудур.
Шир күлән заман ган төкүр,
Сәрхош филдән исә ким гачмыр?
[Јалныз] ахмаглар сәрхош вә [дүнјадан] хәбәрсиз оларлар,
Меј ајыглары исә башга чүрдүрләр.
Һәр кимин ағлында алчаглыг јохдур,
Шәраб ичәр, лакин кефләнмәз.

Бадә ичәркән мән тәдбир көрүб
Гејсәрин тачыны ајағым алтына саларам.
Мән бадә илә дүшүнчәни гызышдырыб
Дүшмәнин башына [гәдәһин] дибиндә галан дамчылары төкәрәм.
Достларымы меј [һовузуна] асанда
[Донумун] голларындан Гарун хәзинәси сачырам.
Дүшмәнләри көкүндән вуранда,
Онларын чијәрини кабаб үчүн шишә чәкирәм.
Мәним јахшылығымы истәјәнләр нечин елә дүшүнүрләр
Ки, чәрхин улдузлары бикардырлар.

Мән нә гәдәр јатмыш вә сәрхош олсам да
Мәним ојаг бәхтим өз ишини көрүр.
Јатдығым сәрхош јухуларымла
Көр Хаганын јухусуну нечә поздум.
Атдығым бир јанлыш аддымла
Көр, һиндлинин вар-јохуну нечә апардым.
О, итдир ки, өз зәифлијиндән
Хош јата билмир, кешик чәкир.
Әждаһа мағарада јатса да

2760—8

Нәр аслан онун гапысына гәбула кәлмәз».

Шаһ бу һикмәтли сөзләри сөјләркән
Азадәләрин үзү күл кими ачылды.
Һамы онун өнүндә башларыны јерә гојуб
Ачизанә [белә] чаваб вердиләр:
«Шаһын гуршагбағлајанлара дедији [бүтүн сөзләр]
Дәрракәли адамлар үчүн бәзәкдир.
Һамымыз [бу сөзләрә] чан вә бәдәнимизи тилсим еләдик,
Өз гулагларымыза сырға ејләдик.
Шаһын башына тачы Танры гојубдур,
Халгынса чалышмасы күләкдир, јелдир.

Сәрвәрлик етмиш сәрвәрләр
Сәнинлә чох баш-баша кәлибләр.
[Лакин] һеч кәс сәнин кими тачдар олмајыб,
Һамы башдан олуб, башчы олмајыб.
Биз бәндәләрин шаһдан көрдүјүнү
Ағлы-гаралы һеч кәс көрмәмиш.
Сән диви бағладын, әждаһаны јыхдын,
Фили өлдүрдүн, кәркәдәни тикдин.
Һәлә шир галсын [о, сәнинчин] кур ову [кимидир],
Јыртычы, вәһши һејванлар [сәнин] охунун һәдәфи олдулар.

Сәндән башга ким шикар вахты
Курун пејсәрини гојнуна чәкә биләр?
Каһ пәләнкин халыны өзүнә һәдәф едирсән,
Каһ да нәһәнкин ағзындан диш чыхарырсан;
Каһ һиндлиләрин гашына чин салырсан,
Каһ да һинд [гылынчы] илә Чин гошунуну сындырырсан.
Каһ Фәғфурдан бач алырсан.
Каһ да Гејсәрдән хәрач алырсан.
Чох олубдур ки, шир јыханлар
Ширин бејнини ағызларыјла сорублар,

[Лакин] мәрд шир одур ки, үч јүз кишијлә
Үч јүз мин дүшмәнә гәләбә чалсын.
Кечмиш хосровларын хасијјәтләри
Онларын мәһәббәт вә әдавәтләриндән бәлли олур.
Онлардан һәр ким ад чыхарыбса,
О, гошуна, зәманәјә архаланыбдыр.
Елә бир дөјүшдә о гәдәр адамла
Сәнин етдијини һеч ким едә билмәз.
Әкәр шаһларын сај-сијаһисини тутсалар,

Кәрәк тәкчә сәни минә бәрабәр едәләр.

Онларын һәр бирисинин бир нишанәси вар,
Сән исә тәнһа бүтүн аләмсән.
Чылпаг [гылынчыны] һансы баша мөһкәм ендирсән,
Һасар гапысы кими ону ики тај едәрсән.
Сәнин охун гарт даша јөнәлсә,
Даш гум кими зәррә-зәррә олар.
Сәнин илан низән падзәһр бәхш едир,
Чиловунун әждаһасы илан овлајыр.
Сәнә мүхалиф олан һәр кәси
Заманә шам кими әридәр.

Гылынчын гаршысына чыхан баш олса,
О башдан, әлбәттә, ган ији кәләр.
Сәнин сәрхошлуғун һүшјарлыг әламәтидир,
Сәнин јухун јуху дејил, ојаглыгдыр.
Сән мејә гуршанан заман
Сән меј ичирсән, дүшмәнинсә сәрхош олур.
Бүтүн инсанлардан ән мүдрик сәнсән,
Бүтүн јахшы-јамана гадир сәнсән.
Заманәмиздә иш билән јалныз сәнсән.
Һеч кәсин иш биләнлијинә мөһтач дејилсән.

Нә гәдәр ки, чәрхин алтында јерин өмрү вар
Сәнин һөкмүн фәләкләрә гәдәр учалсын.
[Сәнин дәркаһын әдаләтин мәркәзи олсун.
Сәнин тачын [һәмишә] игбаллы олсун,]
Һәм јер сәнин пәнаһынын сајәсиндә олсун,
Һәм дә фәләк сәнин тахтынын пајәсиндә олсун».
Иш биләнләр бу сөзләри сөјләјәрәк
Јагут габағында кәһруба дешдиләр.
Шаһ Не'ман о арадан дуруб
Шаһын мәчлисини алгышларла бәзәди.

О деди: «Шаһын тахты һарада олса
Балыгда да олса Аја учалачаг.
Кимдир о адам оғлу ки, шаһын башындакы
Тачы ја дүз, ја кәч сансын?
Тачы сәнин башына Танры гојмушдур,
Сәнин башында тач [һәмишә] тәр тәзә олсун.
Биз ки, сәнин сарајынын нөкәрләријик.
Сәнин тачынын сајәсиндә сәрвәрлик [едирик].

Нәјимиз варса һамысы сәндәдир,
Бизим гурумуза да, јашымыза да һаггын вар.

Әрәбистандан тутмуш Әчәмә гәдәр гуллуғун үчүн
Әкәр бујурсан башдан кечәрик.
Хејли замандыр ки, мәһарәтлә
Шаһын гапысында хидмәтә кәмәр бағламышам,
Сәнин дәркаһында башым учалыб,
Сәнин јолунда өзүмә јол чөрәји тапмышам.
Әкәр ичазә вериб мәни үзрлү тутсан,
Өз евимә кедирәм, [ораны] идарә етмәкчин.
Бир аз јол вәзијјәтиндән раһатланарам.
Шаһ һөкм едән кими јенә кери дөнәрәм.

Ичазә јохса, нә гәдәр ки, сағам шаһын хидмәтиндә
Она пәрәстиш етмәкдән бојун гачырмарам».
Шаһ бујурду ки, көвһәр вә хәзинәдән
Хәзинәдарын әли чәваһир сачсын,
Султана лајиг төһфәләр кәтирсин—
Мисри, мәғриби вә әммани.
Јүкчүләр [тез] ишә башладылар,
Јүкү јүк үстүндән нисар етдиләр—
Гызылы харварла, мүшк-нафәни кејл илә,
Гулам вә кәнизләри дәстәләрлә,

Али, гијмәтли кејимләри
Дәфәләрлә дејилә биләчәкдән артыг,
Парслар бәсләмиш әрәб атлары—
Һамысы дәнизләр кечиб, дағлары ашан,
Һинд гылынчлары, Давуд зиреһләри
[Бәһрамын] сәхавәт кәмиси Чуди [дағына] апарды,
Дүрр сәррафы вә ләʼлшүнас
Гәдр вә гијмәтини биләчәјиндән даһа чох ләʼл вә дүрр,
Өз башындакы көвһәр бәзәкли тачыны,
Шүштәрин мәдахилиндән чох гијмәтли бир дон,

О гәдәр бәхш етди ки, о бәхшишдән [Неʼманын] үзү
парлады,
Јәмәндән [тутмуш] Әдәнә гәдәр дә она бағышлады.
Белә бир неʼмәтлә шаһын дәркаһындан
Зөһрә Ајдан кедән кими Неʼман кетди.

БӘҺРАМЫН ЈЕДДИ ИГЛИМ ШАҺЛАРЫНЫН ГЫЗЛАРЫНЫ ИСТӘМӘСИ

Шаһ [јенә] кефә, шәнлијә мәшғул олду,
Чүнки о, вурһавурдан јорулмушду.
Һамынын ишини бир-бир лазымынча дүзәлдиб
Сонра өз ишинин тәдбиринә башлады.
Асудәчә үрәјинин камыны алмаға әјләшди,
Дүшмәнләри ајағы алтында, меј әлиндә.

[Бир күн] уста рәссамын сөһбәти јадына дүшдү—
Ки, онун васфи [китабын] әввәлиндә верилиб.
Хәвәрнәгдә Бәһрамын талеи
Вә онун шаһ ады һәкк олунмуш отаг [јадына дүшдү].
О зал ки, орада једди көзәл [шәкли] варды,
Санки, једди иглимин Әржәнкиди;
Һури тәбиәтли о гызларын мәһәббәти
Онун үрәјиндә меһрибанлыг тохуму әкди.
Онун күрәси једди гајнардан јалныз о вахт дүшдү
Ки, једди кимјаны әлә кечирди.

Биринчи гыз Кејләр нәжадындан иди.
Лакин онун атасы дүнјадан кетмишди.
Ону, истәдијиндән мин гат чох сәрвәт илә нишанлады,
Өз көвһәриндән [нәжадындан] бир көвһәр тапды.
Сонра Хагана елчи көндәриб, она
Бир аз мәһәббәт көстәрди, бир аз горху кәлди.
Онун гызыны хәзинә вә тачла истәди,
Һәр икисиндән әлавә једди илин хәрачыны да [истәди].
Хаган өз гызыны хәрач вә сәрвәтлә верди,
Үстәлик динар вә көвһәр хәзинәсини
[апармаг үчүн] миник дә [верди].

Сонра о, Рума түрк басгыны едиб
О дијара од вурду.
Гејсәр горхусундан нәфәс дә чәкмәди,
Гызыны вериб, хејли үзр дә истәди.
[Сонра] Мәғриб шаһына тәрәф елчи јоллады.
Мәғриб гызылы, тач вә тахтла биркә

Онун гызыны да өз јанына кәтирди,
Көр нечә зирәклик ишләтди.
О гамәтли сәрви о бағдан апарандан сонра
Орадан Һиндистан мәмләкәтинә кетди.

Рачын гызыны ағыл вә рә'јлә
Нишанлајыб өз камына алды.
[Сонра] онун елчиси Харәзмә кедиб
Көзәл, мәчлисә јарашан гыз нишанлады.
Елчә дә Сәглабә намә көндәриб
Су дамласы кими көзәл үзлү гыз адахлады.
Једди иглимин һөкмдарларындан
Јетим дүррә бәнзәр једди гыз алараг
[Бәһрам] дүнјада көнлүнү шадлыға верди,
Хош ејш вә чаванлыгдан камыны алды.

БӘҺРАМЫН ГЫШ МӘЧЛИСИНИН ВӘСФИ ВӘ ОНУН ЈЕДДИ КҮНБӘЗ ТИКДИРМӘСИ

Зәфәр сүбһүндән даһа ишыглы бир күндә
Көј өз алныны ачмышды.
Уғурлу, ајдын, чаһан ишыгландыран
Нә бәхтәвәр күн иди, о һеч јаддан чыхмасын.
Шаһ мудрикләрлә дилбәрләр үзү тәк көзәл
Бир мәчлис дүзәлтди.
Күн бағ күнү деjил, ев күнү иди,
Чүнки гышын әввәлинчи күнү иди.
Бағын шамы, гәндилләри сөнмүшдү.
Бағбан өз аваданлығыны [бағдан] јығмышды.

Гарғалар бүлбүлләрин сәсини оғурлајыб
Бағда оғру сәсләри чыхарырдылар.
Гарғанын [әсли] һиндли нәсәбдир,
Һиндлинин оғурлуғу исә тәәччүблү дејил.
Бүлбүлсүз бағда гарға галмышды.
Күлдән јадикар тикан галмышды.
Сәһәр јелинин нәггашы
Суја зәнчирли һалгалар чәкмишди.
Атәши табдан салмыш сојуғун күчү
Сују гылынча, гылынчы исә суја чевирмишди.

Човғун, әлиндәки ити охла
Көзү дешир, чешмәни бағлајырды.
Сүд гајнајаркән пендирә дөнүрдү,
Ган бәдәндә зәмһәрирә дөнүрдү.
Дағлар дәлә, јер һәвасил кејинмишди,
Көј чијнинә синчаб салмышды.
Јыртычылар малгараја пусгу гуруб
Дәриләрини сојуб өзләринә күрк дүзәлдирдиләр.
Биткиләр башларыны јерә чәкмишди.
Бој атма гүввәси ибадәтә отурмушду.

Ики рәнкли кимјакәр чаһан
Атәш лә'лини дашын үрәјиндә кизләтмишди.
Күл өз һикмәтилә көһнә күзәдә [кизләниб]
Онун ағзыны һикмәт килијлә сувармышды.
Су шишәсинин чивәси
Тахта-тахта [лај-лај] саф күмүшә чеврилмишди.
Белә бир фәсилдә шаһын табханасы
Дөрд фәслин тәбиәтини өзүндә чәмләмишди.
Үрәји охшајан чохлу әтрләр
Гарлы һаваны мө'тәдил етмишди.

Бал кими мејвәләр, шәраблар
Дамағы јухуладыб, гәлби һуша кәтирирди.
Сәндәл вә уддан очаг галанмыш,
Онун әтрафында түстү һиндлиләр кими сәчдәјә чөкмүшдү.
Нәш'әјә дајаг олан о очаг
Елә бил зәрдүштиләрин гырмызы күкүрдүјдү [атәшијди]
О, [куја] гајнамагдан лахталашан ган иди,
Гана батмыш бир ипәк иди,
Иннаб рәнкинә бојанмыш бир фындыг иди,
Ки, чивәси дөјүлмүш шәнкәрфә чеврилмишди;

Өзәји чыхарылмыш бир гырмызы алмајды,
Ки, онун ичи нар киләләри илә долдурулмушду;
Гырла бојанмыш бир кәһрүбајды,
Мүшкдән нигаб өртмүш бир күнәш иди;[1]

---

[1]Бә'зи нүсхәләрдә әлавә едилмишдир:
[Муздура чеврилмиш јухулу бир јағы
Үзүм сују илә гүсл еләјирди.]

Һур парчаларыјла боғулан бир зүлмәт иди,
Һури зүлфүндә битән бир лалә иди;
Әсли румлулар нәслиндән олан бир түрк иди,
1890 Она һиндлиләр «көз нуру» ләгәби вермишләр;

Јунисин мәш'әли, Кәлимин чырағы,
Исанын мәчлиси,Ибраһимин бағы;
Мүшк рәнкли көмүр парчалары
Одун әтрафында күзкүдәки [гара] чәнкә бәнзәјирди.
Онун рәнки гара, бу исә әгиг-сифәт иди,
[Елә бил] зүлматда јагут мә'дәниjди.
Көвһәри көзләрә гида верирди,
Јагут кими сары, гырмызы вә мави [иди].
О, бир тәзә кәлин иди, зинәти гығылчымлар,
1895 Бојнунда әнбәрчәси көмүрдән.

Һичлә вә бәзмә зәр-зивәрлә [бәзәнмишди],
Һичлә уд, бәзмә күлнар рәнкиндә иди.
Ипәк чәкилмиш о бәзмәнин дөврәсиндә
Кәклик вә турач әл-әлә вермишди.
Одун үстүндә өз мәһрәмлијинә көрә
Фахта рәгс [едиб] ганад чалырды.
Аловун сарылығы одунун түстүсү алтында
[Санки] гара әждаһа алтында гызыл хәзинәси иди.
[Одун] чәһәннәм вә чәннәтилији мәшһурдур,
1900 Истиликдән-чәһәннәм, ишығындан чәннәт иди.

Килсә карваны әһлинин чәһәннәми,
Беһишт јолчулары јолунун бағы иди.
Зәрдүштүн зәнди она нәғмә гошурду,
Муғ пәрванә кими онун әтрафында хиргәсини јандырырды.
О, солғун сујун дамағыны ачырды,
Әфсус ки, онун адыны од гојублар!
Отаг сәрвин көлкәсиндән дә тәр тәзә иди,
Бадә гырговул ганындан да [гырмызы] иди.
Фахтә [—көјәрчин] рәнкли көј һавадан
1905 Фахтәни фахтә далынча ганларыны ахытмаг үчүн ора төкмүшдү.

Шишә чамларда бадә көвһәр [кими иди],
Лап елә бил гуру су вә јаш атәш иди.
Кур көзлүләр шәраб ичирдиләр,

Курларын будундан кабаб биширирдиләр.
Шаһ Бәһрам кур өз достлары илә
Дүнја саһиби кими шәраб ичирди.
Меј, поғул, чалғы вә бир нечә дост.
Бир нечә мејкүсар, [бир нечә] гәмкүсар.
Күлрәнкли шәраб күлшәкәр тәбәссүмлә
1910 О чанлы атәшдә бишмәдә [јетишмәдә] иди.

Дамаглар нәғмәләрдән хумарланмыш,
Үрәкләр һәрарәтдән мум кими јумшалмышды.
Зирәкләр ејш јолуна дүшмүшдүләр,
Ләтиф, инчә мәтләбләр сөјләјирдиләр.
Һәр фазил өз фәзиләтинә көрә
Рүтбәсинә мүнасиб бир сөз данышырды.
Сөз сөзлә зәнчирләшәрәк
[Нәһајәт] бир сөз сәнәткарына верилди:
«Шаһ сәмасында олан бу дәрәчәләри
1915 Бу кечирилән дәгигәләри

Чаһан хосровларындан һеч кәс
Кизлиндә, ашкарда көрмәмишдир.
Онун башынын шөвкәти сајәсиндә
Онун мүбарәк игбалындан бизим һәр шејимиз вар,
Әмин-аманлыг вар, чан сағлығы вар,
Дүшмәнин тәнклији, әлимизин ачыглығы вар.
Чансағлығы, әмин-аманлыг вә фираванлыг
Бу үч шеј әсасдыр, галаны исә бош сөз.
Бәдән өртүлү, мә'дә долу оланда,
1920 Чаһанда гој һеч нә лә'л олсун, нә дә дүрр.

Бизим ки, сәнин кими бир шаһымыз вар,
Сән варсан, демәли һәр шејимиз вар.
Каш ки, белә бир чарә олајды
Ки, бәд нәзәр биздән ираг олајды,
Улдузларын сејри, чәрхин пајамы
[Һәмишә] үзүнү бу игбалла [бизә] көстәрәјди!
Хошбәхтлик талеи јолдан дөнмәјәјди!
Хош көнүлләрин нәш'әси позулмајајды.
Шаһ бүтүн илләр шад олајды,
1925 Ејшин хырманыны јел апармајајды!

Шаһын чаны шадман олсун!
Бизим чанымыз гурбан кетсә дә олар!»

Натиг сөзүнү сона чатдыранда
Һамы үрәкдән бу сөзләрә шәрик олдулар.
Онун [һәрарәтли] нәфәси гапыдан шахтаны апарды,
О сөзләр һамынын үрәјинә хош кәлди.
[Мәчлисдәкиләрин] арасында бир азадмәрд варды,
Халгын бөјүјү, мөһтәшәм нәсилдән иди.
Ады Шидә, ајдын [фикири] Күнәшә бәнзәр,
Ағын да, гаранын да нәгшини бәзәјән иди.

Рәссамлыг ишиндә бөјүк бир устајды,
Мүһәндислик саһәсиндә ад газанмышды.
Тәбиәт, һәндәсә, нүчум [елмләри]
Онун әлиндә мум топ кими иди.
Бәнналыг ишиндә бир зәркәр иди,
Сурәт бәзәмәкдә (шәкил чәкмәкдә) бир [маһир] нәггаш (рәссам) иди.
О, фырчасыны вә кәркисини ләтафәтлә ишә саланда
Манинин чаныны, Фәрһадын үрәјини алырды.
О ағыла дүрүст шакирдлик етмишди,
Әввәлинчи мүәллими исә Симнар олмушду.

Хәвәрнәгдә инчә ишләрдә
Өз устадына хејли көмәк етмишди.
Елә ки, бәзмдә шаһы хош [нәш'әли] көрдү,
Дилини сулу вә гәлбини атәшли көрдү.
Јери өпүб, шаһа пәрәстиш етди,
Јери өпәндән сонра јенә өз јеринә отурду.
О деди: «Әкәр шаһ мәнә дәстур версә,
Бәд нәзәри онун дијарындан узаг едәрәм.
Чүнки мән көјөлчәнәм, улдузшүнасам,
Улдузларын ишиндән хәбәрдарам,

Нәггашлыгда, ме'марлыгда
Елә бил сәнәт мәнә вәһј олмушдур,
Уча көјләрдән елә бир нисбәт көтүрәрәм
Ки, ондан шаһа зијан дәјмәсин.
Торпағын шәнлик евиндә дурдугча
Онун улдузлардан һеч бир горхусу олмасын.
Чан тилсиминдә јер тутсун.
Јерә көјләр кими һөкм еләсин.
Вә бунун [јолу] беләдир ки, ишин кедиши үчүн
Кәрәк једди күнбәзи једди гәл'ә [шәклинә] салым.

Һәр күнбәзин рәнки ајрылыгда
Јүз бутхананын рәнкиндән даһа көзәл [олсун].

Шаһын једди назәнин сәнәми вар,
Һәр бириндә бир өлкәнин бајрағы вар.
Өз рукн вә әсасына көрә һәр өлкәнин
Өзүнә мәхсус улдузу вардыр.
[Бүтүн] һәфтәни башағрысыз [онларла] дејиб-ешитмәкдә [олсун],
Улдузларын күнләри исә мә'лумдур.
Белә мәчлис бәзәмәли күнләрдә
Һәр күн күнбәзләрин бириндә ејш ејләсин.

Гәсрин рәнкилә һәмрәнк либас кејсин,
Евин дилбәрилә меј ичсин.
Әкәр бу дедијимә шаһ әмәл етсә,
Өзүнү [һәмишә] бөјүк сахлар.
Нә гәдәр ки, бу нишанда ишләрә әмәл едәр,
Өз өмрүндән бәһрә көрәр.
Шаһ деди: «Туталым буну мән етдим,
Дәмир гапылы гызыл гәсри тикдирдим.
Ахырда өлүм бир зәрури [һәгигәтдирсә]
Бу гәдәр әзијјәти нечин чәкмәли?

О ки, дејирсән: «Күнбәз дүзәлдим
Һәмчинин евләр бәзәјим»,
Бүтүн бу сарајлар һава-һәвәсдир,
Сарај јараданын сарајы [бәс] һарададыр?
Онларын һамысында «јаша!» дејәндә
Јашаданы (јараданы) бәс һарда арајым?»
Сонра «јох, деди: бу сөзләри мән гәләт дедим,
Јери јараданын јерини нечин сорушдум».
О [варлығы] ки, јердә (мәканда) көрмәк мүмкүн дејил,
Она һәр јердә ситајиш етмәк олар».

Бу сөзү дејиб, шаһ сусду.
О һәвәсдән онун дамағы чушә кәлди,
Чүнки о, Симнарын рәсм әсәриндә
Једди пејкәр шәрһинә [чәкдији] иши көрүб
Једди иглимин пәрипејкәрләрини
Өз дүрчүндә (бағлы отағында) јетим дүрр кими сахлајырды.
[Шидәнин] сөзләри шаһы тутду,
Чүнки о, кизли һесабдан хәбәрдар иди.
Сөзүн чавабында о, тәләсмәди.
Бир нечә күн она чаваб вермәди.

Бу данышығын үстүндән бир нечә күн кечәндән сонра
Шејдабәнд шаһ Шидәни чағырды.
Бојнуна алдығы о иши ондан тәләб етди,
Онун ишләрини лазыми гајдада саһманлады.
Хәзинә һазырлады, вәсаит верди.
Ки, әкәр өһдәсиндән кәлә билсә, ишә башласын.
Бир күн рәссамлыг ишинә [башламагчын]
Бәһрамын көрүшүндән бәһрәләнди.
[Беләликлә] улдузшүнас вә талебилән уста
Бир уғурлу тале сечди.

Һәмин уғурлу тале әсасында Шидә
Күнбәдли сарајларын бүнөврәсини гојду.
Ики илин ичиндә елә беһиштә [бәнзәр гәсрләр] тикди
Ки, һеч кәс онлары беһиштдән сечә билмәзди.
Көвһәрә бәнзәр једди елә күнбәди
Күнбәд устасы тикиб belә һүнәр көстәрди.
Онларын һәр бири өз талеинә вә тәбиәтинә ујғун иди.
О, әввәлки шәртини ахыра чатдырмышды.
Шаһ кәлиб көрдү ки, једди фәләк
Бир јердә мәһәббәтлә әл-әлә вериб.

О, билирди ки, Не'манын Симнара етдији [зүлм]
Бүтүн өлкәдә әфсанә олуб.
О мө'чүзә јараданын өлдүрүлмәси
Бәсирәтли адамлара хош кәлмәјиб.
Шидәни шад етмәк үчүн Бәһрам
Бабәк шәһрини бүтүнлүклә Шидәјә бағышлады.
О деди: «Не'ман хәта едиб
Өз достуну чәзаландырдыса, гој
Мәним әдаләтим о зүлмә көрә үзрхаһ олсун,
Нә о, [Не'манын иши] хәсисликдән, нә дә бу,
[мәним ишим] сәхавәтдәндир.

Аләмин иши [һәмишә] белә олур,
Ондан бири зијан көрүр, бириси исә хејир.
Достун бири сусузлугдан кабаб олур,
О бири дост исә суда гәрг олур.
Һамы өз ишиндә һејрандыр,
Сусмагдан башга чарә билмирләр.

ЈЕДДИ КҮНБӘЗИН ВӘСФИ

Кејгубад тачлы Бәһрам
Кејхосров тачыны Аја галдырыб,
Өлкәнин көбәјиндә елә бир Бисутун учалтды
Ки, Фәрһадын елədији ондан гачарды.

Белә једдисутун Бисутунун үзәриндә
Једди күнбәд көјләрә учалды.
О, фәләјә битишмиш һасарын үстүнә чыхыб,
Көрдү ки, бары чәрхә учалыб.
О һасарын ичиндә једди күнбәд
Једди улдузун тәбиәтинә [ујғун] тикилмишди.
Улдузшүнас [Шидә] һәр күнбәдин рәнкини
Өз улдузунун мәзачына мүнасиб етмишди.
Кејван гисмәтиндә олан күнбәд
Мүшк кими гара рәнкдә кизләнмишди.

Муштәри мајалы күнбәдин
Рәнки вә бәзәји сәндәл [рәнкиндә] иди.
Пәркары Мәррихлә чәкилмиш [күнбәдин]
Ишиндә гырмызы көвһәр ишләнмишдир.
Күнәшдән хәбәр верән [күнбәд]
Сары иди, чүнки—гызылла өртүлмүшдү.
Зөһрәнин зинәтилә үмидләнән [күнбәдин]
Үзү Зөһрәнин үзү кими ағ иди.
Өз рузусуну Үтариддән алан исә
Галибијјәтдән фирузә рәнкиндә иди.

Бүрчүнә Ај јол тапмыш [күнбәд]
Шаһын талеиндән јам-јашыл иди.
Једди улдуз тәбиәтли једди күнбәд
Бу сифәтлә өз көвдәләрини учалтмышды.
Једди өлкә онун (Бәһрамын) һөкмүндә иди.
Једди шаһын гызы исә онун јатағында
Гызларын һәр бири рәнкинә вә рә'јинә көрә
Једди күнбәддән бирини өзүнә јер сечмишди.
Евин мухәлләфатыны дөшәмәјәдәк онлар

Өз күнбәдләрилә һәмрәнк етмишдиләр.

Хошбәхт шаһ һәр күн
Бир сарајда өзүнә истираһәт јери сечирди.
Шәнбәни шәнбә нисбәтли [гәсрдә].
О бири [күнләри] дә онлара мүнасиб [гәсрләрдә кечирәрди].

Өз мүдрик рә'јилә о [һәр күн]
Бир гәсрдә мәчлис гуранда
Ја һансындаса шәраб ичәндә
О гәсрин рәнкиндә либас кејәрди,
Евин ханымы онун габағында отуруб
Һәр нөв чилвәкәрлијә әл атарды.

Ки, бир јолла шаһын үрәјини алсын,
Ја шаһа өз һалвасыны бир тәһәр једиртсин.
Мәһәббәтәнкиз әфсанәләр сөјләрди
Ки, чылғын шәһвәтлиләри гыздырсын.
Һәрчәнд ки, Бәһрам белә һасар јүксәлтди,
Лакин ахырда әҹәлдән чаныны гуртара билмәди.
Еј Низами, белә күлшәндән гач,
Ки, онун күлү тикан, тиканы исә итидир.
Елә бир мүлк илә бу ики күнлүк мәнзилдән
Көр ахырда Бәһрам нечә кетди.

БӘҺРАМЫН ШӘНБӘ КҮНҮ ГАРА КҮНБӘДДӘ ОТУРМАСЫ ВӘ БИРИНЧИ ИГЛИМ ПАДШАҺЫ ГЫЗЫНЫН ӘФСАНӘСИ

Елә ки, Бәһрам шәнлик етмәјә башлады,
Көзүнү једди пејкәрин нәгшинә тикди.
Шәнбә күнү Шәммас мә'бәдиндән [чыхыб]
Аббасын гара [дијарында] чадыр гурду [вә]
Мүшк рәнкли күнбәд сараја тәрәф
Һинд ханымы јанына салама кетди.
Ахшама гәдәр орада шәнләнди, ојнады,
Уд јандырыб әтрсазлыг еләди.
Кечә шаһ кими ағ ипәк үстә
Гара мүшк сачаркән

Шаһ о Кәшмир нөв-баһарындан
Кечә нәсими тәк әтр истәди,

[Истәди] көвһәр мүчрүсүндән гәнд чыхарсын,
Гадына јарашан бир нечә сөз (нағыл) сөјләсин.
Додаглары суладан әфсанәләрлә
Сәрхоша јатмаг арзусу версин.
Һиндистанда доғулмуш түрккөзлү чејран
Мүшк нәфәсинин дүјүнүнү ачараг
Деди: «Әввәлән шаһын беш нөвбәси
Ајын дөрд балышы үстүндә олсун!

Дүнја дурдугча чаны сағ олсун,
Бүтүн башлар онун гапысы ағзында олсун!
Истәдијини әлә кәтирсин,
Бу [ишдә] онун дөвләтинин бахты ләнкимәсин!
Дуаны битириб сәчдә еләди,
[Сонра да] шәкәрләриндән уд аһәнки сачды.

ӘФСАНӘ

О, һәјадан јерә бахараг сөјләди,
Елә сөз ки, һеч кәс ону нә сөјләмиш, нә дә ешитмишди:
«Ушаглыгда инчәлик күдән вә чевик дүшүнән
Гоһум-әгрәбамдан ешитдим

Ки, беһшит гәсримизин ханымлары арасында
Ләтиф хасијјәтли бир заһидә арвад вармыш.
Һәр ај о, бизим сараја кәләрмиш,
Либасы башдан-ајаға гара ипәкмиш.
Ондан сорушурлар «һансы горхудан, һансы үркүдән
Гара кејинмисән, еј саф күмүш парчасы?
Нә јахшы олар ки, әһвалатынла бизи шәрик едәсән,
Бу гаранын сәбәбини ағ еләјәсән.
Өз хејрхаһлығынла дејәсән
Ки, бу гаралыг рәмзинин мә'насы нәдир?»

Арвад доғрулугдан гача билмәјиб,
Деди: «Бу гара ипәјин әһвалатыны—
Билирәм сөјләмәсәм әл чәкмәјәчәксиниз.—
Данышырам, анчаг мәнә инанын.
Мән филан шаһын кәнизи идим,
О өлмүшсә дә мән ондан чох разыјам.

О камына чатмыш бөјүк бир шаһ иди.
Гојунла гурд арасында әмин-аманлыг јаратмышды.
Чохлу мәшәггәт көрүб, јенә чалышыб,
[Нәһајәт] зүлмүн әлиндән гара кејинмишди.

Фәләк онун чахнашан талеинә көрә
Ону «гара кејимли шаһ» адландырмышды.
Әввәлләр онун зинәтли чинсләрдән
Гырмызы, сары јахшы баһалы либаслары варды.
Бағ күлү кими гонаг севәр иди,
Гөнчәдәки гызыл күл кими күләрди.
Онун бир һазыр гонаг сарајы варды
Ки, боју јердән Сүрәјјаја учалырды.
Сүфрә ачыб, бусат гурарды.
Лүтфлә бәсләнмиш хидмәтчиләр [сахларды].

Ким кәләјди, [атынын] чиловуну тутардылар,
Гајдајла сүфрә ачардылар,
Она лајиг меһманнәвазлыг едәрдиләр
Онун өз шанына көрә гонаглыг верәрдиләр.
[Сонра] шаһ ондан өз мәчарасыны сорушарды.
Һәм гәриб өлкәләрдән, һәм дә онун өз дијарындан.
О мүсафир көрдүјү әчајибләрдән
Шаһа нәгл едәр, шаһ да гулаг асарды.
Онун бүтүн өмрү бу минвалла кечәрди,
Өмрү гуртарана гәдәр бу гәрардан дөнмәди.

Бир вахт о, бир мүддәт биздән гејб олду,
Симурғ кими башыны биздән чәкди.
Бу әһвалатдан хејли кечди,
Әнга кими, ондан һеч ким хәбәр верә билмәди.
Бәхтин инајәтилә накәһан бир күн
О тачдар өз тәхтинин үстүнә кәлди.
Дону, көјнәји, папағы [гарајды],
Башдан ајаға о, гара кејмишди.
Нә гәдәр ки, дүнјада иди о, көзүачыг олуб
Мүсибәт үз вермәдән гара кејинмишди.

Дирилик сују кими гара ичиндә јашајырды.
Һеч ким ондан сорушмурду ки, нечин гара кејинбдир.
Бир кечә меһрибанлыгла, ғылыгла
Шаһа гуллуг (пәрәстарлыг) едирдим.
Мәһәббәтлә о, ајағыны мәним јаныма узадыб

Чәрхин улдузларындан киләјләнмәјә башлады:
«Көр көјләр мәнә нечә зүлм етди,
Мәним кими шаһын [башына] нә ојун ачды.
Ирәм дијарындан мәни ајырды,
Мәним [бахтыма] гара гәләм чәкди.

Һеч кәс [мәндән] сорушмады ки, «О дијар һарададыр,
Сәнин күмүш [бәдәнин] үстүндәки бу гара [либас]
нечиндир».
Шаһын чавабыны фикирләшәрәк,
Үзүмү онун ајағына сүртүб
Дедим: «Еј гәмкинләрин әлиндән тутан,
Дүнја һөкмүдарларынын ән јахшысы,
Јер үзүндә кимин гүдрәти чатар
Ки, көјү кәркин илә јонсун?
Кизли әһвалаты сәндән сорушмағы
Јалныз сән өзүн бачарар, өзүн дә сөјләјә биләрсән».

Мәним саһибим мәни өзүнә мәһрәм билиб
Дүррү дешди вә [мүшк] нәфәсинин јыртды.
О деди: «Мән өз шаһлығымда
Гонагпәрәстлијә алышараг
Кими көрүрдүмсә јахшы-јаман
Сәркүзәштләри һаггында сорушурдум.
Бир күн јолдан бир гәриб кәлди,
Ајаггабысы, әммамәси, палтары—һәр үчү гара.
Гајдасынча она гонаглыг бујурдум,
Дә'вәт едиб, һөрмәтини галдырдым.

Она дедим: «Еј [һәјат] намәсини охумадығым [гонаг],
Нә сәбәбә көрә гара кејинмисән»?
Деди, гој галсын, бу сөһбәтдән кеч,
Симурғдан һеч кәс хәбәр вермәјиб».
Дедим ки, чаваб вер, бәһанә ахтарма
Гејруван вә гырдан мәнә хәбәр вер*.
О деди: «Кәрәк сән мәни үзүрлү тутасан,
Дејилмәкдән узаг бир арзудур бу.
Бу гара [кејимдән] һеч кәсин хәбәри јохдур,
Ону јалныз гара кејинәнләр билир».

Кизличә мән она чох јалвардым,
Мән ираглы олдум, о да хорасанлы
Мәним јалвармағым она һеч әсәр етмәди,

Пәрдәни сиррин үстүндән көтүрмәди
[Лакин] мәним хаһишим һәддән кечәндә
О, мәхим нараһатлығымдан утаныб
Деди: «Чин вилајәтиндә бир шәһәр вар,
Чәннәт бағы кими бир бәзәкли шәһәр,
О шәһәрин ады—«Мәдһушлар шәһәри,
Гара кејинәнләрин «јасханасы»дыр.

Оранын адамлары ај чамаллыдырлар
Һамысы да Ај кими гара ипәкдә [кизләнибләр].
О шәһәрдән һәр кәс бадә нуш етсә,
О, онун әјнинә гара кејиндирәр.
О [гара] кејимин талеи
Охунмамышдырса да, чох тәәччүблүдүр.
Инди әкәр бојнуму вуруб ганымы төксән дә
Бундан артыг бир сөз демәјәчәјәм».
Бу сөзү дејиб, шејләрини улаға јүкләди,
Мәним диләјимин гапысыны бағлады.

Башым о дастанын фикринә даларкән
Дастан данышыб јанымдан узаглашмышды.
Нағыл сөјләјән кетмиш, нағылса битмәмишди.
Горхурдум ки, мән дәли олам.
Бу әһвалат һаггында чох ахтарыб арашдырдым,
Пијаданы [әскәри] һәр тәрәфә басдым.
Лакин ферзи о, белә бәндә салмышды
Ки, о галаја кәмәндлә дә галха билмәдим.
Өз дүшүнчәләрими сәбрлә алдатдым,
Ки, үрәјим арам тапсын, лакин арам тапмады.

Ашкарда, кизлидә нә гәдәр сорғу-суал етдимсә
Бу хәбәри һеч кәс олдуғу кими мәнә дејә билмәди.
Ахырда мәмләкәти тәрк едиб,
Гоһумлардан бирини јеримә падшаһ гојдум.
Палтардан, чәваһирдән, хәзнәдән о гәдәр көтүрдүм
Ки, [јолда] әзијјәт мәни дүшүндүрмәсин.
О шәһәрин адыны соруб өјрәндим,
Ораја кедиб истәдијими көрдүм.
Ирәм бағы кими бәзәнмиш бир шәһәр иди,
[Адамларын] һамысы мүшкдән бајраг учалтмышды.

Һамынын бәдәни сүд кими ағдыр,
[Лакин] һамысынын әјниндә гыр кими гара палтар.

Евләрин бириндә јүк-барымы гојдум,
Палтарларымы дәст-дәст јығдым.
Шәһәрин әһвалыны бир илә гәдәр арашдырдым,
[Лакин] бир нәфәр дә о әһвалатдан мәнә хәбәр вермәди.
Һәр гапыја нәзәр салараг
[Нәһајәт] бир нәфәр азад [сималы] гәссаба раст кәлдим.
Көзәл үзлү, ләтиф, аһәстә,
Башгалары һагда пис данышмаға дилини бағламыш [бир адам иди].

Онунла дост олмаг үчүн јол ахтарырдым.
Онун јахшы вә јахшы фикирли олдуғуну [көрүб]
Онунла һәмсөһбәт оландан сонра,
Онун бөркүнү учалтмаг үчүн кәмәр бағладым.
Она тәзә сиккәли пуллар вердим,
Һесаба кәлмәјән шејләр вердим.
Күндән-күнә гәдрини артырдым,
Дәмири гызылла сувадым.
Каһ ипәк, каһ да ипәк сифәтлә
Јаваш-јаваш ону өзүмә ов етдим.

Гәссаб киши мәним сачдығым гызыллардан
Гурбанлыг өкүзү кими мәнә шикар (рам) олду.
Хәзинә вермәкдән ону елә еләдим
Ки, о хәзинәнин јүкүндән әзијјәтә дүшдү.
Бир күн мәни өз евинә апарыб
Рәсм вә адәтдән артыг мәнә гонаглыг верди.
Әввәлчә сүфрә ачыб јемәк кәтирди,
Сүфрә башында лајигинчә хидмәт еләди.
Нә лазымса сүфрәсиндә вар иди,
Бирчә гонағын истәјиндән башга.

Һәр нөв јемәкләрдән јејәндән сонра
Һәр јандан сөһбәт ачдыг.
Ев саһиби сүфрәнин ишини гуртарараг
Мәнә әндазәдән артыг пешкешләр верди.
Мәним вердикләрими дә өз [һидијјәтләринә] гатыб
Габағыма кәтириб үзрхаһлыгла отурду.
О деди: «Бу гәдәр көвһәр вә хәзинәни
Һеч бир көвһәрөлчән (сәрраф) өлчмәјиб.
Мән ки, кичик бир кәлирә гане олурам,
Бу гәдәр [хәзинәни] мәнә нечин верирсән.

Бу шаһанә [төһфәләрин] мукафаты нәдир?
Сән әмр ет ки, мән гуллуға кәмәр бағлајым,
Бирчә чаным вар, әкәр мини дә олсајды,
Јенә бу тәрәзидә гијмәтсиз кәләрди».
Дедим: «Еј аға бу гуллуг нәдир?
Јаныма даһа бишмиш кәл, бу хамлыг нәдир?
Мәдәни бир мәрдин тәрәзисиндә
Бу һәгирин нә вәзни, нә чәкиси вардыр?»
Әлимин алтындакы оғланлара
Кизлинчә бир ишарә еләдим.

Онлар гачараг хүсуси хәзинәмдән
Ән халис гызыллар кәтирдиләр.
О баһалы, саф гызыллардан
Әввәлкиндән дә артыг она вердим.
Назымы чәкмәјин [ахырындан] акаһ олмајан киши
Мәним нәвазишимдән хәчаләт чәкди.
О деди: «Мән һәлә сәнин борчундан чыхыб
Сәнин һаггыны вермәмиш
Јенә тәзәдән мәнә чохлу не'мәт вердин.
Хәчаләт чәкирәм, нә чарә гылым?

Сәнин вердикләрини габағына она көрә гојмадым
Ки, сәнин һәдијјәләрини кери гајтарым.
Мән онлары она көрә габағына гојдум
Ки, бу гәдәр хәзинә әвәзсиз, зәһмәтсиз гәбул олунмаз.
Сән хәзинәјә хәзинә артырдын,
Мән хәчаләтли олдум, сән исә хошһал.
Сәнин бу бәндәјә бир һачәтин варса, сөјлә,
Јохса бу вердикләрини кери көтүр».
Онун достлуғуна үрәјим гүввәләнәрәк (инанараг)
Билдим ки, о мәнә мәһәббәт бәсләјир.

Өз һекајәтими она ачдым,
Шаһлыг вә мәмләкәтим һагда она нәгл етдим,
Ки, һансы сәбәбә көрә бу дијара кәлмишәм,
Өз падшаһлығымдан әл чәкмишәм.
Билим ки, бу шәһәрдәкиләр
Нә сәбәбә көрә шәнликдән мәһрумдурлар,
Нечин мүсибәт јох икән гәмлә әлләширләр,
Нечин гара палтар кејирләр?
Гәссаб киши бу сөзү ешидәрәк
Бир гојуна дөнүб гурддан һүркдү.

Бир саат үрәји кетмиш кими дурухду,
Хәчаләтлиләр кими көзләрини гапады,
Сонра деди: «Сәбәб олмајан бир шеј сорушдун,
[Лакин] онун чавабыны олдуғу кими верәрәм.
Кечә кафурун үстүнә әнбәр сачанда,
Адамлар адамларын јолундан узаглашанда.»
О, деди: «Инди истәдијинин вахтыдыр,
[Өзүн] көрүб ондан акаһ оларсан.
Дур [кедәк] сәнә сирри ачым,
Көрүнмәмиш бир сурәти сәнә көстәрим».

Бу сөзү дејиб евдән чыхды.
Мәнә о јолда бәләдчи олду.
О, [габагда] мән гәриб исә архасынча [јола дүзәлдик],
Адамлардан бизим әтрафымызда һеч ким јох иди.
Пәриләр кими о, мәни адам чинсиндән ајырыб
Бир виранә тәрәфә апарды.
О хараба мәнзилә кириб
Пәриләр кими үзүмүзә нигаб салдыг.
[Орада] кәндирә бағланмыш бир сәбәт варды,
О, кедиб јавашча ону мәним габағыма кәтирди.

О дәјирмн [сәбәтин] әтрафына бағланмыш ип
[Санки], илан зәнбилинин әтрафына доланмыш әждаһа иди.
О деди: «Бир ан бу сәбәтдә отур,
Көјә, јерә бир нәзәр сал.
Онда биләрсән ки, сүкута далмыш һәр кәс
Нә сәбәбә көрә белә гара кејинибдир.
Сәндән кизлин олан јахшы-јаманы
Бу сәбәтдән башга һеч бир шеј сәнә көстәрә билмәз».
Вәзијјәти тәһлүкәдән хали көрүб
Тез һәмин сәбәтин ичинә отурдум.

Бәдәним сәбәтдә гәрар тутан кими
Сәбәт бир гуш олуб һаваја галхды.
Чәнбәринә бағланмыш олдуғум тилсим
Мәни нәнбәрбаз кејә чәкди.
О, лимија сеһрилә кәндири чәкир,
Мән бичарә исә кәндирбазлыг едирдим.
Ип бојнуму шамы сыхан кими сыхырды,
Ип мөһкәм иди, бојнум исә зәиф.
Бахтындан ајры дүшмүш бир әсир кими

Ип бојнумдан узаглашмырды.

Сыхылан боғазым хырылдајырды,
Бәхтимин хәри (ешшәји) исә гачыб ипи апарырды.
О ип бәдәними табдан салса да
Чанымын сапы јалныз о ипдән [асылырды].
Башы Аја учалан бир минарә [көрүндү],
Онун зирвәсинә баханда [башдан] папағым дүшдү.
Сәбәт о уча минарәјә чатанда
Ипин дүјүнү чәнбәрә чатды.
Ишимә әнчам верән [сәбәт] мәни гојуб кетди,
Нә гәдәр фәған елэдимсә хејри олмады.

Ашағы, јухары чаһана бахаркән
Өзүмү көјдә көрдүм.
Көј башым үстүндә әфсун охујурду,
Мән исә сәма кими асылы галмышдым.
О әзабдан чаным көбәјә чатды (дишимә кәлди).
Өдүм партлајыб, көзүм ишдән дүшдү.
Көјә [галхмаға] үрәјимин гүввәти чатмады,
Орадан јерә бахан адамын өду галармы (чүр'әти олармы).
Горхудан көзләрими гапајыб,
Өзүмү ачизлијә тәслим етдим.

Өз сәркүзәштимдән пешиман олмушдум,
Аиләми, евими арзулајырдым,
Лакин пешманлыг бир фајда вермәди.
Аллаһдан горхуб, Аллаһы чағырмагдан башга.
Бу [һаләтдән] бир мүддәт кечәндән сонра
О уча минарәнин башына
Дағ бојда бир гуш кәлиб отурду.
Онун [горхусундан] гәлбим кәдәрлә долду.
Онун чүссәсинин бөјүклүјүндән
Елә бил минарә јериндән гопду.

Гол-ганады ағач будаглары бојдајды.
Ајаглары тахтын ајаглары кими иди.
Онун димдији узун бир сүтун кими иди,
Елә бил Бисүтун дағы, ичиндә дә бир мағара.
Һәрдән бир о, өзүнү гашыјырды,
Өзүнә [елә бил] тумар верирди.
Һәр дәфә ганадыны галдыранда санки,
Јерә мүшк нәфәси сәпирди.
Һәр дәфә ганадынын дибини гашыјанда

Мирвари илә долу сәдәф төкүрдү.

О, башымын үстүндә јатмышды,
Мән исә суда гәрг олмуш кими дәһшәтләнирдим.
[Өз-өзүмә дедим:] «мән онун ајагларындан тутсам
О, мәни ов кими ајағынын алтына салар.
Әкәр сәбрә гатлашсам, јер чох хәтәрлидир,
Јерә јыхыларам, әзабым даһа артыг олар.
Бу сојуглугла о (гәссаб) бир мүддәт мәнә ғаршы
Накишилик вә вәфасызлыг етди.
Мәнә ишкәнчә вермәкдә [гәссабын] нә гәрәзи варды
Ки, мәним пәнчәми хурд-хәшил еләди?

Бәлкә мәним вердијим вәсант ону јолдан чыхарды,
Бу сәбәбә көрә мәни фәлакәтә чулғады.
Јахшысы будур ки, гушун ајағына әлими долајыб
Бу хәтәрли јердән бу јолла хилас олум».
Хоруз баны чатан заман
Гушлар вә бүтүн вәһшиләр гачышдылар.
О гушун да үрәји чанланыб
Ганадларыны бир-биринә вурараг тәләсмәјә башлады.
Аллаһа е'тибар еләјиб әлими узадыб
О зорајаглынын ајағындан јапышдым.

Гуш ајагларыны јығыб, ганадыны ачды,
[Бу] торпаг әһлини јел кими көјә апарды.
Сүбһүн әввәлиндән күнортајадәк
Мән сәфәр едир, о исә мүсафири јандырырды.
Күнәшин шүалары јандырмаға башлајанда
Көј бизим башымыза фырланды.
О гуш, көлкәјә отурмаг истәди,
Јаваш-јаваш ашағы енмәјә һәвәс еләди.
О јерә [енди ки], о јердән
Јерә бир низә бојда мәсафә галды.

Ипәк рәнкиндә көм-көј бир јер иди,
Күлаб вә әнбәр әтри [әтрафы] бүрүмүшдү.
Мән о гуша јүз хејир-дуа еләјиб,
Ајағыны әлимдән бурахдым.
Севинчли үрәклә шимшәк кими
Јумшаг отун инчә күлләрин үстүнә дүшдүм.
Там бир саат дүшүб галдым.
Гәлбими пис душүнчәләрә тапшырдым.
О јорғунлугдан динчими аландан сонра

[Аллаһа] шүкр еләдим ки, һалым [әввәлкиндән] јахшыдыр.

Адәтим үзрә көзүмү ачыб
О јердә дала вә габаға нәзәр салдым.
Бир бағ көрдүм Көј онун јеријди,
Ораја адамзадәнин тозу дәјмәмишди,
Орада јүз минләрлә күл чичәкләнмишди,
Јашыллыг ојаг, су исә јатмышды.
Чүрбәчүр рәнкли күлләр варды.
Һәр күлүн әтри бир фәрсәнк [мәсафәјә] јајылырды.
Сүнбүлүн зүлфү кәмәнд һалгаларыјла
Гәрәнфилин кәкилини бәндә салмышды.

Јасәмән күлүн додагларыны дишләјирди,
Әргәванын дилини чәмән кәсмишди.
[О јерин] тозу кафурдан, торпағы әнбәрдән иди,
Гуму гызылдан, хырда дашлары исә көвһәрдән иди.
Күлаб кими булаглар ахырды,
Онларын ичи әгиг вә саф сулу дүррлә [долујду].
Елә бир чешмә ки, бу фирузә һасар [Көј]
Өз рәнкини вә сујуну ондан диләниб алмышды.
Булағын сујунда балыглар
Чивә ичиндә күмүш дирһәмләр кими [үзүрдү].

Онун әтрафында зүмрүд рәнкли бир дағ,
Дағ үстү мешәдә сәрв, шах, хәдәнк вә [дикәр] ағачлар.
Онун дашлары бүтүн гырмызы јагут иди.
[Оранын] хәдәнки онун рәнкиндән гызармышды.
Һәр тәрәфдә сәндәл вә уд учалырды,
Күләк онлардан уд јандырыр, сәндәл сүртүрдү.
Һури өз доғма јурдуна баш вурурду,
О, чәннәтдән ораја чизјә (хәрач) кәтирмишди.
Ирәм онун адыны «Арами-дил» гојмушду.
Миналы чәрх она «Мину» дејирди.

Белә бир јери тапыб, мән
Хәзинә ахтаранлар кими севиндим.
Онун көзәллијиндән һејрәтә далдым,
Она «Әлһәмду лиллаһ» (Аллаһа тә'риф) охудум.
Ениш-јохушу доландым,
Көзләри нәвазиш едән о бағлары сејр еләдим.
Ләззәтли мејвәләрдән јејәрәк
[Белә] не'мәтә көрә шүкр еләдим.

Нәһајәт, азад сәрв кими
Бир сәрвин алтында шадлыгла өзүмә јер дүзәлтдим.

Ахшама гәдәр орада гәрар тутдум,
Кетмәдим, бахмајараг ки, мин ишим варды.
Бир аз једим, бир аз јатдым,
Һәр бир һалда шүкр едирдим.
Ахшам өзүнә башга чүр бәзәк вериб
Сүрмәји [либасыны] кејәрәк, гырмызыны атанда
Дағын башындан бир парлаг күнәш чыхыб
Сүбһүн өдүнү гөнчә кими јарды.
Бир јел әсди, јолдан тозу дағытды,
Елә бир јел ки, баһар күләјиндән дә мүлајим иди.

Бир булуд кәлди, нејсан булуду кими,
Јашыллыгларын үстүнә дүрр сәпди.
Јол сүпүрүлүб, су сәпиләндән сонра
Бүтүн јол бүтләрлә долуб бир бүтханаја дөндү.
Узагдан јүз минләрлә һури көрдүм,
Арам вә сәбр мәндән узаглашды.
Бүтүн дүнја нурани никарла долмушду,
Онлар раһи-рејһан кими руһу охшајырдылар.
Никарларын һәр бири тәзә баһар кими иди,
Һамысынын әлиндә нахыш варды.

Лә'л додаглары бағда лаләјә бәнзәјирди.
Онларын һәр бири лә'ли Хузистанын ган баһасыјды.
Әлләри, голлары гызыл асмаларла долу.
Бојунлары, гулаглары тәзә-тәр мирвари илә долу,
Шаһанә шамлар әлләриндә
Түстүдән, машадан, пәрванәдән хали.
Онлар гәдду-гамәтлә, инчәликлә,
Мин-минләрлә көзәлликлә кәлирдиләр.
О һури тәбиәтли сәнәмләрин башында
Бир тахт вә фәрш варды, беһиштин тахты вә фәрши кими.

Тахты гуруб фәрши дөшәдиләр,
Сәбримин јолуну кәсдиләр, мөһкәм дә кәсдиләр.
Чох јох, бир аз мүддәт кечәндән сонра
Елә бил Ај көјдән јерә енди.
Узагдан бир күнәш көрүндү
Ки, онун нурундан көјләр көрүнмәз олду.
Онун әтрафында һури вә пәри кими

Јүз минләрлә сәһәр улдузу.
О сәрв иди, кәнизләри исә онун чәмәни,
2230 О гызыл күл иди, бүтләр исә онун јасәмәни.

О шәкәр парчаларын һәр биринин әлиндә бир шам варды,
Шәкәрлә шам бирләшәндә [чох] көзәл олур.
Бүтүн бағ гамәтли сәрвләрлә долду,
О ишылдагушларын һамысынын чырағы варды.
О хошбәхт ханым кәлиб
Кәлин кими тахтын үстүндә әјләшди.
Сағдан да, солдан да бүтүн аләм асудә иди,
О, отуран кими гијамәт гопду.
Бир ләһзә јериндә отурандан сонра
2235 О, үзүндән өртүјү көтүрүб, ајаггабысыны чыхарды.

[Еlә бил] бир шаһ өз гәсриндән чыхды,
Өнүндә Рум гошуну, архасында зәнчи.
Онун руми вә зәнчиләри икирәнк сүбһә бәнзәр,
Румлулар вурушур, зәнчиләр мәчлис гурурдулар.
О даркөзлү даркөзлүкдән узаг иди,
Орадакы сәрвләрин һамысы торпагдан, о исә нурдан иди.
Бир мүддәт о, күл кими башыны саллајыб
Чаһана бөјүк бир од салды.
Бир заман кечәндән сонра башыны галдырыб
2240 Јанындакы јахын [кәнизләрдән] биринә деди:

«Көрүнүр торпагпәрәст намәһрәмләрдән
Бурада кимсә вардыр.
Дур, бу даирәнин әтрафына долан,
Габағына ким чыхса, габағыма кәтир».
О пәризад дәрһал дурду,
Пәриләр кими саға-сола учмаға башлады.
Мәни көрәндә о, һејрәтә далды,
Әлтутанлар кими әлимдән тутду.
О деди: «Дур, түстү кими тез кедәк,
2245 Ханымлар ханымы белә бујуруб».

Мән онун дедијинә һеч бир шеј артырмадым,
Чүнки һәмин сөзләри арзулајырдым.
Гарға кими ганадланыб тавусла биркә
Кәлинин чилвәкаһына кәлдим.
Чәсарәтлә онун габағына кедиб
Мән торпаглы (торпаг әһли) торпағы өпдүм.

Истәдим ајагда отурам,
Ашағы чәркәдә өзүмә јер сечәм;
О деди: «Дур, о јер сәнин јерин дејил,
2250 Гуллар рүтбәси сәнә јарашмаз.

Мәним кими гонагпәрәст һәриф үчүн
Гонағын јери габыгда јох, өзәкдә јахшыдыр.
Мәхсусән ки, сән јахшы вә достсевәнсән
Һүнәр устасынын әлијлә бәсләнмисән.
Тахта чых вә мәним габағымда отур;
Ајынкы Пәрвинлә тутар».
Дедим: «Еј мәләк тәбиәтли ханым,
Мәним кими бир бәндәјә белә сөзү сөјләмә,
Билгејсин тахты дивләрин јери дејил,
2255 О тахтын кишиси Сүлејмандан башга һеч кәс ола билмәз,

Мән ки, чөлләрә дүшмүш бир дивәм,
Сүлејманлыг мүддәасыны нечә едә биләрәм?»
О деди: «Бәһанә ахтарма, онун гијмәти јохдур,
Әфсун охујуб әфсанә демә.
Бүтүн бу јерләр сәнин вә һөкм сәниндир,
Лакин мәнимлә дуруб отурмалысан.
Ки, мәним сирләримдән акаһ оласан,
Мәним меһрибанлығымдан бәһрәләнәсән».
Она дедим: «Сәнин јарын сәнин көлкәндир,
2260 Мәним тачым сәнин тахтынын пајәсинин торпағыдыр.

О деди: «Сәни чаныма, башыма анд верирәм,
Бирчә заман мәним јаныма кәл.
Сән мәним гонағымсан, еј саф инсан,
Гонағы әзиз тутмаг кәрәкдир».
Бәндәликдән башга чарә тапмајыб
Бәндәләр кими ајаға дурдум.
Гаравашлардан бири назла әлимдән тутуб
Мәни тахта отуртду вә гајытды.
О уча тахта әјләшәрәк.
2265 Көрдүм [О] ај мәни кәмәндә салды.

О ај мәнә ширин дилләрлә
Чохлу меһрибанлыглар етди.
Сонра бујурду ки, габағыма сүфрә салыб
Шәрһә кәлмәјән јемәкләр кәтирсинләр.
Чәннәт хазинләри сүфрә ачдылар,
Јемәкләр һамысы әнбәр тинәтли,

Нимчәләр фирузәдән, каса јагутдан.
Көз ондан ишыгланыр, чан гидаланырды.
Душүнчә хәјала нә кәтирә биләрсә,
Ашпаз кәлиб ону ортаја кәтирди.

Елә ки, исти хөрәкләрдән, сојуг шәрбәтдән,
Јејиб [ичиб] гуртардыг,
Мутрүб кәлди, саги исә кетди.
Шәнлик бәһанәсилә бадә кәсилди.
Һәр дешилмәмиш дүрр бир дүрр деширди,
Һәр тәранә (нәғмә) бир нәғмә охујурду.
Рәгс мејдан ачды, даирә гурду,
Ајаглар ганад бағлады, әлләр дә сүздү.
Шамлары башларына гојуб
Шам кими ајаг үстә дурдулар.

Ојнамагдан сонра раһатланараг
Онлар бадәјә әл атдылар.
Саги тәләсәрәк һәрарәтлә [шәраб] верди,
Утанчаглыг кешији ортадан кетди.
Мән шәһвәтин күчү вә шәрабын тә'сириндән
Хараб (пис) кефлиләр кими һәрәкәт етдим.
О шәкәрдодаг исә дәмсазлыг үзүндән
Мәним чыхардығым ојунлара сорғу-суал етмәди.
Онун мәнә мәһәббәт мејлини көрүб,
Зүлфү кими ајагларына дүшдүм.

Өз јарымын ајагларындан өпмәјә башладым,
Нә гәдәр «Еләмә!» дејирди, о гәдәр чох өпүрдүм.
Үмид гушу будаға отурмушду,
Сөһбәт мејданы кенишләнирди.
Бир үрәјимлә о мин чана дәјәнлә
Өпүш вә мејлә ешг ојнадырдым (ешгбазлыг едирдим).
Өна дедим: «Сәнин үрәјинә јатан арзун нәдир?
Адын-санын вар, бәс адын нәдир?
О деди: «Мән назәнин бәдән түркәм,
Назәнин адым да Түркназдыр».

Дедим: «һәмдәмләрин, мәсләкдашларын
Адлары арасында да гоһумлуг [јахынлыг] олур.
Гәрибәдир, сәнин адын Түркназдыр,
Мәним дә адым һаман Түрктаздыр.
Дур, түркләр кими јүрүш едәк,

Һиндлиләри одлара атаг,
Муғлар шәрабындан чана гида верәк,
Ашигәнә ноғул вә меј нуш едәјәк.
Меј ачы, ноғул ширин олдуғу үчүн
Ноғулу сүфрәјә гојуб, меји әлә [алаг]».

Көз ишарәсилә ондан дәстур алдым
Ки, узаглыг арамыздан узаглашсын.
Гәмзәләри дејирди: «Сәнин ојнамаг вахтындыр,
Дурма, игбал сәнин ишләрини дүзәлтмәкдәдир».
Күлүшү мәнә үрәк верирди ки, вахт хош кечир,
Бусә ал ки, јарын сәнин назыны чәкәндир.
Бусә хәзинәсинә мәни гәбул едәркән
Мән бирчә [өпүш] истәдим, о минини верди.
Сәрхошлар кими мән чушә кәлдим (гызышдым).
Јар әлимдә, иш исә әлдән чыхмышды.

Ганым чикәримдә чуша кәлди,
Ганымын бағыртысы о ајын гулағына чатды.
Деди: «Бу кечә өпүшлә гане ол
Бундан артыг көјүн рәнкини гашыма.
Бу һәддән кечән һеч бир иш рәва дејил,
О дост јахшыдыр ки, вәфасыз олмасын.
Нә гәдәр ки, сакитлијин јериндәдир,
Зүлфүмү охша [додағымы] дишлә вә өпүш гопар.
Онда ки, нәфсинин чиловуну
Јығмағы бачара билмәјәчәксән,

Һәрәси бир Ај вә
Ашигләр кечәсинин сәһәри олан бу кәнизләрдән
Һансы сәнин көзләринә ән көзәл көрүнсә
Вә һәвәсинин көзү она дүшсә,
Әмр елә ону өзүмдән азад едиб,
Дәрһал сәнин һөкмүнә верим.
О, сәнә гуллуг үчүн кәмәр бағлајыб
Мәхсуси кечә отағында сәнә јетишәр.
О, сәнә дилбәрлик едиб үрәјини алар,
Һәм кәлинлик едәр, һәм дә гуллуг,

Сәнин чошан атәшини сөндүрәр.
Бизим арх үчүн дә бир-аз су галар.
Башга кечә јени кәлин истәсән
Верәрәм, өз арзунун шаһы сәнсән.

Һәр кечә бу көвһәрләрдән бирини сәнә бағышларам.
Әкәр башгасы сәнә лазым олса, башгасыны бағышларам».
Бу сөзләри дејиб гуртарандан сонра
Шәфгәт еләјиб меһрибанлыг көстәрди.
Кизличә кәнизләрә көз кәздириб
Мәһәббәтә јарашаныны тапды.

Јанына чағырыб наз илә ону мәнә верәрәк
Деди: «Галх [апар], нә истәјирсән ет!»
Мәнә бағышланмыш ај әлимдән тутду,
Мән исә о ајүзлүјә мат галмышдым.
Көзәллији, дилбәрлији вә гамәтинә көрә
Онун назыны чәкмәјә лајиг јар иди.
О кедирди, мән дә онун далынча,
Зүлфүнә гул, халына исә бир һиндли идим.
Нәһајәт, гәшәнк бир гәсрә чатдым,
Әввәл мәни бурахмамыш, о ичәри кирмәди.

Һамыја бағлы олан о гәсрә кириб
Бәм илә зил кими ујушдуг.
Көрдүм һүндүр бүсат үстә
Ипәк вә гумашдан јатаг салыныб,
Бүсатын шамлары мәчлис бәзәјәнди,
Онлар јагут сачыр, әнбәр јандырырдылар.
Башымызы јатағын балышына гојдуг.
Һәр икимиз гучаг-гучаға вердик,
Сөјүдләр ичиндә бир хырман күл тапдым—
Инчә, јумшаг, исти, гырмызы вә ағ.

[Күлүн] үстүндә мөһүрлү бир сәдәф,
Онун көвһәриндән мөһрү көтүрдүм.
О: күн чыханадәк гучағымда галды,
Јорған-дөшәјим кафур вә мүшк илә долмушду.
Сәһәрә јахын о, мәним бәхтим кими галхды,
Һамам дәсткаһыны бир-бир сәлигәјлә сазлады.
Гүсл етмәк үчүн мәни бир хәзинәјә апарды ки,
Көвһәрдән гырмызы, гызылдан сары иди.
Күл сују илә јујундум,
[Сонра] папаг вә кәмәрим ичиндә күл кими битдим

О, шәнлик [гәсриндән] ешијә чыхдым,
Сејрәк улдузлар һәлә көјдә идиләр.
Бир хәлвәт күнчә чәкилиб
Дәрһал Танрыја борчуму јетирдим.

Сарајын кәлинләри вә көзәлләри (лө'бәтләри)
Һамысы кетмиш, бир кәс галмамышды
Мән о јашыллыгда саралмыш күл кими
Чәмәнлијин кәнарында, сојуг чешмәнин башында галдым.
Шәрабын хумары башымда, башымы
Гуру торпагла тәр күлаләнин (күл дәстәсинин) үстүнә гојдум.

Сабаһ чағындан ахшама гәдәр јатдым—
Бахт ојаг, хача исә кам илә јатырды!
Кечәнин аһусу өз нафәсини ачаркән
[Әтир] сачан Көј, сәдәф рәнкини алды,
Јуху кәчавәсиндән башымы галдырыб
Көјәрти кими сујун гырағында отурдум.
Дүнәнки кечә кими јенә булуд кәлди, јел әсди,
Бу дүрр сәпди, о, исә әнбәр сачды.
Күләк әсир, булуд сәпирди,
Бу јасәмән әкир, о исә бәнөвшә басдырырды.

О чәмәнлик әнбәр әтри сачанда
Күлүн сују арх-арх ахмаға башлады.
Лө'бәтләр (куклалар) ишрәти сазламаға кәлдиләр,
Көј јенә дә кәлин-кәлин ојнамаға башлады.
Гызыл тахтдан бир тахт кәтирдиләр,
Көвһәрли бир тахт өртүјә кәтирдиләр.
Уча тахты сазлајандан сонра
Онун үстүнә ипәк бүсат салдылар.
Шаһанә бир мәчлис гурдулар,
Мәчлисин бүтүн зинәти нурланырды.

Чаһанда бир шур вә вәлвәлә галхды,
Һаман чамаат сағдан, солдан кәлди.
Онларын ичиндә о јәғма кәлини,
Ашигләрин сәбрини апармышды.
Тахтын үстүндә әјләшиб гәрар тутду,
Тахт ондан тәзә баһар рәнки алды.
Јенә о әмр етди ки, мәни ахтарыб тапсынлар,
Адымы гајибләр лөвһәсиндән силсинләр.
Кетдим вә мәни тахта чағырдылар,
Өз гајдасы илә јенә орада әјләшдирдиләр.

Дүнәнки тәртиб вә гајда илә
Сүфрә ачдылар, онун үстүндә исә јемәкләр,
Сүфрәјә јарашан вә јејәнләрә

Шәнлик кәтирән һәр нөв новхарышы
Лазыми гајдада дүздүләр.
Һамы јејиб-доjандан сонра
Шәраб дүздүләр, чәнк дә көкләнди,
Рудлар чалынмаға башлады.
Сагинин «нуш» [демәси], чамын нушла ичилмәси
Ешгин базарыны даһа да гызышдырды.

Сәрхошлуг нәш'әси башлара вурду,
Ешг бадә илә әлбир олду.
Мәним түрк [көзәлим] ашкара мәнә лутф көстәрирди,
О, өз һиндлисини назлајырды,
Мәни охшамаға рәғбәти артмышды.
Ишими дүзәлтмәјә меһрибанлашмышды.
Гәмзә илә достларына ишарә вурду,
Гуллугчулар јанындан кетдиләр.
Елә бир хәлвәт вә көзәл бир јар!
Үрәкдән һәрарәт илијимә кечди.

Зүлфү кими кәмәринә әлими узатдым,
Ашигләр кими гучағыма чәкдим.
Деди: «Дајан, бигәрарлыг вахты дејил,
Кечә әһди сындырмаг кечәси дејил.
Шәкәр вә гәндимлә гәнаәт едирсәнсә
Дишлә, өп, мејими сор.
Гәнаәтлә кифајәтләнән һәр кәс
Дурдугча мөһтәшәм олачагдыр.
Арзусуна табе олан һәр бир кәс исә,
Ахырда јохсуллуға (диләнчилијә) дүчар олар.

Дедим: «Аллаһ хатиринә бир чарә елә,
Чүнки су башымдан (ашыб), ајағым да тикан үстәдир.
Гыр кими зүлфүнүн зәнчири вардыр,
Мән о зәнчирин диванәсијәм.
Сәнә дејирәм мәни о зәнчирә сал
Ки, зәнҹирли [дәлиләр] кими өзүмдән чыхмајым.
Кечә ахыра чатыр, сүбһ ачылыр,
Бизим сөһбәтимиз исә ахыра чатмыр.
Мәни өлдүрсән дә, чанымы сәндән әсиркәмәрәм,
Будур, будур башым, одур, одур гылынч!

Бу гәдәр баш гачырмаг нә үчүндүр?
Һава ағламаса, күл күлмәз.

Сән су булағысан, мән исә [сәнин] сујуну ахтаран,
Сәнин торпағын вә һәм дә зирәк әрин мәнәм.
Боғазы сәнин бәндиндә олан сусуза
Су вер ки, су сәнин әлиндәдир.
Сујуму вермәсән дә, әбәди гал!
Мәним [үзүмүн] сују исә сәнин ајаг тозун олсун!
Бу торпаға дүшмүшүн [әлиндән] тут ки, ону су апарыр,
Су ахтаран су архында боғулур.

Бу гәтрәни сусузлугдан јандырма (әритмә).
Бу сусузу бирчә гәтрәјлә нәвазиш елә.
Елә бил судә бир хурма дүшүб,
Ипәјә бир ијнә кириб.
Әкәр иш бундан башга чүрдүрсә, дурум
Арзумун көзүнә торпаг төкүм.
Елә хәјал едим ки, гуш гонду вә учду,
[Һәлә] нә улаг јыхылыб, нә дә дағарчыг чырылыб».
О чаваб верди: «Бу кечә хош гал,
Шәбдизин налы гој атәшдә галсын.

Бирчә кечә бу хәјалдан узаглашсан
Әбәди шамдан нур аларсан.
[Бөјүк] бир чешмәни бир гәтрәјә сатма,
Чүнки бунда јалныз нештәр вар, ондан исә нуш.
Бирчә арзунун гапысыны өз үзүнә бағла
Ки, бүтүн или шадлыгла күләсән.
Өпүш ал, зүлфүмү [бојнуна] сал,
Кет, кәнизләрлә нәрд ојна.
Бағын вардыр, бағчаны тәрк етмә,
Гуш сәниниләдир, гуш сүдү ахтарма,

Үрәјинчә камын вар, камранлығын вар,
Хәјанәткарлыға нечин әл атырсан?
Бу кечә сәбрлә дөз, чалышма,
Дүнән кечәки вәзифәнә көнүл вер.
Мән бу мәртәбәдән ашағы енәндә
Кеч дә кәлсәм сәнин әлинә кәләчәјәм.
Һовуздан балығы тез әлә кәтирә биләрсән,
Ајы исә кеч әлә кәтирәрсән.
[Чәмәндә бүтүн күлләр галхансыздыр
Гәрәнфил күллүјү исә тамам башгадыр]».

О ојунда ону ағыр көрүб
Јавашыдым вә дәмсазлыг етдим,

2760—10

Гәлбими шәкәр кими өпүшләрә вердим,
Кәләчәк күнләр хатиринә оруч тутдум.
Ишвәләниб, бадә ичирдим,
Табын һесабына сәбр едәјирдим.
[Лакин] тәрләмини јенә гыздырма тутду,
Өпүш вә шәраб үчүн рәғбәтим тәзәләнди.
Мәним чазибәли түрк [көзәлим]
Чикәримдә атәшин јенидән чушә кәлдијини көрчәк,

О лө'бәтләрин бирини сазландырды
Ки, кәлиб мәним атәшими сөндүрсүн.
Доғрудан да үрәјә јатан бир јар иди,
Үрәк һәр шеји мө'тәдил диләр.
Гәлби хош одур ки, бир јары олсун
Оланда да каш ки, еләси олсун.
Јенә адәт үзрә о кечә кетдим
Вә һаман кечә үрәјим даһа да чох кам алды.
Сәһәрә гәдәр гәнд јејиб
Пәријлә голларымызы сармашдырдыг.

Күн өз палтарыны јујуб ағардаркән
Кечә бојагчы кими күпүнү сындырды.
Көз алдадан (мәфтун едән) бүтүн о рәнкләр
Зивәр вә зинәт бүсатындан узаглашды.
Мән арзулајырдым ки, јенә кечә кәлсин,
Чин вә Тәраз сәнәмләрилә шәраб ичим.
Түрк [көзәлимин] зүлфүнү белимә долајыб
О үрәк охшајаны бағрыма басым.
Каһ бир шәкәрләблә шәраб ичим,
Каһ да бир күлүзлүдән кам алым.

Елә ки, кечә кәлди мурадым һасил олурду,
Тахтым Сүрәјјадан да һүндүр олурду.
Бир нечә мүддәт бу минвалла руд вә шәрабла
Һәр кечәм далбадал ејшдә кечди.
[Ијирми доггуз кечә гәлбимдә нәш'ә,
Базарым гызғын (рәвач) олду.]
Кечәнин әввәлиндә нәзәркаһым—нур,
Кечәнин ахырында һәмханәм—һур.
Күнү бағда [кечирирдим], кечәни беһиштдә—
Мүшклү торпагда вә гызыл кәрпичли евдә.

Көнүл шәнлији иглиминдә шаһ идим,
Күндүзү Күнәшлә, кечәни Ајла [кечирирдим].

Мүјәссәр олмајан һеч бир камым јох иди,
[Лакин] бахтым мәнә етдијини етди,
О не'мәтә көрә шүкр етмәдијимчин
Не'мәтин һаггы үстүмдә һәддән ашды.
Варагы хошбәхтлыг һәрфләриндән јудум,
Чүнки артыгдан да артыг истәдим.
О ајын вә'дәси отузунчу кечәјә чатаркән
[Кечә] чаһаны улдузлар үчүн гаралтды.

Әнбәр түррәли көјүн сарајы
Мәһәббәтлә ајын зүлфүнү өзүнә чәкди.
Габаглар олдуғу кими булуд вә јел
Јенә өз тәзә үзләрини тәзәләдиләр.
Чаһана јенә вәлвәлә дүшдү.
Зивәрләрин сәси (чинкилтиси) көјләрә галхды.
Әввәлки адәтләри үзрә кәнизләр
Әлләриндә алма, синәләриндә нар,
Кәлиб о тахты гурдулар,
Даирә бағлајыб, боғазларыны ачдылар.

Күнәш нишанлы о ај кәлди,
Мүшк сачан зүлфүнү синәсинә салмышды.
Өз адәти илә өнүндә, архасында шамлар,
Далдакылары бурах, шам [һәмишә] габагда олар.
Мин минләрчә зинәт вә наз илә
Јенә өз мәчлисинин башына кечди.
Мүтрибләр һавајла пәрдәләри көкләдиләр,
Пәрдәсахлајанлар ишә әјләшдиләр.
Чәнкин зүмзүмәсилә сағиләр
Әрғаван рәнкли [шәрабы] пајламаға башладылар.

Шәкәр додаглылар шаһы бујурду:
«Бизим о һәрифимизи тез кәтирин».
Көзәлләр мәни јенә назла апардылар
Вә өз һөкмдарларына тәһвил вердиләр.
Мәни көрчәк, о меһрибан галхыб
Мәнә сағ тәрәфиндә јер дүзәлтди.
Она хидмәт көстәриб шадлыгла отурдум,
Кечмиш арзуларым јенә јадыма дүшдү.
[Һәмишәки] тәртиблә сүфрә ачдылар,
Әндазәдән чох нәфис хөрәкләр [кәтирдиләр].

Сүфрәдәки јемәкләр јејилдикдән сонра
Мәчлиси парылдатмагчын шәраб кәлди.

Дəрја сəхавəтли сагиләрин әлиндә
Сәдәфләрин ағзы дүрр сәпмәјә башлады.
[Меј Равәнди мәгамы кими ахды,
О, Нәһавәнд ширәсиндән ләззәтли иди].
Мән јенә сәрхош вә валеһ олуб
Онун зүлфүнү ип кими әлимә алмышдым.
Јенә мәним дивләрим кәндирдән азад олуб
Мән диванәни кәндирлә бағладылар.

Назла әјләнәрәк бир һөрүмчәк олдум,
Вә о кечә кәндирбазлығы да өјрәндим.
Арпа көрмүш ешшәк кими,
Јахуд тәзә Ај көрмүш сәр'иләр кими өзүмдән кетдим.
Хәзинәпәрәст оғрулар кими титрәјә-титрәјә
Әлими онун белинә атдым.
[Санки] әлими саја күмүшә сүртүрдүм,
О бәркидикчә, мән бошалырдым.
Көзәл үзлү ај һалымы белә көрчәк
Мәһәббәтлә әлини әлимин үстә гојду.

О давакар һури әлимдән өпдү ки,
Әлими онун хәзинәсиндән көтүрүм.
Деди: «Бағлы хәзнәјә әл вурма
Әлиузунун әли мурада чатмаз.
Мә'дән үстүндән мөһрү ачмаг олмаз,
Мә'дән мөһүрлүдүр, сәнин кимиси ону бачармаз.
Сәбр елә, хурма ағачы сәниндир,
Хурмаја чатмаг үчүн тәләсмә.
Шәраб ич ки, кабаб өзү јетишәр,
Аја бах [әјлән] ки, Күнәш чыхачаг,

Дедим: «Еј күлшәнимин күнәши,
Нур чешмәси вә мәним ишыглы көзүм,
Бағда күл кими, үзүнүн сүбһү ачылыб,
Сәнин гаршында чыраг кими инчә өлмәјим?
Сусуза шәкәрли сују көстәрирсән,
Сонра да дејирсән: «Додагларыны тик, ичмә!»
Сәнин узун чилвәләнәркән
Ағыл диванә олур, санки пәри көрүбдүр.
Сән гулағынын налчығыны (сырғаны) сазлајанда
Налымы јенидән алова атырсан».

Ајын кечә басгынылла мән нечә бачарым?
Күнәши зәррәјлә нечә кизләдим?

Әлими нечә чәким ки, әлимдәсән
Гәмим јохдур, чүнки сән варсан.
Сән јердәнсәнсә, мән дә јердәнәм,
Сән пәрисәнсә, мән дә адам оғлујам.
Дишимлә додагларымы нә гәдәр чејнәјим?
Ағзымын сујуну нә гәдәр соруб [удум]?
Бир чарә гыл ки, гәм чулғамыш бир кәсәм,
Бәлкә бу кечә үрәјимин камына јетишәм.

Дәрддән чанын додағыма јетишдији бәсдир,
Һәрарәтли өпүш вер сојуг нәфәс вермә.
Бахтым сәнин көмәјинлә ишләјир,
Сән бәхтијарсан, бахтыма јар ол.
Дејирсән: «Гәм јемә, сәнин јарынам
Өз ишини көр, мән сәнин ишинлә мәшғулам.
Јүкүм дүшүб, бундан ағыр иш ола биләрми?
Гуртар, гуртар мәни, сәнә ишим дүшүб.
Еј үрәји бәнд едән, аһу бојлу олсан да,
Нә гәдәр мәнә довшан јухусу верәчәксән?

Горхурам ки, бу түлкү ојнадан гоча гурд
Түлкүјә гурдлуға башлајыб
Шир басанлар кими үстүмә чума,
Пәләнк кими мәни өз алтына сала.
Сәндән чох арзуларым вар, гој мән
Өз арзуларымы сәндән көтүрүм.
Әкәр арзумун гапысыны бағласан
Бу кечә бу арзулар һәсрәти илә өләрәм.
Назымы чәк, чүнки гонагларын назыны
Тачдар вә султанлар чәкәрләр».

Јенә дә сәбрим түкәндијичин
О деди: «Сән әл чәк, истәдијини едәрәм
Сәнин назыны чанымла да олса чәкәрәм,
Елә бил сән Хәллүхдәнсән, мән дә Һәбәшдәнәм.
Сәнин кими гонағын габағына
Белә бир сүфрәни пешкәш етмәк нә бөјүк иш дир?
Лакин дедијин бу арзуну
Кеч тапачагсан, сән исә тез ахтарырсан.
Әкәр тиканлыгдан чәннәт оларса,
Мәним тәк биринин [әлиндән дә] елә бир иш кәләр.

Сөјүддән уд әтри кәләрсә,
Мәндән дә бу әмәл вүчудә кәләр.

Нә камын варса мәндән ал,
Бирчә арзудан башга ки, о хам [хәјалдыр].
Үзүм сәнин, додаглар сәнин, синәм сәниндир,
Бирчә о хәзинәнин дүррүндән башга һамысы сәниндир.
Әкәр белә едәрсәнсә кечәләр чохдур
Белә кечәләрдән мини һәлә габагдадыр.
Түнд бадәдән үрәјин гызышанда
Бүтөв Ај кими сәнә бир саги бағышларам

Ки, ондан өз камыны аласан,
Мәним әтәјими әлиндән бурахасан».
Елә ки, онун алдадан дилинин јаланыны көрдүм
Гулаг асдым, амма ешитмәдим.
Хејли чалышдым ки, сакитләшим, утаным,
[Лакин] дәмирим гызмышды, аловум кур иди.
Бахтым узагдан деди: «Еј надан,
Ләјсә гәрјәтун вәран Әббадан»[1].
Мән хам чох фикирләшмәкдән,
Чохлугдан [мәһрум олуб] азлыға дүшдүм.

Дедим: «Еј мәним ишими мүшкүлә салан,
Бир јоллуг мәним гәрарымы алан,
Јүз мин адам оғлу бу гүссәдән өлдү
Ки, бу хәзинәјә јол тапа билсин.
Мәним ајағым ки, хәзинәјә дүшүб,
Әзаб чәксәм дә әлими ондан нечә үзүм?
Бирчә нәфәсим галынча мүмкүн дејил
Ки, зүлфүнүн учуну әлдән бурахым,
Ја бу тахтын үстүндә мәним шамымы јандыр,
Ја мәни тахт кими чармыха чәк.

Ја дур бу нәт'ин үстүндә рәгс елә,
Ја башга нәт' тәләб елә вә үстүндә ганымы төк.
Сән мәним үрәјим, чанымсан, һушум, көзүмсән,
Сәнсиз нечә сәбр еләјә биләрәм?
Сән [кими] үрәкаландан кам алмаг үчүн
Чанымы да версәм, мүфтәдир.
Мүфтә хәзинәни алмајан кимдир?
Белә бир арзуну чанын һесабына алмајан кимдир?
[Сән балдодагсан, күлүзлүсән,

[1] Әрәб мәсәли: «Әббадандан о јана кәнд јохдур».

Арысыз бал, тикансыз күл кимдир.

Күл балыны ким јемәз?
Јалныз сәнин [бу] балыны јемәјән ону да јемәз].
Шам тәк бу кечәми ишыгландыр,
[Чүнки] сәнин гәминдән чыраг кими јанырам,
Сәнинчин јанмағым мәни чыраг кими дири сахлајыр,
Дирилијим сәнин јанғын, өлүмүм [һәсрәт] дағынла олачаг.
Күнәш әкәр јандырмагдан дөнсә,
Күнүн гысалығындан рузи дә аз олар.
Сәндән ахтардығым камым дејилдир,
Бир јухудур, онунла өзүмә тәсәлли тапырам.

Мәним дамағым јухуја далыбдыр, буна шүбһә ола биләрми?
Јатмыш вә өлмүш һәр икиси бирдир.
Мәним көзүм сәни көрмәсәјди,
Белә јухулары һарда көрә биләрди?
Әкәр мәним ганымы төкмәк нијјәтиндәсәнсә,
Тез ол, дурма ки, ганым чошур».
Сонра ганын чушу вә дамағымын аловландығындан
О гәшәнк шүкуфәјә һүчум етдим.
[Јенә дә әлими јанына атдым,
Онун көзләри хумарла долу, мән исә сәрхошдум].

Хәзинәсинин үстүнү тезчә ачдым,
Истәдим әгигилә лә'ли суваjым.
Арзусу олмадығы үчүн
Јалвар-јахар еләди, [лакин] фајдасы олмады.
Сәбр едиб ләззәтли лорманы [дадмагда]
Мәндән мөһләт истәди, [лакин] мән гулаг асмадым.
Анд ичди: «Бу хәзинә сәниндир,
Бу кечә үмид, сабаһ исә үрәк камы сәниндир.
[Мән [кими] чаһанишыгландыранын арзусу илә
Кечәни кечәјә гошмусан, күндүзү дә күндүзә].

Бу кечә дә хәзинә үмидилә бир тәһәр дөз,
Сабаһ кечә исә хәзинәни апар.
Бир кечә сәбр етмәк чәтин шеј дејил,
Ахыр бу кечә бир кечәдир, бир ил дејил».
О данышыр, мән исә ити хәнчәр олуб
Корлар кими онун белиндән јапышмышдым.
Онун өзү үчүн етдији хаһишләри
Мәним говрулмағымы бирә јүз артырырды.
[Иш] о јерә чатды ки, чевикликлә
О бағлы бәнди бошалтдым (ачдым).

Мәним инадкарлыг, сәбирсизлик
Вә гәрарсызлығымы көрән кими
О деди: «Бир анлығына көзүнү јум
Ки, гәнд хәзинәсинин гапысыны ачым.
Мән ачандан сонра, сән истәјинә [наил олмагчын]
Мәни гучагла вә көзләрини ач».
Мән онун ширин бәһанәсинә [алданыб]
Онун хәзинәсинә көзүмү јумдум.
Бир ан она мөһләт верәндән сонра
О деди: «Көзүнү ач!» мән дә ачдым.

Шикар үмидијлә тәразландым
Ки, кәлини бағрыма басым.
Еlә ки, кәлинә тәрәф нәзәр салдым,
Өзүмү һаман сәбәтдә көрдүм.
Әтрафымда нә киши, нә арвад, һеч кәс јох иди,
Мунисим һәрарәтли аһ вә сојуг күләк иди.
Бир көлкә кими нурун ишығындан
Бир түрктаз бир Түркназдан узаглашмышды.
[Дүнән кечә Мүштәри вә Зөһрәнин
Һәр икисинин гулагларына Ај кими һалга тахырдым,

Каһ дүрдән гәнд асмаларыны ачырдым,
Каһ да күлүн гәндли ләчәјини дишләјирдим.
О заман хәзинә мәнә дәстхош иди,
Инди исә әждаһа мөһрәләрими әзишдирир,
Хәзинә илә әждаһанын фәрги чохдур,
Инди көрдүјүм һәгигәт, о бириси исә јаландыр].
Мән сүтунун алтында бу вәсвәсәдәјдим
Ки, бирдән о сәбәтдә бир тәрпәшмә сүкуту позду.
Мәним о достум кәлиб о уча ејвандан
Сәбәтимин кәндирини ачды.

Бахтым о бәһанәләрдән дојчаг,
Сәбәтим сүтундан ашағы енди.
Мәндән [вахтилә] узаглашан, гачан
Мәни гучаглајыб үзр истәди.
О деди: «Сәнә јүз ил дә сөјләсәјдим,
Бу әһвалатын һәгигәт олдуғуна инанмаздын.
Кедиб о кизлин олан [һәгигәти] көрдүн,
Белә бир һекајәни кимә данышмаг олар?
Мән бу гызғын гајнарда гајнамышам,
Бу зүлмдән дә гара кејмишәм».

Дедим: «Еј мәним кими ситәм чәкмиш,
Сәнин рә'јини мән бәјәнирәм.
Мән ситәмчәкмишә дә сусараг
Белә гара кејмәк вачибдир.
Кет мәнә гара ипәк кәтир!»
О кедиб һаман гаранлыг кечәдә мәнә [гара либас] кәтирди.
О гара ипәји әјнимә кејиб
Елә һәмин кечә јола һазырлашдым.
Бу гара рәнки үстүмә чәкиб
Дилхор өз шәһәримә гајытдым.

Мән ки, гара кејимли шаһам,
Гара булуд кими она көрә инләјирәм
Ки, үрәјимчә елә бишмиш арзудан
Хам арзу илә узаглашдым.
Мәним һөкмдарым о кизли сирриң
Һекајәтини мәнә нәгл едәндән сонра
Онун пулу илә [кәниз] олдуғум үчүн
Мән дә онун сечдији [гара рәнки] сечдим.
Искәндәр илә биркә дирилик сују үчүн
Гаранлыг зүлмәтә кетдим.

Ајын чалалы [јалныз] гаранлыгда олур,
Султанын чадыры она көрә гара олур.
Гарадан јахшы һеч бир рәнк јохдур,
Балығын сүмүјү онун бели кими олмур.
Гара сач [јалныз] чаванлыгда олур,
Чаванлыг сифәти гаралыгдан олур.
Көз дүнјаны өз гарасыјла көрүр,
Гараја чирк јапышмыр.
Кечәнин ипәк бафтасы гара олмасајды
О, Ајын бешији олмаға лајиг олардымы?

Једди рәнк [көјләр] алтында једди рәнк вар
[Лакин] гарадан үстүн рәнк јохдур!
Һинд ханымы Бәһрама
Бу әфсанәни сөјләјиб гуртаранда
Шаһ онун сөһбәтинә «афәринләр» деди,
Ону гучағына алыб шадлыгла јухуја далды.

БӘҺРАМЫН ЈЕКШӘНБӘ КҮНҮ САРЫ КҮНБӘДДӘ ӘЈЛӘШМӘСИ ВӘ ИКИНЧИ ИГЛИМ ПАДШАҺЫ ГЫЗЫНЫН ӘФСАНӘ СӨЈЛӘМӘСИ

Дағын дөшү вә сәһранын әтәји
Сүбһүн тәрәзисиндән гызылла доланда,
Чаһанын чырағы јекшәнбә күнү
Күнәш кими гызылын алтында кизләнди.

[Бәһрам] Чәмшид кими гызыл чам көтүрүб,
Күнәш кими [башына] гызыл тач гојду.
О, рә'налыгда сары күлә бәнзәр
Кәһрубаны сары үзүјә тахды.
Гызыл сәпәрәк сары күнбәдә кетди
Ки, онун үрәк шәнлији бирә јүз артсын.
Орада шадлығын бинасыны гурду,
Мејин нәш'әси вә нәғмәләрин аһәнкилә.
Кечә оланда—нә кечә, наз отағы,
Хәлвәтә чәкилмиш ашигләрин пәрдәси—

Шаһ шәкәр сачан о шама деди
Ки, ләʼли тәбәрзәдлә говушдурсун.
О бујурду ки, нәғмәни сазлајыб
Елә бир күнбәддә хош авазла охусун.
Шаһын фәрманындан чыхмаг олмазды,
Үзр ја наз хоша кәлмәзди.
[Одур ки,] Чин-назлы Рум кәлини деди:
«Еј Румун, Чинин, Тәразын һөкмдары,
Сән шаһлар гәлбини дирилдәнсән
Зәфәрин уғурлу олсун, еј шаһларын шаһы!

Сәнә гул олмагдан бојун гачыран һәр кәс
Өз башыны ајаглар [алтында] јол еләр».
Дуасыны әда едиб битирдикдән сонра
О, өз нәфәсини бир мәчмәр бухура дөндәрди.

ӘФСАНӘ

Ираг шәһәрләриндән бир шәһәрдә
Бир шаһ варды ки, шәһријарлар ичиндә тәк иди.
О, аләми ишыгландыран бир күнәш иди,
Новрузун тәзә баһары кими көзәл иди.
Саја кәлән нә һүнәр
Вә о һүнәр саһибинин ишинә јарајан нә сәнәт вә билик варса,
Онда варды. Бу һүнәрләрлә бәрабәр
Дүнјада гәлбини [јалныз] шәнлијә бағламышды.
О, өз талe чәдвәлиндә охумушду
Ки, арвадлардан она дүшмәнчилик үз верәчәк.
Бу тәһлүкәјә көрә арвад алмырды
Ки, бәла вә башағрысына дүчар олмасын.
Беләликлә, о, бир мүддәт
Тәк вә тәнһалыға дөзүб кечинди.
[Ахырда] чарәсиз галыб [белә] чарә тапды
Ки, өзүнә лајиг бир нәфәр меһрибан тапсын.

Нечә нәфәр чүрбәчүр јахшы кәнизләр алды,
[Лакин] һеч кәсин гуллуғуну өзүнә лајиг көрмәди.
Онларын һәр бири бир һәфтә ән аз ја чох
Ајағыны өз һәддиндән кәнара чыхарырды.
Ханымлыг [иддиасы] илә баш галдырырды,
Гарун хәзинәләри тәләб едирди.
Евдә гоз бел бир гары варды,
О, әбләһ вә әбләһалдадан арвадды.
Шаһ алдығы һәр кәнизлә тез
Бошбоғазлыг етмәкдән гары фајда көрүрдү.

Тәзә алынмыш һәр [кәнизи] наз илә
«Рум ханымы, Тәраз назәнини!»—дејә чағырарды.
Кәниз белә бир гүруру өзүндә көрәркән
Өз гуллуг вәзифәсиндән галарды.
Еј, нә чохдур достлар ичиндә өз лағлағысы илә
Гуллугчуларда тәкәббүр ојаданлар!

[Бирини «Давудун ханымы»—дејә чағырырды,
О биринә «Маһмудун Ајазы» дејәрди].
О, зинәтли, бәзәкли
Ев јыхан, аиләни јолдан чыхаран бир манчанагды.

Шаһ нә гәдәр чох чалышдыса да
Өзү үчүн бир [лајагәтли] кәниз тапмады.
Һәр кимә мәһәббәтдән палтар тикирдисә,
Бәдмәһәббәт көрүб јенә сатырды.
Шаһ өзүндән о гәдәр кәниз узаглашдырды
Ки, [ахырда] «кәниз сатан» [ләгәбилә] мәшһур олду.
Һәр кәс [ишин] заһиринә көрә һесаб апарырды,
[Лакин] һеч кәс [ишин] ичиндән хәбәрдар дејилди.
Шаһ чохлу ахтармагдан јорулду,
Лакин онун истәдији тапылмады.

Талесизликдән нә арвада јахынлаша билди,
Нә дә она лазым олан кәниз тапа билди.
Әмәји ләкәлиләрдән әлини јујуб
Тәмизәтәк [исмәтли] бир көзәл [кәниз] ахтарырды.
Нәһајәт бир күн бир гул сатан киши
Гул алан шаһын гулағына чатдырды:
«Чин баһарханәсиндән бир хачә
Мин нәфәр һури көзлү [гызла] бураја кәлиб.
Әл дәјмәмиш нечә чүр хәллүхли,
Хәтајлы [чинли] кәнизи дә вар.

Һәр биринин чөһрәси аләм ишыгландыран,
Мәһәббәт ојадан, севкили јахандыр.
Онларын ичиндә пәри кими бир кәниз
Субһ улдузундан нуру апарыб.
Гулағы дешилмиш, өзү дешилмәмиш бир дүрдүр,
[Саһиби] она чан гијмәти гојубдур.
Ләбләри мәрчан кими, лакин онлара мирвари бәнд едилиб.
Ачы чаваблы, лакин ширин күлүшлүдүр.
Шәкәр төкән тәбәссүмүнү ачарса,
Торпаг узун илләр шәкәр чејнәјәр.

Онун сүфрәсинин хөрәји шәкәр олса да
Халгын ондан једији өз чикәридир.
Бу иш мәним пешәм олмағыма бахмајараг
Онун үзү, зүлфү, халы мәни һејрәтә салыб.

Сән дә о чамалы вә дилбәри көрсән
Әминәм ки, бәјәнәчәксән».
Шаһ бујурду ки, гулсатан [өз] гулларыны
Гултаныјан шаһын јанына кәтирсин.
О кедиб кәтирди вә шаһ һамысына бахды,
Сатычы илә дејиб ешитди.

[Онларын] һәр биринин сифәти бир маһ [Ај] олса да,
Гулсатанын дедији [кәниз] бир шаһ иди.
[Шаһа] хәбәр верән [хачәнин] дедијиндән
О, даһа көзәлди вә көзә хош кәләнди.
Шаһ сатычыја деди: «Де [көрүм]
Бу кәнизин хасијјәти нечәдир?
Әкәр көнлүм она рәғбәт етсә,
Нә гәдәр истәсән гијмәтини артырарым».
Чинли хачә дил ачыб
Деди: «Бу нушләбләрә бу нуш бәхш едән

[Көзәлин] бирчә пис хасијјәти вар, о да јахшы шеј дејил.
Онун [висалыны] арзулајанлары о, севмир.
Дилбәрликдән вә чамалдан һәр нә лазымса
Инди көрүндүјүн кими һамысы онда вар.
[Лакин] ким ону мәндән јүз назла алырса,
Сабаһы күнү јенә өзүмә гајтарыр.
Ону арзулајан заман о,
Арзу саһибини чана кәтирир.
Ону учуз гијмәтлә алмаг истәјәндә
Тез өзүнү өлдүрмәк истәјир.

Кәнизин хасијјәти писдир, [һеч кәси] бәјәнмир,
Ешитмишәм ки, сән дә һеч кими бәјәнмирсән.
О елә, сән дә белә, [бу ишдән] ваз кеч,
Сиз бир-биринизлә һарадан дил тапарсыз?
Елә бил ки, сән ону назла мәндән алдын?
[Лакин] ону да бил ки, башгалары кими сән дә гајтарачагсан.
Јахшысы будур ки, ону алмагдан әл чәк,
Көр о бирисиләрдән ким лајигдир.
Онлардан һансы сәнин тәбиәтинә хош кәлсә,
Һавајы тез өз һәрәмханана јолла».

Шаһ о пәриләрдән һансы биринә бахдыса
Мүштәри кими һеч биринә рәғбәт көстәрмәди.

Биринчи пәриүзлү кәниздән башга
Һеч кимин мәһәббәти онун үрәјиндә нәгш салмады.
О, һејран галды, билмирди нејләсин,
О әлихамла нечә нәрд ојнасын.
Нә кәниздән үрәји дојурду,
Нә дә ејбинә көрә ону чәсарәтлә ала билирди.
Ахырда ешг өз башыны галдырыб
2615 Һөкмдарлығын көзүнә торпаг төкдү.

Күмүшбалдырын ајағына күмүш төкүб
Күмүш күнбәди күмүшлә алды.
[Лакин] бир арзунун гапысыны өз үзүнә бағлады,
Иланы өлдүрүб әждаһадан хилас олду.
О пәриүзлү исә шаһын пәрдәси алтында
Сарај әһлинә хидмәт едирди.
Гөнчә кими өз габығында меһрибан иди.
Ашкарда давакар, батиндә исә дост иди.
Бирчә јатыб-дурмаг ондан гапысыны бағламышды, башга
2620 Һеч бир гуллуғу әлиндән бурахмырды.

Евдарлығы, сараја сәдагәтини
Бир-бир меһрибанчасына јеринә јетирирди.
Шаһ ону сәрв кими учалтса да
О, көлкә кими өзүнү ајаг алтына атырды.
О гары кәлди ки, овсун охусун,
О хам гамышы әјсин,
[Лакин] о, хам гарынын үстүнә гышгырды
Ки, она кәниздән башга ад гојмасын.
[Кәнизин] ону [гарыны] говмағындан шаһ билди ки,
2625 О бири кәнизләрин башына нә ишләр кәлиб.

О, гарыны евдән говду,
Әфсунчуја көр о, нечә әфсун охуду.
О, шаһын көзүндә о гәдәр әзиз олду
Ки, [шаһ] севдијиндән кәнизә гулам олду.
О түрк [көзәлинин] кәләкләрини көрсә дә
[Шаһ] јенә өзүнү сахлајырды.
Нәһајәт бир кечә фүрсәт әлә дүшдү
Ки, һәр ики меһрибана од дүшдү.
Шаһын ајағы хәз вә ипәк [јорған-дөшәјин] ичиндә
2630 О дилбәрин јанына сүрүшдү.

Онун галасыны су бүрүмүшдү,
Бунун манчанағынын атәши исә ишләјирди.

Ити (түнд) оддан гызышараг шаһ
О күлаб сачан күлә деди:
«Еј мәним бир дәнәли јетишмиш хурмам,
Чанымын көзү вә көзүмүн чаны,
Сәрв сәнин гамәтинин јанында ота бәнзәр,
Ајын тешти сәнин афтаба көздирәниндир,
Сәндән бир инчә мәсәлә сормаг истәјирәм,
2635 Сорачағым суала дүз чаваб вер.

Сәнин чавабынын әјары дүзкүн олса,
Мәним ишим сәнин гамәтин кими дүзәләр».
Сонра онун үрәјини шөвгләндирмәк үчүн
О тәзә күл үстүнә шәкәр сәпмәјә башлады;
О деди: «Бир вахт Зөһрә тәсдисдә олан кими
Билгејс Сүлејманла отурмушду.
Дүнјадан онларын бирчә оғуллары варды,
Онун әли дә, ајағы да пејвәнддән ачылмырды.
Билгејс деди: «Еј Танрынын елчиси,
2640 Сән дә, мән дә башдан ајағадәк сағламыг.

Нечин бизим оғлумуз белә шикәстдир,
Әли-ајағы сағламлыгдан мәһрумдур?
Онун дәрдинә дава тапмаг лазымдыр,
Тапан кими дә ону мүаличә етмәк лазымдыр.
Чәбраил [Танрыдан] сәнә сифариш кәтирәндә
Бу әһвалаты она тамам сөјлә
Ки, сәнин һүзурундан гајыданда
Ләвһи-мәһфузда бу сирри ахтарыб тапсын.
Әлача јарајан чарәни сәнә
2645 О чарәсаз [гој] көстәрсин.

Бәлкә бу ушаг хилас ола,
Сағламлыға үмид бәсләјә».
Сүлејман бу сөзләрдән севинди;
О, бир нечә күн көзләди.
Чәбраил онунла һәмсөһбәт олан кими,
Арзуладығы о мәсәләни она сөјләди.
Чәбраил кедиб она салам кәтирди.
Кимдән? Мави чәрхи јараданлан!
О деди: «Бунун дәрманы ики шејдир
2650 Вә онларын һәр икиси чаһанда әзиздир.

[О ики шәрт будур]: Арвадын өнүндә отуран заман
Һәр икиниз кәрәк дүз данышасыз.

Ону бил ки, о дүз данышыгдан
Бу тифлин хәстәлиjи арадан галхар».
Сүлејман тез Билгејси чағырыб
Чәбраилин дедикләрини она ачды.
Бу сөздән Билгејс шад олду
Ки, евин хәләфи сағалачагды.
О деди: «Сөјлә [көрүм] нәјин дүзүнү [билмәк] истәјирсән
Ки, ону Танрынын әһдинә лајиг [шәкилдә] сөјләјим».

О варлығын чырағы ондан сорушду:
«Еј чамалы көзләр үчүн мәгсәд олан [Билгејс]
Елә вахт олубму ки, һәвәс көзүјлә
Мәндән башга бир кимсәјә рәғбәт көстәрәсән?»
Билгејс деди: «Бәд нәзәр сәндән узаг олсун,
Чүнки, сән нур чешмәсиндән ишыглысан.
Чаванлығын вә көзәллијин вар, бундан әлавә
Бүтүн рүтбәләрә сәнин әлин һакимдир.
Хош сифәт, хош хасиjјәт, хош нәвазиш,
Сәнин мәчлисин—чәннәт, өзүн исә Ризван кимисән.

Ашкар вә кизли нә варса, сәнин һөкмүндәдир,
Сәнин пејғәмбәрлик мөһрүн чаһанын тилсимидир.
[Лакин] бүтүн көзәллијин вә чаванлығын
Падшаһлығын вә камранлығынла бәрабәр
Көзә јатан бир чаван көрән кими,
Пис арзулардан узаглаша билмирәм».
Әли шикәст ушаг бу сирри ешидән кими
Әлини [анасына] тәрәф узадыб
Деди: «Мама, әлим дүзәлди (сағалды).
Күл кими башгаларынын әлиндән [тутулмагдан]
хилас олдум».

Пәри өз пәри оғлуна бахыб
Көрдү ки, онун әли дүзәлибдир.
О деди: «Еј [Сүлејман], див вә пәриләрин рәһбәри,
Һүнәр кими көзәл вә ағыл кими һүнәрли,
Ушаға көрә бир нүктәни (инчә мәсәләни) ач
Ки, о, мәндән әл, сәндән дә ајаг тапсын.
Инчимәзсәнсә сәндән бир сөз сорушум:
Дүнјада бу гәдәр хәзинә вә сәрвәтлә бәрабәр
Сәнин тәбиәтинә һәвәс јол тапырмы
Ки, башгаларынын малыны да арзулајасан?

Танрыпәрәст пејғәмбәр деди:
Һеч кимдә олмајан [сәрвәт] биздә вар:
Мүлк, мал вә шаһлыг хәзинәси,
Балыгдан Аја гәдәр мәнимдир.
Белә һәдсиз вә камил не'мәтлә бәрабәр
Мәним јаныма салам [вермәк] үчүн ким кәлсә,
Кизлинчә онун әлинә тәрәф бахырам
Ки, көрүм мәнә јолдан нә төһфә кәтирибдир».
Бу дүзкүн сөзләр дејилән кими, ушаг
Ајаг ачыб јердән галхды

Деди: «Баба, ајағым јериди,
Сәнин рә'јин дүнјаны мәнимчүн бәзәди».
Танрынын дәркаһында дүзкүн данышмаг
Афәти әлдән, хәстәлији ајагдан апарды.
Јахшысы будур ки, биз дә дүзкүн данышаг.
Оху шикара дүзкүн атаг.
Еј меһрибанлар ичиндә јеканә олан, де көрүм
Нә сәбәбдән сәнин мәһәббәтин сојугдур?
Туталым ки, мән өз чикәрими јејәрәк
Сәндә узагдан да олса көзүм вар (севирәм),

Бәс сән бу көзәллик вә пәричөһрәликлә
Нечин бәдгылыглығы адәт етмисән?
Назәндә сәрв су чешмәсинин өнүндә
Дүзкүн демәкдән јахшы чаваб тапмады.
О деди: «Бизим тә'рифә лајиг нәслимиздә
Сынанмыш бир хасиjјәт вар.
Үрәјини кишијә верән арвадларын һамысы
Доғмаг вахты кәләндә доғуб, сонра да өлүрләр.
Бизләрдә һәр доған гадын өлүр,
Үрәји өлүмә нечә вермәк олар?

Чаны кама гурбан вермәк јарамаз.
Бал ичиндә зәһәр јемәк јарамаз.
Мәним чаным мәним үчүн ондан даһа әзиздир
Ки, ону о тәһлүкәли [арзуја] гурбан едим.
Мән чан севәнәм, чанан севән јох,
Бу сиррин үстүнү [јалныз] сәнә ачырам.
[Инди ки,] хончанын үстүндән өртүк дүшдү,
Истәјирсән мәни сахла, истәјирсән сат.
Лакин мән үрәк сиррими сәндән кизләтмәјиб
Өз әһвалымы сәнә сөјләдијимчин

Үмид едирәм ки, чаһан шәһриjары да
Өз һалыны мәндән кизләтмәjәчәк.
Нечин күнәш чамаллы кәнизләрдән
Нечә илләрдир тез дөjурсан?
Үрәjини һеч бир үрәкистәjәнә вермирсән,
Һеч кимлә бирчә аj да баша вурмурсан?
Һамыны чыраг кими нәвазиш едирсән,
Сонра исә шам кими башыны вурурсан.
[Әввәлчә] не'мәт вә назла башларыны фәләjә учалдырсан,
Сонра исә һәгарәтлә jерә атырсан».

Шаһ деди: «Она көрә ки, һеч кәс
Мәнимлә мәһәббәтлә нәфәсләшмәjиб.
Һамысы өз ишләринин фикриндә олуб,
Габаға jахшы чыхсалар да [ахырда] пис олублар,
Үрәкләри раһатлыға алышан кими
Хидмәткарлыг зәһмәтини унудублар.
Һәр кәсин өз боjуна мүнасиб аддымы вар,
Нарын ун чөрәjи һәр гарынын хөрәjи деjил.
[Инсана] даш кими дәмирдән гарын лазымдыр
Ки, дәjирманы jемәкдән тәнкә кәлмәсин.

Арвад кишинин ачыгүзлү көрәндә
Һәм она, һәм дә өзүнә алчаг көзлә бахар.
Арвада әмин олма ки, арвад самандыр,
Jел ону һансы jола истәсә апара биләр.
Гадын гызыл көрәндә гызыл тәрәзиси кими
Бир арпаjа көрә арпа өнүндә баш әjәр.
Нар дәнәләрилә долу нар
Jетишәркән лә'л, jетишмәмиш исә дүрр олур.
Гадын үзүм вә ушаг кими күнаһсыздыр,
Хам икән сәр-сәбз (башы jашыл), jетишәркән үзү исә кал (хам) олур.
Кәнддә гадынлара куду деjәрләр,
[Чүнки] онларын jетишмәмиши (хамы) дәjмиш, jетишмиши исә кал (хам) олур.
Гадынын исмәти әрин чамалындадыр,
Кечә кими Аj тапарса аjүзлү олур.
Мән гуллугчуларымда
Jалныз өзләрини бәзәмәкдән башга бир шеj көрмәдим.
Сәндә исә өз гуллуғуна сәдагәт көрдүм,
Күндән-күнә ону даһа да артырдын.

Сәндән нақам олсам да, буна көрә
Сәнсиз бир көз гырпымы гәдәр дә раһат ола билмирәм».

Шаһ белә гәрибә инчә фикирләрдән (нүктәләрдән)
Бир нечәсини ишә салды, лакин һеч әсәр етмәди.
Шух көзлү өз бәһанәләриндән дөнмәди,
[Шаһын] оху һәдәфин көзүнә дүз дәjмәди.
Һәмишәки кими дилхорлуг jүкү алтында
О дашлыг jохуша ирәлиләjирди.
О суjун гаршысында сусузлуға
Сәбр еләjиб [дөзүрдү], заман исә тәләсирди.
Хошгәдәм сәнәмин евдән
Говладығы о гоча гары

Акаһ олду ки, шаһ сәбрә гатлашыр
Вә арзусуна [чатмагчын] jол тапа билмир.
Тәзә кәлмиш арвад ону ачиз едибдир,
Онун гүввәтли бәдәни тагәтдән дүшүб.
[Өз-өзүнә] деди: «Мәгамдыр бир чарә гылыб
Пәринин башына див оjуну кәтирим,
Күнәшин тахтына бир чахнашма салым,
Аjын галасыны елә хараб еләjим
Ки, бундан сонра һеч бир охчунун оху
Гарынын каманына дәjиб ону зәдәләмәсин.

Чадукәрликлә шаһы бир хәлвәтә чәкиб
Елә бир чаду еләди ки, [һәдәфә] дүз кәлсин.
О чаһан нурландыраны «мүкафатландырмаг» үчүн
О гоча гары шаһа әфсун охуду.
О деди: «Әкәр истәjирсән ки, о хам даjча
Сәнин jәһәрин алтында тез рам олсун,
Рам олмуш бир даjчаны ики-үч дәфә
Онун габағында jәһәрлә вә инчә-инчә тумарла.
Даjча рам меһтәрләр [атабаханлар]
Хам аты белә чиловлаjырлар».

Бу һиjлә шаһын хошуна кәлди,
[Билди] ки, кәрпичи бу гәлибдән дүз чыхачагдыр.
Бир шириндодаг шух вә рә'на [кәниз] алды,
О, әчаjиб бир һоггабазды.
Гул сатан она [jахшы] тә'лим вермишди,
О өзү дә анадан кәлмә тәпик атан деjилди.
О, шаһла чевикликлә дәмсазлығда

Һәр ојунда јүз мајаллаг ашырды.
Шаһ чәтинликлә она дөзүрдү.
Чарәсизликдән өз низәсини она вурурду.

Ојун вахты охуну буна санчырды,
Истәк вахты исә о бири [кәнизи] сығаллајырды.
Бунунла назланыр, онунла јатырды,
Онда өз чикәрини, бунунса көвһәрини деширди.
Онларын јатмағына һәсрәт чәкәрәк
Дешилмәмиш дүрр дешилмәјә рәғбәт көстәрди.
Шаһын ачыг вермәсиндән
Гысганчлыг тозу о ајын үзүнә отурмасына бахмајараг
О, өз бәндәлик вәзифәсиндән вә јолундан чыхмады,
Бирчә түк учу гәдәр дә олдуғундан дәјишмәди.

О фикирләшди ки, бу нә һијләдирсә,
Туфанын әсли гоча гарынын тәндириндәдир.
Сакитлији пешә едиб сәбр еләди,
[Лакин] ашигликдә сәбрин фајдасы јохдур.
Нәһајәт, бир кечә о һумајун үзлү
Фүрсәт тапыб мәһәббәтлә шаһла көрүшдү.
О деди: «Еј мәләк тәбиәтли хосров,
Мәмләкәтин динли вә әдаләтли һакими,
Сән дүз данышан вә дүз рә'јли олдуғунчүн
Дүзлүк јолундан чыхма, мәнә [дүзүнү де].

Һәрчәнд кам ачан һәр күнүн
Әввәли сүбһ, ахыры исә кечәдир,
Сәнин күндүзүнүн завалы олмасын,
Сәнин кечәләрин исә јалныз вүсал кечәси олсун.
Сән әввәл мәнә сүбһ кими шәрбәт верирдин,
Нә сәбәбә көрә [ахырда] кечә кими сиркә сачырсан.
Туталым, мәни јемәмиш мәндән дојдун.
Бәс нә үчүн мәни ширин (асланын) ағзына атдын?
Гүссәдән чанымы хилас етмәјим, дејән
Нәзәрим гаршысында әждаһа сахлајырсан.

Мәни өлдүрмәк иланын нә ишинә јарар?
Әкәр өлдүрүрсән, бары өз гылынчынла өлдүр.
Бу јола сәни ким салды,
Белә бир ојуну сәнә ким өјрәтди?
[Һеч бир шејдән] хәбәрим јохдур, мәни хәбәрдар ет.
Ки, учмајым, чүнки ганадым итиләшиб (гызышыб).
Танрыја вә сәнин чанына анд ичирәм

Ки, әкәр бу гыфылын бәндини ачсан
Өз көвһәр хәзинәмин гыфылыны габағында ачыб
Шаһын һәр истәјинә әмәл едәчәјәм».

Онун бәндиндә олан шаһ
Андынын мөһкәмлијини көрүб,
О меһрибан ајдан әһвалаты кизләтмәди,
Дејилмәли вә дејилмәмәли нә варса деди:
«Сәнә мәһәббәтим мәни аловлады,
Од вуруб мәни јандырды.
Сәбрдән (дөзмәкдән) дәрдим даһа да шиддәтләнди,
Бәдәнимдән табым узаглашды.
Нәһајәт һаман гары әлач тапды.
Гарылар тәк дәрдимә дәрман етди.

О, мәнә елә бир јаланчы мүзәввәр бујурду
Ки, ону јемәдән о мүзәввәр мәнә хејир еләди.
Гызышдырмаг үчүн сәнә од вурмаг (сәни јандырмаг)
Сәртлик олса да сәни јумшалтмаг үчүн иди.
Су оддан башга һеч шејлә гызмаз,
Дәмир оддан башга һеч шејлә јумшалмаз.
Јохса сәнин һаггындакы рә'јимә көрә
Сәнин дәрдин (ешгин) мәним үчүн ән јахшы дәрмандыр.
Сән мәним гәлбимә атәш салмышдын
Гары исә ортада түстү салан иди.

Сән шам кими мәнимлә дүзәлдин
Түстү саланын түстүсү арадан галхды.
Мәним Күнәшим һәмәл бүрчүндән шадланаркән,
Гары шахтасы јадыма дүшәрми?»
Гәлби охшајан бу дастанлардан бир нечәсини
О данышыр, назәнин [көзәл] исә назла гулаг асырды.
[Шаһы] белә көрән [хам] дајча хасијјәтли о түрк [көзәли],
Сүсән әтирли сәрвә јол ачды.
Бүлбүл гөнчәнин тәхтинә отурду,
Гөнчә ачылды, бүлбүл сәрхош олду.

Туту шәкәрлә долу сүфрә көрүб,
Милчәксиз шәкәр сәпмәјә башлады.
О, өз балығыны онун көлмәчәсинә салды.
Өз хурмасыны онун судүнүн ичинә салды.
О, әчәб ширинди, дадлыјды,
Өз ширнисиндән хурмаја әлавә етди.

Шаh о нахышын үстүндән пәји көтүрүб
Гызыл гыфыллы гәнд мүчрүсүнү ачды.
Гызыла лајиг бир хәзинә көрүб
2770 Ону гызыл зинәтләрлә саралтды.

Одур ки, шәнлик сарылыгдадыр,
Зә'фәран һалвасынын дады ондадыр.
Зә'фәранын сарылыгына нә бахырсан,
Сән зә'фәран јејәнин шадлыгына бах.
Шамын ишығы сары нигабдан парлајыр.
Мусанын өкүзү сарылыгына көрә гијмәтләнди.
Шәнлијин мајасы олан гызыл сарыдыр.
Сары кил бу сәбәбдән әзиздир».
Шаh бу дастаны ешидиб гуртарандан сонра,
2775 Ону гучаглајыб кам илә јатды.

БӘҺРАМЫН ДҮШӘНБӘ КҮНҮ ЈАШЫЛ КҮНБӘДДӘ ӘЈЛӘШМӘСИ ВӘ ҮЧҮНЧҮ ИГЛИМ ПАДШАҺЫ ГЫЗЫНЫН ӘФСАНӘ СӨЈЛӘМӘСИ

Елә ки, дүшәнбә күнү кәлди, шаh
Јашыл баш чадырыны аја учалтды.
О, јашыл чыраг кими парлады,
Мәләкләр бағытәк јашылы јашыла [гатды].
Јашыл күнбәддә мәскән салды,
Көнлүнү шадлыға, шәнлијә гошду.
Елә ки, Зүмрүдә бәнзәр бу сәбзәјә (јашыл күнбәдә)
Улдузлар бағы баһар јарпағы төкдү,
Јашылкејимли о ағыллы сәрвә
2780 Бујурду ки, дар [ағзыны] шәкәрлә ачсын.

О пәри намазыны әда ејләјиб
Сүлејмана сирр пәрдәсини ачды.
Деди: «Еј чаны илә чанымыз шад олан,
Бүтүн чанлар сәнин чанына гурбан олсун.
Сәнин сарајын сәадәт евидир,
Тач вә тахт дәркаһынын астанасы олсунлар.
Тачын башучалығы сәнин башындандыр,
Бахтын дајағы сәнин гапындандыр.

Көвһәрин (затын) мәмләкәт бојунбағысына тачдыр,
2785 Бүтүн аләм сәнин дәркаһына мөһтачдыр».

Уча тахта дуа етдикдән сонра
О, әгигдән гәнд чешмәсини белә ачды.

ӘФСАНӘ

О деди: «Румда бир иззәтли шәхс варды
Көзәл, хошгәлб мумлу бал кими иди.
Һүнәрдән адама нә лазымдырса
Һамысы онда вар иди, үстәлик јахшылыг да
Бу көзәллик вә камалла
О тәмиз әлагәјә мејл еләјәрди.
Халг она бөјүк һөрмәт бәсләјирди.
2790 Она пәһризкар Бишр дејирдиләр».

О, бир күн наз илә
Енишли, јохушу олмајан бир јолла кедирди.
Јолда она ешг түрктазлыг етди,
Фитнә онун ағлына әл атды.
Хам [ипәк] бүрүнчәкдә бир вүчуд көрдү
О, елә бил гара булутда кизләнмиш Ај иди.
Бишрдән фарагат о, јол кечирди,
Бирдән күләк ајын өртүјүнү гопарды.
Күләк фитнәјә јол көстәрән олду,
2795 Ај гара булутдан харичә чыхды.

Ону көрчәк Бишрин ајағы сүстләшди,
Бир зәрбә илә ох ону јерә тикди.
Гәмзәләрдән сәрхош бир сурәт көрдү,
Елә ки, јүз мин төвбәләр сындырмышды.
Бир хырман күл иди, амма сәрв гамәтли,
Бир үзүјүјулмуш иди, амма кәклик ганы илә,
Өз сеһркарлығы илә гәмзә јухусу
Минләрлә ашигин јухусуну кәсмишди.
Додаглары тәр күл ләчәји кими [иди]
2800 Елә күл ки, ләчәји шәкәрлә долу олсун.

Көзләри јатмыш нәркиз кими [иди],
Фитнә онун јухусунда кизләнмишди.
Гыврым зүлфүн алтында сурәтинин әкси
Гартал ганады алтына [дүшән] һәвасил кими.
Бир халы варды ки, зүлфүндән артыг әнбәрсачанды
Бир көзләри варды ки, халындан артыг гара иди.
Белә көз алдадан зүлф вә халын гаршысында
Һеч бир үрәјин сәбрә тагәти ола билмәзди.
Чимдикләнмиш ушаг кими [бирдән]
Бишр өзү дә билмәдән фәрјад гопарды.

Јолда тәкчә салланыб кедән ај о сәсдән
Өртүјүн бәндини үзүнә чәкди.
О, тәләсик ирәлијә аддымламаға башлады,
Бир һалда ки, о бојда ганы өз бојнуна көтүрмүшдү.
Бишр көзүнү јухудан ачанда
Көрдү ки, ев талан олуб, оғру да кедиб.
О, өз-өзүнә деди: «Әкәр онун далынча кетсәм јахшы олмаз,
Әкәр [дајаныб] сәбр етсәм, сәбр һардады.
[Лакин] јенә дә ишин чарәси сәбр етмәкдир,
Бундан галаны исә рүсвајчылыгдыр.

Шәһвәт мәни јолдан чыхарса да
Ахыр мән кишијәм, гәмдән өлмәрәм ки,
Шәһвәти тәрк етмәк динин әламәтидир,
Пәһризкарлығын шәрти [елә] будур.
Јахшысы будур мәһмилими бу мәһәлләдән чыхарыб
Бејт-үл-мүгәддәсә тәрәф үз гојум.
Гој хејри вә шәри билән Танры
Бу иши мәним үчүн асанлашдырсын»
Орадан кедиб јола тәдарүк көрдү,
Мүгәддәс [јерин] зијарәтинә чапды.

[О пак јерә чатаркән,
Танры она о бәндин ачарыны верди.
О јалварды-јахарды, үзрләр истәди,
Өз арзусундан ваз кечди (әл чәкди)]
Горхудан өз Танрысы һүзурунда ағлајыб
Өзүнү онун һөкмүнә тәслим етди
Ки, ону дивдән елә горусун
Ки, фитнә она јол тапа билмәсин.
О торпаға чохлу сәчдә етдикдән сонра
О, пак мә'бәддән кери гајытды.

О јолда онун бир һәмсүфрәси варды,
[Заһирән] хејирхаһ, тәбиәтән бәдхаһ иди.
Һәр бир нүктәјә, гәрибә ирадлар тутарды,
Бир сөздән мин нөгсан тапарды.
Бишр она һәр јахшы-јаманы данышарды,
О исә һәр нүктәдән өтрү өзүндән чыхарды:
«Бу белә олмалыдыр, о, елә олмалыдыр,
Һеч кәс кәрәк ағзыны бошбоғазлыға ачмасын»
Бишр исә дејинкән өнүндә сусурду,
Елә бил она унутма ҹәрманы вермишдиләр.

[Бир дәфә] о сорушду: «Адын нәдир, де билим
Ки, бундан сонра сәни өз адынла чағырым»
О чаваб верәрәк деди: «Бу јолчунун ады
Бишрдир, сәнин өзүнүн адын нәдир?»
Деди: «Бишрсән, бәшәрин рүсвајчылығысан,
Мән исә Мәлиха, аләмдәкиләрин имамыјам.
Көјдә, јердә нә варса
Адам оғлунун ағлында, идракында нә варса
Һамысыны өз ағлымла тамам билирәм,
Һалалдан, һарамдан акаһам.

Мән тәклијимдә он ики нәфәрдән јахшыјам,
Он ики фәнни өзүмдә бир фәнн кими чәмләшдирмишәм.
Дағ, дәниз, сәһра, мешә вә чајлар—
Мави чәрхин алтында нә варса
Һамысынын әслини дүрүст танымышам,
[Билирәм] бу, нәдән вүчуда кәлиб, о, нәдән төрәјиб.
Һәм фәләкдән, һәм онда оланлардан,
Әлим ораја чатмаса да акаһам.
Һансы сәмти тәһлүкә һәдәләјәрсә
Бирчә ити нәзәримлә ону мән дәрк едирәм.

Әкәр бир шаһлыг завала уғраса,
Мән әлли ил ондан әввәл хәбәрдар олурам.
Әкәр дән (тахыл) гәһәтлијә уғраса,
Мән бир ил әввәл ондан хәбәр верәрәм.
Нәбзи, күпә [гојмағы] елә билирәм
Ки, гыздырма афәтини бәдәндән [бир анда] чыхарырам.
Әкәр налы сеһрлә ода салсам,
Кәһрүба чөвһәриндән лә'л дүзәлдәрәм.
Даш мәним иксиримлә чөвһәрә чеврилир,
Торпаг мәним әлимдә гызыла чеврилир.

Ағзымдан бир сеһрли јел үфүрсәм
Золаглы чатыны золаглы илана чевирәрәм.
Танры јаратдығы һәр даш-гаш мә'дәни
Хәзинәсинин тилсимини ачан мәнәм.
Көј вә Јер һаггында нә сорушсалар,
Һәм ондан хәбәр верәрәм, һәм дә бундан,
Һеч бир елмин абаданлығында
Мәндән мүдрик вә биликли устад (мүәллим) јохдур»
О, бу сајаг, ловға [сөзләрдән] чох сајды,
Бишр о һәдсиз бошбоғазлығдан һејрәтә кәлмишди.

[Бу вахт] дағдан бир гара булуд галхды,
Мәлиха о булуда бахараг
Деди: «Нә үчүн булудун бири гыр кими гара олур,
О бири булуд исә сүд кими ағ олур?»
Бишр сөјләди: «Өзүн ки, билирсән,
Аллаһын һөкмү илә белә ишләр чох олар».
[Мәлиха] деди: «Бундан кеч, бу бәһанәдир,
Ох кәрәк өз нишанәсинә тушлансын.
Гара булуд—јанмыш бир түстүдүр,
Бу фикирлә ағыл мүттәфигдир.

Сүдә бәнзәр дүрр рәнкли булудун исә
Мәзачында хам рүтубәт вар.»
Бу заман кизлин (хәфиф) бир јел галхды,
Көр јенә о фүзул (бошбоғаз) нә деди.
Деди: «Де көрүм, бу әсән јел нәдир?
Өкүз вә ешшәк кими мә'насыз јашамаг олмаз.
Бишр чаваб верди: «Бу да «Аллаһын бујруғу илә олан шејдир
Онун һөкмү олмадан һеч шеј дүзәлмәз».
О деди: «Һикмәтин чиловуну өз әлинә ал,
Нә гәдәр гарылар сөз-сөһбәтини тәкрар едәчәксән?

Һәгигәтдә јелин әсли һавадыр
Ки, ону јерин бухары һәрәкәтә кәтирир».
Бу һалда уча бир дағ көрүб деди: «Бу дағ
Нечин о бириләрдән әзәмәтлидир?»
Бишр деди: «Бу Аллаһын ишидир
Ки, бири һүндүр, бири исә алчаг олубдур».
О деди: «Јенә мәни дәлилдән [кәнара] атдын,
Нә гәдәр [Аллаһын] гәләминә нахыш бағлајачагсан?
Булуд дәһшәтли сел кәтирәркән,
Сел о дағы јујуб дәрәјә төкүр.

Башы көјләрә милләнмиш дағ исә
Селин јолундан узагда галыр».
Бишр онун үстүнә һүшла гышгырыб
Деди: «Сән јараданын һөкмү илә һөчәтләшмә.
Мән ишләрин сирриндән хәбәрсиз дејиләм,
Бүтүн елмләрдә сәндән үстүнәм.
Лакин [хилгәтин] сәбәбини өзбашына демәк олмаз,
Јолу өз фикринлә сүпүрмәк јарамаз.
Биз ки, пәрдәјә јол танымырыг,
Пәрдәнин харичиндәки нахышлары охујуруг».

Гәләт [фикир] далынча чапмаг мүчтәһидлик дејил,
Гәләт охујанлара е'тибар олмаз.
Горхурам бу пәрдәни атан заман,
Гәләт охујанларын башына гәләт ојуну ачсынлар.
Јахшысы будур ки, уча будаглы бу ағача
Һеч кәс әлиузунлуг етмәсин.
Бу әфсуну Бишр она охујандан сонра
Фүзуллуг јенә дә о дивдән әл чәкмәди.
Бир нечә күн онлар биркә кетдиләр,
Лакин о, өз фүзуллуғуну бир түкчә дә азалтмады.

Сусуз вә гызмар бир сәһрада
Јухусузлугдан онларын бејини гајнајырды.
Онлар фәрјадла, фәғанла јүјүрүрдүләр.
Нәһајәт, о гајнар јердән кәлиб
Мөһтәшәм, уча будаглы
Јашыл, пакизә, һүндүр вә кениш бир ағачын [јанына] чатдылар
Онун алты јашыл ипәк кими јашыллыг иди,
Көз ораја баханда фәрәһләнирди.
Орада сахсы бир күп басдырылмышды,
О, доғрудан да, хош вә саф су илә долу иди.

Рејһан кими тәзә-тәр зүлал сују
Күпүн ичиндә көрән кими, о фүзул
Бишрә деди: «Еј нәчиб јолдаш,
Јенә дә сорушурам де [көрүм] нә сәбәбә көрә
Бу ағзы ачыг сахсы күп
Додағына гәдәр јерин ичиндә кизләнмишдир?
Де көрүм бу күпүн сују һарадандыр?
Онун әтрафы ки, дағ әтәји дејил, сәһрадыр».

Бишр деди: «Јегин ки, бир нәфәр еһсан үчүн
Дүзәлдибдир. Белә шејләри чохлары едиб.

Сәдәмә тохунаркән ики јерә парчаланмасын дејә
Еһтијатдан өтрү ону јерә басдырыблар».
О деди: «Нә гәдәр ки, сән бу тәһәр чаваб верәчәксән
Бүтүн дедикләрин вә дејәчәкләрин гәләт олачаг.
Бәли дә, бәли, кимсә башга кимсә хатиринә
Һәр ан өз чијниндә бура су дашыјыр.
Хүсусилә елә бир вадидә ки, бүркүдән, истидән,
Онун јүз фәрсәнк һәндәвәриндә су тапылмаз.
Бура овчуларын јурдудур,
Шикарчылар вә шикар вуранларын јеридир.

Су илә долдурдуглары бу күпү
Шикар тутмаг үчүн тәлә дүзәлдибләр
Ки, дағ гочу, марал, аһу вә кур
Бијабанда шор јем јејиб
Сусузлашанда вә су ичмәк истәјәндә
Бу ноһура (сувата) тәләссинләр.
Овчу исә јолу кәсәрәк
Каманла пусгуда отурур.
О, һејваны су ичән заман вуруб
О јаралы овдан кабаб биширир.

Дүјүнләри, бах, белә ач
Ки, ешидән сәнә әһсән десин».
Бишр деди: «Еј чаһанын сиррини ачан,
Һәр кәсин кизлин бир әгидәси вар.
Бизим сәнинлә кизлиндә сахладығымыз
Әгидәјә мүнасиб башгалары һагда фикирләширик.
Мән сәнә бајаг дедим ки, пис фикирләшмә,
Пис фикирләшмәк ахырда links кәтирәр».
О сујун јанында сүфрә ачыб
Чөрәк једиләр, су да ичдиләр.

Һәгигәтән, сусузлара о су хош кәлди;
Ајдын, ләззәтли (хошкәвар), сојуг вә саф [су иди].
Мәлиха ити сәслә Бишрә гышгырды:
«Дур бир аз о јанда отур
Ки, мән бу ләззәтли суја кириб
Бәдәними јујуб, тоздан тәмизләјим.
Бәдәни тагәтдән салан шор тәрдән

Башдан ајаға гәдәр чиркин ичиндәјәм.
Бәдән чиркини бәдәнимдән јујуб
Пак вә пакизә јола дүзәлим.

Сонра исә бу күпү дашла парчалајыб
Һејванлары хәтәрдән гуртарым».
Бишр деди: «Еј салим үрәк, дур,
Белә бир күпү кәл буландырма.
Үрәк севинчијлә бу судан ичиб
Бәдән чиркини нечин ора төкүрсән?
Һеч кәс ичиб ләззәт алдығы суја
Түпүрчәјини атмаз.
Күзкүјә сиркә сүртмәк олмаз,
Саф [шәрабы] чөкүнтү илә буландырмаг олмаз.

Гој башга бир сусуз да табдан дүшәндә
Онун ширин сујундан нуш етсин».
Пис фикир киши онун сөзүнә гулаг асмады,
Өз мурдар човһәрини ашкара чыхартды.
Палтарларыны чыхарыб һамысыны бир јерә јығды,
Өзүнү јығышдырыб күпә тулланды.
Ичәри дүшәркән [көрдү ки,] бу күп дејил, бир гују имиш,
Гујунун дибинә гәдәр узун јол вармыш.
Зирәклик әчәллә бачара билмәди.
Хејли чан атды, хилас ола билмәди.

Су удмагдан бәдәни табдан дүшдү,
Ахырда суја батыб гәрг олду.
Бишр исә о бири тәрәфдә отуруб, үрәјини овушдурурду,
Сујун [чиркләнмәсиндән] өтрү көзләри су илә долмушду
О дејирди: «Јенә бу хам һарамзада
Өз саламыны мәнимчин һарам еләди,
Горхурам ки, нүмунәви [пис] хасијјәтлә бу чиркин
[Белә] зүлал сују буландырсын,
Өз чиркилә сујун рәнкини хараб еләсин,
Сонра да дашла күпү сындырсын.

Белә пис нијјәт писләрдән чыхар,
Паклардан вә ағыллылардан чыхмаз.
Һеч кимин белә јолдашы олмасын,
Белә бу алчаг каш ки, батајды».
Бу сөзләрлә о, нәфәсини дәрәркән
Хејли кечди, киши исә кәлиб чыхмады.
О, јолдашыны ахтармаг үчүн күпүн јанына кәлди,

Онун хәбәри јох иди ки, хачә гәрг олуб,
Башыны күпүн башына гојмушду.
Чаны чыхмыш боғулмуш бир [бәдән] көрдү ки,

Һејрәтә далды ки, бу нә ола биләр?
О ағачын будағындан бир чубуг гырыб—
Тәхминән бир низә бојда [парчаны]
Әлилә, дырнағы илә тәмизләјиб
Дәрја [дәринлији] өлчәнләр кими
О күпә салды ки, [дәринлијини] өлчсүн.
Күпү бурах, көрдү ки, о дәрин бир гују имиш,
Үстү кәрпичлә [тикилиб] мәһарәтлә јухары учалдылыб.
Онун ағзына исә күпүн ағзыны гојмушлар
Ки, һејванлар ораја дүшмәсинләр.

[Суда ондан бир әсәр көрмәди,
Һејран галыб әл-ајаға дүшдү.
Хош тәбиәтли Бишр үзкүчү иди,
Танры она дост вә јавәр иди.
Чох чәһд еләди, чалышды,
Нәһајәт, ондан бир нишан тапды]
О гәрг олмушу тәләсик чәкиб чыхарды,
Су гујусундан чыхарыб торпаг гујуја [апарды].
Үстүнү даш вә торпагла өртәндән сонра
Дилхор һалда онун баш тәрәфиндә отурду.

Деди: «Сәнин о зирәклијин, ағлын һаны?
О дүјүн ачан санчағын (бајрағын) һаны?
Һәр шејә чарә тапмаг иддиан.
Јыртычы, див, инсан вә пәриләрә [үстүн кәлмәк]
мүддәан һаны?
Сән ки, дејирдин једди (гат) уча көјләрдәки
Сирләрин башыны кәмәндә кәтирәрсән,
Он ики фәни иддиасы һара кетди?
[Һаны] о кишилијин, еј нә арвад, нә киши
Ловғаланырдын ки, өз ити дүшүнчәләринлә
Кәләчәкдәки ишләрдән хәбәрдарсан.

Бәс габағындакы ағзы ачыг бир гујуну
Өз узагкөрәнлијинлә нијә көрмәдин?
О ки, галды белә бир су (күп) һаггында
Чүрбәчүр баблардан фәсилләр ачмағымыза,
Фәсилләр бир-биринин далынча садаланса да,
Ишин әсли һәгигәтини дејә билмәдик.
О күпүн сујуна һәр нә атдыгса,

[Ахырда] өз күпүмүзә од вурдуг.
О кархананын иши башга чүр имиш,
Сәнин вә мәним һесабымыздан кәнар имиш.

Фәләк ипи дүјүнләјәндән бәри
Ипин учуну һеч ким тапа билмәјиб.
Бу һагда биз һәр нә данышдыгса
Һәр икимиз гәләт фикир сөјләмишик.
Сән о [күпә] гәрг олдун, мән исә хилас олдум,
Чүнки, сән нашүкүр, мән исә шүкүр едәнәм.
Сән дејирдин ки, о (күп), һејванлар үчүн (гурулмуш)
тордур,
[Ахырда] һејван кими тора дүшүб [ачиз галдын].
Мән исә о [су] һаггында јахшы фикирдә олдуғум үчүн
Мәним јахшылығым јахшылыгла битди вә
чаным хилас олду».

О, бу сөзләри дејиб јердән дурду
[Вә] сағда, солда онун палтарыны ахтармаға башлады.
Кедиб онун палтарларыны бир-бир јығды—
Мисир гумашындан [тикилмиш] либасыны, ипәк әммамәсини.
О, палтар боғчасыны ачан заман
Ичиндән јерә бир кисә дүшдү.
Ичиндә мин дәнә мисир сиккәли гызылы варды,
Кечмишдә ишләнмиш көһнә сиккәләрдән.
Мөһрүнү она гојуб, мәһәббәтини ондан кәтүрдү,
Сонра еләчә дә бағлы һалда гојуб галды.

О деди: «[инсанлыг] шәрти будур ки, онун палтарыны,
Гызыл, зинәт вә әммамәсини
Тамамилә бир јерә јығыб сахлајым
Вә аиләсиндән бир нәфәрә верим.
Сорушуб өјрәнәрәм ки, еви һардадыр
Вә аиләсиндән бир нәфәрә тәһвил верәрәм.
Мәндән онун өзүнә көмәк дәјмәдисә дә,
Онун әманәтинә хәјанәт етмәрәм.
Онун еләдикләриндән мән дә еләсәм,
Онун једикләриндән мән дә јејәрәм»,

Беләликлә о боғчаны бағлады,
Бағлајыб гуртарандан сонра әлинә кәтүрдү.
О, јола дүзәлди вә јолу гәт еләди.
Чөлүн дүзүндән шәһәрә тәрәф јөнәлди.
[Бу минвалла кедиб шәһәрә чатыб,

Өз гоһум-әғрәбасы илә көрүшдү].
Бир-ики күн шәһәрдә раһатланыб,
Јејиб-јатыб раһатланандан сонра
О әммамәни һәр кәсә көстәрирди
Ки, онун саһиби ким ола биләр.

Бир мө'тәбәр киши әммамәни танызыб
Деди: «Бир аз јол кетмәлисән;
Филан күчәдә филан рәгәмли ев—
Уча вә шаһанә бир гәсрдир,
О гапыны дөј ки, о онун гапысыдыр,
Шүбһә еләмә, чүнки, ев онун евидир».
Бишр палтар, әммамә вә гызылла биркә
Хәбәр тутдуғу евә тәрәф јолланды.
Гапыны дөјәркән бир шәкәр додаглы дилбәр кәлиб
О јүксәк ејванлы [гәсрин] гапысыны ачды.

Деди: «Нә ишин, еһтијачын варса де
Ки, арзуна мүнасиб она әнчам верим».
Бишр деди: «Мәндә бир әманәт вар,
Евин ханымы һаны ки, буну она верәм.
Әкәр евә кирмәјә ичазә олса,
Дахил олуб дүзкүн сөз сөјләјәрәм
Ки, о асиман мәдәнијјәтли Мәлиха
Зәманәдән нә һијлә, нә кәләк көрдү».
Арвад ону ешикдән сарајын ичинә апарды,
Бусатын кәнарында она јер верди,

О, үзүнү өртүк алтында кизләдәрәк
Деди: «Нә һагг сөзүн варса, сөјлә».
Бишр тамам әһвалаты
О күмүшбәдәнли ајүзлүјә данышды—
Онунла нечә һәмсөһбәт олдуғуну,
Онун һүнәрләри һаггында ешитдији сөзләрини,
Онун пис сәрхошлар кими өзүндән чыхмағыны,
Һәр һүнәрдән дәм вурмағыны,
Һәр шеј һаггында бәдкүман олмағыны,
Јахшыны пислә алудә етмәјини,

Башгалары үчүн гују газмағыны
Вә өзүнү гујуја атмағыны,
Дәрја кими далғаланмағыны,
Ахырда исә ағзына су долуб [боғулмағыны].

Елә ки, көрдүкләринин һамысыны
Вә о вәфасыздан ешитдикләринин һамысыны данышды,
[Ахырда] деди: «О гәрг олду, башын һәмишә сағ олсун,
Онун јери торпаг олду, сәнин јерин ев олсун.
Онун лешини су тәр-тәмиз јумушду,
Мән дә ону торпаг хәзинәханасына тапшырдым.

Онун нә аваданлығы вардыса [јығыб] бағладым,
Будур, бу әлимдә кәтирдијимдир».
Палтары, гызылы дәрһал онун габағына гојуб,
Өз дүзкүнлүјүнү ајдынлашдырды.
Арвад ағыллы вә ишбилән арвад иди,
О, һәмин вараглары һәрфбәһәрф [көјдә] охуду.
Бир саат о сөһбәтдән пәришан олду.
Көзүндән су төкүб судан кечди
[Сонра] о чаваб верди: Еј һүмајунрә'ј,
Танры бәндәләриндән хејирхаһ киши,

Афәрин олсун сәнин һалалзадәлијинә,
Нәчиблијинә вә үзүачыглығына;
Сәнин кимсәсиз, [танымадығын] адама етдијин
Belә бир кишилији ким едәрди?
Јахшы кишилик о дејил ки, киши
Арыдан бал оғурлаја билсин.
Кишилик одур ки, динар ону алдадыб
Ишинә рәхнә салмасын.
Мәлиха кетди вә бәдәнини торпаға тапшырды,
Чаныны она лајиг олан јерә апарды.

Дедин ки, о, пислији хошлајан иди,
Дүз дедин, [дедијиндән] јүз гат да о јана иди.
Онун бүтүн ишләри зүлмкарлыг иди,
Вәфасызлыг, мәрдүмазарлыг иди.
Арвада, кишијә чох чәфа еләрди,
Елә [адама] белә дә [өлүм] лајигдир.
Өз әгидә [чәһәтиндән] тәбиәти кинли бир чүһуд иди,
Сеһир иланы иди, конешт әждаһасы.
Нечә илләр иди ки, мән ондан әзаб чәкирдим,
Писликдән башга ондан [тәрәмиздә] бир шеј өлчмәмишәм.

Мән онун јумшаг балышы үстә јатырдым,
О, исә мәнә [һәмишә] јалан сатырды.
Мән булуд кими она [гаршы] әсән јелә сипәр олурдум,
О исә шимшәк кими мәнә гылынч чәкирди.
Танры ону башымдан дәф' еләдији үчүн

2760—12

Мөһнәт говғасы гапымдан кетди.
Јахшы да, пис дә олса, өз үзүнү кизләтди,
Өләнин далынча пис данышмазлар.
Онун ајағы ортадан чыхды,
Инди исә бизим әлагәмиз (пејвәндимиз) башга чүр олду.

Сән мәним ишимә јарајан киши олдуғун үчүн
Мәнә евләнмәк истәсән ихтијар сәниндир.
Мал-дөвләт вар, исмәт, чамал да,
Бундан јахшы һалал чүт тапмаг олармы?
Танры бујуран кими кәбин кәсдириб
Бизим ишимизә тезчә әнчам гыл.
Мән сәни әр кими бәјәндим,
Чүнки сәнин чөвмәрдлијини (кишилијини) көрдүм.
Әкәр сәнин дә мәнә мејлин варса,
Сәнә пәрәстарлыг вәзифәсини өһдәмә көтүрәрәм.

Мән сөзләрими дедим, һал-гәзијјә беләдир,
Чохлу малым вар, чамалымса будур».
Бу вахт о, өртүјү өз ај (үзүндән) көтүрдү,
Гуру мөһрү тәзә-тәр әгигин үстүндән көтүрдү.
Бишр онун көзәллијини вә чамалыны көрүб,
Көзләринин, фитнәси вә халынын сеһринә бахыб [көрдү]
Ки, һаман пәриүзлүдүр ки, әввәл бир күн [күчәдә]
Ону елә чаһан ишыгландыран [көзәлликдә] көрмүшдү.
О бир нә'рә чәкиб һушдан кетди,
Гулағы һалгалы (сырғалы) јара о, гулағы һалгалы олду.

Шириндодаг ону белә көрчәк тәләсик
Үзүнә хош әтир вуруб ону һуша кәтирди.
Һушдан кетмиш һуша кәләркән
Утандығындан башыны ашағы салды.
Деди: «Пәринин ешгиндән биһуш олсам да
Мәни диванә зәнн етмә.
[Адәтән] див көрән өзүндән кедәр,
Мән исә, еј пәризадә, пәри көрмүшәм.
Бу көрдүјүн, бу күнки мәһәббәт дејил,
Бу јанғы мәндә лап чохдандыр.

Филан күн филан дар јолда
Күләк өртүјүнү әлиндән гопаранда
Мән сәни көрүб әлдән кетдим,
Вәслин шәрабыны ичмәмиш мәст олдум.

Сәнин кизлин гәминдән мән јандым,
Сәнә олан мәһәббәтимдән лап чаным үзүлдү.
Бир ан јадымдан чыхмасан да,
Һеч кимә өз сирримин ачмадым.
Елә ки, сәбрим әлдән дүшүб [түкәнди],
Гачыб танрынын [пәнаһына] кетдим.

Танрым өз фәзиләт вә мәрһәмәтилә
Мәнә лазым оланы габағыма чыхарды.
Кејфинин гулу оланлар кими
Һеч кәсин малына вә [арвадынын] чамалына тамаһ етмәдијим үчүн,
Игбалым мәнә чамал да, мал да верди,
(һәм дә) һарамдан јох, будур һалалы верди.
Елә ки, гадын онун мәһәббәтиндән акаһ олду,
Она олан рәғбәти бирә он артды.
Бишр о һурибәдәнин нәвазишини көрүб
Кетди вә өз ишинә әнчам гылды.

Кәбин кәсдириб она әр олду,
[Бөјүк] не'мәт тапыб, не'мәт үчүн [Аллаһа] шүкр еләди.
О пәричөһрәдән үрәк камы алырды,
Өзүнә бәд нәзәрдән әфсун охујурду.
Бир шаһы бир чүһуддан хилас етди.
Бир шаһы (Ајы) хүсүфдан узаг етди,
Онун ипәјиндән сары ғијары јуду,
Шәнбәлид јериндә сүсән күлү битди.
Ону чәннәт әһлиндән узаг көрмәјиб
Һуриләр кими она јашыл палтар тикдирди.

Јашыл кејим сары либасдан јахшыдыр,
Сәрвә [јалныз] јашыллыг јарашар.
Јашыл рәнк екинә рөвнәг верир,
Јашыллыг мәләкләрин бәзәјидир.
Чан һәр шејдән чох јашыллыға мејл едир,
Көз дә јашыллыгла ишыгланыр.
Битки дә јашыллыға чан атыр,
Бүтүн сәр-сәбзлик бу рәнкдәдир.
Мәчлис бәзәјән ај нағылы дејиб гуртарандан сонра
Шаһ она өз гучағында јер верди.

БӘҺРАМЫН СЕШӘНБӘ КҮНҮ ГЫРМЫЗЫ КҮНБӘДДӘ ӘЈЛӘШМӘСИ ВӘ ДӨРДҮНЧҮ ИГЛИМ ПАДШАҺЫ ГЫЗЫНЫН ӘФСАНӘ СӨЈЛӘМӘСИ

Деј ајынын күнләринин бир күнү
Ки, тир ајы кечәси кими гысајды,
Һәфтәнин башга күнләриндән о, јахшы иди,
Чүнки о күн һәфтәнин көбәји сешәнбә иди,
Бәһрам күнү, рәнки дә бәһрамы иди,
Шаһ онларын һәр икиси илә адаш иди.
Гырмызы гырмызы үстүндән зинәт вериб,
[Шаһ] сәһәр тездән гырмызы күнбәдә тәрәф јолланды.
Гырмызы јанаглы Сәглаб ханымы
Атәш рәнкли, су кими ләтиф

[Онун габағына јүјүрүб, хидмәт еләди,
[Донунун] голу илә онун үстүнүн тозуну силди].
Она гуллуг етмәк үчүн белини бағлады,
Күнәшә пәрәстиш едән Ај [чох] хоша кәләр.
Кечә өз мунчуғуну учалдараг
Күнәш тағынын ипәк [дувағыны] јыртды.
Каһ о бал гатылмыш ал алмадан
Шәнлик кәтирән бир әфсанә истәди.
Назәнин онун диләјиндән бојун гачырмады,
Онун ајағына әгигдән дүрр сачды:

«Еј [шаһ], фәләк сәнин дәркаһынын астанасыдыр,
Күнәшин даирәси сәнин чадырын [үстүндәки] Ајдыр.
Дешилә билән һәр дүррдән сән үстүнсән.
Дејилә билән һәр сөздән сән јахшысан.
Һеч кәс сәнин тозуна чата билмәз.
Сәни көрмәк истәмәјән кор олсун!
Белә бир хејир-дуаны битирдикдән сонра
Мә'дән лә'лини лә'л мәдәнинә тапшырды.

ӘФСАНӘ

О деди:«Рус вилајәтиндән бириндә
Лө'бәт [кукла] кими көзәл бир шәһәрварды.

Орада имарәт гуран бир падшаһын
Назла бәсләнмиш бир гызы варды
Гәмзәсијлә чаду бағлајан, бир көнүл алдаданды,
Гамәти сәрв кими уча бир күлүзлү иди.
Үзү көзәлликдә ајдан артыг үрәк чәзб едәнди,
Додаглары ширинликдә шәкәрдән хош иди.
Мүштәринин үрәјини апармыш бир Зөһрә иди,
Шәкәр дә, шам да онун габағында өлүрдүләр.
Онун шәкәринин [ағзынын] дарлығындан шәкәр түнкүнүн
Үрәји онун кәмәринин һалгасындан да дар олмушду.

Мүшк онун зүлфүнүн [һәсәндиндән] өз чијәрини јејирди,
Күл онун рејһан бағынын јанында бир тикан иди.
Бағда сәрв кими гәдди уча иди,
Чыраг вә шам кими үзү парлајырды.
Тәзә (чаван) сифәти баһар [чичәјиндән] дә тәзә иди,
Онун хош рәнки нахышларын [рәнкиндән] дә көзәл иди.
Онун көзләринин хумарындан нәркис јухулу иди,
Нәсрин күлү назы ондан пулла алмышды.
Күлаб онун пәрәстишкарлары јолунун торпағы иди,
Күл онун әлалтыларынын кәмәрбағламыш [гулу иди].

Көзәллик дә шәкәр күлүшүндән башга
Онун һүнәрмәндликдән дә бәзәји варды.
Һәр саһәдән елм өјрәнмишди,
Һәр фәнндән бир вараг јазмышды.
Чаһанын [бүтүн] сеһр китабларыны охумушду,
Чадукәрлији вә сиррли шејләри [өјрәнмишди].
Зүлфүн нигабыны (өртүјүнү) үзүнә чәкиб
Әр гәбул етмәкдән бојун гачырмышды.
Өз дөврүндә тәк (јеканә) олан [көзәл],

Чүт олмаға (әрә кетмәјә) нечә разы олар?
Бүтүн дүнјаја сәс јајылды

Ки, бећишт бағындан бир һури кәлибдир.
О, Ај вә Күнәшин доғма баласыдыр,
[Санки] Зөһрә она Үтарид сүдү верибдир.
Һәр кәсин она рәғбәти (мејли) гызышды,
Һәр тәрәфдән она елчиләр кәлди.
Бири зорлә, бири исә зорла чалышырды,
[Гыз] исә зәрини зорла кизләдирди.
Адлы-санлы елчиләрин әлиндән
3070 Вә о сәнәмин разылыг вермәмәсиндән, атасы

Ачиз олду, [билмирди] нә чарә гылсын,
Јүз һәрифлә нечә нәрд ојнасын.
Хәлвәтә кирмиш о көзәл гыз
Истәјәнләрин әлини узун көрүб,
О дијарда ахтарыб бир һүндүр дағ тапды—
[О дағ] Көј даирәси кими хәта-бәладан узаг [иди].
[Фәрман] верди, онун башында бир мөһтәшәм гала
тикдиләр,

Елә бил дағын башында јени бир дағ битди (көјәрди)
О, үзләр истәјиб атасындан хаһиш етди
3075 Ки, јола дүшмәк үчүн тәдарүк дүзәлтсинләр.

Меһрибан ата онун узаг дүшмәјиндән
Инчисә дә [һазырлыг үчүн] кәстәриш верди
Ки, о балы евдән узаглашдырсын [вә]
Гапыдан, бағчадан бир дә ары кәлмәсин.
Бундан әлавә, әкәр хәзинә галада кизләнәрсә
Кешикчи оғрудан әзијјәт чәкмәз.
О гала кәлини наз илә
Өз гала ишинә әнчам чәкди.
Елә ки, о мөһкәм гала һазыр олду,
3080 Кедиб хәзинә кими галада әјләшди.

Онун хәзинәсинин јери мөһкәмләнәндән сонра
Онун ләгәби «Гала ханымы» олду.
Хәзинә оғрусу онун һасары өнүндә ачиз галды,
Чүнки о, Рујиндез кими бир дәмир галајды.
О, галада Сәглаб хатыны кими [јашајырды]
Һеч бир гала ханымы елә [јашајышы] јухуда да
көрмәмишди.

О, ораја кәләнләрин јолуну кәсди,
Кам алмаг истәјәнләрин ағзыны тикди.

Бүтүн ишләрдә о һүнәрпешә
3085 Мүдрик вә инчә дүшүнчәлиди.

Чәрх улдузларынын мәзачыны билирди,
Тәбиәтләри бир-бири илә мүгајисә едәрди,
Бүтүн үнсүрләрә зәфәр чалмышды,
Руһани сирләри әлә кәтирмишди.
[Билирди ки,] һәр јаш вә гурудан нә дүзәлтмәк олар,
Су нечә истиләшир, атәш нечин сојујур.
Адамлары адам елә́јән нәдир,
Улдузлар чәмијјәтә нә верирләр.
Маариф ишинә јарајан нәдир,
3090 О, (маариф) бәшәријјәти нечә зиннәтләндирир.

Буларын һамысыны өз зеһинә (һафизәсинә)
О, сурәтчә гадын, мәзмунча киши иди.
О һасарда о, сәбрлә гәрар тутуб
Үрәјини (әлагәсини) инсанлардан бирјоллуг кәсди.
О, һаман уча галанын јолунда
Зирәкликлә бир нечә тилсим гурду.
Һәр тилсимин кәвдәси дәмир вә дашдан иди,
Онларын һәр биринин чајнағында бир гылынч варды.
О горхулу кечидә ким кетсә иди,
3095 Гылынчларын зәрбәсијлә ики јерә парчаланырды.

Галанын кешикчисиндән башга
О јола ким кедирди, ачиз галырды.
[Гызын] ишинә мәһрәм олан о кешикчи дә
Аддымларыны сајмасајды о јолдан кечә билмәзди.
Әкәр јүз аддымын бириндә о чашсајды,
Башы бәдәниндән јерә дүшәрди,
О тилсимләрдән она гылынч дәјәрди
Вә өмрүнүн ајы булудларда кизләнәрди.
Көјә учалан о һасарын гапысы
3100 Көјүн гапысы кими кизлин иди.

Әкәр бир мүһәндис бир ај да јүјүрсә иди
(чалышсајды),
Фәләк кими онун гапысына јол тапа билмәзди.
Галада әјләшән о парипејкәр
Чин е'малатханасынын нәггашы иди.
Гәләми нахышла бирләшәркән
Суја сәдәф кими дүјүн салырды.
Гәләмин гарасындан һури телләри кими

Көлкәнин нахышыны нура саларды.
О, о бүрчдә шәһрбәнд олан заман
Бүрч дә о ајдан фајдаланды.

Гәләми көтүрүб өз шәклини
Башдан ајаға гәдәр ипәк үстүнә чәкди.
О ипәк тәбиәтли әксин башында
Ән көзәл хәтлә јазды;
«Чаһанда һәр кәсин мәнә мәһәббәти варса
Мәним гәраркаһым олан белә бир галаја
Пәрванә кими нурун тамашасына
Ајаг гојсун, мәнимлә узагдан данышмасын.
Белә бир галаја киши јол тапа биләр,
Намәрдинсә бу галада иши јохдур.

Бу никар кимә лазымса
Чаны бир дејил, мин олмалыдыр.
Гој о, бу јол тәрәфә һиммәт көстәриб
Дөрд шәртә рәајәт еләсин.
Мәнә евләнмәк үчүн биринчи шәрт
Јахшы ад вә көзәлликдир.
Икинчи шәрт одур ки, о өз билијилә
Бу јолдакы тилсимләри ачсын.
Үчүнчү шәрт одур ки, тилсимләр
Бәндинин дүјүнүнү ачандан сонра

Бу галанын гапысыны нишан версин,
Дамдан јох, гапыдан [кириб] мәним әрим олсун.
Дөрдүнчү шәрти јеринә јетирмәк истәјирсә [беләдир]:
Шәһәрә тәрәф ашағы јоллансын,
Мән атамын гәсринә кәлиб
Ондан һүнәрә аид сөзләр сорушум.
Әкәр мәнә лајигинчә чаваб верәрсә,
Шәртә вәфа едиб ону истәрәм.
О әзиз киши мәнә әр олар, [анчаг]
Бүтүн дедикләримә кәрәк әмәл едә билсин.

[Лакин] һәр ким бу шәртләри јеринә јетирмәсә,
Онун ганы шәрсиз өз бојнунда галачаг.
Һәр ким бу шәртләрә јахшы әмәл еләсә
Сәадәт иксири она нәсиб олачаг.
Бу сөзләри дәрк етмәјән кәс
Бөјүк дә олса тез кичиләчәкдир»
О, бу вәрәги тәртиб едиб битирдикдән сонра,

Ону ев әһли олан [кешикчинин] габағына атды.
Деди: «Дур, бу вәрәги көтүр
Вә бу тәбәг өртүјүнү бу тәбәгин үстүндән көтүр,

Шәһәрин дарвазасы јанында бир уча јер тап
Вә бу вәрәги гапынын тачындан ас.
Гој шәһәр вә гошун әһлиндән һәр кимин
Мәним кими кәлинә һәвәси дүшсә
Бу шәртләрлә бу јола јоллансын—
Ја бу галанын әмири олсун, ја да ки, өлсүн».
[Хидмәтчи] вәрәги көтүрүб кетди;
О, доламбач јоллары кечиб
Ајын (гызын) шәклини шәһәр дарвазасына јапышдырды
Ки, ашигләр она тамаша етсинләр.

Ким она рәғбәт еләсә дуруб
Өз ганыны өз әлијлә төксүн.
Елә ки, тахт саһиби вә тачдарлар
Бу һекајәтдән хәбәр тутдулар,
Һәмин бош сөзләр тәмәннасы илә
Әтрафдан адамлар төкүлүб кәлдиләр.
Чох адам өзүнүн чаванлыг һәрарәтиндән
Өз һәјатыны бада верди.
Онун јолунда гәдәм гојан һәр кәс,
Гылынчын зәрбәсиндән дүшмәнин камынча олурду.

Чалышанлардан һеч бири тәдбир вә ағылла
О галанын тилсимини ача билмәди.
Һәр ким ки, бир аз чадукәрлик еләди,
Онун чадусу тилсимлә дағылды.
О тилсимләрдән бир нечәсини ачса да
Галанларына онун күчү чатмады.
Һавајы јерә ағылсызлыгдан вә тәдбирсизликдән
О ишин үстүндә рүсвај олду.
О [көзәлдән] өз камыны алмадан
Нечә көзәл чаванын башлары кетди.

Һеч кәс о јолдан хилас ола билмәди,
Бүтүн јолда кәсилмиш башлардан башга бир шеј јох иди.
Бөјүкләрдән кимин башы кәсилирдисә, —
Шәһәр гапысынын башындан асырдылар.
Амансызчасына о гәдәр башлар кәсилди
Ки, шәһәр гапысында кәллә кәллә үстә бағланды.
Чаһанда һајана бахсан, һәр јердә

Шәһәрләр јалныз гала диварлары илә бәзәнир.
Давакар һури олмуш о пәри үзлү исә
Шәһәри гала диварлары илә дејил, башларла бәзәмишди.

Онун гапысынын көлкәсинә һәлә чатмамыш,
Јолунда чох башлар кетди.
Задәканлардан бир шаһзадә варды,
О көзәл вә азадә бир чаван иди.
Зирәк, күчлү, гәшәнк вә икид [иди],
Онун гылынчынын шикары һәм шир, һәм дә кур иди.
Бир күн о, шәһәрдән шикара кетди
Ки, тәзә баһар кими[көнлү] ачылсын.
О, шәһәрин гапысында бир ширин намә көрдү,
Онун әтрафында исә јүз мин шишә зәһәр[варды].

Ипәјин үстүндә бир шәкил чәкилмишди,
О, көнүл алдадан вә көз бәјәнән бир шәкилди.
О сурәт өз чамал вә көзәллијилә
Дәрһал онун сәбрү-гәрарычы алды.
О, гәләмә афәрин сөјләди
Ки, онун учундан белә бир шәкил чыхмышды.
Дүнја бәзәји олан о сурәтин әтрафында
Башдан ајаға гәдәр јүз баш асылмышды.
О деди: «Нәһәнкин [бојнундан] асылмыш бу көвһәрдән
Мән нечә гачым—гачмағын јери дејил.

Бу һәвәснамәдән әкәр әл чәксәк
Сәбр бәдәнимн шикәст едәр.
Үрәјимдән бу һәвәс кетмәсә,
Башым кедәчәк вә бу һәвәс башымдан кетмәјәчәк.
Ипәјин үстүндәки сурәт көзәл олса да,
Гыврылмыш иланын нештәри ипәкдәдир.
Бу гәдәр башлар кәсилди, амма
Һеч кәсин иши баша чатмады.
Туталым, мәним дә башым кетди, нә фајда?
Бир торпаг әһлини дә торпаға көмүлмүш һесаб ет.
Әкәр бу ипдән әлими үзмәсәм,

Кәрәк башымы бу ипә бағлајым.
Чанымы дешмәкдә шүчаәт көстәрә билсәм дә
Чанын (чананын) тәркини нечә гыла биләрәм?»
О, јенә деди: «Бу ипәјә [шәкили] париләр
Муштәриләр үчүн чәкибләр.

Белә бир пәринин әфсуну гаршысына
Әфсунсуз кетмәк олмаз.
О пәринин дилини бағламајынча,
Башымы бу ишин јолунда сәрсәри етмәрәм.

Мәнә бөјүк ағыл јох, бир чаду лазымдыр
Ки, гојунум гурдун ағзындан гуртарсын.
Ишдә һәр ким сәртлик етсә,
Ишинин низамына хәләл кәтирәр.
Хәрчләјәндә хырдачы олма
Ки, гаршына даһа бөјүк зијан чыхмасын.
Сазыны чаһан пәрдәсилә биркә көклә.
Бош тут вә мөһкәм дә ат
Үрәјим хатиримдән даһа харабдыр,
Чијәрим үрәјимдән даһа чох кабабдыр.

Белә бир үрәклә нечә шад ола биләрәм?
Белә бир хатирдән јада нә сала биләрәм?
О, бу сөзләри дејиб бир гәдәр гүссәјә далды,
Дәриндән сојуг бир нәфәс чәкди.
[Шәклин] тамашасындан көзү јашарды;
Нәт' илә гылынч, башы вә тешт [көзү өнүнә кәлди].
[Лакин] бу һәвәси олдуғу кими кизләтди,
Өз дүшүнчәләри һагда һеч кимә [бир сөз] демәди.
Кечә-күндүз онун үрәји јаныглы иди,
Нә кечәси кечәјди, нә күндүзү күндүз.

Һәр сәһәр чағы там бир арзу илә
Шәһәрин гапысына тәрәф аддымлајырды.
О көзәл шәкилә [тамаша едәркән]
Фәрһадын гәбрини вә Ширинин гәсрини көрүрдү.
О, дүјүнү, јүз мин ачарла
Арајыб јохлады, [лакин] кәләфин учуну тапа билмәди.
О көрдү ки ,ипин јүз мин башы вар
Вә ипин башындан һеч кәсин хәбәри јохдур.
О, габаға, архаја чох гачдыса да
О дүјүнү өз ипиндән ача билмәди,

Гүруру о ишдән кәнара гојду,
Чарә ахтармаға үз гојду.
Һәр тәрәфдә чарә билән ахтарды
Ки, о бәрк дүјүнү бошалда билсин.

Нәһајәт, бир биличидән хәбәр тутду—
О, див бағлајан, мәләк тутанды.
О һәр [вәһши] аты чиловлајанды,
Бүтүн елмләрә там јијәләнмишди.
Рәгибләри онун габағында јыхылмышдылар,
Бүтүн бағлы гапылары о ачмышды.

Чөмәрд [шаһзадә] о һүнәр дүнјасы һаггында
Дүнја көрмүшләрдән хәбәр тутан кими.
Күнәш чәлаллы о симурғун јанына
Дағдан дағa учан гуш кими кетди.
Ону чичәкләнмиш бир күлзар кими тапды,
Һарада? Ән хараб бир мағарада.
Онун фитракына (ганчыға гајышына) сүсән тәк әл вуруб
Гуллуғуна күл кими кәмәр бағлады.
Игбал вә шадлыг үзүндән
О Хызрдан билик өјрәнмәјә башлады.

О чешмәдән хејли фајдаландыгдан сонра
Өз сирри һаггында еһмалча сөз ачды—
О пәри үзлүдән, о һүндүр һасардан,
Ондан халга дәјмиш зијандан,
[Гызын] өз јолунда гурдуғу тилсимләрдән,
Өнүнә атдығы о мин башлардан;
Һәр нә вардыса көһнә философун гаршысында
Она сөјләди вә һеч бир сөзү кизләтмәди.
Философ сирли һесаблардан
Нә јарардыса она данышды.

О чарә ахтаран, чарәни биләндән сонра
Мин тәшәккүрлә кери гајытды.
Бир нечә күн раһатланараг
Өзүјлә о ишин фикрини еләди.
О дар дағ јолу үчүн нә аләт
Лазым идисә [һамысыны] әлә кәтирди.
[Улдузлар аләминдән] руһани бир нисбәт сечди
Ки, о [нисбәт] онун чәтин [ишини] асанлыға чевирсин
Һесабаты нә көстәрдисә, она ујғун
Һәр тилсимин тәдбирини көрдү.

Әввәлчә тәләбиндә олдуғу иш үчүн
Кәраматлиләрдән (ити һиммәтлиләрдән) көмәк истәди.

Гырмызы палтар кејди ки, бу ган [рәмзидир],
Бу зүлм чәрхин чәфасындадыр.
О, ган дәрјасына дахил олан кими тез
Палтарыны көзләри тәк гана бојады.
Өз арзусуну ортадан көтүрүб,
Мәзәммәт (е'тираз) фәрјадыны дүнјаја салды.
Деди: «Мән зәһмәти өзүмчүн чәкмирәм,
Бәлкә јүз мин башын ган гисасыны алмаг истәјирәм.

Ја бу чәнбәри башлардан чыхарачағам,
Ја да өз башымы о башлар [јолунда] гојачағам».
Бу шүғл илә либасыны гана булајыб,
Гылынчы көтүрүб чадырыны чөлдә гурду.
Һәр кәс бу ишдән хәбәр тутанда
Ки, о шир үрәкли ган (гисас) алмаға кәлибдир,
Өз фәал һиммәтини она бағлады.
Ки, о ишдә тез зәфәр чалсын.
Халгын һиммәти вә онун ишыглы фикри
Онун әјниндә бир полад зиреһ олду.

Сонра үзрхаһлыг јолу илә
Шәһәрин шаһындан ичазә алды.
О, һасарын јолуну габағына алыб
Өз ишинин тәдбири далынча кетди.
О тилсимин јахынлығына чатаркән
Ораја рәхнә салды вә әфсун охујуб үфүрдү.
О, тилсимин бүтүн сеһрини гопарыб
Тилсимин дүјүнүнү (пејвәндини) ачды.
Јол үстә көрдүјү һәр тилсимин
Чәнбәрини гујуја атды.

Дағдан о тилсимләри көтүрәндән сонра
Гылынчлары дағын башына гојду.
Дәрһал о һасарын гапысына кедәрәк
Бир тәбли чубуғун алтына чәкиб [чалмаға башлады].
Онун (—тәбилин) сәсини һасарын әтрафында ахтарыб
[Бир јери] газды, лағымын јери дүз чыхды.
[Тәблин] сәдасы лағыма ачар олду,
Лағымын башында да гапы заһир олду.
Бу әһвалатдан хәбәр тутан заман
Көјләрин ајы (гыз) адам јоллајыб

Хәбәр кәндәрди: «Еј лағымы тапыб јолу ачан,
Игбалы мурадына јол көстәрән,

Әввәлчә тилсими ачдығын үчүн
Хәзинәнин јолуну сәрраст тапдын.
[Инди исә] ахар су кими шәһәрә тәрәф јөнәл
[Вә] мүмкүн олса ики күн сәбр елә
Ки, мән атамын гәсринә кәлиб
Сәнин һүнәрини јохлајым (сынајым).
Мән сәндән дөрд сирли шеј сорушачағам,
Әкәр бу сирли [суаллара] чаваб верә билсән,

Фәгәт сәнинлә дост олачағам,
Ишимиз, пејвәндимиз бәһанәмиз дүзәләчәк».
Киши өз мурадына чатдығыны (гәләбәсини) көрдүкдә
Үзүнү кери чевириб јола дүшдү.
Уча галадан шәһәрә кәлиб
О шәһәрин гапысындан [рәсмли] ипәји гопартды,
Ону бүкүб нөкәрләрдән биринә верди,
[Шәкили] јарадан дирилди, афәт өлдү.
Шәһәрин гапысындакы бүтүн башлары
Ачыглы [һалда] ипләрдән ашағы салыб

[Аиләләринә] верди, һамы она «афәрин» сөјләди.
[Башлары] өлдүрүләнләрин бәдәнләрилә биркә дәфн етдиләр.
О, минләрлә алгышла евә гајытды,
Мүтриб кәтириб, нәғмә учалтды.
Шәһәр әһли онун башына шабаш төкүрдү,
Онун бүтүн дамы вә гапысы зинәт сачырды.
Һамы бир-бир анд ичирди:
«Шаһ бу әлагәјә (пејвәндә) разылыг вермәсә,
Дәрһал шаһы мәһв едиб
Ону өзүмүзә әмир вә шаһ едәрик.

Чүнки о бизим башымызы кәсиб сојуглуг едирди,
Бу исә башлары хилас едиб кишилик көстәрди».
О бири тәрәфдәнсә көзәл үзлү кәлин
Севинирди ки, ону елә бир әр истәјир.
Елә ки, кечә гара мүшк нафәләриндән
Ајын кечавәсинә галијјә сүртдү,
О, көнлү шад [һалда] кәчавәјә минди,
Ај онун гошунунда кәчавә чәкирди.
О, дағын башындан гәсрә кәлди,
Гәср онунла шүкүфә кими тәравәт тапды.

Атасы ону көрүб күл кими ачылды,
Гыз исә өз әһвалыны ондан кизләтмәди.
Јахшыдан, јамандан нә үз вермишдисә
Һамысыны она нағыл еләди:
Атдан ендирилмиш о сүвариләрдән
Ки, гују газыб [өзләри дә ораја] дүшдүләр,
Онун адыны чәкмиш асланлардан
Ки, ачизликдән онун габағында өлдүләр;
О јерә гәдәр ки, о шаһзадә,
Өз үрәјини бир јоллуг она верди.

Онун кәлиб дағ кими ајағыны дирәјиб
Тилсимләри бир-бир парчаламасындан
Онун галаја гәләбә чалмасындан,
Гојулмуш шәртләрдән үз дөндәрмәмәсиндән.
[Сонра деди]: «Дөрд шәртин үчүнү о, јеринә јетирди
[Инди көрәк] дөрдүнчүсү нечә олачаг».
Шаһ деди: «Дөрдүнчү шәрт нәдир?
Көзәлләр бир шәрт кәсәрләр, ијирми јох».
Шириндодаг деди: «Дөрдүнчү чәтин мәсәләдир,
Ондан бахтын рәһбәрлијини сорушачағам.

Әкәр о бу мүшкүлү дә ачса,
Тач онун башына гојулачаг.
Әкәр бу јолда онун ешшәји [палчыға] батса,
Гој өз чадрыны истәдији јердә гурсун».
Белә гәрара кәлдиләр: «Сабаһ сәһәр
Шаһ өз тахты үстүнә әјләшиб
[Шаһзадәни] гонаг бәһанәсилә [гәсрә] чағырсын.
Мән пәрдә архасында кизләниб
Она башыбағлы суал верәчәјәм,
О да јавашча мәнә чаваб версин».

Шаһ деди: «Белә етсәк јахшыдыр,
Сәнин әмәлин мәним әмәлимдир».
Бундан артыг сөз данышмајыб,
Өз шәбистанларына (кечә отагларына) кечиб раһатландылар.
Сәһәр чағы мина рәнкли көј
Даша јагут тозу сачаркән
Бу алты ханәли једди нәрддә
Бир данәдән сүнбүл һасил олан кими

Шаһ Кејләр рәсмијлә мәчлис гурду.
Бәхт онун гуллугуна кәмәр бағлады.

Мәчлис гурду, адлы-санлылары,
Дүз данышанлары, дүз әмәлли [ә'јанлары сараја] јығды.
[Гошун гәрдә чәркәјә дүзүләндә
Гәбул сарајыны гонаг евинә чевирди].
Шаһзадәни гонаг чағырыб
Башына көвһәр сәпди.
Гәрдә зәрли сүфрә ачылды,
Тәамын чохлуғундан гәбул отағы даралды.
Сүфрәдә арзу едилән һәр шеј о гәдәр чох иди
Ки, о сүфрә дејил, бир арзу бағыјды.

Сағда, солда дүзүлмүш хөрәкләрдән
Һәр кәс арзусу чәкән гәдәр једи.
Хөрәкләр өз әндазәсиндә јејиләндән сонра
Тәбиәт бәсләниб тәзәләнди.
Шаһ бујурду ки, худмани бир мәчлисдә
Халис гызыл мәһәкә вурулсун.
Өзү ичәри кедиб өз јериндә әјләшди,
Гонағы да өз јеринә отуртду.
Гызы илә үзбәүз отурду
Ки, көрсүн о өз әри илә нә чүр ојун ојнајачаг.

Тәрәз ле'бәтләринә (кәлинләринә) ојун өјрәдән
Пәрдәнин архасында ле'бәт (кукла) ојнатмаға башлады.
Өз гулағындан о, ики кичик ле'лә (мирвари)
Чыхарыб хәзинәдара верди:
«Бунлары тез гонаға чатдыр,
Чатдыран кими дә чавабыны кәтир».
Көндәрилән [гуллугчу] тезчә гонағын јанына кедиб
Кәтирдији шејләри она көстәрди.
Киши хырда ле'лә'ләри [әлиндә] өлчүб,
Онун чәкисини (вәзнини) көтүр-гој еләди.

Она јарашан чәваһирләрдән о,
Үч дәнә башгасыны онларын үстүнә гојду.
[Бунлары] һәман намә кәтирән гасидә вериб
Ону намә көндәрәнә јоллады.
Дашүрәкли [көзәл] ле'лә'ләри беш көрәркән
Даш көтүрүб ле'лә'ләри [тәрәзидә] чәкмәјә башлады.
Онларын әјарынын аз-чохлуғуну јохлајыб

Һәмин дашла да онлары тоз кими әзди.
Онун үстүнә бир овуч шәкәр төкүб
О дүрр вә шәкәри бир јердә овду.

Ону [хәзинәдара] верди, о исә гонағын јанына тәләсди.
Гонаг јенә дә инчә мәтләби анлајыб
Гуллугчудан бир чам сүд истәди.
Һәр икисини (сүдлә тозу) гарышдырыб деди: «Ал».
Гуллугчу өз ханымынын јанына гајыдыб
Һәман јол совгатыны онун габағына гојду.
Ханым о сүдү көтүрүб ичди,
Дибиндә галандан исә хәмир дүзәлтди.
Биринчи дәфәки чәкијлә ону чәкиб [јохлады],
Бир түк учу гәдәр дә әјары әксик кәлмәди.

Дәрһал бармағындан үзүјүнү чыхарыб
Јолсевәр гасидә верди ки, апарсын.
Ағыллы киши [үзүјү] кәнизин әлиндән алды.
Сонра исә ону өз бармағына тахыб әзизләди.
Она чаһан ишыгландыран бир јетим дүрр верди—
О [дүрр] бир кечә чырағы иди, күн кими ајдын иди.
Һуринәжад кәниз јенә гајыдыб,
О тәк дүррү тәк ле'лә (көзәлә) верди.
Ханым о дүррү әлинин ичинә гојуб
Өз бојунбағысынын [сапыны] гырды,

Орадан она тај олан бир дүрр сечди
Ки, о да һаман гәбиләдән олуб, кечә чырағы иди.
[Онларын] һәр икисини бирликдә бир сапа дүздү,
Бу һансы, о һансыдыр? Бири о бириндән нә артыг,
нә әскик иди.
Гуллугчу кедиб дүррү дәрјаја верди,
Бәлкә дә, Күнәшә Сүрәјјаны верди.
О мүдрик онлара нәзәр саларкән
О ики һәмтај дүррү бир-бириндән сечә билмәди.
О ики саф [дүррүн] арасында икиликдән башга
Нә рөвнәгдә, нә дә суларында һеч бир фәрг јох иди.

[Шаһзадә] гуламлардан бир көј мунчуг истәди,
Бу үчүнчү о ики [дүррә] дүз кәлмәди.
О кичик мунчуғу дүрләрин үстүнә гојуб
Гасидә верди, о да апарды.

2760—13

Меһрибан [көзәл] дүрүн үстүндәки мунчуғу көрүб
[Өз] ағзыны мөһүрләјиб севинчлә күлдү.
О мунчуг вә дүрләри тәмкинлә (фәрасәтлә) көтүрүб
Мунчуғу бармағына, дүрләри исә гулағына тахды.
О, атасына деди: «Дур, ишә әнчам гыл,
Бәсдир, өз бәхтимә наз етдим.

Мәним бәхтим көр мәнимлә нечә јардыр—
Ки, мәнә белә бир јар гисмәт олду.
Өзүмә елә бир тај тапдым ки, она тај
Онун өлкәсиндә вә дијарында һеч кәс јохдур.
Биз биличи вә биличи севән олсаг да
Бизим билијимиз онун билијиндән ашағыдыр».
Бу ләтафәтли әһвалатдан хошланан атасы
Пәријә деди: «Еј мәләксима,
О суал-чавабдан көрдүјүмүн һамысы
Пәрдә алтында үстү өртүлү галды.

О кизли кедән сөһбәтләрин һамысыны
Кәрәк бир-бир мәнә сөјләјәсән.
[Мин нијазла] бәсләнмиш [о гыз] назла
Рәмз пәрдәсини сиррин үстүндән көтүрүб
Деди: «Әввәлчә һушуму итиләјәрәк
Гулағымдан о лә'лә сырғаны чыхардым.
Бу саф лә'лә'ләрин тимсалында
Ону баша салдым ки, өмүр, ики күнлүкдүр, баша дүш
О исә икисинә үчүнчү артырыб
Деди: «Әкәр беш дә олса тез кечиб-кедәр».

[Онда ки] мән шәкәри дүрә әлавә едиб
Дүрр илә шәкәри гарышдырыб әздим,
[Бунунла] дедим ки, шәһвәтлә гарышыг олан бу өмр
Дүрр илә шәкәр кими бир-бирилә гарышыгдыр.
Әфсун вә кимјакәрликлә
Бунлары бир-бириндән ким ајыра биләр.
О, суду онларын үстүнә төкәндә
Бири галды (чөкдү), бири исә әриди.
О деди ки, дүрр илә гарышан шәкәр
Бир гәтрә суд илә [арадан] галхар.

Мән онун чамындакы шәкәри ичәндә
[Она ишарә етдим] ки, онун гаршысында судәмәр
бир ушағам.

Сонра она үзүк кендәриб
Өз никаһыма разылыг вердим.
О исә о гијмәтли көвһәри јоллајыб деди
Ки, бу көвһәр тәк мәним кими сәнә тај тапылмаз.
Мән онун көвһәрини бојунбағына тахыб
Ишарә ејләдим ки, онун арвадыјам.
О, арајыб-ахтарыб о ики көвһәрә
Чаһанда башга тај тапа билмәди.

Көј мунчуғу әлинә алыб
Бәд нәзәрдән [горунмаг] үчүн онлара бағлады.
Мән исә мунчуғу үстүмә тахыб
Онун мәһәббәтинә өз разылығымы билдирдим.
Онун мәһәббәт мунчуғу мәним синәм үстә,
Бир хәзинә мөһрүдүр хәзинәм үстә.
Беш кизли сирр илә онун [габағында]
[Елә бил] султан [гапысында] беш нөвбә чалдым.
Шаһ хам атын рамлашдығыны,
Хам шаллагла онун хамлығынын кетдијин көрүб

Евләнмә гајдаларына ујғун олан
Бүтүн јахшылыглары јеринә јетирди.
Шәкәр сачма шәнлијиндә отуруб
Зөһрә илә Сүһејлин кәбинләрини кәсдирди.
Беһишт бусаты кими бир мәчлис гурду,
О мәчлиси мүшк вә уд илә алудә етди,
Кәлинлик бәзәјини дүзәлдиб
Сәра илә күлү [бир јерә] отурдуб, өзү дурду;
Ики јүнкүл (инчә) руһлуну бир-биринә тапшырыб,
Кәлинлик бәзәјини дүзәлдиб
Өз ағырлығыны ортадан көтүрдү.

Лә'л мә'дәни газан мә'дәнә чатаркән
О чан газана чанындан (чананындан) мәдәд чатды.
[Шаһзадә өз дилбәринә јетишиб
[Көрдү ки], чәннәт һурисини өзүнә арвад алыб].
Каһ онун үзүндән өпүрдү, каһ да додағындан
Каһ нарыны дишләјирди, каһ да хурмасыны.
Ахырда онун алмазы дүрә әл тапды,
Лачын кәклијин синәсинә гонду,
Өз мунчуғуну онун әлиндә көрдү,
Өз мәһәббәтини исә онун сәрхош нәркизләриндә.

Онун көвһәрини мөһүрлү гојмады
Көвһәрин мөһрүнү онун хәзинәсиндән ачды;

Өз камынча наз ичиндә онунла јашамаға башлајыб
Өз-үзү кими гырмызы либас кејинди.
Биринчи күн вәзијјәтин ағлығына көрә
Либасынын гырмызылығыны өзү үчүн фал тутду.
Һәмән гырмызы [рәнклә] о, гара [күндән] хилас олдуғу үчүн
Һәмишә гырмызы зивәр кејәрди.
Онлар гызыл (гырмызы) һәјат сүрдүкләри үчүн
Она «Гырмызы палтар шаһ» дедиләр.

Гырмызы ән көзәл бәзәкдир,
Гырмызы көвһәр буна көрә баһалыдыр.
Ләгәби гырмызы күкүрд олан гызыла
Гырмызы [рәнк] ән көзәл либас олду.
Руһ илә гарышыг олан ган
Чан ләтафәтинә малик олдуғу үчүн гырмызы олуб.
Јахшылыг ахтардығын адамларда
Гырмызы сифәт онларын јахшылығынын әслидир.
Гызыл күл бағын шаһы олмазды,
Әкәр гырмызылыгдан онда әламәт олмасајды».

Бу көзәл һекајәт ахыра чатаркән
Һаванын дамағы гызыл күллә долду.
Күл сәпмәкдән Бәһрамын үзү
Әтирли шәрабдан гызаран кими гызарды.
О, әлини гызыл күлә (гыза) узадыб
Бағрына басды вә наз илә јухлады.

БӘҺРАМЫН ЧӘРШӘНБӘ КҮНҮ ФИРУЗӘ РӘНКЛИ КҮНБӘДДӘ ӘЈЛӘШМӘСИ ВӘ БЕШИНЧИ ИГЛИМ ПАДШАҺЫ ГЫЗЫНЫН ӘФСАНӘ СӨЈЛӘМӘСИ

Елә ки, чәршәнбә [күнү] Күнәшин чичәкләнмәсиндән
Гара Көј (сәма) фирузә рәнки алды,
Аләми ишыгландыран шаһ
[Өз зәфәрләринә көрә фирузә рәнкли либас кејди.

О, наз илә фирузә күнбәдә кетди,
Күн гысајды, нағыл исә узун.
Кечәнин зүлфү мүшкүн (гара) өртүјүнү бағларкән
Шаһ кешикчиләрин кешијиндән хилас олду.

О бујурду ки, әфсанә сөјләјән ханым
Өз ханымлыг ајинини јеринә јетириб,
Ешгбазлыг јолујла онун үрәјини
Нәвазиш едән бир дастан сөјләсин.
Уча сәрв күл гөнчәсини ачыб
Күл ләчәјинә гәнд шәмамәси бағлады.

О деди: «Еј фәрманына чәрх гул олан,
Бахт улдузу [ону] алгышлајан,
Мән вә мәндән даһа јахшы мин кәниз
Сәнин өнүндә јери өпәрәк әзиз [олмушуг].
Нуш [ширнијјат] чешмәсинин гаршысында
Сиркә сатанын дүкан ачмасы гәбаһәт олар.
Лакин шаһын бујруғундан чыхмаг олмаз,
[Одур ки,] шаһ башағрысыны гәбул едәрсә [бир дастан] сөјләрәм.

ӘФСАНӘ

Мисрдә Маһан адлы бир киши варды,
Сурәти там Ајдан да көзәлди.

Көзәлликдә о, мисрлиләрин Јусифи иди,
Мин јәғмалы онун һиндлисијди.
Онун достлары вә гоһумларындан бир дәстә
Онун мәнзәрилә бир-бир шадланараг
Бир нечә күн мави чәрхин алтында
Чалыб-охумаға, нәғмәјә көнүл вердиләр.
Онларын һәр бири о нәчиб чыраг үчүн
Евдә вә бағда гонаглыг дүзәлдирди.
Бир күн балача јох, бөјүк мө'тәбәр бир [адам]
Кәлиб ону [өз] бағына гонаг апарды.

Бағ ләтиф, ширин вә шән иди.
Достлары исә ондан јүз гат ләтиф иди.
Ахшама гәдәр орада кеф чәкдиләр,
Каһ меј [ичдиләр], каһ да мејвә једиләр.
Һәр ан шәнликдә бир [јени] ләззәт [алырдылар],
Һәр ан јени нөв хөрәкләр [јејирдиләр].
Кечә мүшкдән бајраг галдыранда

Гыр кумушүн үстүнә гәләм чәкди.
О бағда ејшләри хош иди.
Әлләрдә бадә, агызда нәғмә [иди].

Һаман бағда үрәкләрини киров гојуб,
Тәзәдән шадлыға, јенидән ејшә башладылар.
Ајын ишығы көјү парладырды,
Һәгигәтән күндүз кими ајдын бир кечәјди.
Маһанын бејни шәрабдан гызанда
Ајын парламағыны, сујун ахмасыны көрдү.
Сәрхошлар кими бағын әтрафында долашараг
Чәмәндән [чыхыб] бир хурма бағына чатды.
Көрдү ки, узагдан бир киши она тәрәф кәлир.
О, кәлиб танышлыг верди,

Таныјан кими [көрдү] онун јолдашыдыр,
Тичарәтдә малынын шәрикидир.
О сорушду: «Бу вахт бураја нечә кәлдин?
[Јанында] нә јолдашын, нә нөкәрин, нә дә гуламын [вар]»
О деди: «Бу кечә узаг јолдан кәлдим,
Сәнинлә көрүшмәмәјә үрәјим дөзмәди.
Һәддиндән зијада мәнфәәт кәтирмишәм
Елә бир кәлир үчүн шүкр етмәк јеринә дүшәр.
Шәһәрә чатанда бивахт иди,
Шәһәрин гапысы бағлы, евә исә јол јох иди.

Шәһәрин кәнарындакы һаман карвансарада
Јүкүмү мөһүрләјиб ичәри гојдум.
Хачәмин гонаг олдуғуну ешидән кими
[Бура] кәлдим, гајытмаг асандыр.
Сән шәһәрә кәлсән јахшы олар,
Кәндин һакими кәнддә кәрәкдир.
Имкан вар ки, бу гаранлыг кечәдә
Малын јарысыны көмрүкдән кизләдәк».
Маһан о мала үрәкдән севиниб,
Өз шәрикинин далынча јолланды.

Кизлинчә бағын гапысыны ачдылар,
Һеч кәс онлары көрмәјиб бир сөз демәди.
Кечәдән бир-ики пас кечәнә гәдәр
Һәр икиси әсән јел кими јүјүрдү.
Габагда шәрики јолу өлчүб кедирди,
[Маһан] исә тоз кими онун архасынча чапырды.

Елә ки, јол евин [мәсафәси] һесабындан кечди,
Фикрин оху нишанәдән кечди,
Маһан деди: «Нилин саһилијлә бизә
Јолун мәсафәси бир милдән артыг дејил,

[Биз исә] дөрд фәрсәнкдән артыг јол кедиб
Даирә хәттиндән кәнара чыхмышыг».
О јенә деди: «Мән бәлкә сәрхошам,
Көзүмә сүрәтләр гәләт көрүнүр.
О ки, јола бәләдчиликдә мәнә јардыр,
Јол таныјан, һәм дә ајыгдыр».
Беләликлә, онлар гача-гача кедирдиләр,
Далда кедән јавашча, габагда кедән исә тәләсик.
Далда кедән габагда кедәндән [кери] галанда
Габагда кедән далда галаны чағырырды.

Онларын һәр икиси аз пәрваз еләмәдиләр,
Хоруз банлајана гәдәр [јол кетдиләр].
Сәһәр гушу ганадларыны ачанда
Кечәнин дамағы хәјалдан бошалды.
Хәјалпәрәст адамларын көзләри
Хәјалын јалан ојунларындан хилас олду.
Маһанын шәрики [бирдән] јох олду,
Маһан исә јолу азыб [елә бил] дәли олду.
Сәрхошлуг вә јорғунлуг дағы бејнини деширди,
Јорғун вә сәрхош олдуғу үчүн јериндәчә јатды.

Јарымјанмыш шам кими көз јашы төкүб,
Күнортаја гәдәр јатыб галды.
Елә ки, Күнәшин истисиндән онун башынын һәрарәти
Чијәринин атәшиндән шиддәтли олду,
Көзүнү ачыб јола бахды,
О јан-јөрәсинә нәзәр салды.
Кул бағыны арады, күлү бағда көрмәди,
Мин дағ [чәкилмиш] үрәкдән башга [һеч бир шеј] көрмәди.
Өз мәнзилини мағара ичиндә мағара көрдү,
Һәр мағаранын иланы бир әждаһадан јекә.

Ајагларында тагәт галмаса да
Рә'ји јенә кетмәји гәрара алды.
О јүјүрдү, ајағында исә гүввәт јох,
О јол кедирди, јол көстәрәни исә јох.

Кечә шаһы үчајағыны јерә вурмајана гәдәр
Үрәји өз көлкәсиндән горхурду.
Кечә гара нәгшләрини чәкмәјә башларкән
Күндүз ајдынлыгдан ајрылды
О, һушсуз һалда бир мағаранын ағзына јыхылды,
Һәр от онун көзүнә бир илан [көрүнүрдү].

О, дивләр мәнзилиндә һушдан кедәндә
Гулағына адам сәси кәлди.
Көзүнү ачанда ики нәфәр көрдү,
Онлардан бири арвад, бири киши иди.
Һәр икиси чијинләринә шәлә бағлајыб
[Јүкүн] ағырлығындан јаваш-јаваш кедирдиләр.
Киши ону өз јолларында көрчәк
Арвады јериндә гојуб, онун јанына кәлди.
Она гышгырыб [деди]: «Еј, сән кимсән?
Күләк кими киминлә һәмнәфәслик едирсән?»

О деди: «Гәриб адамам, ишим дә хам,
Адым исә Һүшјар Маһандыр».
О сорду: «Бура нечә дүшмүсән?
Бу харабазарлыгда бир абадлыг јохдур.
Бу дијар дивләр јеридир,
Шир онларын фитнә-фәсадындан фәрјад едир».
О деди: «Сән аллаһ, Аллаһ хатиринә, еј јахшы киши,
Инсанлыға лајиг бир иш көр.
Мән бура өз-өзүмә дүшмәмишәм.
Диви бурах, мән адәм өвладыјам.

Дүнән мән наз вә нәш'әјлә
Ирәм бүсатында гонаглыгдајдым.
Бир киши кәлди [деди] ки, ортағынам,
Сәнин мал, дөвләтинин шәрикләриндәнәм.
О беһиштдән мәни бу харабазара кәтирди,
Күн галхан кими о јох олду.
Достлугдан бош олан о дост
Ја чашды, ја да гәләт бир иш көрдү.
Танры хатиринә инсанлыг елә,
Итирилмиш јолу сән мәнә көстәр».

Киши деди: «Еј көзәлүзлү чаван,
Ағламағына бирчә түк галмыш ничат тапдын.

О адам дедијин див имиш,
Онун ады «Чөлләрин һаили»-дир.
[Сәнә өзүнү шәрик-мал көстәрәнин
Мәгсәди сәнин чаныны һәлак етмәк имиш]
Сәнин кими, јүз адамы јолдан чыхарыб,
Онларын һәр бири бир дәрәдә өлүбдүр.
Мән вә бу арвад сәнә јолдаш вә јарыг,
Һәр икимиз бу кечә сәни сахларыг.

Үрәјини тохтат, бизим арамызда јола дүш,
Ајағыны ајағымыздан, аддымыны аддымымыздан көтүрмә».
Маһан о ики бәләдчинин арасы илә кедәрәк,
Милбәмил јоллары өлчүрдү,
Сүбһ чағына кими чынгыр чыхармадылар.
Јалныз бир-бирләринин далынча гәдәм дөјүрдүләр.
Хорузун сәси нағара чаланда,
Сүбһ өз гызыл тәблини дәвәјә бағлајанда
О ики нәфәр ачарсыз зиндана (һәбсханаја) дөнүб
Һәр икиси көздән итдиләр.

Јенә Маһан ајагдан дүшдү,
Әлдәндүшмүшләр кими јериндә галды.
Күндүз өз ишыглы әксини көстәрәндә,
Торпаг кечәнин ганына шаһидлик верәндә
Маһан бир дар дәрәдә галды,
[Өнүндә] дағы дағ үстә көрдү, пәләнкләр јурду [иди].
Јемәји олмадығы үчүн тагәти кетди,
Әфсус вә дәрддән башга хөрәји јох иди.
Отларын көкүнү, тумуну ахтарыб тапыр
Аз-аз чөрәк әвәзинә јејирди.

Јолдан галмағын јери дејилди,
Јол олмаса да, јол кетмәкдән галмады.
Кечәјә гәдәр бүтүн күнү дағдан дағa јол кетди.
Чандан дүшүб, чаһандан тәнкә кәлди.
Ағ дүнја гаралан заман
Јолчу да јолундан галды.
Бир мағараја сүрүнүб бир мүддәт јатды,
Өз-өзүнү јол кедәнләрдән кизләтди.
Бирдән ат ајағынын сәсини ешитди,
Јола чыхыб бир атлы көрдү.

Атлы өз атыны [мөһкәм] гызышдырмышды,
Онун о бири әлиндә исә башга бир чапар ат варды,
О Маһана сых јахынлашаркән
Дашларын арасына кирмиш бир чүссә көрдү.
О, өз чапдығы атынын
Чиловуну гачмагдан бир аз чәкди.
О деди: «Еј јолда отуран ҝиләкәр,
Кимсән, нијә бурда өзүнә јер еләмисән?
Әкәр өз сирриндән мәни акаһ еләсән [кедәрәм],
Јохса дәрһал башыны [бәдәниндән] ајырарам».

Маһан онун горхусундан әсмәјә башлады,
Әкинчиләр кими о, тохум сәпмәјә башлајыб
Деди: «Еј хош јеришли јол кедән,
Бәндәнин тамам сәркүзәштини динлә.»
Ашкар вә сирли нә билирдисә
Ешидән гулаг асдығы үчүн о, һамысыны сөјләди.
Атлы онун һекајәсинә гулаг асыб
Һејрәтә далды вә әлинин далыны дишләди.
О деди: «Өзүнә «лаһөвлә» оху.
Ки, ики мүдһиш [дивин] фәлакәтиндән хилас олмусан.

[Онларын һәр] икиси—һәм кишиси, һәм дишиси чадукәр гулјабаныдырлар.
Адамлары өз јолларындан аздырырлар.
Онлары дәрәјә атыб ганларыны төкүрләр.
Хоруз бан верәндә гачырлар.
Дишинин ады һејла, еркәјин ады исә Ғејладыр.
Онларын иши пислик вә бәладыр.
Шүкр елә ки, онларын фәлакәтиндән хилас олмусан,
Әкәр һәлә дә дирисәнсә, тез ол, дур,
Кедәк ата мин, чиловуну чәк,
Бүтүн јахшы-јамандан дилини чәк.

Јел ајаглыны далынча гов,
Өз үрәјиндә Танрыны зикр елә.
Ачиз вә авара галмыш [Маһан] мағаранын ағзындан
О учар [атын] ганадына минди.
О, аты онун далынча о гәдәр [чөлд] говурду.
Ки, күләк ондан керидә галды.
Бир гәдәр јол гәт едиб,
Дағын хәтәрли јерләриндән кечәндән сонра

Дағын әтәјиндә бир дүзәнкаһ көрүндү—
Саја бир чөл. Нә тәһәр?—Әлин ичи кими.

Һәр тәрәфдән руд сәси кәлирди,
Бәрбәтин наләси, нәғмәнин нәвасы [ешидилирди].
Бир тәрәфдән сәс кәлирди: «Бизим јанымыза бујур».
О бири тәрәфдән нә'рә гопурду: «Бадән нуш олсун».
Бүтүн сәһрада сәбзә вә күл јеринә
Гулјабаны гулјабаны үстүндә гајнашырды.
Дағ вә сәһра дивләрин әлиндән зара кәлмишди,
Дағ сәһраја ғачмышды [сығынмышды], сәһра исә дағa.
Минләрлә див дивин далына миниб
Чөлләри, дүзләри һај-һуја басмышдылар.

Һамысы туфан кими торпаг совурурду.
Санки онлар узун вә гара зәли идиләр.
О јерә чатды ки, сағдан вә солдан
һај-һуј көјә галхды.
Әлчалманын, рәгсин сәс-күјү
Башда бејини гајнадырды.
О һај-күј һәр ан артырды,
Дәмбәдәм даһа да чохалырды.

Бундан бир саат кечәндән сонра узагдан
Мин ишыг мәш'әли көрүндү.

Накәһан бир нечә шәхс көрүндү,
Чүссәләри горхунч вә ҝүндүр,
Гара зәнчиләр кими галын вә саллаг додаглы,
һамысы гәтран донлу, гыр папаглы.
Һамысы хортумлу вә бујнузлу.
Өкүз вә фили өзләриндә бирләшдирмишдиләр.
һәрәси әлинә бир мәш'әл көтүрмүшдү.
Сәрхош зәбаниләр тәк мәнфур вә чиркин идиләр.
Боғазларындан атәш зәбанәси галхырды.
Һамысы бејт охујуб, шахшана вурурду.

Ағызларында кәтирдикләри чәлачилләрлә [зәнкләрлә]
Чүмлә аләми рәгсә кәтирдиләр.
О гараларын мизрабларынын аһәнкиндән
Маһанын алтындакы ат ојнамаға башлады.
Маһан өз атына нәзәр салды.
Ки, нечин онун аты ганад ачыбдыр.
О, өз алтында бир мөһнәт вә бәла көрдү,
Өзүнү бир әждаһанын белиндә көрдү—

Дөрд ајаглы, ики ганадлы әждаһа [иди].
Даһа дәһшәтлиси бу иди ки, онун једди башы варды.

[Дөрдајаглыны ким дөрдганадлы көрүб?
Сәһв етдим, једдибашлы әждаһаны?]
Бизим дөврәмизә фәләк кәмәр оланда,
Әждаһанын једди башы олмасы һеч дә тәәччүблү дејил.
О, чәһәннәмә бәнзәр һәмин әждаһанын үстүндә [отуруб],
Ајагларыны онун бојнуна кечирмишди.
О зүлмкар ојунбаз див
Һәр ан тәзә бир ојун чыхарырды.
О, мин гыврымла ајаг дөјүрдү,
Долашмыш ип кими, гыврым-гыврым гыврылырды.

[Маһан] көлкәдә бәсләнмиш бир чөп кимиjди.
Ки, сел ону дағдан габағына гатыб
О тәрәф-бу тәрәфә атараг апарырды,
Ону бир јоллуг әлдән салыб хурд-хәшил еләмишди.
Сәрхошлар кими ону говурду,
Ону енишә-јохуша һеј чырпырды.
Ону каһ топ кими јериндән һаваја фырладырды,
Каһ да онун бојнуна ајаг гојурду.
Сүбһ вахты хоруз банлајана гәдәр
Онун башына мин чүрә дәһшәтли [ојун ачды].

Сүбһ шир ағзындан нәфәс алмаға [башларкән]
О, дәрһал [Маһаны] бојнундан јерә атды.
О кетди, чаһандан шејпур, һај-күј дә кетди.
Гара газанлар гајнардан дүшдү.
Див сувариси дивдән дүшәркән
Див көрмүшләр кими ишдән (һушдан) дүшдү.
О, јола јыхылыб һушсуз галды,
Хәстә бир адам кими, бәлкә дә чан вермиш кими.
Башы Күнәшин [истисиндән] партламајынча
Нә өзүндән, нә дә дүнјадан хәбәри олду.

Истидән бејни гајнајан заман
һушдан кетмиш бәдәнинә һуш гајытды.
Көзләрини овушдуруб јердән галхды,
Сағында-солунда уғурлу бир чағ көрдү.
[Өз] әтрафында бир бијабан көрдү
Ки, узунлугда онун учу-бучағы јох иди.
[Онун] рәнкарәнк гумлары сап-сап дүзүлмүшдү,
Ган кими гырмызы, чәһәннәм кими исти иди.

Гылынчы [бир] адамын башына чәкәндә,
Нәт'и јерә сәриб, үстүнә гум төкүрләр.

О бијабан [да] өз бајрағыны ган үчүн галдырмышды,
Она көрә дә гум төкүб нәт'и сәрмишди.
Кечән кечә әзаблар чәкмиш кими
Дирчәлиб тагәтә вә һуша кәләндән сонра
О вәһшиләрин торханасындан
Бир чығыр тапыб гәмкинләр кујуна јолланды.
Јола үз гојуб түстү кими гачырды,
О горхунч вә зәһәрли һавадан [узаглашырды].
О елә кедирди ки, атылмыш ох
Онун тәләсик јүрүшүндән кери галырды.

Ахшам гаш гаралана гәдәр
О, бијабаны тамам баша вурмушду.
[Нәһајәт], јашыл бир чәмәнлик вә ахар су көрдү,
Гочалмыш үрәји бәхти кими чаванлашды.
О судан ичиб јујунду,
Јатаг үчүн бир јер сечди.
О деди: «Јахшы олар ки, кечә бурада раһатланым,
Чүнки кечәләр фикрим пәришан олур.
Һәм мәзачым сөвдалы,
Һәм дә һава гуру, јол да кимсәсиздир,

Хәјалым нечә пәришан олмасын?
Хәјалбазлыг хатирими лап өлдүрүб.
Бу кечә јатыб јолдан динчәлим
Ки, хәјалын [ваһимәнин] кечә ојунларыны көрмәјим.»
Одур ки, һәр мәнзилдә, һәр јолда
Бир саламат јер ахтарырды.
Нәһајәт, бир мағараја јетишиб
Көрдү ки, орада узун бир лағым вар,
Онун ичиндә мин һилләли бир гују вар,
Көлкәдән башга һеч кәс ораја кирмәмишди.

О, Јусиф кими о гујуја кирди,
Ајағы исә кәндир кими ишдән дүшмүшдү.
Гујунун дибинә чатанда
Елә бил ки, гуш өз јувасына чатды.
О кизли өртүјүн алтында хәтәрдән узаг олду,
Башыны јерә гојуб бир гәдәр јатды.
Ширин јухудан дурараг јенә

Јатагда балышы [тәзәдән] сазлајырды [вә]
Гујунун әтрафына көз гездириб
Гара ипәјин үстүнә нахыш чәкирди.

[Бирдән] о, дирһәм бојда бир ағ ишыг көрдү,
О, санки сөјүд көлкәсиндә бир јасәмән иди.
О ишығын әтрафында сағa, сола
Бахды ки, көрсүн ишыг һарадан кәлир.
Уча чәрхин ачдығы бир бача көрдү,
Ај ишығы онунла говушмушду.
О, акаһ олду ки, һәмин нур фәввәрәси
Ајын парылтысындандыр, Ај исә орадан узагдадыр.
Пәнчәсини, дырнагларыны о дешијә салыб
Зорла о дар дешији кенишләндирди.

Елә олду ки, башыны бојнуна гәдәр
Орадан харичә чыхара биләрди.
Башыны чыхарыб [орада] бир бағ вә күлшән көрдү,
Бир ләтиф вә ишыгла јер көрдү.
Бачаны јенә газыды вә [бөјүк] сә'ј вә фәнлә
Өзүнү бачадан бајыра чыхарды.
Бир бағ көрдү, бағ дејил, бәлкә бир беһишт иди,
Өз тәбиәти вә хилгәти илә Ирәм бағындан јахшы иди.
Бир чәннәт бағыды, орада јүзләрлә никарлар,
Сајсыз-һесабсыз, сәрв вә шимшадлар варды.

Мејвә ағачлары барын чохлуғундан
Сәчдә едиб јерлә говушмушду.
Әндазәдән чох мејвәләри
Чан кими тәзәјди, чан да онлардан тәзәләнирди.
Алма-шәраб чамларынын лә'ли кими,
Нар-әгиг мүчрүләри шәклиндә [иди].
Һејва-ичи мүшклә долу топа бәнзәјирди,
Пүстә-тәзә-тәр күлүшлү, додаглары исә гурумушду.
Шафталынын рәнки будагларын симасыны
Гырмызы вә сары јагутла долдурмушду.

Муз (банан) кизлинчә «хәлифә логмасы»нын
Хурмасыны дишләјиб үч бусә алмышды.
Шәкәр армуду шәкәрли күлүшдәјди,
Иннабын сапы (саплағы) өзүнә көвһәр дүзүрдү.
Әнчирин балы, бадамын ләпәси
[Бағын] чамыны палудә сәһнәси еләмишди.
Үзүм тәнәји папағыны јан гојмушду,

Чүнки ағ вә гара [үзүмләри] өз һөкмүндә көрүрдү.
[Разиги, мәлаһи вә хәзәри
Бузәри, күлаби вә шәкәри үзүмләри].

Үзүмүн вә атәш кими нарын сујундан
Ганын мәһзәрини үзүм кими бағламышды.
Нарынчын будағы, турүнчүн тәзә јарпағы
Һәр күнчә бир нәхдбәнд дүзәлтмишди.
Бостан елә бил әфсункар һоггабаз иди,
Јемишдән (говундан) рәнкарәнк һоггалары варды.
Мејвә мејвә үстүндәјди, алма, синчүд вә нар
Тәбәрзәд дады тәбәрхуна бәнзәјирди.
Маһан белә бир беһишти тапан кими
Дүнән кечәки чәһәннәми гәлбиндән чыхартды.

[О, дадлы мејвәләрдән дәрирди,
Зәриф будагларын ширин барындан јејирди.
О ширниләрдән ки, чанына јата-јата јејирди,
Ағзынын марч-марчы ешидилирди].
О, мејвәләрә мат галмышды,
Бир аз онлардан јејиб, бир аз да сәпәләмишди.
Накәһан күнчдән бир нә'рә учалды:
«Сағдан да, солдан да оғруну тутун».
Ачығындан, кининдән гајнајан бир гоча кәлди,
Онун башына мин чүрә дәһшәтли [ојун ачды].

О деди: «Еј мејвә оғурлајан див, сән кимсән,
Кечә вахты бу бағa нечин кәлмисән?
Нечә илдир ки, мән бу бағдајан,
Оғруларын кечә басгынындан [мәнә] дағ чәкилмәјиб.
Сән нә хәлгсән, әслин-нәсәбин нәдир?
Кимсән, нәчисән, адын нәдир?
Гоча бу сөзләри Маһана [бир-бир] сајаркән
Јазыг кишинин әлләри, ајаглары гуруду.
О деди: «Бир гәриб адамам, евиндән
Узаглашыб бу јад дијара дүшмүшәм.

Мөһнәт чәкмиш гәрибләрә көмәк ет
Ки, фәләк сәнә «гәриб охшајан» десин».
Гоча онун үзрхаһлығыны көрүб
Онун үрәјини әлә алмаға чалышды.
Әл ағачыны тез әлиндән атыб
Ону азад етди вә гаршысында отурду.

О деди: «өз сәркүзәштини сөјлә,
Нә көрмүсән, башына нә иш кәлиб?»
Ағылсызлардан нә зүлм көрмүсән?
Писләр сәнә нә праслик едибләр?

Маhан көрдү ки, онун үрәјини алмаг үчүн
Гоча чох јумшаг данышыр,
О, өз сәркүзәштләрини,
Башына кәлән бәлалары она сөјләди.
Мөhнәтдән-мөhнәтә дүшдүјүнү,
Һәр кечә бир әзаба дүчар олдуғуну,
Ахырда үмидинин кәсилдијини,
Каh гара, каh да ағ олдуғуну.
Нәhајәт, о гују вә игбаллы нур һагда
Ки, ону гаранлыгдан о баға чыхарды.

Өз hекајәтини бир-бир она данышды,
Кизли сөзләри она ашкар еләди.
Гоча онун сөhбәтини ешидиб
Һејрәтли ишләринә мат галды.
О деди: «Сәнин борчун бизә тәшәккүр етмәкдир,
Чүнки, әзаб вә гурхудан архајынлыг тапмысан,
О ијрәнч сималы алчаглардан хилас олуб
Белә бир хәзинәханаја јетишмисән».
Маhан онун јолдашлыг вә достлуғуну көрүб
Она миннәтдарлыг етмәји өзүнә вачиб билди.

О јенә сорду: «О мәнфур отураг
Нә јердир, hансы дијардыр—
Ки, дүнән кечә мәнә гијамәти көстәрди.
Һеч мөвчуд [орада] мәнә гулаг асмады.
Аловун түстүсү дамағымдан чыхды,
Бир гығылчым о бојда гијамәт гопарды.
Бир див көрүб өзүмдән кетдим,
[Јалныз о чүр] див көрән [hалымдан] акаh олар.
Габағыма мин див јурду чыхды,
Һәр бириндә јүз мин див вә вәhши [варды].

Бу чәкир, о јыхыр, о бири исә мәни вурурду,
Див вә вәhши hәр икиси писдән пис иди.
Гаранлығын ачары ишыгдыр,
Ағы анчаг гаранлыгда көрмәк олар.
О гәдәр гара үстүндә гара көрдүм
Ки, өз көзләримин гаранлығындан горхурдум.
Өз ишимдә авара галдым,
Ағзым гуру, көзләрим исә јаш иди.
Көрдүкләримин әлиндән каh налә едир,
Каh да әлимлә көзләрими овушдурурдум.

Гәдәм вурараг јолу гәт' едирдим,
Бириндә «Ла-hөвлә»,о бириндә «Бисмиллаh» дејирдим.
Нәhајәт, Танры мәни әзабдан хилас етди,
Зүлмәтим дирилик сују илә әвәз олду.
Ирәмдән даhа хош бир бағ тапдым,
Бағдан даhа чох үрәјә јатан бағбана [раст кәлдим].
Дүнән кечәки горхум hарадан кәлмишди?
Бу кечәки раhатлыг игбалы hарадандыр?».
Гоча деди: «Еј гәмин бәндиндән хилас олан [вә]
Ничатын мүгәддәс мә'бәдинә говушан,

Бу дијарын әтрафындакы о бијабан
Отсуз-әләфсиз дәhшәтли бир див јурдудур.
О зәнчи сифәтли бијабанлылар
Адам сифәтли адамјејән дивләрдирләр.
Әввәлчә адамы алдадыр,
[Сонра исә] дармадағын дағыдырлар.
Дүз охујуб, әјри ојнајырлар,
Әл тутурлар, [сонра исә] гујуја атырлар.
Онларын мәhәббәти кин олур,
Дивләрин адәти белә олур.

Јаланчы олан адамлар да
Һаман о вадинин дивләриндәндир.
Белә дивләр дүнјада нә гәдәр вар?.
Ки, өзләри әбләh олуб әбләhләрә күлүрләр,
Каh јаланы доғрулуг [либасына] кејиндирирләр,
Каh зәhәри бала гатырлар.
Јалан хәјаллардан көмәк көзләмәк олмаз,
Дүзлүк әбәди бир hөкмнамәдир.
Дүзлүјүн ачары әбәдијјәт олубдур,
Мө'чүзә илә сеhрин [фәрги] ондан заhир олубдур.

Сәнин чөвhәрин (затын) әслиндә сәдәдил олуб,
Ки, бу хәјаллар сәнин башына кәлиб.
Белә чиркин вә кобуд ојунлары
Јалныз садәдил [адамларын башына] кәтирирләр.
Сәнин горхун сәнә басгын едиб,

2760—14

Хәјалынла хәјалбазлыг едиб.
Сәнә едилән бүтүн һүчумлары
Јол итирмәјин тәшвиши едибдир.
Сәнин үрәјин әкәр о заман өз јериндә олсајды,
Хатиринә о хәјаллар кәлмәзди.

О див јатағындан ки, чаныны гуртармысан,
Саф [раһатлыг шәрабы] ич, тортадан нә гәдәр [данышмаг олар].
Елә тәсәввүр елә ки, анан сәни бу кечә доғубдур
Вә танры сәни о дүнјадан бизә гајтарыбдыр.
Чәннәтә бәнзәр бу әзиз баг—
Ки, үрәк ганы илә әлә кәлибдир,
Мәним малымдыр, буна һеч бир е'тираз јохдур,
Елә бир кул јохдур ки, буну е'тираф етмәсин.
Онун мејвәләри мәһәббәтлә бәсләниб,
Һәр ағачы бир бағдан кәтирилиб.

Онун кәлири ән аз олан вахтда
[Бу кәлирдән] мөһтәшәм бир шәһәр салмаг олар.
Бундан әлавә онун (бағын) башында бир амбарым вар,
[Орада] хырманларла гызылым, халварларла көвһәрим вар.
Бунларын һамысы вар, оғлум исә јохдур
Ки, үрәјими она бағлајым.
Сәнин һүнәрмәндлијини көрүб
Сәнә оғлум кими үрәк бағладым.
Нөкәрин олум, әкәр бундан шад олурсанса,
Бунларын һамысыны сәнин адына кечирәрәм.

Бу тәр-тәзә бағда чөвлан вурарсан,
Не'мәтләрдән јејиб назланарсан.
Сәнин истәјинә мүнасиб, үрәк оғурлајан
Бир тәзә кәлин дә кәтирәрәм.
Мән дә сизә көнүл бағлајыб шад оларам,
Нечә истәсәниз сизин назынызы чәкәрәм.
Әкәр сән бу фәрмана вәфа едәчәксәнсә,
Әһд әлини бу пејманын үстүнә гој».
Маһан деди: «Мәкәр бу сөзләрин јеридирми?
Тикан колу нә заман сәрвә лајиг ола биләр?

Мәни оғуллуға гәбул етдијин үчүн
Сәнин кими ағаја гул оларам.

Мәни шад етдијин үчүн шад оласан,
Еј мәним ханыманымы абад едән»
Севинчлә онун әлини өпүб,
Сонра өз әлини она верди.
Гоча тез онун әлини өз әлинә алыб
Онунла әһд-пејман кәсиб, мүгавилә бағлады.
О деди: «Дур!» Гонаг дурду,
Ону сол тәрәфдән саға апарды.

Она уча бир имарәт көстәрди,
Имарәтин дөшәмәси ипәкдән иди.
Ејваны башыны көјләрә учалтмышды,
Тағы уча бир су амбары иди.
Онун бүтүн диварлары вә дөшәмәси мәрмәрдән иди,
О, хам (тәзә) күмүш кими парылдајырды.
Бир кениш пишкаһы (балкону) варды, зирвәси исә
Сәрв, сөјүд вә хәдәнкин будагларынын чохлуғундан даралмышды.
Гапынын чинаһындан елә бир пәрдә асылмышды
Ки, көј онун кәмәрини өпүрдү.

О Кејләр гәсри ејванынын габағында
Бөјүк вә уча бир сәндәл [ағачы] битмишди.
Будаглардан о гәдәр зивәр асылмышды
Ки, о зивәрләрин учу јерә дәјирди.
Онун (сәндәлин) үстүндә көзәл бир отураг јери дүзәлмишди,
Тахты дүрүст тахталардан бағламышдылар.
Тахтын үстүнә кәбәләр чәкилмишди—
Јумшаг, ағачын јарпаглары кими әтирли.
Гоча деди: «Бу ағача чых,
Суја вә јемәјә еһтијачын варса,

Сүфрә [будагдан] асылыб, онун алтында исә кузә,
[Сүфрә] ағ чөрәклә, [кузә] мави су илә долудур.
Мән кедиб сәнин үчүн һазырлыг көрүм,
Сәнин үчүн көзәл бир ев ачым.
Мән кәләнә гәдәр јериндә сәбр елә,
Бу јатагдан һеч ашағы дүшмә.
Ким сәндән [бир шеј] сорушса, гулаг асма,
Онун чавабында бир сөз демә, сус.
Һеч кәсин гылығына алданма,
Ким сәнә һөрмәт көстәрсә, дөз, [әһәмијјәт вермә].

Әкәр мән кәлсәм, мәни јахшы дүрүст таны,
Јалныз ондан сонра [кәлмәјә] мәнә јол вер.
Сәнлә мәним арамызда әһд-пејман һаггында
Сүдлә шәкәр кими тәзә сөһбәт олдуғу үчүн
Бағ сәнин бағындыр, ев өз евиндир,
Мәним јувам сәнин јувандыр.
Бу кечә бәд нәзәрдән өзүнү гору,
[Сонра] галан кечәләр сәнә асан олар».
Гоча өз нәсиһәтләрини бир-бир дејиб
Нәсиһәтлә бәрабәр она анд да верди.

[Орда да] пилләләри гајышдан бир нәрдиван варды,
О, јухарыдакы јатаға чыхмаг үчүн иди.
[Гоча] деди: «Гајыш, [пилләләрлә] сивишиб јухары галх,
Бу кечә сән дә гајышбалдырлыг ет.
[Сонра] бу узун нәрдиваны јердән јухары чәк
Ки, һеч кәс гајышбазлыг едә билмәсин.
Бу иланы бу кечә белинә гуршаг бағла,
Сабаһ исә хәзинә илә ојна.
Һәрчәнд бизим һалвамыз кечә јетишди (бишди),
Онун зә'фәраныны күндүз көрмәк олар.

[Армуд кечә боғазы тутса да,
Сабаһ күләр (хәндан) нара јетәрсән]».
Гоча бунлары дејиб сараја тәрәф кетди
Ки, гонаг үчүн јер һазырласын.
Маһан о уча ағача чыхыб,
Гајыш кәмәндли [нәрдиваны] јухары чәкди.
Уча ајаглы тахта отурду.
Бүтүн уча [шејләр] ајағынын алтында алчаг [көрүнүрдү].
Әнбәр кејимли белә бир евдә
Шимал күләји тәк евсатан олду.

О, чөрәк сүфрәсини ачыб, бир аз
Ағ лаваш вә сары кирдә чөрәкдән једи;
Кузәдән сәрин, саф (зүлал) су ичиб,
Шимал күләјилә сығалланмаға башлады.
Рум бәзәкли тахтда
Чин фәршләри үзәриндә раһатландыгдан сонра
Сәндәлин будағы,—кафур әтри
Севда әзијјәтләрини онун јадындан чыхарды.
Дирсәкләниб бағә бахырды [ки]
Бирдән узагларда ијирми шам јанды.

Тәзә кәлинләр әлләринә шам көтүрмүшдүләр.
Тәзә тахтлы шаһ кәлинпәрәст олду.
Јолдан он једди султан кәлди,
Ајы он једди дәфә марсла удан [идиләр].
Һәр биринин [өзүнә мәхсус] башга бир бәзәји варды,
Күл вә шәкәрин үстүнә ипәк чәкмишдиләр.
Әлләриндә шам, өзләри исә чыраг кими
Бағдакы ејванын јанына чатдылар.
Шаһанә бир мәчлис гуруб
Пишкаһда (балконда) бүсат ачдылар.

Бүсатын үзәри шамларла долду,
Шәнлик илә нәш'ә үз-үзә дурдулар.
Онларын башчысы бир күл үзлү пәри—
Бу көвһәрләр бојунбағысынын ән гијмәтли дүррү
Кедиб хүсуси мәчлисдә отурду,
О бири [көзәлләри] дә өз јанында отуртду.
Гушлар кими нәғмә охумаға башладылар,
[Өз маһнылары илә] гушлары һавадан ендирдиләр.
Онларын фүсункар сәси—нәғмәси
Һәм Маһанын, һәм дә Ајын сәбрү-гәрарыны алды.

Ајагларынын рәгси илә [куја] мизраб вурурдулар.
Әлләринин зәрби [адамын] евини тарач едирди.
Бир јел әсиб [онларын] көјнәкләрини галдырды
Түрүнч мәмәләрин үстүнү ачды.
[Севдаја дүшмүш кечә шәкәр сачырды,
Сәндәл түрүнчә говушурду].
Тәб'и ачан о түрүнчләрин дәрдиндән
Маһан узагдан [башына] сәндәл сүртүрдү.
[Онун тәбиәти ләтиф вә чевик олдуғундан
Көзәл чалғы вә нәғмәләри ешидәркән]

Јүз јол арады ки, бир чарә гылыб
Өзүнү о ағачдан јерә атсын,
Белә һури тәбиәтли лө'бәтләрлә [көзәлләрлә]
Гијамәт көрмәдән чәннәтә дүшсүн.
Јенә гочанын дедикләри јадына дүшдү,
Өз тәбиәтинин үрәккечмәли [һиссләрини] бағлады.
О сәнәмләр исә еләчә ојнашырдылар,
Онлар көзбағлыча (шө'бәдә) ојунлары көстәрирдиләр.
Бир мүддәт шәнләндикдән сонра
Сүфрә ачыб јемәјә мәшғул олдулар.

О сүфрәјә лә'л вә дүрр тикмишдиләр.
Санки лә'л вә дүрр бир-бирилә говушмушду.
Од вә су көрмәмиш хөрәкләр
Мүшк, уд вә күлаб илә хош этирли олмушдулар.
Зә'фәранла вә шәкәрлә [һазырланмыш] зирә ашы
Зирә ашындан да көзәл нарплов,
Ширмәст Булғар гузулары,
Тәзә балыг, көк тојуглар.
Кафур кими ағ һуриләрин архасы вә синәси кими
Кирдә, јумшаг вә зәриф чөрәкләр.

Гәнд илә һазырланмыш суван һалвасы
Демәк мүмкүн олдуғундан да чох иди.
Кәрә јағы вә этирлә һазырланмыш
Мин нөв гәрибә күлчәләр.
Елә ки, белә бир сүфрә кәтирдиләр,
Сүфрә демә, елә бил бир дүнја кәтирдиләр,
Көзәлләр шаһы бир назәнинә деди:
Мәним тәклијим тезликлә өзүнә чүт тапачагдыр.
Хам сәндәлдән мәнә уд этри кәлир,
Сәндәл [ағачындакы] о уда тәрәф кет

Уд рәнкли [палтар] кејмиш бир уд этирли [адам] онун башындадыр,
О, сәндәлә гарышыб, үстү-башы сәндәлләнибдир.
Гара удла сарымтыл сәндәл кими [бу] кечә
Бизим удумузу сәндәлдән дүзәлтдији үчүн
Бизим дамағымыза хош этир нәсиб олачаг.
Хош этирлә, хош һәмсөһбәт даһа хош олур.
Көрүнүр ки, бир дост нәфәсли
Ағачын башында еһтирасла чағлајыр.
Ону меһрибанлыгла ашағы чағыр,
Гој бизим хәјалымызла ојнасын.

Әкәр кәлмәсә, она де: «Сүфрә ортададыр,
Лакин о меһрибанын [сәнә] о гәдәр мәһәббәти вар ки,
Гонаг [бураја] кәлмәјинчә
О, өз әлини сүфрәјә узатмаз.
Дур, онунла достлуғун барыны је,
Ачылмыш сүфрәни [кәл] сән бағлама».
Назәнин сәндәл ағачына тәрәф кетди,
Онун ағзы дар, јалвармасы исә кениш иди.
Бүлбүл кими [дил ачыб Маһаны] саламлады,
[Сонра да] күл кими ону ағачдан јерә дүшүрдү.

Гонаг ки, өзү ораја мејилләнмишди.
Елә бир рәгсдән [чох] хошланырды.
О, тәләсик арачынын (васитәчинин) далынча кетди,
Чүнки һәмин иш үчүн өзү дә арачы (васитәчи) ахтарырды.
Башына дүшмүш чаванлыг [һәвәсиндән]
Гочанын нәсиһәтләри јадына дүшмәди.
Чаванын тәбиәти чуша кәләндә
Гочаларын нәсиһәти һарадан јада дүшәр?
Ешг ки, һәјаны ортадан көтүрмүшдү,
Маһан о маһын (ајын) меһманлығына кетди.

Маһ Маһанын үзүнү көрчәк
Шаһлар тахтынын өнү кими онун өнүндә сәчдә гылды.
Ону өз мәхсуси бүсатына әјләшдирди.
Онун үстүнә гызлардан бири шәкәр, о бири күлаб сәпмәјә башлады.
Онунла биркә сүфрәдән јемәк једи,
Чүнки гонаглыг адәти беләдир.
Мәһәббәт вә сәдагәт јолу илә
Өзүнә хас олан лоғмалары она верирди.
Сүфрәдән фәрағәт оландан сонра
Јагут чамы чана гут (гида) олмаға башлады.

Бир нечә гәдәһ шәраб ичәндән сонра
Һәјаны ортадан тәпикләјиб (чыхардылар).
Сәрхошлугдан һәја пәрдәсини чырандан сонра
Маһан маһын мәһәббәтинә гызғын киришди.
Баһар шүкуфәси кими бир лө'бәт (никар) көрдү,
Јүз мин никарлы (нахышлы) бир назәнин [көрдү].
Ағушу пәнир вә лур (сүзүлмүш гатыг) кими зәриф вә јумшаг иди,
Шәкәр вә сүддән ширин вә јағлы иди,
Үзү үрәјә јатан алма кими,
Гәнд вә күлабын ичиндә јерләшмишди.

Бәдәни елә бил овучун ичиндә төкүлмүш чивә иди
Ки, ләтафәтдән бармагларын арасындан чыхмаг истәјирди.
Гучағы да бағдакы күлә бәнзәјирди,
Ортада ашм вә чыраға бәнзәјирди.
Ајын зинәти онун үстүнә сәпилмишди.
Маһанын мәһәббәти она мин олмушду.
Хумарлана-хумарлана каһ онун гәндини дишләјирди,
Каһ да ары кими балыны сорурду.

Маһан о аја сармашаркән
Ај үзлү һәјадан башыны јајындырды.

Чин ле'бәтини (кәлинчијини) гучағына алды—
О јүзләчәк күлү, күмүшбәдән сәрви.
Додагларыны о шәраб чешмәсинә гојуб
Јагут меһрүнү онун әгигинә басды.
О көз ишығына вә гәнд чешмәсинә
Севән көзләрлә јахшыча нәзәр саларкән
Көрдү о бир ифритәдир ки, башдан ајағадәк,
Танрынын гәзәбләриндән јаранмышдыр.
О, габан дишли бир чамыш иди ки,
Һеч кәс елә бир әждаһа көрмәмишди.

Әждаһадан кеч, о бир әһриманди,
Јердән көјә гәдәр [нәһәнк бир] ағзы варды.
Аллаһ көстәрмәсин, әјри бир гозбел иди,
Јајы чәкилмиш камана бәнзәјирди.
Бели гөвс кими, үзү исә харчәнкә бәнзәр,
Ағзынын үфунәтли ији мин фәрсәнкә [јајылырды].
Бурну кәрпич биширәнләрин тәндири кими,
Ағзы бојагчыларын күпүнә бәнзәр.
Тимсаһ тәк ағзыны ачмыш
Гонгғы бағрына меһкәмчә басырды.

Кизлин вә ашкар башыны, үзүнү өпүр
Вә бу сөзләри дејирди:
«Еј башы мәним чәнкимә дүшмүш,
Еј синәси дишләримлә јыртылмыш,
Пәнчә вә дишләрини мәнә вурурдун
Ки, һәм додағымы өпәсән, һәм дә чәнәми.
Гылынч вә низә кими чәнкимә, дишләримә бах
Пәнчә вә диш, бах [мәнимки кими] белә олар, елә јохт
Әввәлки һәвәсин бәс нечә олду,
Инди нијә һәвәсин сојуду?

Додаг һаман додагдыр, өпүш истә,
Үз һаман үздүр, ајдан нәзәрини кәсмә.
Јүз һијлә илә гәдәһ кәтирән
Бир сагинин әлиндән бадә алма.
Дарғасы оғру олан мәһәлләнин
Күчәсиндә кирајәјә ев котүрмә.
Еј филан-филан, сәнә јалныз бу јарашыр
Ки, сәнинлә истәдијими едәјим.

Сәнә лајиг ишләри сәнә етмәсәм,
Гој сән әввәл көрдүјүн кими олум.»

О һәр ан белә туғјанлар едиб
[Маһанын] үстүнә аловлу һәмләләр чәкирди.
Маһан јазыглашыб [табдан дүшәркән]
Көрдү ки, о ај әждаһаја дөнүб.
О, күмүшбалдыр дырнаглы габан олуб,
О чејран көзлү [көзәл] өкүз гујруглу бир һејван олуб.
Гыр кими о [гара] әждаһанын алтындан
Заһа гарнындан чыхан чиркаб ахырды.
О өдү партламыш ушаг кими, ја да гарнындан
Ушаг салмыш арвад кими бағырырды.

О гара габан ағ див кими
Өпүшләри илә сөјүдә од вурурду.
Нәһајәт сүбһ ачылан заман
Хорузун сәси кәлди вә див үркдү.
Зүлмәт пәрдәси дүнјадан галхаркән
О хәјаллар да арадан галхды.
О лә'л кими көрсәнән сахсы чөвһәрлиләрин (нәсәбләрин)
Һамысы кетди вә орада һеч кәс галмады.
Маһан гәсрин габағында
Күн галхана гәдәр јыхылыб галды.

Пәрлајан күнүн әсәриндән
О, јенә һуша кәлди.
Көзүнү ачыб дәһшәтли бир јер көрдү—
Беһиштин јериндә гајнар бир чәһәннәм.
[Нејләрин] наләси кедиб, аһ-налә галыб,
Торпаг хәјалын көзләрини тутуб.
Әслиндә хәјалын [бәһрәси] олан о имарәт,
Она гәрибә кәлди, чүнки гәрибә бир һал иди.
Көрдү ки, бағ башдан-баша бир тиканлыгдыр,
Ејван исә бир сырф бухарыстан имиш.

Сәрвләрин, шимшадларын һамысы—хәзәл вә тикан,
Мејвәләр гарышга, мејвә ағачлары илан имиш.
Тојуг дөшү, дана будлары—
Һамысы онилик мурдарлар (чәмдәкләр) имиш.
Чалғычыларын неј, чәнк вә рүбабы
Курларын вә һејванларын сүмүкләри имиш.
Көвһәр сачылмыш о [ипәк] пәрдәләр
Даббагланмыш үфунәтли дәриләр имиш.

Көз јашы кими саф сулу о һовузлар
Сују үфунәтли чиркаб гујулары имиш,

О једији хөрәкләр вә ондан галанлар,
Сагинин вердији бадәләрдән галан дамчылар—
Гәт'и сурәтдә раһатлыг үчүн дејилмиш,
[Онларын] һамысы јара-хора иринләр имиш.
О көзәл гохулар, бүтүн әтирләр
Һамысы ајагјолунун төртөкүнтүләри имиш.
Маһан өз ишинә јенә мат галыб
Һеј өзүнә «Әстәғфируллаһ» охујурду.
Нә јола дүшмәк үчүн ајағы кәлирди,
Нә дә орада галмаға үзү варды.

О өз-өзүнә дејирди: «Әҹәб ишдир,
Бу нә чизкидир, бу нә пәркардыр?
Дүнән кеҹә чичәкли бағa тамаша етмәк,
Бу күн исә белә бир мөһнәтистана бахмаг?!.
Күлү көстәриб тикан вермәк нәдир?!
Рузикар бағынын һасили нәдир?
Бизим хәбәримиз јохдур ки, нәјимиз вардыр,
Нигаб алтындакы ајымыз бир әждаһадыр.
Әкәр пәрдәни атсалар, көрәрсән
Ки, əблəһләр нә илә ешгбазлыг едирләр.

Бу румлу вә чинли сурәтләр
Көрәрсән ки, чиркин зәнҹиләр имиш;
Ган үзәринә чәкилмиш бир дәридирләр
Заһирдә әтир, дахилдә исә ајагјолу.
Әкәр һамамын үстү ачылса,
[Орада] һеч кимин севмәдији күлхан [көрүнәр].
Чох фәрасәтли адамлар илан мөһрәси алыб,
Мөһрә əвәзиндә сәбәтдә илан көрүбләр.
Чох гафилләр исә бу гуру [һәјат] һејбәсиндә
Уд кисәси вә мүшк нафәси тапыбдыр.

Мән Маһанын һекајәтиндән гуртардығым кими,
Маһан бәдхаһларын әлиндән гуртарандан сонра
Хејир ишләри [көрмәк] нијјәтини гаршысына гојуб
Төвбәләр гылыб, нәзирләр етди.
Тәмиз гәлб илә Танрыја сығыныб
Јол кедир вә үзүнә ганлы јаш төкүрдү.
Нәһајәт, ајдын вә тәмиз бир суја чатды,

О, јујунуб үзүнү торпаға гојду.
Сәҹдә еләјәрәк јери ачизанә сүпүрдү,
[Ағлајараг] о кимсәсизләр кимсәсизинә деди:

«Еј [мүшкүл] ачан, мәним ишими ач,
Еј јолкөстәрән, мәнә јол көстәр.
Бағлы ишими јалныз сән ача биләрсән,
[Јалныз] сән јол көстәрә биләрсән, башгасы јох.
Сән јалныз мәнә јол көстәрән дејилсән,
Елә бир кәс вармы ки, Сән она јол көстәрмәјәсән?»
О бир мүддәт Танрысына јалвараб сызлады,
Үзүнү өз сәҹдәкаһына сүртдү.
Башыны галдыран заман о, өнүндә
Өз шәкил вә чүссәсинә [бәнзәр] бир шәхс көрдү.

Нејсан фәсли кими јашыл кејимли
Ишыглы субһ тәк ал сифәтли.
(Маһан) деди: «Еј хаҹә, кимсән? Доғрусу,
Сәнин көвһәрин чох гијмәтли көвһәрә [охшајыр]».
О деди: «Мән Хызрам, еј танрыпәрәст,
Сәнин әлиндән тутмаг үчүн кәлмишәм.
Сәнин јахшы нијјәтин габағына чыхды,
О, сәни өз евинә чатдырачагдыр.
Ајаг үстә дур вә әлини мәнә вер,
Көзләрини јум, сонра да ач».

Хызрын сәсини ешидән Маһан
[Санки] сусуз дирилик сују көрдү.
Тез әлини онун әлинә верди,
Көзләрини јумуб, һәмин анда да ачды.
О өзүнү һаман саламат јердә көрдү
Ки, әввәл ону див орадан аздырмышды.
Бағынын гапысыны тәләсик ачды,
О харабазарлыгдан Мисрә гајытды.
Көрдү ки, достлары сусублар,
Онларын һамысы матәм мәрасими үчүн көј [палтар] кејибләр.

Әввәлдән ахырадәк көрдүјү бәдбәхтликләрин
Һамысыны өз достларына данышды.
О көрдү ки, она алышмыш достлары
Онун хатиринә көј кејинмишләр,
О да онлара гошулмаға чалышыб

Ҝөј [палтар] дүзәлдиб әјнинә ҝејди.
Ҝөј рәнк онда гәрар тутду,
Фәләк кими о да рузикарын рәнкинә ҝирди.
Уча Ҝөј она ҝөрә ҝөј [рәнклидир] ки,
3800 Ондан хошрәнк ипәк тапа билмәјиб.

Һәр ким Ҝөјлә һәмрәнк олса,
Ҝүнәш онун сүфрәсиндә [ҝирдә] чөрәк олар.
Бу һесабы чәкмиш ҝөј ҝүл,
Өз ҝүрсәсини Ҝүнәш ҝүрсүндән алыр.
Ҝүнәш башыны һансы тәрәфә чевирсә,
Ҝөј ҝүл дә үзүнү о тәрәфә чевирәр.
Одур ки, ҝөј (мави) рәнкли һәр ҝүлә
Һиндлиләр Ҝүнәшпәрәст дејәрләр».
Ҝөзәл чөһрәли ај һекајәти битирән кими,
3805 Шаһ ону мәһәббәтлә өз гучағына алды.

БӘҺРАМЫН ПӘНЧШӘНБӘ ҜҮНҮ СӘНДӘЛ РӘНКЛИ ҜҮНБӘДДӘ ӘЈЛӘШМӘСИ ВӘ АЛТЫНЧЫ ИГЛИМ ПАДШАҺЫ ГЫЗЫНЫН ӘФСАНӘ СӨЈЛӘМӘСИ

Пәнчшәнбә ҝүнү јахшы ҝүндүр,
О, өз сәадәти илә Мүштәријә бағлыдыр.
Субһүн нәфәси мүшк нафәсини ачанда
Сәндәл сачан торпаг уду јандырды.
Сәндәлә бәнзәр торпаг кими
Шаһ сәндәл рәнкиндә либас [ҝејиниб] чам [ҝөтүрдү].
Ҝөј ҝүнбәддән чыхыб
Сәндәл рәнкли ҝүнбәдә ҝетди.
Чин ләʼбәтинин әлиндән бадә ичди,
3810 Һури ҝөзлүнүн әлиндән ҝөвсәр сују.

Ҝечәјә гәдәр һуринин әлиндән меј ичирди
Вә ичдији мејдән хумарланырды.
Бу сүрмә рәнкли үмманын сәдәфи
Өз дүррүнү нәһәнкин ағзына атаркән
Шаһ о дар (узунсов) ҝөзлү, Чиндә бәсләнмиш [ҝөзәлә]
Бујурду ки, онун хатириндән тозу чырпсын.
Чин ханымы чөһрәсиндәки чинләри ачды,
Өз хурмасындан бал архы ачды.

О деди: «Еј чаһанын чаны сәнинлә дири олан,
3815 Еј шаһлар шаһынын јүксәји олан,

Сәһрада олан гумлардан даһа чох,
Дағдакы дашлардан вә дәрјадакы сулардан [даһа чох]
Өмрүн олсун, чүнки бәхт сәнә јардыр,
Өмүр вә бәхтдән бәһрәли оласан!
Еј ҝүнәш кими ајдынлыг бәхш едән,
Падшаһ, јох [лап] падшаһлыг бәхш едән,
Бу гырыг вә бағлы дилимдән
Мән өзүм даим әндишәдәјәм.
Бунунла белә рејһан әтринин өнүндә
3820 Секаһән сәпмәли олачағам.

Лакин шаһ чан шәнлији тәләб етдији үчүн,
Ҝүлмәкдән өтрү зәʼфәран истәдији үчүн
[Сөз] торбамы ачыб әјри-үјрү дилимлә
Шаһын шәнлијинә бир [аз да] ҝүлүш артырым.
[Чалышырам ки] данышдыгларым хоша ҝәлән олсун.
Шаһын үрәјинә јатан олсун.
Ҝүнәшпәрәст ај хејир-дуаны гуртарыб,
Шаһын әлини өпүб деди:

ӘФСАНӘ

Бир заман ики чаван өз шәһәрләриндән
3825 Башга бир шәһәрә јола дүшдүләр.

Онларын һәр бири өз чувалынын ҝүнчүндә
Јол азугәсини јығмышды.
Биринин ады Хејир, о биринин Шәр иди.
Һәр икисинин әмәлләри адларына ујғун иди.
Ики-үч ҝүн јол ҝедәндән сонра
Ҝөтүрдүкләри азугәни
Хејир јејирди, Шәр исә сахлајырды,
Бу буғда бичирди, о исә әкирди.
Нәһајәт, һәр икиси чијин-чијинә ҝәлиб
3830 Гајнар бухарлы бир сәһраја чатдылар.

Ора аловдан гызмыш тәндир кими бир күрәјди,
Орада дәмир мум кими јумшалырды.
Исти вә о дијарын гураглығы
Шимал јелини сәмума (зәһәрли јелә) чевирмишди.
Шәр хәбәрдар иди ки, о хараба чөл
Учсуз-бучагсыздыр вә сују да јохдур.
[О], кизлинчә бир тулуг су долдуруб
Өз торбасында дүрр кими сахлајырды.
Хејир архајын иди ки, јолда су вар,
Онун хәбәри јох иди ки, [габагда] су јохдур, [сусуз] гују вар

Исти сәһрада узун јолу
Һәр икиси гач-говла кедирди.
Исти [сәһрада] једди күн кедәндән сонра
Шәрин сују галды, Хејринки гуртарды.
Хејирдән сују кизләдән Шәр
Онунла нә хејирдән сөз ачды, нә дә шәрдән.
Хејир көрдү ки, о бәдәсилин
Өз шүшәсиндә сују вар
Вә вахташыры о, јолдашындан кизлин,
Әтирли көһнә шәраб кими о судан ичир.

[Лакин] о, сусузлуг атәшиндә јанса да,
Додагларыны тикиб сызламырды,
О јанараг [Шәрин] сујуна бахырды,
Ҹијәриндән абдәндан јејирди,
[Иш] о јерә чатды ки, онун чијәри гуруду,
Зәнфликдән көзләри ачыг галыб [өртүлмәди].
Зүһр [күнорта] намазындан сонра ики намаз арасында
Сусузлугдан, дөзүмдән вә тагәтдән дүшдү.
Онун атәш рәнкиндә лә'ли варды,
Онларда су варды, лакин дашын ичиндә

О ики лә'лдән кизлинчә су дамырды.
[Амма] көз јашлары, ағыз сују [ичмәли] јох.
О, дәрһал һәмин сулу лә'лләри чыхарыб
О сују олан гумун [Шәрин] габағына гојду
Деди: «Сусузлугдан өлдүм, баша дүш,
Бир аз су илә атәшими сөндүр.
О саф дирилик сујундан бир ичим
Ја һимматлә бағышла, ја да сат.
Бу ики көвһәри өз сујуна ат,
Мәним чөвһәрими (чанымы) өз сујунла нәвазиш ет».

Шәр—ону аллаһын гәзәби тутсун!—
Өз адыны она вәрәг ачды.
О деди:«Дашдан чешмә газма,
Белә алдатмалардан мән асудәјәм, сән асудә ол.
Бу харабада о көвһәрләри мәнә вериб,
Абад шәһәрә чатанда кери аларсан.
Мән нечә һәрифәм ки, белә јаланлара алданам,
Мән дивдән дә артыг адам алдаданам.
Мән һијлә гуран заман сәнин мөһрән
Мәним һоггабазлығыма чата билмәз.

Јүз мин белә әфсун вә һијлә
Ишләтмишәм, мәнимлә гумар ојнамагдан ваз кеч.
Гојмарам ки, мәним сујумдан ичәсән,
Шәһәрә гајыданда [үзүмүн] сујуну апарасан.
Мән о көвһәрләри сәндән кизлинчә алсам,
Ахырда јенә онлары мәндән кери аларсан.
Мәнә елә бир көвһәр лазымдыр
Ки, ону мәндән һеч чүр ала билмәјәсән».
Хејир деди: О һансы көвһәрдир, де
Ки, онлары [сән] көвһәрахтаранын овчуна гојум».

Шәр деди: «О ики көвһәр сәнин көзләриндир
Ки, бири о бириндән, о бири бу бириндән әзиздир.
Көзләрини мәнә суја сат,
Јохса су ичмәкдән көзүнү чәк».
Хејир деди: «Танрыдан утанмырсанмы
Ки, сојуг сују аловлу ода сатырсан?
Туталым чешмә сују хош вә ләззәтлидир,
Көз чыхармаг, де көрүм, нә ишә јарар?
Мән әкәр көзләримдән мәһрум оларамса,
Јүз чешмә дә олса, нә хејри вар, истәр даһа да чох олсун?

Көзү ширин су үчүн вермәк
Мүмкүн олармы? Сән сују гызыла сат.
Лә'лләри ал, нәјим варса көтүр,
Бүтүн вар-јохума кағыз да верәрәм.
Ҹаһанын Танрысына анд ичирәм
Ки, бу һөкмә мән севинәрәм.
Сән көзләрими мәнә сахла, еј јахшы киши,
Сојуг суја көрә достлугда сојуглуг етмә».
Шәр деди: «Бу сөһбәт әфсанәдир,
Сусузун белә бәһанәләри чох олар.

[Мәнә] көз лазымдыр, көвһәрин фајдасы јохдур,
Чүнки бу көвһәрләрдән артығыны да тапмаг олар».
Хејир өз ишинә мат галды,
Көз јашыны чешмә сујундан өтрү төкдү.
Көрдү ки, сусузлугдан өләчәк,
Өз чаныны о јердән гуртара билмәјәчәк.
Јанан үрәји сојуг суја алданды,
Елә бир сусуз вармы ки, сојуг сусуз дөзсүн?
[Хејир] деди: «Дур, үлкүч вә хәнчәр кәтир,
Сусуз үчүн бир ичим су кәтир.

Мәним одлу көзләрими чыхар
Вә мәним одуму сојуг су илә сөндүр».
О елә зәнн едирди ки, елә бир тәслимлә
Горхудан сонра [хилас үчүн] үмид [ишығы] доғачаг.
Шәр [иши] белә көрдүкдә хәнчәрини чыхарыб
Јел кими о сусуз торпағын јанына кетди.
О, үлкүчү онун ики көзүнүн чырағына чәкди,
Чырағы кечирмәјә һејфи кәлмәди;
О, нәркизи үлкүчлә күл рәнкинә бојады,
Тачдан көвһәр [гашы] чыхарды.

Сусузун көзләрини корлајыб,
Она су вермәди, јола дүзәлди.
Палтарыны, мал вә көвһәрләрини көтүрүб
Көзсүз кишини чылпаг бурахды.
Хејир, Шәрин орадан кетдијини билиб
Даһа онун хејир вә шәриндән хәбәри олмады.
О, ганын вә торпағын ичиндә чапалајырды,
Јахшы ки, өзүнү көрмәјә көзү јох иди.
[Өз һаләтини өз көзләри илә көрсәјди,
Дәрддән вә горхудан өләрди].

О [дијарда] бөјүк сәрвәрләрдән олан бир күрд варды,
Онун гурдлар афәтиндән узаг бир сүрүсү варды.
Онун јахшы мал-гарасы да варды.
Елә мал-гара һеч кәсдә јох иди.
Једди-сәккиз ев гоһум-гардаш онун [јанында јашајырды],
О, варлы, о бириләри исә касыб иди.
Сәһрада отураг [едиб] дағларда доланан күрд,
Бијабан [гулјабанылары] кими бијабанлары долашырды.
О, әләф далынча сәһралары кәзиб
Бу чөлдә, о чөлдә сүрүнү отарарды.

Һарада ичмәли су вә от көрсәјди,
Орада ики һәфтә мәнзил саларды.
Әләф јејилиб гуртаран кими һәмин јери тәрк едиб,
Сүрүнү башга сәмтә сүрүрдү.
Гәзадан елә ики күн иди ки,—чох олмазды,—
О, өз пәнчәсини шир кими о јерләрә гојмушду.
Күрдүн көзәл бир гызы варды,
[О], түрк көзлү, һинд халлы бир ләʼбәт (кукла) иди.
Чикәр дамарындан су ичмиш бир сәрв иди,
Наз илә бәсләнмишназәнин иди.

[Хам күмүш кими [ағ] бир бал иди,
Шам шүшәсиндән [дүзәлмиш] бир дүрч иди].
Зүлфүнүн кәмәнди әтәјиндән узун иди,
Һаман кәмәнди Ајын бојнуна салмышды.
Бағ бәнөвшәси кими зүлфләри гыврым-гыврым иди.
Гаралығы гарға ганадындан да гара [иди].
Әфсунла сәрхошланмыш гәмзәсинин сеһри
Зәманәни алдатмагда гәләбә чалмышды.
Халг онун бабили сеһриндән
Бабил [сеһринә] алданмаға үрәкдән разы идиләр.

Кечә онун халындан гаралыг алырды,
Ај онун парлаглығы илә парылдајырды.
Шәкәр сындыран пүстәсинин дарлығы
Ағзына өпүшүн јолуну бағламышды.
О Көјләр ајы саллана-саллана
Балыг кими су ахтармаға кетди.
Јолдан узагда бир су булағы варды,
О ел, сују һәмин булагдан апарарды.
[О назәнин, кузәни көтүрдү
Ки, евләринә су апарсын]

Кузәни һәмин булағын сују илә долдурду
Ки, кизлинчә өз евләринә су апарсын.
Накәһан узагдан бир налә ешитди,
Елә бил јараланмыш бир хәстә [инилдәјирди].
Наләни ешидиб налә далынча кетди,
Ган вә торпаг [ичиндә чапалајан] бир хәстә чаван көрдү.
О, ағрыдан әл-ајағыны чырпырды,
Сызлајараг Танрыны чағырырды.
Назәнинин башындан наз чыхды,
О, јаралынын башы үстә кәлди.

2760—15

О деди: «Еј заваллы, сән кимсән?
Нечин торпаға булашыб, гана бојанмысан?
Бу зүлмү сәнин кими бир чавана ким гыјды?
Белә бир хәјанәти ким етди?»
Хејир деди: «Еј көјләрин мәләји,
Бәлкә, пәри гызысан, ја да ки, мәләк,
Мәним ишим гәрибә бир ојун олуб,
Мәним һекајәтим чох узундур.
Сусузлугдан, јанғындан өлүрәм,
Сусузу [өлүмдән] хилас етмәјә чәһд елә;

Су јохдурса, онда чых кет, мән өлдүм,
Әкәр бирчә гәтрә дә варса, хилас олдум».
Ширинләб саги, ничат ачары
Она дирилик сују кими ләтиф су верди.
Үрәји јанан сусуз о сојуг шәрбәтдән
Ичә билдији гәдәр ичди.
Онун солмуш чаны [јенидән] дирилди,
Онун көзләринин чырағы шад олду.
Јериндән чыхарылмыш көзләри исә
Бүкүб јеринә гојду вә Аллаһын адыны чәкди.

Көз пәрдәсинин ағы сыјрылмыш олса да,
Киләси һәлә пијдән ајрылмамышды.
[Гыз] онун ајагларында о гәдәр гүввә көрдү
Ки, ону јериндән тәрпәтмәк мүмкүн оларды.
[Көз] пијини көзүнә гојуб бағлады,
Вә инсанлыг хатиринә әлиндән тутду.
Чох зәһмәт чәкиб ону галдырды,
Онун бәләдчиси олуб дүз јола апарды.
Онларын бинәси јерләшән јерә гәдәр
Кор киши онунла кетди.

[Хејри өз бинәләринә гәдәр апарыб
Она һәддиндән артыг меһрибанлыг көстәрди].
Ев әһлиндән олан нөкәрләрдән биринин
Әлинә онун әлини тәһвил вериб
Деди: «Еһтијатлы ол, ону инчитмәдән,
Раһатча бизим гапыја апар.»
[Гыз] өзү исә тез анасынын јанына кедиб,
Көрдүјү әһвалаты она данышды.
Анасы деди: «Ону нә үчүн бурахдын,
Нә үчүн кәләндә өзүнлә кәтирмәдин?

Бәлкә, бир чарә гылардыг
Ки, бир аз раһат олајды».
[Гыз] деди: «Кәтирмишәм, әкәр чаны галыбса,
Үмидим вар ки, индиләрдә кәлиб чатар».
Ону евә кәтирән нөкәр
]Кәлиб[хәстәни јатаға апарды.
Онун үчүн јер дүзәлдиб сүфрә салдылар,
Она шорба вә кабаб вердиләр.
Истидә бишмиш заваллы сојуг нәфәс илә
Бир аз једикдән сонра башыны ағрыдан јерә гојду.

Ахшам күрд сәһрадан кәлиб
Сәфрасыны өлдүрмәк үчүн чөрәк јејәркән
Гејри-ади бир шеј көрдү,
Ки, сәфрасы даһа да артыб чушә кәлди.
Биһуш јыхылмыш бир хәстә көрдү,
Елә бил јараланыб чан вермиш бир кәс иди.
О деди: «Бу тагәтсиз шәхс һарадандыр?
Нечин белә хәстә вә әлдән дүшмүшдүр?»
Әввәлдән онун башына кәләнләрин
Дүрүст шәрһини һеч кәс билмирди.

[Лакин] көзүнүн чыхарылмасы әһвалатыны,
Онун [дамарлы] әгигинин алмазла дешилдијини она данышдылар.

Күрд о чијәрихәстәнин
Көзләрини бағлы көрүб
Деди: «О уча ағачын будагларындан
Бир нечә јарпаг јығмаг лазымдыр.
Онлары әзиб сујуну чыхарын,
Онун көзүнә сүртүн вә һәрарәтини алын.
Әкәр белә бир мәлһәм она кар еләсә,
Көзү јенидән ишыг тапа биләр.

Көзүнүн дешилмәји нә гәдәр ағыр олса да,
О ағачын ики јарпағынын сујундан јахшылашар».
Сонра о, ағачын һарада олдуғуну нишан верди,
О деди: «Бизим обанын булағынын јанында
[Чох] гәдимдән битмиш көзәл бир ағач вар,
Онун нәсиминдән адамын бејни ачылыр.
Онун ајағы көкдән ики будаг атыб,
[Будагларын] арасындакы мәсафә чох кенишдир.
О будаглардан биринин һури зивәри кими јарпағы
Сөнмүш көзә ишыг верир,

О бири будағын јарпағы исә дирилик сују кими
Сәр'иләрә сәр'дән ничат верир».
Күрд гызы күрддән бу сөзләри ешитчәк,
О әлачы һазырламаға көнүл верди.
Јалварыб-јахарыб атасындан хаһиш етди
Ки, заваллынын дәрманы олан јарпағы һазырласын.
Күрд гызын бәрк јалвармағыны көрүб
Јола дүзәлди вә агача тәрәф кетди.
Ағачдан бир овуч јарпаг—
Хәстәләри өлүмдән гуртаран дәрман јығды.

[Евә] кәлиб [јарпағы] кәтирди, гыз ону көтүрүб,
О гәдәр дөјдү ки, пучалы галды.
Елә сүзүб тәмизләди ки, тортасы галмады,
[Сонра ону] хәстәнин көзләринә төкдү.
Дәрманы вә онун көзләрини бир-биринә бағлады,
Хәстә ағрыдан бир мүддәт отурду,
Көзләрини иш дүзәлдән бахта дикиб
Јенә дә башыны тахта гојду.
О, беш күн башы сарыглы галды,
[Јарпаг] јағы көзүнүн үстүндә галды.

Бешинчи күн ону [сарыгдан] хилас етдиләр,
Дәрманы көзләриндән көтүрдүләр.
Әлдән кетмиш көзләри сағалыб,
Ејнилә әввәлки кими олду.
Кор киши көзләрини ачды,
Сәһәр чағы ачылан ики нәркиз кими.
Хејир бу хејири көрүб тәшәккүр еләди,
[Чүнки] дәјирман өкүзү кими көз сарығындан
гуртармышды
Ев әһли үрәк сыхынтысындан хилас олду,
Үрәкләри ачылды, үзләри исә өртүлдү.

Күрд гызы ондан өтрү о гәдәр әзијјәт чәкмишди
Ки, [ахырда] она меһрибан олмушду.
Елә ки, уча сәрв ики нәркизини ачды [вә]
Көвһәр дүрчү бәнддән ачылды,
О пәри гызы азадә чаванын чамалына
Даһа да меһрибан олду.
Онун көстәрдији лүтф вә меһрибанлыға көрә
Хејир дә она меһрибан олду.
Үзүнү тамам көрмәмиш олса да,
Отуруб-дуран заман ону көрмүшдү

Онун ширин данышығыны чох ешитмишди,
Онун әлиндән [Хејрә] чох мәрһәмәт јетишмишди.
О, көнлүнү она бағламышды, о көнүлбағлајан исә
Өз көнлүнү она бағламышды—нә көзәл говушугдур бу!
Хејир һәр сәһәр гоча күрдүн өнүндә
Нөкәрләр рәсми илә гуллуға кәмәр бағлајырды.
Дәвәчиликдә, гојун отармагда
Тәмкин вә һүшјарлыг көстәрирди.
Гурдун баласыны сүрүдән узаг сахлајырды,
[Сүрүдә] хырда вә ири [һејванларын] кешијини чәкирди.

Сәһрада долашан бијабанлы күрд
Онун көмәјилә рифаһ тапаркән
Онунла достлашыб ону әзиз тутду,
Өз ханиман вә мүлкүнүн һакими етди.
Хејир о евә мәһрәм оландан сонра
Онун [кечмишини] өјрәнмәјә мараг артды.
Онун көзләри һаггында сорушдулар
Ки, о зүлмү она ким етмишдир.
Хејир Шәрин сөһбәтини онлардан кизләтмәди,
Нә хејир вә шәр үз вермишдисә һамысыны данышды:

Көвһәр әһвалатыны, сују сатын алмасыны,
Сусузлуг атәшинин ону кабаб етмәсини,
Сонра [Шәрин] онун көзләринин көвһәрләрини
чыхармасыны,
О бири көвһәрләрә јетирдији хәсарәти,
Бу көвһәрләри дешмәјиндән,
О бири көвһәрләри апармағындан,
Сусуза су вермәјиб кетмәјиндән.
Хејирдән бу дастаны ешидән күрд
Башыны дејрин раһибләри кими јерә вурду—
Ки, амансыз бир туфан да һеч шүкуфәјә
Белә бир әзаб верә билмәзди.

О мәләк тинәтин о чиркин чәһәннәм маликанәдән
(зәбанидән)
Нә бәлалар чәкдијини ешидәндән сонра
Хејир [өз] адындан да адлы олду,
Онлар үчүн чандан да әзиз олду.
Ону нечә лазымдырса, елә дә сахлајырдылар,
Назәнин [гыз] исә һеч кәси она хидмәт етмәјә гојмурду.
Үзү өртүклү она гуллуг едирди,
Она су верир, өзү исә од удурду.
Хејир өз гәлбини бирјоллуг она верди,

[Гызын] она гајтардығы чаны ондан хилас едә билмәди.

О әзиз дүррүн хатиринә [Хејир]
Инәкләр, гојун вә дәвәләрә гуллуг едирди.
О [өз-өзүнә] дејирди: «Мүмкүн ола билмәз
Ки, бу дилбәр мәним кими бир мүфлислә говушсун.
Белә бир чамаллы, камаллы гызы
Хәзинәсиз, малсыз-дөвләтсиз алмаг олмаз.
Мән ки, диләнчиләр кими онларын чөрәјини јејирәм,
Онларла гоһумлуға көз тикә билмәрәм.
Јахшысы бу дејилми ки, белә бир хәтәрдән [гуртармаг үчүн]
Зирәкликлә бир сәфәрә чыхым?!»

Бу сөһбәтдән бир һәфтә сонра
Хејир бу ахшам сәһрадан евә кәлди.
О гызын гајғысындан гәлби әзаб чәкирди,
[Елә бил] хәзинә үстүндә отурмуш бир диләнчи иди.
Гаршысында саф су олдуғу һалда о сусуз иди,
Әввәлки һалда [сәһрада] олдуғундан да сусуз иди.
Һаман кечә үрәјиндәки дешикдән
[Чыхан] көз јашларындан онун күлзары чичәкләнди.
О, күрдә деди: Еј гәриб бәсләјән,
Гәрибләрин назыны чох чәкдин,

Көзүмүн нурунун бинасыны сән гојдун,
Үрәјимин вә чанымын һәр икисини мәнә јенидән сән вермисән;
Сәнин сүфрәнин төр-төкүнтүләри илә бәсләнмишәм,
Сәнин сүфрәндән чох не'мәтләр јемишәм.
Сәнин дамған мәним алнымдан бөјүкдүр
Сәнә тәшәккүр мәним алгышларымдан чохдур.
Мәним батиними вә заһирими јохласан,
Ганымдан сәнин сүфрәнин әтри кәләр.
Сүфрәнин башында [отурмаға] әлим кәлмир,
[Лакин] әкәр истәсән, башым сәнин сүфрән үстүндә һазырдыр.

Бундан артыг гонаг галмаг [вә]
Чијәрә дуз сәпмәк олмаз.
Сәнин не'мәтләрини једијим гәдәр
Сәнә миннәтдарлыг етмәјә гадир дејиләм.
Бәлкә Танры өз фәзиләтиндән
Сәнин һаггыны вермәк үчүн мәнә имкан јаратды.
Сиздән узаг олмаг мәнә әзаб версә дә,

Сәнин хидмәтиндән рүсхәт истәјирәм.
Хејли вахтдыр өз вилајәтимдән,
Һәм дә ишимдән вә кифајәтимдән узагдајам.

Нијјәтим вар ки, сабаһ сәһәр
Евимә тәрәф јола дүшүм.
Сәндән заһирдә ајрылсам да,
Һиммәтим мәни сәнин гапынын торпағындан ајырмаз.
Үмидварам ки, сәнин кими нур чешмәси
Узаглыға көрә мәни өз үрәјимдән узаглашдырмаз.
Мәним һиммәтимин ганадыны ач,
Једикләрими мәнә һалал ет.
Данышан, сөзүнү ахыра чатдырыб,
Санки [данышығы илә] күрдүн ев-ешијинә од вурду.

Евдән күрд ағлашмасы галхды,
Саға-сола һај-һуј дүшдү.
Күрд ағлајырды, гызы ондан бетәр,
Дамаглар гуруду, көзләр јашарды.
Ағлашмадан сонра башларыны ашағы салдылар,
Санки су идиләр, дондулар.
Ачыг фикирли күрд башыны галдырыб
Отағы хидмәтчиләрдән бошалтды.
О, Хејрә деди: «Еј фәрасәтли
Зирәк, көзәл, меһрибан, сакит чаван,

Фәрз елә ки, өз шәһәринә кедәркән
Башга бир јол јолдашы да сәни тиканлады, нејләмәк?
[Бурада] наз не'мәтин, камранлығын вар,
Јахшыдан-јамандан һәр нә варса әлиндәдир.
Јахшы кишиләр чилову писә вермәзләр,
Достларыны дүшмәнә сатмазлар.
Мәним бирчә әзиз гызымдан башга
Һеч кәсим јохдур, лакин малым чохдур.
Меһрибан гыздыр, гуллуг севәндир,
Десәм ки; јахшы дејил, инсафсызлыг олар.

Мүшк нафәдә кизләнсә дә,
Онун әтри [бүтүн] аләмә мә'лумдур.
Әкәр бизә вә бизим гыза көнүл гојсан,
Бизә чанымыздан да әзиз оларсан.
Белә бир гыза азадчасына
Сәни күрәкән сечәрәм.
Гојундан, дәвәдән нәјим варса,

О гәдәр верәрәм ки, мајан долар.
Мән исә сизин аранызда наз вә не'мәтлә
Көчмәк вахты чатана гәдәр јашајарам».

Хејир күрддән бу меһрибан сөзләри ешидәндә
Нечә ки, лазымдыр, өнүндә сәчдә гылды.
Белә шадлыгла сөһбәтләрини едиб,
Дилхошлуг вә наз илә јатдылар.
Сүбһ кешикчиләр кими кәмәрини бағлајанда,
Хоруз гызыл зынгыровлар кими налә етди.
Һүмајун бахтлы тале'лә
Шәргин султаны тахта әјләшди.
Күрд гәлбиндә севинч јатагдан галхды,
Никаһ үчүн тәдарүк көрмәјә башлады.

Никаһ говушманын (евләнмәнин) әсас шәртидир,
Өвладын тохуму онунла бәһрәләнир.
О, гызыны Хејирә тапшырды,
Зөһрәни сејр едән Үтаридә верди.
Сусузлугдан өлмүш [ашиг] дирилик сују тапды,
Шүкуфәјә күнәшин нуру сачылды.
Ширин додаг саги өз тәшнәсинә
Кәвсәр сујундан јахшы бир шәраб верди.
О әввәл она булаг сују вердисә,
Ахырда дирилик сују верди.

Һәр икиси бирликдә севинчлә јашадылар,
Лазым олан шејләрдән кәм-кәсирләри јох иди.
Кечмиш күнләри јада салырдылар,
Нәләри вардыса шадлыгла јејирдиләр.
Күрдүн нә вары вардыса,
Өз әзизләринә гојду (тапшырды).
Нәһајәт, елә олду ки, ев-ешик вә сүрүләр
Һамысы Хејирә галды.
[Бир дәфә] о, су вә ағач олан чәмәнликдән
Сәһраја тәрәф көч едәркән

Хејир чаны ондан шәфа тапдығы
Сәндәл әтирли ағачын јанына кетди.
Будағын бириндән јох, һәр икисиндән
Чохлу ири јарпаг јығды.
О јарпаглардан ики кисә долдуруб
Дәвә јүкләринин арасына гојду.
Онлардан бири сәр'ин (үрәккечмәнин)там әлачы иди,

О бирисинин ады исә көз дәрманы иди.
Јарпаглар һаггында һеч кәсә бир сөз демәди,
Дәрманлары исә көзләрдән кизли сахлады.

Нәһајәт, јолдан бир шәһәрә дөндүләр,
Орада шаһын гызы сәр'ә мүбтәла олмушду.
Нә гәдәр дава-дәрман едирдиләрсә дә
[Гыз] јахшылашмырды, [һамы] һејфсиләнирди.
Елмдән бәһрәси олан бүтүн һәкимләр
Шөһрәт үмидилә о шәһәрә кәлмишдиләр.
Ки, чарә јолу илә див афәтини
О пәринин чанындан чыхарсынлар.
[Лакин һамысы онун әлачында ачиз галмышдылар,
Дивин өзү дә онун хәстәлијинин габағында мат галмышды.]

Падшаһ әввәлдән шәрт кәсмишди:
«Һәр ким дүрүст әлач етсә,
Гызы азадлыгла она верәчәјәм,
Күрәкәнлик шәрәфилә шөһрәтләндирәчәјәм.
Лакин гызын чамалыны көрүб
Лајигинчә дава-дәрман едә билмәјәнә
Гылынчла түрк басгыны едиб
Гылынчла башыны бәдәниндән ајырачағам».
О хәстә мүаличә едилә билмәдијини көрдүкдә
Шаһ нечә-нечә һәкимләри амансызчасына өлдүрүрдү.

Һәм шәһәр әһлиндән, һәм дә гәриб адамлардан
Мин тәбибин башы кәсилмишди.
Бу хәбәр вилајәтә јајылды,
Лакин чохлары газанч арзусу илә
Башларыны [һаваjы јерә] бада верирдиләр,
Өз ганларынын ардынча дүшүрдүләр.
Хејир адамлардан бу хәбәри ешидиб
Көрдү ки, [гызы] хәстәликдән јалныз өзү хилас едә биләр
Бир адам јоллајыб шаһа хәбәр верди:
«Бу тиканы јолдан јалныз мән сүпүрә биләрәм,

Танрынын кәраматилә мән ону сағалдарам.
Вә сәнин шәртини јеринә јетирәрәм.
Лакин мәнимсә шәртим одур
Ки, мән (сәндә) тамаһдан узаг олдуғум үчүн
Мәсләһәт көрдүјүм дәрманы

Јалныз Аллаһын разылығы үчүн верәчәјәм.
Мән [мүаличәни] гәләбә илә гуртарандан сонра Танрым өзү
Бу мәсәләнин ишинә әнчам верәр».
Онун сифаришини шаһа чатдыранда
4070 Шаһ она өз әлини өпмәк үчүн ичазә верди.

[Ки, бәлкә онун хәстәсинә мүаличә етди,
Падшаһ да она нәвазиш көстәрәр].
Хејир кедиб вачиб хидмәти етди,
Шаһ ондан сорушуб деди: «Еј јахшы киши,
Адын нәдир? «О деди: «Адым Хејирдир,
Ону мәнә уғурла сејр улдузум вериб».
Шаһ онун адыны хош фал көрүб
Деди: «Еј хејирхаһ, бир чарә гыл.
Белә бир шәфгәтли ишдә
4075 Агибәтин адын кими хејир олсун!»

Сонра ону бир мәһрәм адама тапшырды, [о да]
Ону гызын хәлвәт сарајына апарды.
Хејир Күнәш кими бир пејкәр көзәл [гыз] көрдү,
Сә'р јелиндән сөјүдә дөнмүш бир сәрв көрдү.
Бир ипәк көзлү, шир кими һәјәчанлы,
Кечә раһатланмамыш, күндүз јатмамыш
О, шәфгәтли ағачын јарпағындан
Бир аз өзү илә көтүрүб, үстүнү бәрк дүјүнләмишди.
Ону овду, овулмушдан исә бир шәрбәт дүзәлтди—
4080 Сојуг вә ширин [иди] ки, хәстәнин хошуна кәлсин.

Шәрбәти шаһ гызына верди, о да алыб ичди
Вә дамағында ојнајан тозлар отурду.
О, севда дејилән о вәлвәләдән хилас олду
Вә ичмәји илә јатмағы бир олду.
Хејир көрдү ки, о чичәкләнмиш баһар
Јатды вә горхулу тозлардан хилас олду.
О, чәннәтә бәнзәр о сарајдан чыхыб
Хошүрәклә өз евләринә үз гојду.
О пәри үзлү үч күн јухуда галды
4085 Атасына өз һалы һагда бир шеј дејә билмәди.

Үчүнчү күн башыны галдыран кими
Јанындакы јемәкләрдән јемәјә башлады.
Бу хош хәбәр шаһа чатанда
О, ајагјалын [гызынын] сарајына јүјүрдү.
Көрдү ки, гызы ағлы вә һушу башында
Сарајын ортасында тахта әјләшиб.

О үзүнү јерә сүртүб, гызына деди:
«Еј ағылдан башга өзүнә чүт тапмајан,
Хәстәлијин, насазлығын нечәдир?—
4090 Фитнә сәнин јанындан узаг олсун!»
Гыз шаһын тәвазөкарлығындан утанараг
Тәшәккүр ајинини јеринә јетирди.
Шаһ пәрдәсарајдан ешијә чыхды,
Кәдәри азалды, севинчи чохалды.
Гыз бир мәһрәм адама сифариш верди
Ки, о улу адлы шаһа десин:
«Ешитмишәм ки, әһд чәридәсиндә
Падшаһын әһди дүрүст олмалыдыр.
Башларын үстүндә гылынч олан заман
4095 О өз шәртини јеринә јетирдији кими

[Инди] тача ләјагәт газанмыш башла да
Өз әһдинә дүз олуб [шәрти јеринә јетирмәлидир].
Өз әһдинә гылынч илә [һәмишә] дүз чыхан [шаһ]
[Инди] тач вахты да гој сүстәлмәсин.
Ити гылынчдан јүзләрлә баш тәләф олду,
Гој бир баш да тач илә учалсын.
Мәни мүаличә едиб[шәфа верән],
Бу бағлы дүјүнә ачар тапан шәхсин
Ишини тәрк етмәк олмаз,
4100 Мәнә дүнјада ондан башга [һеч кәс] әр олмајачаг.

Јахшысы будур ки, үрәјимизи әһдимиздән дөндәрмәјәк,
Көтүрдүјүмүз шәртин өһдәсиндән кәләк».
Шаһын өзү дә белә гәрара кәлди ки,
Өз әһдинә вәфа етсин.
Азад Хејири шаһын һүзуруна [апармаг үчүн]
Ахтарыб јол үстүндә тапдылар.
Ону тапылмыш көвһәр сајыб
Дәрһал шаһын јанына апардылар.
Шаһ деди: «Еј дүнјанын аличәнаб адамы,
4105 Нечин үзүнү өз бахтындан кизләдирсән?»

[Шаһ] өз әјниндән она елә бир хүсуси хәләт верди ки,
Бир мәмләкәтин гијмәтиндән баһалы иди.
Бундан башга она дикәр нечә зинәт дә верди:
Гызыл кәмәр, көвһәрли һәмајил [верди].
Шәһәрин әтрафындан вә сарајдан [ипәк] пәрдәләр асдылар,
Шәһәр әһли шәһәри бәзәдиләр.

Гыз сарај дамынын бир кушәсинә кәлиб
Там Аја бәнзәр нишанлысына бахды.
Чевик, сәрв гамәтли, көзәл үзлү,
Галијә хәтли, мүшк сачлы бир чаван иди.

Кәлинин разылығы вә атасынын рә'ји илә
Хејир күрәкән олду, Шәр кор олсун!
Султанын әли хәзинәнин гапысыны тапды,
Онун тохунулмамыш мөһүрүнү сындырды.
Ондан сонра үрәјинин камынча јашајараг,
Дилхошлуг вә көзәллик нахышларыны охумаға башлады.
Шаһын мөһтәшәм бир вәзири варды,
О, халгын әлиндән тутан јахшы [адам иди].
Бир гызы варды—һејрәтли бир көзәл,
Үзү гарға ганы сәпилмиш гар кими иди.

О ај [гыз] чичәк хәстәлијинә мүбтәла олмушду.
Чичәкдән көзләри хараб олмушду.
О дәстур [вәзир] шаһдан дәстур (ичазә) истәди
Ки, Хејир о ајын көзүнә ишыг версин.
Јенә дә шаһын әввәл гојдуғу шәртлә
Хејрин дәрманы ајы (гызы) сағалтды.
Һәмин гыз да она чүт (зөвчә) олду.
Көвһәрә бах, көр нечә көвһәр дешди!
О үч кәлинин шәнлији илә Хејир
[Елә бил] Кәсранын тачы вә Кејкавусун тахтына саһиб олду.

О каһ вәзирин гызы илә әјләшиб
Өзүнүн бүтүн камларына чатырды
Каһ ишыглы көзләри илә шаһын гызы илә әјләнирди,
Елә бил ки, бу Күнәш иди, о бири Ај.
Каһ да күрд гызы илә шадланараг
Үч нәрд илә дүнјаны марс едирди.
[Хош хасијјәтинә вә көзәл нијјәтләринә көрә
О, халгын үрәјиндә өзүнә јер газанды].
Нәһајәт, елә олду ки, бахтынын хејирхаһлығы
Ону падшаһлыға вә тахта чатдырды.

[О, мәмләкәтин шаһы арадан кетди,
Хејир дүрүстлүклә онун ишини апарырды].
О шәһәрин мүлкүнү өз һесабына кечирди
Вә падшаһлыг онда гәрар тутду.
Гәзадан бир күн о баға тәрәф кетди.
Ки, үрәк хошлуғу илә кеф етсин.

Она сәфәрдә јол јолдашы олан Шәрин
Үрәјиндәки шәр өз башына бәла олду.
О [чүһуд башга] бир чүһудла мүамилә едирди,
Хејир чүһуду көрән кими таныды.

О әмр етди: «О шәхси бош вахтда
Мәним јаныма баға кәтирин».
О, баға кедиб шән отурду,
Күрдүн әлиндә гылынч онун габағында дурурду.
Шәр кәлди, алны кениш ачыг
Хејирдән бихәбәр, өнүндә јери өпдү.
Хејир деди: «Де [көрүм] адын нәдир,
Еј башы өзү үчүн ағлајан адам?»
О деди: «Адым сәјјаһ Мүбәшширдир,
Бүтүн һүнәрләр китабында [јазылмышдыр].

Хејир деди: «Өз адыны де
Вә үзүнү өз ганынла ју!»
О деди: «Бундан савајы адым јохдур,
Истәр мәнә гылынч чәк, истәрсә чам вер».
Хејир деди: «Еј һарамзада, алчаг,
Сәнин ганын һәр кәсә һалалдыр.
Сән халгын шәрисән, адын да Шәрдир,
Хасијјәтин адындан да бетәрдир.
Мәкәр сән о дејилсән ки, мин әзабла
Судан өтрү о сусузун көзүнү чыхардын?

Бундан бәтәр одур ки, елә бир истидә
Сују апарыб она су вермәдин.
Көзүнүн вә кәмәринин көвһәрини—
Һәр икисини апарыб онун чијәрини јандырдын.
Көвһәрләри оғурланмыш о сусуз мәнәм,
Мәним бахтым дирилди, сәнинки исә өлдү.
Сән мәни өлдүрдүн, Аллаһ исә өлдүрмәди,
Бәхтәвәр одур ки, Аллаһ она дајаг олсун.
Игбалым Аллаһ пәнаһында олдуғу үчүн,
Инди, будур шаһлыг тахты вә тачыны вериб.

Вај сәнин чанына, чүнки затын писдир,
Сән чаныны гуртармаг истәмисән, лакин гуртара билмәјәчәксән».

Шәр Хејирин үзүнә [диггәтлә] бахыб таныјан кими
Тез өзүнү јерә атды.

О, јалвармаға башлады: «Аман вер, пис иш көрсәм дә,
Пис әмәлимә бахма, чүнки ону мән еләмишәм.
[Бир] дүшүн ки, чевик фырланан фәләк
Мәним адымы Шәр, сәнинкини исә Хејир гојуб.
О заман мәним сәнә еләдијим
Мәним кими адамын адына там јарашырдыса,

Белә бир хәтәрли [вахтда] сән дә елә һәрәкәт ет ки,
Сәнин кими адлы-санлы [адамын] адына јарашсын.
Бу нүктә Хејирин хатиринә дүшүнчә
Ону дәрһал өлүмдән азад етди.
Шәр гылынчдан азадлыг тапыб
Севинчиндән уча-уча кетди.
Ганичән күрд исә онун изи илә кедиб
Гылынч чәкиб бојнуну архадан вурду.
О деди: «Хејир хејирхаһ адам олса да,
Сән шәрсән вә сәндән шәрдән башга бир шеј чыхмаз.

Бәдәнини ахтарыб о ики көвһәри тапды,
Шәр онлары гуршағында кизләтмишди.
[Күрд] кәлиб онлары Хејирин һүзуруна гојуб
Деди: «Көвһәр көвһәрә гајытды».
Хејир онлары өпүб күрдүн габағына атды—
О көвһәрлә көвһәри [пак олан күрдү] шадландырды.
О, әлини көзү үстә гојуб деди:
«Бу чүт көвһәр мәнә сәнә көрә гајыдыб.
Бу ики көвһәр о кәсә лајигдир
Ки, бу ики көвһәр (ики көзүм) онун сајәсиндә нур тапыб».

Хејирин ишләри камынча дүзәләндән сонра
Халг ондан чох хејир көрдү.
Игбал рәһбәр олан јердә
Тикан хурмаја вә гарт даш гызыла дөнәр.
Сәадәт тахты она верәндән сонра
Дәмири күмүш олду, палазы да ипәк.
О, әдаләт ишини мөһкәмләтди,
[Беләликлә дә] һакимијјәти мөһкәмләндирди.
О ағачдан кәтирдији јарпаглар
Чохлу ағыр дәрдләрин дәрманы олду.

Вахташыры о, бәлалары дәф етмәк үчүн
О уча ағачын јанына чапарды.
О ағачын јанында [атдан] јерә дүшүб

О јерә салам вериб алгыш дејәрди
Һәмин сәндәл әтирли ағачын ешги илә
О, палтарыны сәндәл рәнкинә бојамышды.
О, һеј сәндәл алмаға чалышырды,
Јалныз сәндәл рәнкли палтар кејәрди.
Сәндәл руһа [чана] асудәлик верир,
Сәндәл әтриндә чан нишаны вар.

Дөјүлмүш сәндәл баш ағрысыны апарыр,
Үрәкдән һәрарәти, чијәрдән јанғыны апарыр.
Сәндәл торпагдан чыхмыш әчәб рәнкләрдән биридир.
Одур ки, торпағын рәнки сәндәл рәнкиндәдир.
Чин көзәли бу көзәл һекајәни
Гырыг дил илә [бир тәһәр] дүзәлдиб [сөјләјәндән сонра]
Шаһ она чанынын ортасында јер верди,
Јә'ни ону бәд нәзәрдән кизләтди.

АДЫНА (ЧҮМӘ) КҮНҮ БӘҺРАМЫН АҒ КҮНБӘДДӘ ӘЈЛӘШМӘСИ ВӘ ЈЕДДИНЧИ ИГЛИМ ПАДШАҺЫН ГЫЗЫНЫН ӘФСАНӘ СӨЈЛӘМӘСИ

Адына күнү салхым (мүгәрнәс) сөјүд
Күнәшлә өз евини ағардаркән

Шаһ ағ рәнкли зинәтдә, назла
Ағ күнбәдә тәрәф јолланды.
Зөһрә онун иглиминин бешинчи бүрчүндә
Беш нөвбәт тәслим [тәблини] вурду.
Зәнчи [гошунун] өн дәстәси Хәтәнә һүчум етмәјинчә
Шаһ шадлыг мејданыны даралтмады.
Елә ки, кечә фәләјә сүрмә чәкәрәк
Ај вә улдузларын көзләрини ишыгландырды,
Шаһ о көнүл вердији чан охшајан
Субһ нәфәсиндән доғулмуш кечә бәзәјиндән

Хаһиш етди ки, өз күнбәдинин сәдасы илә
Әрғәнун сәсини ортаја чыхарсын,
О дилбәр уча тач вә тахта
Афәринләр сөјләјиб
Елә [мөһтәшәм] тач вә тахта јарашан
Вә игбал артыран дуалар едәндән сонра
Деди: «Шаһ хошланмаг үчүн мәндән [нағыл] истәди,
Мән дә тәбиәтимдән (гүдрәтимдән) кәләни сөјләрәм.

ӘФСАНӘ

Анам данышарды—о тәмиз гадын иди,
Гарылар гурд олурлар о, исә гузу иди—

Ки, јашыдларымдан бир достум
Мәни [бир күн] евинә гонаг апарды—еви абадан олсун!
Габағымда [јемәкләрлә] бәзәнмиш сүфрә гојду,
[Онун үстү], нечә дејим, һәддиндән чох хөрәкләрлә
долу иди:

Гузу, гуш вә Ираг зирәнлову,
Көкә, күлчә, ағ чөрәк,
Нечә нөв һалва ки, һеч адлары да јохдур,
Бә'зиләри бадам, бә'зиләри исә пүстәјлә [чалынмышды],
Көнүл хошлајан ләтиф мејвәләр,
Реј үзүмү, Сипаһан (Исфаһан) алмасы,

Һәлә сәрхошларын ноғулу олан нары демирәм,
Евин өзү нар мәмәлиләрлә долу иди.
О хөрәкләрдән лазыми гәдәр јејәндән сонра,
(Руһу) охшајан мејә мејл елэдик.
Күлүшә-күлүшә бир-биримизә гарышдыг,
Мән вә мәним кими бир нечә әфсанә сөјләјән
Һәрәси өзүндән бир сәркүзәшт данышырды,
Бири тәкдән, бири исә чүтдән [дејирди].
Нәһајәт әфсанә [нөвбәси] бир күмүшсинәјә,
Сүд ичиндә бал, шәкәр ичиндә сүдә чатды.

О елә бир көнүлохшајанды ки, сөз данышанда
Гушлар вә балыглар о сөзләрдән јухуја кедирдиләр.
О, әгигдән ширин чешмәни ачды,
Ашигано тәрздә вәчдә кәлиб
Деди: «Бир шириндил чаван варды,
Өз зәрифлији илә о бир шәкәристан иди.
Елм өјрәнән вахт о, бир Иса иди,
Мәчлис гуран вахт о, бир Јусиф иди.
Елмләрдән акаһ иди, вар-дөвләти дә варды,
Мө'минлији исә һәр шејдән јахшы иди.

Ирәм бағы шәклиндә бир бағы варды,
Мүгәддәс мә'бәд кими онун бағынын әтрафында бағлар
варды.
Хош әтирли торпағы санки әтирдән јоғрулмушду,
Мејвәләри елә бил беһишт мејвәләри иди.
[Сују көвсәр сују иди, булаг сују јох,
[Елә бил] аби-һәјат чешмәси иди].
Бағ нар ичи кими үрәкләрлә долу иди,
Онун күлләринин һамысы тикансыз иди.
О күлүстанда бирчә дәнә ити тикан вар иди.
О да бағы бәд нәзәрдән горумаг үчүн иди,

Чаван сәрвләрин алтындан су [ахырды],
О ахар суларын әтрафы исә јашыллыг иди.
Чүрбәчүр гушлар нәғмә охујурдулар,
Елә бил һавадан әрғәнун асмышдылар.
Сәрв ағачы елә бил зүмрүд гәср иди,
Һәр будаг тахтында бир гумру [әјләширди].
Ајағы күл ичиндә олан сәрв алтында
Һәр кәс үрәји истәјән нәғмә охујурду.
Пәркарын хәттилә дөрд меһрә
Дөрд дивар башында учалмышды.

Аја учалан биналар [о гәдәр јүксәк иди]
Ки, бәд нәзәр ораја (бағa) јол тапа билмирди.
Елә бир бағын һәсрәтиндән
Һәр дөвләтли-варлынын үрәјинә дағ чәкилмишди.
О киши динчәлмәк үчүн һәр һәфтә
Бағa тамаша етмәјә кедәрди.
Сәрви дарајарды, јасәмән әкәрди,
Мүшк оварды [торпаға] әнбәрә гатарды
Нәркизин әлиндә чамы тәзәләјәрди,
Јашыллыға бәнөвшәләрлә сифариш көндәрәрди.

Бир мүддәт бағын әтрафында кәзәрди,
Сонра ону гојуб [евә] кедәрди.
Бир күн күнорта чағы о, јола дүзәлди
Ки, кедиб о чәннәт бағында бир аз динчәлсин.
О, бағын гапысыны даш кими бағлы көрдү,
Бағбан чәнкин нәвазишилә [ширин] јухуја кетмишди.
[Мүтрүб сазын авазыны көјә галдырмышды—
Елә бир аваза афәрин олсун!—
Көзәл үзлүләр шәнлик едирдиләр;
Рәгс едиб, бадә ичирдиләр.

2760—16

Никарлар әл-әлә вермишди,
Көзәлләр аһәстә вә нәрм идиләр].
О хош авазлардан бағ чошурду,
Чанохшајан [көзәлләр бағa] чан удузурдулар.
Рәгс һәр ағачын [әндамына] дүшмүшдү,
Мејвәләр үрәк оғурлајыр, чан бәхш едирдиләр.
Хачә о ашиганә авазы ешидәркән
Чаны һазыр олмадығындан палтарыны чырды.
Нә керијә гајытмаға дөзүмү варды,
Нә дә гапыны ачмаға ачары варды.

Гапыны хејли дөјдү, һеч кәс чаваб вермәди,
Сәрв рәгс едирди, күл исә јатмышды.
Бағын әтрафыны башдан-баша доланды,
[Лакин] бағa һеч јердән јол тапа билмәди.
Елә ки, о өз гапысына гәбул олунмады,
Өз диварынын күнчүнү сөкдү.
Ичәри кирди ки, тамаша еләсин,
Суфијанә бир аз ајаг көтүрсүн.
О нәғмәләрин аһәнкинә гулаг ассын,
Бағы көрмәји исә бир бәһанә еләсин.

Көрсүн ки, бағдакы гијамәти ким гопарыб,
Бағa нә олуб, бағбан нечәдир.
О күн бағда олан о бағ бәзәјән
Күлләрдән [хәбәр] билсин.
Ики нәфәр сәмән синәли, һәм дә күмүш балдырлы,
Бағын гапысында кешик чәкирди
Ки, о Ај кими һурибәдәнләрә
Намәһрәм көзләри јол тапмасын.
Хачә о дешикдән ичәри кирән кими
Кәнизләр ону «Утанмаз!»—дејә тутдулар.

Ону дөјчәләјиб тапдаладылар,
Оғру һесаб eләјиб [әл-ајағыны] бағладылар.
Хачә чаныны о рәзаләтә гатлады.
Нә үчүн?—чинајәтдә иттиһам олдуғу үчүн
[Мәһкәмчә] јумруглајыб чимдикләдиләр,
Онун үстүнә кобудчасына гышгырмаға башладылар:
«Еј дағындан бағ нашад олан,
Һејиф ки, бағын кешикчиси бурада јохдур.
Оғру башгаларынын бағына кирәркән,
Ону дөјмәк бағбанын борчудур.

Биз исә сәни бир аз чубугла дөјәчләдик,
Әлини-ајағыны бағламағымыз да лазым иди—
Она көрә ки, еј бу һүдуда лағым атан,
Бир дә гапыны гојуб дивардан кәлмәјәсән».
Киши деди: «Бу бағ мәним бағымдыр,
Мәнә бу түстү өз чырағымдан кәлир.
Аслан ағзы кими кениш гапысы ола-ола
[Бу бағa] мән түлкү кими нә үчүн дешикдән кирим?
Һәр ким өз мүлкүнә бу тәһәр кәләрсә,
Онун мүлкү тезликлә јерә јыхылар».

Кәнизләр онун нишанларына бахыб
Бағын нишанларыны сорушдулар.
Онун сөзләринин доғрулуғуна шаһид тапаркән
Онларын гәлбинә мәһәббәт отурду, мүһакимә исә галхды.
Бағын саһибини таныјандан сонра
[Кәнизләрин] һәр икисинин көнлү мәһәббәтлә долду.
О, көзәл, чаван иди, һәм дә надирә дејәндә
Белә [киши] көрән гадындан әл үз.
Онунла барышмағы рәва көрдүләр,
Чүнки ону тәбиәтән өзләринә дост көрдүләр.

[Онунла танышлыгдан шад олдулар,
Ону тез ачмаға чәһд етдиләр].
Әлинин, ајағынын бәндини (ипини) ачыб
Әлиндән, ајағындан өпдүләр.
Ондан чохлу үзрләр истәдиләр,
Һәр икиси онун гуллуғунда јекдил олдулар.
Онлар дүшмәни доста чевириб үзрләр истәдиләр,
[Дедиләр] бағын дешији тез бәркинәр.
[Бир шәлә] тикан апарыб дешији тутдулар,
Јол кәсәнләрин кечә басгынындан хилас олдулар.

Хачәнин гаршысында назла әјләшиб,
Узун-узады сөһбәтә башладылар:
«Баһар кими чичәкләнән бу бағда—
Хачә онун бәһәрини көрсүн!—
Көнүл аланлара, ајүзлүләрә,
Меһрибан [көзәлләрә] бир гонаглыг дүзәлмишдир.
Бу шәһәрдә олан һәр көзәл арвад
Ки, көз онун чамалындан фејз алыр,—
Онларын һамысы бу бағa јығышыблар,
Һамысы түстүсүз бир шам, дағсыз бир нахышдылар

Сәнә етдијимиз [әдәбсизлијә] көрә үзр истәјирик.
Биз өз булағымыза торпаг төкдүк,
Дур бир заман бизимлә саллан-кәз
Вә кими истәсән, ондан камыны ал.
Өзүнү бир хәлвәт күнчә чәк
Вә шадлыгла орада күл сәркисинә бах.
Һансы сәнәмә көнлүн дүшсә,
Она өз мөһрүнү вуруб бәјәнсән,
Ону сәнин хәлвәт отағына кәтирәк
Ки, башыны сәнин астанана гојсун».

Бу сөзләр хачәнин гулағына чатаркән
Онун јатмыш шәһвәти чуша кәлди.
Тәбиәтиндә мө'минлик олса да
Тәб'ин шәһвәтлә ашналығы варды.
Кишилији онун инсанлығыны јолдан чыхарды,
О киши иди, [одур ки] арвадларын нәфәсинә дөзә билмәди.
[О] күмүш әндамлы јасәмән синәли [көзәлләрлә]
Бүтөв бир үмид ичиндә гәдәм көтүрдү.
Нәһајәт, гәдәмләр кәтириб елә бир јерә чыхартды
Ки, орада үрәк гәрар тута билди.

О, беһишт гәсринин көзәлләринин өнүндә
Кәрпичлә учалмыш бир ејван варды,
Хачә ејвана кириб гапысыны бағлады,
Јол мүшајәтчиләри исә орадан гајытдылар.
Ејванын көбәјиндә бир дешик варды,
Орадан бир шахә (көз) ишыг кәлирди.
Хачәнин көзү дешијин көзүндән
Дар чешмә вә кениш (бол) су көрдү.
Күмүш балдырлылар, нар мәмәлиләр
Һәр тәрәфә күл сачырдылар.

[Онларын] һамысы көз чырағы, улдузлар иди,
Һамысы јетишмиш мејвәдән ширинди.
Кәлинләрин һәр бири үрәк чошдурмаг һәвәсилә
Өз бајрам мәчлисинә шәкәр сачырды.
Онларын хәзинәләри үстүндә әждаһалар отурмуш,
Нарынчлары исә турунч олмушдур.
О, нар мәмәләри, алма чәнәләри сејр едирди,
О алмаларын ады буза јазылмышды.
[Бағда нар да, алма да аз дејилди
Чүнки һеч бир бағбанын онлара әли дәјмәмишди]

О бағын бир күллүјүндә
Сәрвистан јанында бир чәмәнзарлыг
[Орада] мәрмәрдән бир һовуз тикилмишди ки,
Көвсәр һовузу она гул ола биләрди.
Көз јашы тәк су ораја төкүлүрдү,
Ситәм көрмәмиш балыглар орада [үзүрдүләр].
О, үзү јујулмуш (тәмиз) су һовузунун әтрафында
Нәркиз, сүсән вә сәмин битмишди.
О чадыр сәнәмләри [күллүк јеринә] кәлиб
Һовуза, балыға вә Аја тамаша етмәјә башладылар.

Күнәшин истиси онлары гыздырмышды,
Су онлары Күнәш тәк өзүндә әкс едирди.
Онлар назлана-назлана, фитәләринин бәндиндән
Дүјүнләрини ача-ача һовуза тәрәф кәлдиләр.
Синә өртүкләрини ачыб чылпаг олдулар,
Ләтафәтлә дүрр кими суја кирдиләр.
Арзу күмүшләринә су чиләдиләр
Вә һаман күмүшү [сујун] гаранлығында кизләтдиләр.
Ај вә балыг—һәр икиси суда үзүрдүләр
Балыгдан Аја гәдәр нә варса [онларын дәрдиндән] гыздырмаја дүшдү.

Ај суја дирһәм төкәндә
Һарда балыг варса гачыб [кизләнәр].
Онларын ајы суја дирһәм сачанда
Хачәнин балығыны чушә кәтирди.
[Онлар] бир мүддәт әл-әлә вериб
Јасәмәнә ришхәнд едирдиләр.
Бир мүддәт дөш-дөшә вериб
Нар вә нарынчдан гајыг дүзәлдирдиләр.
Бу кедиб о бирисини иланла горхудурду,
«Илан»дејиб өз һөрүјүнү онун [бојнуна] атырды.

[О исә буна балдырыны, сағрысыны көстәрирди,
«Дағ» дејиб јери чырырды].
Һәрәси сүтун галдыран бир Бисутун иди,
Фәрһады ити кәркијлә өлдүрән иди.
Ширин гәсринин сүд архы
[Елә бил] о ширин һовуздан баш көтүрүрдү.
Хачә онлары көрүб сәбрини итирди,
Лакин нә фајда?—[Орада] нә бир досту, нә дә тагәти варды,

О, сусузлугдан јанан сәрхошлар кими иди,
Сују көрүб [ичмәјә] әли чатмырды.

Ја да тәзә Ај көрмүш сәр'иләр кими
Каһ атылыб тутулурду, каһ да отурурду.
О, һәр сәрв гамәтлинин көрәндә
Гамәти јох, гијамәти көрүрдү.
Ганы дамар-дамар бүтүн әндамында
[Чушә кәлиб] [гајнајаркән] о, фәрјад етди.
Онун сән билән шеји сәнин билдијин кими
Хәлвәти оғрулар тәк [дик] дурмушду.
Бир истәди утанмазчасына ортаја атылсын
Гушу дешикдән [учсун], иланы дешијә [кирсин]

Лакин иланы габалыг етмәди,
Нә үчүн?—она көрә ки: дешик чох вар иди.
Тәмиз үзлүләр күл үзләрини јујуб
Јасәмән кими күл рәнкли ипәкдә битдиләр.
Сәма рәнкли ипәк кејдиләр,
Сәманын Ајына вәлвәлә салдылар.
Онларын ичиндә чәнк чалан бир лә'бәт [көзәл] варды.
Онун румлу үзүнүн гаршысында һамы зәнчи [кими иди].
Бухағынын һилалы бир күнәш иди,
Һеч кимсә дишләмәмиш додағы бир хурма иди.

Гәмзәси гәмзәсиндән ити охлу,
Күлүшү күлүшүндән чох шәкәрли.
Барла долу сәрвиндән нар суја
Дүшмүшдү; су исә онун нарына.
Әфсун илә мән көнүл алмыш,
Ону көрән һәр кәс [онун] габағында өлмүш.
Чадукәрлијә әл атанда
Ешг ојнајыр, ағыл исә сәрхош олурду.
Хачә узагдан белә бир фитнәјә [тамаша едәрәк]
Һиндлиләр нурла фитнәләнәндән чох фитнәләнди.

[Һәрчәнд онларын һәр бири бир ај иди,
О исә о дәстәнин ичиндә бир шаһ иди].
О заһид кизлинчә јолдан чыхды—
Кафирлијә бир бах!—Вар олсун мүсәлманлыг!»
Бир мүддәтдән сонра о ики чејран көзлү,
Ки, түкләри шимшәк атәши сачырды [вә]
Хотәм аһуларыны чуша кәтирирди.

О чејранлары гаплана көстәрдиләр.
Өз гәсәбләри алтында кәләкбазлығы кизләдиб,
Јолла шәкәр сачараг кәлдиләр.

Хачәни һичаб отағында тапыб
Һачибләр кими онун ишиндән сордулар:
«Һури нәжадлы бу лә'бәтләрдән
Сәнин мејлин һансы һурнијә дүшдү».
Хачә өз бәјәндији нахышы (көзәли)
О ики нахыш чәкәнә көстәрди.
О, сөзүнү гуртармамыш онлар јерләриндән атылдылар,
Елә бил онлар аһу дејил, сәрхош шир идиләр.
О пәри гызыны чаду вә әфсунла,
Чәнкин нәвазишијлә кәтирдиләр.

Елә бир јолла ки, һеч ким шүбһәләнмәсин,
(Шүбһәләнсә) дә о ики шеһнәнин әлиндән чаныны гуртара билмәсин.
О әчајиб [көзәли] ејвана јетирдиләр,
Даһа да әчајиб будур ки, ејванын гапысыны да бағладылар.
Хачә билмирди ки, о, әһли-һалдыр;
Һәм она јар, һәм дә онун ишини [көрмәк[асандыр
Вәораја кәлән о чәнкәзән сәнәмин
Иши чәнк кими көкләнмишди
Наз мајасы олан о ики [кәниз әввәлдән]
О кәнизпәрәст хачә һаггында она данышмышдылар.

О, бәјәнилмиш пәриәндам,
Ону көрмәдән она көнүл вермишди.
Она бахаркән [көрдү ки, хәјал етдијиндән] дә јахшыдыр,
Дәмири күмүш, күмүшү исә гызылмыш.
Севкидән хачәнин сәбри түкәнди,
О гамәтли сәрвә данлыг тәрзиндә мүрачиәт едиб башлады.
Деди: «Сәнин адын нәдир?» Деди: «Бәхт»,
Деди: «Јерин һарадыр?» Деди: «Тәхт».
Деди: «Сәнин әслин нәдир?» Деди: «Нур»,
Деди: «Бәд нәзәр сәндән» Деди: «Узаг».

Деди: «Пәрдән нә пәрдәдир?» Деди: «Саз»
Деди: «Шивән нә шивәдир » Деди: «Наз».
Деди: «Мәнә өпүш верәрсән?» Деди: «Алтмышыны».

Деди: «Бах, вахтымыз вармы?» Деди: «Вар».
Деди: «Гучума кәләрсән?» Деди: «Лап тез»
Деди: «Мурадымыз белә олсун?» Деди: «Олсун».
Хачәнин сүмүкләриндән алов пүскүрдү,
Утанчаглыг, нәзакәт ортадан кетди.
Дилбәрин зүлфүнү онун чәнки кими тутду,
Ону үрәји кими бәрк синәсинә басды.

Онун шәкәрләрини дишләјиб өпүш алырды,
Бирдән она гәдәр, ондан да јүзә гәдәр.
Өпүшләр һәрарәтлә үрәкләри һәјәчана кәтирди.
О һәрарәт шәнлији даһа да гызышдырды.
О дурду ки, ширин чешмәни дешиб
Дирилик сујунун үстүндән мөһрү көтүрсүн.
Гара шир кими кура һәмлә едиб
Ону зорла пәнчәсинин алтына чәкди.
О јер зәиф имиш ағырлыг дүшәркән
Кәрпичләр бир-бириндән араланыб ајрылды

Ејван көһнә имиш учулуб јыхылды—
Јахшы адамларын иши һеч пис нәтичәләнмәсин.
Бу бир тәрәфә, о обири тәрәфә атылды,
О бир түклә, бу исә бир түкдән хилас олду.
Онлары көрмәсинләр дејә
О кенишликдән узаглашдылар.
Гүссә вә кәдәрдән хачә бир кушәјә чәкилди,
О кушәдә отуруб гәм јемәјә башлады.
Гыз исә матәм сахлајанлар кими гашларына дүјүн вуруб
Јолдашларынын јанына кәлиб отурду.

Кечмиш әзаблары өз гаршысына гојуб
Чәнки өз гучағына алды.
Чәнкин наләсини учалдараг
О наләјлә ашигләри шејда [дәли] етди.
[Охујараг] о дејирди: «Мәним чәнкимдән рудун наләсијлә
Ешг хәстәләринә саламлар олсун!
Ашыг одур ки, әзаб чәксин,
Сағлам икән шикәст олсун.
Ешгими нә гәдәр кизли сахлајым, нә гәдәр?
Уча сәслә [дејәрәм]: «Ашигәм, ашигәм!»

Сәрхошлуғум вә ашиглијим мәни әлдән салды,
Һеч бир сәрхош ашигдә сәбр ола билмәз.

Ашигләрин чаны хар олса да
Ашигликдән төвбә етмәк күнаһ ишдир.
Ешг төвбә илә дост ола билмәз,
Ашигликдә төвбә рәва дејилдир.
О ашиг јахшыдыр ки, чаныны гурбан версин,
Ашигләрин ити гылынчындан нә горхусу ола биләр?»
Чәнкчалан көзәл [гыз] өз ләбиндән дүрр төкәрәк
Өз һалыны бу кур вәсф еләди.

Сап чәкән о ики көвһәр (кәнизләр)
Шәнликдә чалыб-ешитмәклә хошланырдылар.
Онларын үрәјинә дамды ки, о ики чыраға
Бир түнд јел бағда әзаб вериб.
Авара дүшмүш о Јусифи ахтарыб тапдылар,
Зүлејха кими әтәјиндән јапышдылар.
Ишин һәгигәтини ондан сорушдулар,
О, [адам] ағладан бир шәрһ верди.
Һәр икиси онун ишинин гајғысыны чәкиб
Јенидән онун иши үчүн тәдбир көрдүләр:

«Биз бу кечә бурада јурд саларыг,
Сәндән башга һеч кәсин ишилә мәшғул олмарыг.
Бир бәһанә дүзәлдиб өзүмүз гојмарыг
Ки, бурадан бу кечә бир нәфәр өз евинә кетсин.
Бәлкә сәнин дилбәрин олан о ај [парчасыны]
Бу кечә јахшыча гучағына ала биләсән.
Ишыглы күндүздә ағ (ачыг) ишләр көрүләр,
Гаранлыг кечә исә пәрдә сахлајандыр».
Онлар бу сөзләри дејиб кетдиләр,
О сәнәмләрлә әфсанә дејиб ешитмәјә башладылар.

Кечә мүрәккәб кими гара сәмурун алтында
Буртас јорғаныны (өртүјүнү) кизләдәркән
Бир мыхлы күнәшин гылынчы кетди,
Кечә зиреһи мин мыхла долду.
Вәфа көстәрәрәк о бүтләр кәлиб
О сәнәми онун јанына кәтирдиләр.
Сусуз сәрв су балығына јетишди,
Бир күнәш бир аја јетишди.
Хәлвәт јер ола, бир дә о чүр јар,
Белә мәгамда ким сәбр едә биләр?

Хачәнин једди әндамынын дамарларында
Кам алмаг үчүн ганы чошду.

О [сөзү] ки, һеч кәсә демәк олмаз,
Мән јалныз сәнә дејирәм, Аллаһа пәнаһ!
Истәди ки, онун дүрүнү лә'ли илә дешсин,
Онун тағына өз бајрағыны санчсын.
[Елә бу дәмдә] будағын үстүндә бир вәһши пишик
Бир дешијин күнчүндә гуш көрдү.
Гушун үстүнә атылыб о, јерә дүшдү,
Һәр ики назәнинә сәдәмә јетирди.

Һәр икиси үрәји үркмүш [һалда] јердән атылды,
Көнүлдә һәјәчан, ајаглар исә гачмагда
Қама чатмамыш [бир-бириндән] ајрылдылар.
Бишмиш табә көр нечә чиј галды.
Шириндодаг шириндодаглыларын јанына кетди,
Кечәнин јарысы чәнки көтүрдү.
Чәнки пәнчәси илә чалыб дејирди:
«Әрғәван кәлди, баһар чичәкләнди,
Сәрв уча гәддини [көјләрә] чәкди,
Күлүн күлүшү гәнд мүчрүсүнү ачды.

Бүлбүл кәлиб будагда отурду,
Ејш-ишрәт күнүнүн базары кениш олду.
Бағбан бағa сығал верди,
Бир шаһ кәлибораја тамаша етди.
Меј чамыны көрүб әлинә алды,
Лакин бир даш дүшүб чамы сындырды.
Еј мәним вар-јохуму тарач едән,
Сәнсиз мәним ишим дүзәлмәз.
Өз ишимдән сәнин гаршында хәчаләт чәксәм дә,
«Сәнсизлик» [мәфһуму] гәлбимин һесабында јохдур».

Она пәрдә сазлајан сирдашлары
Онун сирриндән акаһ олдулар.
Гәм јејәрәк онлар кери гајыдыб
Хачәни ахтармаға башладылар.
Хачә исә јағ оғурламыш нөкәрләр кими
Јолун ортасында әмәлинә мүнасиб бир кушә тутду.
Шимшад, сәрв, сөјүд вә хәдәнк ағачларынын алтында
Дар бир арха [—сүрүнүб кизләнди].
Тәдбиринин хамлығындан о һејрәтә кәлмишди,
Сүсәни исә хејри чичәји ачмышды.

Ахтарыб ону кизләндији јердән тапдылар,
О да онларын һәр икисинә сирләри бир-бир данышды.

О кизлинчә чалышанлар өзләринә борч билдиләр
Ки, өз достларына јардым етсинләр.
Кери гајыдыб јолу ачдылар
Күлүн сујуну күлә көндәрдиләр.
О әфсункар әл тутан [көзәл] кәлди,
Өз севимлисиндә јенидән севки јаратды.
Хачә онун әлиндән тутуб орталыгдан чыхартды.
Өзүнә лајиг бир јерә апарды.

Будаглары баш-баша вериб,
Ағачын көлкәсиндә тахты тахта гошмушду.
О шаһанә тахтын алтына кириб
[Хачә] раһат бир отураг дүзәлтди.
Мәһәббәтлә көнлүнү алмыш [көзәли] өзүнә чәкди,
Өз үрәји кими ону синәсинә басды.
О азад хураман сәрв орада
Елә бил Саманиләр Бүсатында [халчасында] бир јасәмән иди.

[Хачә] ону гучағына алыб шадланды,
Сәрв илә күл бир-биринә говушду.

Ај хачәнин гучағына кирди,
Әлләр ишләјир, ајаглар исә ишдән дүшмүшдү.
Хачәнин мөһрәси (—дашы) өз ханәсини тутду,
Һәмбүсаты (—һәрифи) [гача билмәјиб] кировда галды.
Елә ки, истәди гәл'әни алсын,
Атәшини су илә сөндүрсүн,
Бир чөл сичаны көрдү ки, [ағачын] башындан
Бир нечә күду асылыбдыр.
Гуш кими кәндирә учуб
Дишилә күдуларын кәндирини кәсди.

Кәндир јерә елә дүшдү ки,
Күдуларын һәр бири бир тәбилә дөндү.
О тәбилин сәси нечә мил әтрафа јајылды,
Тәбил нечә тәбил?—реһләт тә'били!
Сәс [гајыдыб] јенә тәблә дүшәркән
Чејран гапланын пәнчәсиндән азад олду.
Хачә елә күман етди ки, шаһнә кус илә
Дарға исә дашла даваја кәлиб.
Ајаггабыларыны гојуб, јола дүзәлди,
Јенә дә өз ишинин далынча кетди.

О сәнәм исә мин горхујла [гачараг]
О пәрдә тутан һәмдәмләринин јанына кетди.
Бир мүддәт динчәләндән сонра
[Ишин үстүндән] пәрдәни чырыб чәнкин пәрдәсин
көкләјәрәк
Деди: «Ашигләр сөјләр ки, бир дәфә
Бир ашиг өз севкилисини көрмәјә кетмиш,
Ону арзулајараг о истәмиш
Ки, онун вүсалындан өз камыны алсын,
Ону өз истәдији кими гучағына бассын,
[Чүнки] гызыл күл сәрвин гучағында олса јахшыдыр.

Синә вә зәнәхданын бағындан
О, алма вә нар јесин,
Әлини дүрр хәзинәсинә узадыб
Хәзнәнин гапысыны ачсын;
Шәкәрлә тәбәрзәди гарышдырыб
Тәбәрхунун үстүнә лаләнин ганыны төксүн.
[Елә бу заман] накәһан фитнә говға галдырды
Вә онун арзусу јеринә јетмәди.
О, пәрванәни нурун гәминдә гојду
Бир сусузу дирилик сујундан узаглашдырды.

Сән, еј мизрабы јанлыш вуран,
Бир дәфә дә мизрабы [симләрә] дүз вур.
Сән мәнә јанлыш пәрдә тутурсан, ејби јохдур,
[Лакин] мән сәнин јолунда дүз пәрдәдән кечмәрәм»
Бу гәзәл охунан кими онун дәмсазлары
Вә сирдашлары онун [ишиндән] хәбәрдар олдулар.
Үзрхаһлыг үчүн хачәнин јанына јолланыб
Көрдүләр ки, хачә ајағыны узадыб,
Өзү хәчаләт чәкир, үрәји исә үркүбдүр,
[Өзүнә кәлмәкчин] торпағын үстүнә сәрилибдир.

Нәвазишлә (—гылыгла) көнлүнү алыб
Ону о харлыгдан чыхардылар.
Һалыны сордулар, о да елә бир һекајәт сөјләди ки,
Сојуг нәфәс илә чәһәннәми дә сојударды.
Чарә гыланлар өз чарәләри илә
Ону пис хәјалардан узаглашдырдылар.
Бағланмыш үрәјиндән дүјүнү ачдылар,
Үрәји кетмишә үрәк вә'д етдиләр:
«Бу ишдә сән даһа тәчрүбәли ол,
Сән меһрибансан, лакин даһа да меһрибан ол.

Иш вахты елә бир јердә јува гур
Ки, афәт ораја уча билмәсин.
Биз исә [бир аз] узагда дуруб
Кешикчилик кими јолун кешијини чәкәрик».
Бундан сонра иши дүзәлтмәк үчүн
О сәрв гамәтли күл үзлүнүн јанына кетдиләр.
О, јенидән бир дәфә дә хачәјә түрк басгыны етди,
Ону тапараг көнлүнү алды.
Кәлиб хачәдән гәм јүкүнү көтүрдү,
Хачә ону көрүб хачәлији бурахды.

Сәрхошлар кими зүлфүнүн учуну әлинә алыб
Бағын бир кушәсинә атылды.
Бағын бир күнчүндә узаг бир јердә
Нур күнбәди кими бир јасәмән ағачлығы варды.
[Јасәмәнләр] бир диварын үстүнә бајраг санчмышды,
[Диварын] үстү мешә, диби исә мағара иди.
Хачә гонаг үчүн ордан јахшы јер тапмады
Орада ортада бир јатаг дүзәлтди.
Јасәмәнин [гол-будағыны] јатаг үчүн гырыб төкдү,
[Сонра] назәнини назла ораја чәкди.

Синәсинин дүјмәсини ачыб, һәјаны кизләтди,
Башга јеринин дә бәндини ачды—ону демәк олмаз.
Күл хырманы тәк ону гучағына басды,
Бадамын ләпәси шәкәрин ичинә кирди.
Һәлә мил сүрмәдана кирмәмиш
Гозбел күнбәд јени бир ојун чыхарды.
Мағарада бир нечә түлкү вармыш,
Шикар үстүндә онлар бир-биринин үстүнә дүшдүләр.
Бир гурдун да јолу онларын јанына дүшәрәк
Истәјир ки онларын бәдәнини башындан ајырсын.

Түлкүләр һарам јејән, горхунч, афәтли,
Зорба гурддан гачмаға башладылар.
Гурд исә онларын далынча [чапараг]
Јол онлары хачәнин јатағына кәтирди вә [ишләр]
тамам [дүзәлди]
Түлкүләр габагда, гурд исә далларынча
О ики чарә ахтаранын үстүнә чумдулар.
Хачәнин гонаг јери (—гурдуғу бүсат) дағылды.
О, гошун сүрүсүнү көрүб јериндән тулланды,
Өзү дә билмәди о нә вагеәдир (һадисәдир),
Тоз-торпаға булашыг ора-бура гачырды.

Үрәјн фикирлә, чикәрн ганла долмушду,
[Һеч билмирди] бағдан гыраға нечә чыхсын,
Она о [көзәлликдә] нар вә нәркиз вермиш
О ики сәрв [бу заман] онун габағына чыхдылар,
[Кедиб] дилбәрин әтәјиндән јапышдылар,
Елә бил ики нәһәнк о дүррү араја алды—
Онун үстүнә гышгырдылар: «Бу нә кәләкдир?
Сәнин тәбиәтиндә бу әһримәнлик нәдир?
Нә гәдәр о чаванын [ишләрини] позачагсан?
Сән өз кининлә меһрибан [ашиги тамам] өлдүрдүн.

Бир гәриблә дәмсазлыгдан өтрү
Һеч кәс белә бир ојун чыхармаз.
Бу кечә нечә дәфә ону говмусан
Нечә кәрә она фырылдаг вә кәләк кәлмисән»
О, нә гәдәр анд ичиб үзрләр истәдисә дә,
Онлар онун һекајәтинә гулаг асмадылар.
Нәһајәт [бу заман] хачә (кизләндији) јердән чыхыб кәлди,
Көрдү ки, шам ики гајчынын арасындадыр;
Онларын данлағындан о, хәчаләт чәкир,
Биринин чимдикләриндән, о биринин јумругларындан [әзаб көрүр].

О деди: «Аман верин, әлинизи ондан чәкин,
Инчимиш јары бир дә инчитмәјин.
О ај һеч бир күнаһ етмәјиб,
[Ону јох, кәрәк мәни] јолчуну бундан да бәтәр дөјәчләјәсиз.
Әкәр бу хәјанәтдә бир күнаһ варса,
О да мән еркәкдәдир, мәним үстүмә дүшүн].
Онун көвһәри һәр күнаһдан тәмиздир
Нә күнаһ варса, о да бу [мән] торпагдадыр.
Дүнјада нә гәдәр чевик вә зирәк [адам варса]
Һамысы пак бәндәләрдир.

Әзәли инајәти бизим ишимизи
[Әввәлдән] хәтадан горујурмуш.
О әнкәлләр бизи әзишдирәркән
[Биздән] бир афәти башга афәтлә говурмуш.
[Танры] бизим бахтымыза исмәтли олмағы јаздығы үчүн
Елә пис әмәлдән бизи хилас етди.

О кәсин ки; диви (—нәфси) өз камына чатмыр,
Бәхтәвәрдир (—јахшыдыр), белә бир бәхтәвәр исә пис иш көрмәз.

Һарама көнүл верән һәр кәс—
—Үздән ираг!—һарамзададыр.

Белә пәри үзлү бир кәлинә
Һеч бир [јахшы] киши хәјанәт етмәз.
Хүсусән елә бир [киши] ки, онун чаванлығы вар,
Кишилији вә меһрибанлығы вар.
Јолумузда исмәт кешик чәкдији үчүн
Күнаһа тәрәф кетмәк мүмкүн олмады.
Бәд нәзәрлә бахылан мејвә ағачындан
Һеч кәс бар јејә билмәз.
Јүз чүр һејван вә гурд-гуш көзү бизә бахырмыш
Елә буна көрә дә биз пис вәзијјәтә дүшүрүкмүш.

Олан олду, бу һагда даһа данышмајачағам,
Оланымдан исә зијан чәкмәјәчәјәм.
Ашкар вә кизлин мән төвбә етдим,
Худавәнди-аләм исә мәним [төвбәми] гәбул етди.
Әкәр әчәл аман верәрсә
Вә мәним бу овум овланмаға разы оларса,
Һалаллыгла ону өзүмә кәлин едәрәм,
Әввәлкиндән артыг она гуллуг көстәрәрәм».
Иш көрәнләр (—ишин ичиндәкиләр) иши белә көрүб
Онун Танрыдан горхусундан горхдулар.

Башларыны онун өнүндә јерә гојуб [дедиләр]:
«Әһсән сәнин белә бир пак әгидәнә,
Ки, онда јахшылыг тохуму әкилиб
Вә пис әмәлләрдән (—сифәтләрдән) о горунубдур!»
Еј, нә гәдәр әзаб [шәклиндә] көрүнән әзијјәтләри
Әзаб һесаб едибләр, лакин [һәгигәтдә] раһатлыг олуб!
Еј, кишинин башына чох бәлаләр кәлиб
Ки, [әслиндә] о бәлалар чан дәрманы олуб!
Дағын башындан нур чешмәси чыхараг
Бәд нәзәри бүтүн үфүгләрдән узаглашдырды.

[Ләʼбәтләр ишрәтләриндән кери дөндүләр,
Онлар ләʼбәтбаз чәрхин ишинә мат галмышдылар].
Елә ки, сәһәр үстүрлаб әнкәбуту

Јерин әмудуну өз ағыз сују илә сувады.
Әлиндә чыраг бир нәсим кәлиб
Бағ саһибини бағдан шәһәрә апарды.
Хачә өз султанлыг бајрағыны галдырыб
О бәндән вә бәндә һөкмүндән хилас олду.
Дүнән кечәки ешгбазлыг атәшиндән
4495 Хатири (-гәлби) газан кими гајнајырды.

Шәһәрә кәлән кими [әһдинә] вәфа көстәриб
Өз истәклисинә елчи јоллады.
Дүнән кечәки ајы (көзәли) өз тахтына кәтириб
Рәсмә ујғун сурәтдә онун кәбинини кәсдирди.
Дешилмәмиш дүррү мәрчанла дешди,
Гуш ајылды, балыг исә јатды.
Әкәр нәзәр салсан, гушдан тутмуш балыға гәдәр
Һамыда бу һәвәс; бу арзу вардыр.
Игбала бах ки, зүлал су тапды,
4500 Вә ону јалныз һалаллашдырандан сонра ичди.

Күнәш кими пак бир чешмә тапды,
Јасәмән кими саф, күмүш кими ағ.
Күндүзүн ајдынлығы онун ағлығындандыр.
Өз ағлығы илә Ај чаһаны ишыгландырыр.
Бүтүн рәнкләрдә бир нөв сүн'илик [-тәкәллүф] вар,
Бир ағ рәнкдән башга ки, онун булашығы јохдур.
Булашығы олмајан һәр бир шејә
Сафлығына көрә «ағ» дејирләр.
[Одур ки, Аллаһа] ибадәтдә сә'ј едән заман
4505 Ағ кејинмәк адәт олмушдур.

О јасәмән синәли сөһбәти битирән кими
Шаһ она өз гучағында јер верди.
Чох белә кечәләр [Бәһрам] наз вә севинчлә
О күнбәдләрдә өз бусатыны гурарды.
Бу күнбәд шәкилли асиман онун үзүнә
Једди күнбәдин гапысыны ачмышды.

ЧИН ХАГАНЫНЫН ИКИНЧИ ДӘФӘ ГОШУН ЧӘКМӘСИНДӘН БӘҺРАМЫН АКАҺ ОЛМАСЫ

Мүштәри илә Зөһәлин тәслиси вахты
Улдузлар шаһы (Күнәш) Һутдан Һәмәлә кечди
Отлар Хызыр кими чаванлыг тапды,
4510 Чешмәләр исә дирилик сују тапды.

Һәр чешмәнин көбәји бир Нил чајы олду,
Һәр јол бир Сәлсәбил олду.
Уди кејимли јер мүшклә долду,
Мүшк сатан јел мүшк алан олду
Новруз һавасынын мө'тәдиллији
Аләми чырағбан етмәјә әзм етди.
Новруз нәсими тәзә гәбалә илә
Рејһанлара (әтирли чичәкләрә) чаныны киров гојду.
Биткиләр јерин үрәјиндән башларыны чыхарды,
4515 Күнәшин күзкүсү пасдан тәмизләнди.

Шәбнәм ефирин әтәјиндән јерә отурду
Исти һава шахтанын әндамыны сындырды.
Кафур рәнкли гар дағын башындан
Өз көз јашларыјла чаја әзәмәт верди.
Јашыллыг [көз] көвһәрини силиб она [ишыг] верди,
Бүтүн варлыға јашыллыг (тәравәти) верди.
Тәзә-тәр нәркиз јухулу (хумар) көзләрилә
Һәр көзү оланын (бәсирәтли адамын) јухусуну алды.
Сәһәр јелинин нафә ачан нәсими
4520 Бәнөвшәләрин гарасына галијјә сачды.

Өз көлкәсиндән јелкән гурмуш сәрв
Шимшадын зүлфүнү дарајырды.
Нилуфәр көзләри јухудан ишкәнчә чәкдији үчүн
Чаныны су галасына атмышды.
Тәзә гөнчәләр будағын чичәкләриндән
Лалә јарпағы кими ири лә'лә дүзәлтмишдиләр.
Сүсән сәрхош нәркизин тачындан өтрү
Әлинин ичинә гызыл парчасы гојмушду.
Әтирли шамамалар өз [көзәл] сурәтләриндән
4525 Гијамәтсиз улдузлар нисар етди.

2760—17

Көзләри јашла долу-шәнбәлид
Зә'фәран јеҹәрәк јенә күлмәјә башлады.
Күлә дирилик сујуну [барат гојан] катиб-үл-вәһј
Шәгајигин ганына барат јазды.
Нәсринин јарпаглары ҝөвһәрлә долмушду,
Сүсәнин будаглары тутија овурду.
Мәрзәнкуш зүлфүнүн һөрүјүнү һөрүк үстүндән бағлајыб
Дејләмлиләр кими чијниндән асмышды.
Һәм јарпаглар, һәм дә отлар
Бири парча, о бири исә гајчы олмаға разылыг вермишдиләр.

Сүнбүл мүшк сачан әтри илә
Гәрәнфили тез-тез асгырдырды.
Хејрикүл өз әһдинә вәфа едиб
Јасәмәнә вәлиәһдлик фәрманы јазмышды.
Сүсәнбәрин әтри өз һәрарәтилә
Чәрх әгрәбинин нештәрини әритмишди.
Гөнчә өз данакөз көзүјлә наз сатырды.
Гуш исә филгулағынын гулағына кизличә сөз дејирди.
Мүшк нәсимли, кафур әтирли күл,
Јарын гулағы кими гызыл вә күмүшә батмышды.

Уд нишанлы мүшк-сөјүдүн ағачы
Каһ кафур сачырды, каһ да мүшк.
Әрғәванла јасәмән сөјүдүн гаршысында
Гырмызы вә ағ бајраглар галдырмышдылар.
Хәзан јелинин [сөјүд] охунун горхусундан
Чох јарпаглы сөјүд будаглары әлләрини дишләјирди.
Күл шаһәншаһлыг етмәјә кәмәр бағламышды,
Торпаг јел кими онунла һаваланырды.
Бүлбүл бүтүн кечәни хоруз банына гәдәр
Тәбил кими авазыны [көјләрә] учалдыб

Јашыл мејданда өз султаны
Олан күл үчүн беш нөвбәт тәбил чалды.
Сәрвин башында фахтәләрин (көјәрчинләрин)
Көнүл аланларын руд нәғмәсинә бәнзәјирди.
Гумрунун неји (сәдалары) [өз] сәһәр наләси илә
Дағ кәклијинин күлүшүнү ағзындан алды.
Турач өз авазы илә тарла саһәләриндә
Ҹәннәт бејтләрини тәгти едирди.
Хәнәндә гушлар зәндин ҹәннәт китабындан
Бир нечә сөз кәтириб кечәләр охујурдулар.

Әндәлиб өз аһәнкинин инчәлијиндән
Чәнкин назик тели тәк инчәлмишди.
Бағ рәссам лөвһәси кими олмушду,
Гуш вә балыглар шәнлијә чулғанмышдылар.
Бәһрам шаһ белә бир күндә
Шаһанә бир мәҹлис чырагбан етмишди.
Өзүнүн једди күнбәдинә бәнзәр
Бир күнбәд көјләрдән јүксәкләрә учалмышды.
Чијниндә чанта тәләсик бир гасид јетишиб
Алты тағлы једди күнбәдли [гәсри] арады.

О ҹәннәт гәсринә кирәркән [гасидин]
Үрәји беһишт гапысы кими кениш олду.
Хосрова узун-узады алгышлар деди,
Алгышы гуртаран кими сәҹдә етди.
О деди: «Јенә дә Чин никарханасындан
Гошун далғалары јер үзүнү тутуб.
Фәғфур шаһла пејманы позуб
Бир даһа әһдә вәфадан узаглашыбдыр.
Чинлиләрдә әһд вә вәфа јохдур,
Ичләри зәһәрли, заһирләри исә балдыр.

Бөјүк бир гошун гылынч галдырыб
Далға-далға Ҹејһуна гәдәр чатыблар.
Бөјүк бир сел [кими] сәһраны тутублар,
Онларын һәр бири дәрјада бир нәһәнк бојдадыр.
Әкәр шаһ бу ишә лагејд јанашса,
Чинлиләр бизим гапымызы ләјәнләрлә ичәҹәкләр».
Шаһ фитнәдән хәбәрдар олуб
Көрдү ки, афијәтин [ачары] бәлададыр.
Башы тора душмәмиш
Әтәјини мејдан чәкди, әлини дә ҹамдан.

Мәшвәрәт еләди ки, ағыл вә фәрасәтлә
Дүшмәнин башыны нечә јерә вурмаг олар.
Хәзинә вә гошундан башга пәнаһ көрмәди,
Чүнки гошун вә хәзинә гәләбә аләтидир.
Гошуну ахтарыб беш нәфәр дә көрмәди,
Хәзинәјә кедиб, көрдү хәзинә дә јохдур.
Һәм долу хәзинәни бош көрдү,
Һәм дә силаһ вә гошуну пәракәндә көрдү.
Дишсиз аслан кими аҹиз галды,
Туғ зәнчирә, мәмләкәт исә зиндана [чеврилмишди].

Ешитдим ки, шаһын бир вәзири вармыш,
Танрыдан горхмаз, танрыдан узаг [бир залым] имиш.
Адыны өз истәдији гәбилдән
Раст-Рөвшән (Дүз-Ајдын) гојмушду, лакин өзү нә доғру, нә дә ајдын иди.
Дүзлүјү вә ајдынлығы чох назик иди,
Дүзлүјү әјри, ајдынлығы исә гаранлыг иди.
О, адынын мә'насы илә шаһын өнүндә гүрурланырды,
Лакин јахшы адла әлагәдән узаг иди.
Нә гәдәр ки, вәзирлик Нерсидәјди,
Вәзирликдә Аллаһдан горху варды.

Раст-Рөвшән вәзирлији ондан алдандан сонра
Дүзлүк вә ајдынлыг мәһв олду.
Шаһ ејш-ишрәтә гошуландан сонра
О, зүлмкарлыгла әлузунлуга башлады.
Фитнәләр салырды, мәсләһәти јандырырды,
Вар-дөвләт топлајыб, мал јығырды.
Шаһын најибини зәр вә зивәрлә
Алдадыб әфсунла фитнәјә гошурду.
О дејирди: «Халг арзутәләб олуб,
Һәјасызлашыб, үзләри ачылыб, әдәбсизләшибләр».

Бизим не'мәтимиз онлары дојдуруб,
Бизим ишә гаршы гудурдубдур.
Агыл вә тәдбирлә онлары бурмасаг,
Бәд нәзәр мәмләкәтин гулағыны бурар.
Чох пис адамдырлар, бәдәсилдирләр,
Ит вә чанавардан даһа пис јусифләрдиләр.
Чанавары чанавар тәләсијлә бәндә салмаг лазымдыр,
[Бу] түлкүләрлә нә гәдәр ојнамаг олар?
Јердән доғулмуш бу торпаг [әһлләри]
Адам сурәтиндә јыртычы [һејванлардылар].

Јыртычы һејванлар вәфадарлыға нәзәр салмазлар.
Һакимијјәтә јалныз гылынчла табе оларлар.
Заваллы кишиләрин дәрсләриндән охумуш оларсан
Ки, һәмин вәһшиләр Сијавуша нәләр едибләр,
Чәмшидин чәлалыны нечә дағыдыблар
Даранын башыны дара нечә асыблар.
[Рәијјәтин] малы бир һовуздур, онлар исә тох,
Һовузда су чох галанда ијләнәр.

Торпагла буланан су
Елә торпағын тәдбири илә дә сафлашыр.

Шаһ сәрхош, дүшмән исә ајыгдыр,
Шеһнә јатанда, оғлу ојаг олур.
Әкәр сијасәт (чәзаландырма) шаһын јадындан чыхарса,
Онун падшаһлығы позулар (пуч олар).
Шаһ сијасәт (-чәзаландырма) ишләдәрсә
Дүшмән вә див һәр икиси гачар.
Сыртыг рәијјәт дивә бәнзәр.
Она јол версән аддымыны кениш атар.
Чәһд ет ки, өз [јумшаг] сијасәтинлә
Өз һакимијјәтинин рөвнәгини сындырмајасан.

Һеч кәсин достлуғуна алданмајасан,
Јалныз гылынчыны өзүнә дост тутасан.
Шаһ бизә архајынлашыб бадәпәрәст олуб,
Гәләм мәним, гылынч исә сәнин әлиндәдир.
Сәндән гәддарлыг, мәндән исә тәдбир көстәрмәк,
Кими десәм тутулмалыдыр, тут.
Мөһтәшәмләри малларыјла әзишдир,
Касыблары исә ганларыјла чәзаландыр.
Јахшы да, јаман да һәр икиси сәнә һалалдыр,
Јаманларын чаныны ал, јахшыларын малыны.

Халгы чаһ вә варыјла алчалт (тәһгир ет)
Ки, халгын көзүндә әзиз оласан.
Рәијјәт хар вә зәиф оларса,
Мәмләкәт даима бәргәрар олар.
Шаһын наиби сәрхошлуг үзүндән
Зүлмкарлыгда онунла әлбир олду.
Вәзирин көстәрдији зүлмкарлыг јолу илә
Шаһ рәијјәтинә чөвр едирди.
Нәһајәт о һәддә чатды ки, зүлм һәддән ашды,
Һеч кәси адам сајмады.

Ситәмкарлығын бинасыны учалдыб
[Халгы] тарач едир вә евләрини талајырдылар.
Кәнд вә шәһәрдә фәрјаддан башга бир шеј ешидилмирди,
«Чал» вә «чап»дан башга өзкә сөз јох иди.
Нәһајәт, мәмләкәтдә аз мүддәтдә
Һеч кәсдә нә мал галды, нә дә дөвләт.
Аздан, чохдан [нә вардыса] Раст-Рөвшән һамысыны
Ачыгча, ајдынча рүшвәт алды.

Гызыл вә күмүшдән, кәниз вә гуламдан
Мәмләкәтдә һеч кимдә бир шеј галмады.

Чохлугдан дејил, азлыгдан ән мөһтәшәм адам
Јохсуллуга дучар олду.
Ев саһибләри ев талајанларын чөврүндән
Өз евләрини башгаларына гојуб [дағылдылар].
Һәм шәһәр әһли, һәм дә гошун [үзвләри] чана кәлдиләр,
Онларын һамысы дағларда-дашларда авара олдулар.
Наһијәләрдә нә мал-гара галды, нә дә әкин,
Һеч кәсин мәдахилә јекун вурмаға имканы галмады.
Елә ки, вилајәт хараб олду, онда
Шаһын хәзинәси кәлирдән хали олду.

Өзүнә ев вә хәзинә дүзәлтмиш о вәзирдән башга
Һеч кәсин кәдәр вә әзабдан савајы бир һасили јох иди.
Шаһын мүһарибәјә һазырлашмаг үчүн
Хәзинәси вә гошуну олмадығындан үрәји сыхылды.
О, часуслары бир-бир [чағырыб] о дағынтынын
Сәбәбләрини бир-бир сорушду.
Аләми јандыран о вәзирин горхусундан
Һамы кечән кечәјә күндүз деди.
Һәрә бир бәһанә илә бир јалан гондарды:
«Бунун әли бошдур, о исә гачды.

Јер [үзүндә] мәдахил, мәһсул галмады,
Лачәрәм хәзинәдә вар-дөвләт галмады.
Кәлир вә варидат олмадығындан
Шаһын мәмләкәти верки верәнләрдән бошалды.
Шаһ онлара шәфгәт көстәрсә кери гајыдарлар,
Јенә дә өз ишләринә гајыдарлар».
Бу бәһанәләр шаһы гане етмәди,
Лакин вахтындан әввәл ширлә саваша кирмәди.
Чәфа пешәли күнбәдин пислијин һаггында
Лазымынча дүшүнүб дашынды.

Өз ишини саһманламаға јол тапа билмәди,
Өз заманәсинә гаршы о, чәһд көстәрә билмәди.

БӘҺРАМЫН ЧОБАНДАН ИБРӘТ АЛМАСЫ

Иши дара дүшүб дилхор оланда, шаһ
[Һәмишә] тәкчә атланыб шикара чыхарды.
Ов овлајыб шадланарды,
Шадланан кими дә евә тәрәф јолланарды.
О күн дә гәм ону әһатә етдији үчүн
Ова чыхмаға мејл етди.
Тәк башына шикар [нијјәтилә шәһәрдән] кәнара чыхды—
Ки, үрәјиндәки ганы ганла јусун.

О, истәдији гәдәр ов овлајыб
Гуссәнин әлини, гәмин ајағыны бағлады.
Пәләнк, шир вә габан шикарындан сонра
Истәди ки, евә тәрәф гајытсын.
Ат чапмаг вә вурһавурдан сонра
[Бәдәниндә] иликләри сусузлугдан әримишди.
О чөлү дөврһадөвр доланды,
Су чох ахтарды, лакин аз тапды.
Бирдән көрдү ки, әждаһа кими гара бир түстү
Ајы тутмаға баш галдырыбдыр.

Галаг-галаг [түстү] бурула-бурула.
Фәләјин зирвәсинә јөнәлир.
О [өз-өзүнә] деди: «Бу түстү оддан галхса да,
Ону алышдыран [кәсдән] су истәмәк лазымдыр».
Бир нечә аддым о түстүјә сары кедиб
[Көјә] учалмыш һүндүр бир чадыр көрдү.
Бир гојун сүрүсү дырнагдан гулаға гәдәр
Күнүн алтында кабаб кими бишириләр.
Ағач будағындан исә бир ит даш кими асылмышды,
Ајаглары вә әлләри бәрк бағланмышды.

[Шаһ] атыны тез чадыра тәрәф сүрүб
Сүбһ кими меһрибан бир гоча көрдү.
Гонағы көрүб гоча јериндән сычрады,
Она хидмәт көстәрмәјә белини бағлады.
О, јер кими гонагпәрвәрлик едиб
Көјүн чиловуну тутду.

Әввәлчә салам пешкәш етди,
Сонра ону атдан дүшүрдү.
Евдә оландан һәр нә вардыса
Ортаја кәтириб үзрхаһлыг етди.

О деди: «Шүбһәсиз белә бир сүфрә
Сәнин кими гонаға лајиг дејилдир,
Лакин бу јерләр абаданлыгдан узагдыр,
Сүфрә касыб олдуғу үчүн мәни үзрлү бил».
Шаһ чобанын бир парча чөрәјини көрәркән
Бир ичим су ичиб әлини [сүфрәдән] чәкди.
Деди: «Сәнин чөрәјини јалныз о вахт јејәрәм
Ки, әввәлчә мәним суалларыма дүзкүн чаваб верәрсән.
Бу заваллы ит нечин асылыбдыр,
О, евин асланыдыр, гурд кими нечин бағланыб?»

Гоча деди: «Еј көзәлсурәт чаван,
Олуб кечәни түкбәтүк (јери-јериндә) сәнә сөјләрәм.
Бу ит сүрүнүн кешикчиси иди,
Мән сүрүнүн ишини она һәвалә етмишдим.
Онун вәфадарлығы вә сәдагәтинә көрә,
Онунла отуруб дурмаға шадланырдым.
Бүтүн илләр боју сүрүнү
Оғрунун әлиндән, гурдун чајнағындан узаг сахлајырды.
Өз евимин мүһафизәсини она тапшырмышдым,
Мән она ит јох, өз чобаным дејирдим.

О исә дүшмән јахан диши вә пәнчәсилә
Кечә-күндүз мәним дәмир пәнчәм иди.
Мән чөлдән шәһәрә кедәндә
Сүрү онун кешијилә кечинәрди.
Мәним ишләрим шәһәрдә узун чәкәндә
О, сүрүнү гајтарыб евә апарарды.
Нечә ил мәнә кешикчилик етди,
Әли дүз вә иши дә дүз олду.
Нәһајәт, бир күн ишин сәһифәсинә
Сүрүнүн һесаб нахышыны чәкдим.

Көрдүм ки, једди баш гојун чатмыр,
Горхдум ки, һесабда сәһв етмишәм.
Бир һәфтәдән сонра бир дә сајанда
Јенә әскик кәлди, [лакин] бу сирри һеч кәсә демәдим.

Ағыл вә тәдбирлә арајыб көзләдим,
Һеч кәсин хәтасы гулағыма дәјмәди.
Кечәләр кешик чәкиб [ојаг олсам] да
Һеч кечә һәрифи таныја билмәдим.
О ит мәндән артыг ишдән акаһ имиш,
Мәндән мин дәфә јахшы кешик чәкирмиш.

Јенидән бир дә дәгиг сајдым
Јенә биринчи күнкү кими әскик кәлди.
Бүтүн кечә хатирим гәмкин иди,
Чүнки сүрүдән гојунлар әскик олурду.
Сүрүдән беш-беш, он-он гојун јоха чыхырды,
Күнәш алтындакы буз кими әријирди.
Нәһајәт, о јерә чатды ки, сәдәгә јыған
Јердә галанлары да мәндән зәкат алды.
Мән—заваллы, бијабанлы—сүрү саһиблијиндән
Чобанлыг [дәрәчәсинә] дүшдүм.

О амансыз дәрд мәни [лап] јумшалтды,
Чикәримә ишләјиб мәни өлдүрдү.
[Өз-өзүмә] дедим: «Бу зијан бәд нәзәрдән олса да
Һансы гурд-гушун әлинин иши ола биләр?
Асланлыг едәјән белә бир итлә
Ашналыг едән һансы гочагдыр?
Нәһајәт, бир күн сујун кәнарында
Јатмышдым, бирдән јухудан ајылдым,
[Лакин] елә о һалда башым чомағын үстүндә
Сәс-күјсүз әл-ајағымы узатмышдым.

Көрдүм ки, бир диши гурд узагдан чевикчә
Кәлди, ит исә онун габағында сүстәлди.
О, ити өз ит дили илә чағырды,
Ит меһрибанчасына она тәрәф јүјүрдү.
Онун әтрафына доланараг, тоз гопарды,
Каһ гујруғуну, каһ да топпузуну ојнатды.
Ахырда [галхыб] чанаварын үстүндә отурду,
Үрәк камыны алды, иш исә әлиндән кетди.
[Сонра] кәлиб јатды, чаны раһатланды,
Сукутун һаггы меһрү онун ағзына вурулду.

Гурд исә әввәлчәдән рүшвәт вердијинә көрә
Хидмәт үчүн өз [чәкдији] зәһмәтин һаггыны ахтарды.
Ајағы гујруғунун [бөјүклүјүндән] чадарланмыш

Вэ сүрүнүн башы олан јекэ бир гојуну
Апарыб бирчэ нэфэсдэ једи,
Белэ рүшвэтлэрдэн о, чох јејибмиш.
Мэл'ун ит өз шэhвэтини өдэјиб
Сүрүнү гурдун элиндэ гојду.
Кешијини чэкдији о сүрүнү
4680 Ешгбазлыг јолунда [гурбан] верди.

Бир нечэ дэфэ ону бағышладым,
О, хэта етди, мэн үстүндэн кечдим.
Нэhajэт, ону гурдла бир јердэ тутуб
О бөјүк күнаhын үстүндэ бура бағладым.
Ишкэнчэ верэрэк ону дустаг етдим,
Ки, бэндэ бэндэлик едиб бујруға [таве олсун].
Мэним итим јол бағлајан гурддур,
Бэлкэ дэ, мэним гојунларымын гэссабыдыр?
О, эманэтэ хэјанэт еләди,
4685 Өз эминлијини хаинлијэ сатды.

Белэ гэрара алынды ки, өлэнэ гэдэр о,
Бу бэнддэн чаныны гуртара билмэјэчэкдир.
Чинајэткарла белэ hэрэкэт етмэјэн кэсэ
Һеч кэс афэрин сөјлэмэз».
Бэhрам шаh о данышыгдан
Кизлинчэ бөјүк бир ибрэт [дэрси] алды.
О анлады ки, бу сөзлэр бир рэмздир,
[Сүфрэдэн] бир аз чөрэк јејиб шэhэрэ гајытды.
О (өз-өзүнэ) деди: «Бу гоча чобандан
4690 Мэн шаhлыг өјрэндим, бу нэ јахшы иш олду!

Мэн инсанлыг тэчэссүмүндэ (тэзаhүрүндэ)
Бир чобанам, рэнјјэт исэ мэним сүрүм.
О [шэхс] ки, мэним бэсирэтли вэзиримдир,
Сүрүнү горумагчын мэним эминимдир,
Ишин эсасы дүзкүн гурулмаса,
Кэрэк рэхнэнин (зијанын) сорғу-суалыны эминдэн едим.
[Кэрэк ондан сорушам ки, гошун hаны,
Алим јох олубса бэс минбэр hаны?]
Гој десин бу виранэлик нэдир?
4695 Бу виранэлијин эсли вэ сэбэбкары кимдир»

О, шэhэрэ гајыдыб өз мэ'мурларындан
Дустагларын сијаhысыны тэлэб етди

О, күндэлик дэфтэрэ бахан кими,
Күн онун [көзүндэ] hэмин дэфтэр кими гаралды.
Көрдү ки, бир дүнја башы бэлалы јаралы вар,
Онларын адлары бир-бир сијаhыда јазылыб.
[Көрдү ки, дэфтэрдэ] бајрам вэ матэм күнлэринин шэрhиндэ
[Јазылыб]: «Шаhын [иши] өлдүрмэк, вэзирин [иши] исэ бағышламагдыр»
Шаhын адыны зүлмкарлыгла рүсвај едиб,
4700 Јахшы ады исэ өз адына чыхыб.

Шаh анлады ки, о нэ үсулдур,
Евдэки огрунун гэсди [hэмин] еви таламагдыр.
Сүрүнү гурда тапшырыб
Күрд чобанын јанында вај-шивэн гопаран о ит кими.
Итлэр итлијини белэ бүрузэ верирлэр:
[Башгасыны] дағыдаркэн улашыб [шивэн салырлар].
[Шаh] мэслэhэт көрдү ки, [вэзири] тутуб
Бир беш-он күн [зиндана] атсын.
О деди: «Экэр ону өз мэнсэбиндэ гојсам,
4705 Һеч кэс онун элеjhинэ габаға гэлэм чыхармаз.

Ону эзэмэтдэн узаглашдырсам,
Гаранлыг кечэдэ ишыг јахшы көрүнэр.

БЭҺРАМЫН ЗҮЛМКАР ВЭЗИРДЭН ҺЕСАБ ЧЭКМЭСИ

Сэhэр күн ишыглананда
Гаранлыг кечэ өз фэршини гатлады.
Субh [Сам кими] ики гылынчын бир зэрбэсилэ
Ајы [эждаhа кими] өз ганилэ дојдурду.
Бэhрам гэбул чадырыны фэлэјэ учалтды,
Үмум рэнјјэтэ өз гэбулуну е'лан етди.
Бөјүклэр кэлдилэр өндэн, архадан,
4710 Өз рүтбэлэринэ ујғун чэркэјэ дүзэлдилэр.

Раст-Рөвшэн сарајын гапысындан кириб
Чэкинмэдэн өз сэдрлик јеринэ (јухары баша) кечди.
Шаh ону көрүб гэзэблэ вэ кэскин

Үстүнә елә гышгырды ки, санки ону өлдүрдү:
«Еј мәним мәмләкәтими виран едән,
Өлкәни рөвнәгдән, абыр-һәјадан салан!
Өз хәзинәни көвһәрлә долдурубсан,
Мәним көвһәр вә хәзинәми дағыдыбсан.
Гошунун сурсатын, азугәсини талан едибсән
Ки, гошунун нә сурсаты, нә дә азугәси галсын.

Мәним бәндәләримин еvини таламысан,
Ајағыны һамынын ганына басмысан.
Верки вә хәрач әвәзинә рәнҹәтдән
Каһ [гызыл] кәмәр тәләб етмисән, каһ да тач.
Мәним не'мәтимин һаггыны јаддан чыхардын,
Мәндән утаныб чәкинмәдин, ар олсун сәнә!
Һәр милләтин өз мәзһәбиндә [белә бир гајда вар]
Не'мәт күфрү (нашүкүрлүк) мәзһәб кафирлијиндән писдир.
Не'мәтин һаггыны ишдә көзләмәк
Не'мәт јејәнин не'мәтини даһа да артырар.

Сән мәнә нә дүзлүк, нә ајдынлыг көстәрдин,
Дүзкүнлүк арадан чыхды вә ајдынлыг јох олду.
Гошун вә хәзинәјә чох зијан вурдун
Ки, јердә нә гошун галды, нә дә хәзинә.
[Һәм өлкә сәнин зүлмүндән виран олуб,
Һәм дә бүтүн гошун сәнин әлиндән ағлајыр].
Нечин елә күман етдин ки, шәраб [ичән] вахт
Мәни гәфләт јухусу тутачагдыр,
Сән исә мәним тахтыма рәхнә салачагсан,
Вә әлимин алтындакы [рәнҹәтин] ајағыны сындырачагсан?

Мәним гисмәтим торпаг олсун, әкәр мән Бәһрам
Чам галдыраркән гылынчы јаддан чыхарсам.
Бадә вә руд илә мән өзүмдән гафил олсам да,
Көј фәләкдән гафил олмарам».
Белә сөзләрдән мин чәнбәр дүзәлдиб
Һамысыны вәзирин бојнуна салды.
О сонра бир габа зәбанијә бујурду
Ки, ону чәннәтдән чәһәннәмә говсун.
Әммамәсиндән кәмәнд дүзәлдиб,
Ону сүрүјә-сүрүјә [апарыб зинданда] буховладылар.

Ајағыны күндәләјиб, әлләрини зәнчирләдиләр,
Күнаһкар адамлар белә олар, вәзир јох.

О [зүлм] гәһрәманына гәзәб едәндән сонра
Шаһ шәһәрә чарчы көндәрди
Ки, чар чәкиләркән мәзлумлар
Өз һагларыны тәләб етсин, шаһ исә онларын дадына чатсын.

Чамаат вә гошун буну ешитчәк
Һамы шаһын һүзуруна үз гојдулар.
[О пис тинәтин рислијиндән данышдылар,
О әждаһаны иланларла санчдылар].

Шаһ дустаглара белә бујурду
Ки, ганла долмуш дәрдли үрәјиндән
Һәр кәс өз күнаһыны ашкар етсин.
Вә өз бәндини һәмин ачарла ачсын.
Дустаглар һәбсдән кәнара атылыб
Мин нәфәрдән артыг адам [шаһын һүзуруна] кәлдиләр.
Шаһ онларын ичиндән једди адам сечиб
Һәр биринин өз һалыны сорду.
Һәр бириндән суал етди: «Күнаһын нәдир?
Һарадансан, кимин нәслиндәнсән?»

БИРИНЧИ МӘЗЛУМУН ШИКАЈӘТИ

Биринчи шәхс Бәһрама деди:
«Еј дүшмәни дүшмән камынча олан [шаһ],
Раст-Рөвшән дәһшәтли јаралар [вуруб]
Мәним гардашымы ишкәнчә илә өлдүрүрдү.
Нә гәдәр јашајыш васитәси, миник һејваны, вары варды
Һамысыны гәсб етди, сонра да һәјаты вә иззәтини [алды].
Онун көзәллијинә, чаванлығына көрә һамы
Һәјаты һәдәр кетдији үчүн јанды, јахылды.
Мән шивән гопарыб нифрин (гарғыш) дедим,
Һәмин «чинајәтә» көрә вәзир мәни тутду

Ки: «Сән дүшмәнләрин һавадарысан,
Сән беләсән, [гардашын] да елә идир».
Сонра о, гурлу, габа бир гулама ишарә еләди,
О мәним евими дә гарәт еләди.
Мәним ајағымы зорла күндәләјиб
Бу кор зиндана салдылар.

О гардаш ишкәнчәјлә чаныны гуртарды,
Бу гардаш исә али вә ајағы үстә өлдү.
Инди бир илдир ки, мәни зиндана салыб,
Шаһын үзү мәним үчүн ән уғурлу фалдыр».

О мәзлумун данышығындан шаһа
Вәзирин етдикләри мә'лум олду.
Вәзирин гарәт етдији шејләрин һамысыны
Ган баһасилә бир јердә мәзлума гајтарды.
Ону азад едиб үрәјини хошландырды,
Вә өз ишинин үстүнә көндәрди.

ИКИНЧИ МӘЗЛУМУН ШИКАЈӘТИ

[Икинчи шәхс шаһын һүзуруна кедиб
Шаһа ситајишдә өзүнә пәнаһ ахтарды.]
Икинчи шәхс узун-узады хејир-дуа едиб
Рәнјәтпәрвәр шаһын өнүндә јери өпәндән [сонра]

Деди: «Мәним шаһанә бир бағым варды,
Ону көрмәк [көзләрими] ишыгландырырды.
Беһишт халчасы кими јашыл вә кениш иди,
Мејвәләр будагларда баш-баша дүзүлмүшдү.
Онун пајызы мәнә тәзә баһар бәхш едирди,
О, мәнә атамдан јадикар галмышды.
Бир күн мәнә одла дағ чәкмәк үчүн
О јағы мәним бағыма кәлди.
Мән ону мејвәјә, шәраба гонаг еләдим,
Онун хидмәтинә лајиг бир гонаглыг [вердим].

Бағда вә евдә нә вардыса
Тәшәккүр етмәк үчүн һамысыны онун габағына төкдүм.
Једи, күлдү, јатды вә раһатланды,
Истәдији гәдәр шәраб ичди.
Бир мүддәт бағда кәзәрәк
Бағын ешгилә сәһралара дүшмәк истәди.
О деди: «Сән бағыны кәл мәнә сат
Ки, мән дә сәнин чырағыны ишыгландырым».
Мән чаваб вердим ки, мәним чаным олан бу бағы
Нечә сата биләрәм ки, о мәним һәјат мәнбәјимдир?

Һәрә бир шејин [ешг] атәшиндән дағлыдыр,
Мән бичарәнин дә [ешги] һәмин бағдыр.
Сән елә һесаб ет ки, бағ һәмишә сәниндир,
Мән дә сәнә бағбан јох, лап бир нөкәрәм.
Нә вахт бағa мејлин дүшсә
[Кәл] мејвә је, сујун кәнарында шәраб ич.
Вә мәним тәк [ачизин] мәтбәхиндә нә тапылса
Бир күмүш бәдәнлининин әлилә сәнин габағына кәтирәрәм».
О деди: «Бунлардан кеч, бәһанә гурма,
Бағы сат вә шәлә-күләни бурадан чыхар».

Чох сә'ј еләдим галмагал салды,
Нә зорла бағы она сатдым, нә дә зәрлә,
Нәһајәт, ачыгдан башы гызышыб
Мәнә бир јалан төһмәт бағлады.
Бу [тагсыра] көрә о, өзү чинајәт еләјиб
Мән касыбдан бағы алды.
[Сонра исә] әдаләт диванында
Бу зүлмдән шикајәт едә билмәјим дејә
Әзаб вә ишкәнчә илә мәни зиндана салды,
[Инди] бу әһвалатдан азы ики ил кечиб»

Шаһ бағы она гајтарды,
Онун бағы вә еви Багдад кими абадлашды.

ҮЧҮНЧҮ МӘЗЛУМУН ШИКАЈӘТИ

Үчүнчү дустаг шаһа деди:
«Еј һәр истәјинә јол ачан,
Мән дәниз тачири идим,
Рузими [дәниз] сәфәрләри илә әлдә едирдим
Вахташыры јүклә дәнизә чыхардым
Вә бундан чохлу кәлир кәтирәрдим.
Мән дәрја дурләринин јахшы вә писини
Таныған әһли-хибрә олмушдум.

Әлимә бир нечә лә'лә (мирвари) дүшдү.
Ки, өз рөвнәги вә рәнки илә сәһәр чырағы кими иди.
Кефим чағ шәһәрә гајытдым,
О дүрр шәттәси көзүмә ишыг кәтирмишди.

Истәдим о дүрр шәттәсини сатым
Вә онун пулуна һәм јејим, һәм дә кејим.
Шаһын вәзири хәбәр тутан кими
Ки, мәндә бир сап мирвари вар,
Мәни чағырыб јүз рүсвајчылыгла ону мәндән алды,
Дәјәрини исә хејли ашағы салдым.

Онун пулуну вермәк вахты чатанда
Чүрбәчүр бәһанәләр кәтирмәјә башлады.
Гүссә вә кәдәрлә мән [дүррүн] дәјәрини истәдим,
О, сојуг бәһанәләрдән башга бир шеј кәтирмәди
Бир нечә күн ағдан, гарадан
Јаланы јалан үстән деди, мән исә һәлә үмид едирдим.
Ахырда [о бир күн] мәни кизлинчә чағырыб
Мәни һәбсә алыб гатилләрин јанына салды.
Мәни тагсырландырмаг үчүн бир бәһанә дүзәлтди,
Бу бәһанә илә дә мәним баһалы [дүррүмү] алды.

Әлимдән алдығы о бир сап дүрр әвәзиндә
Әлими, ајағымы зәнчирлә бағлатды.
О, мәним көвһәрләрими өз әлинә кечирди,
Мән исә даш кими ондан ишкәнчәјә дүшдүм.
О мәним дүррүмү өз папағынын гатына тахты,
Мән исә сәдәф кими бу гујунун дибиндә галдым.
Инди үч илдир ки, зиндандајам,
Көзүм шаһын үзүнү көрдү, бәхтәвәр олдум».
Бәдкөвһәр вәзирин хәзинәсиндән шаһ
Онун көвһәрләрини она гајтарды, үстәлик гызыл да верди.

ДӨРДҮНЧҮ МӘЗЛУМУН ШИКАЈӘТИ

Мин горху илә дөрдүнчү шәхс
Деди: «Еј минләрлә алгыша лајиг,
Бир ашиг ханәндәјәм, өзүм дә гәриб вә чаван,
Ахар су кими хош аһәнк бәрбәт чалырам.
Тәзә ајинли бир севкилим варды,
Бир чинли [көзәл] иди, бәлкә дә дәрд чинләрини (гырышларыны) апаран иди.
Онун күнәши (үзү) Ајын ајдынлығыны апарырды,
Күндүз онун гаршысында кечә кими өлүрдү.
Олмајан бир шејин адыны ағыз гојмушду,

Күлүшүндә о гәдәр ширинлик варды ки, она да шәкәр сындыран дејирди.
Онун көзәл үзү баһардан гәшәнк иди
[Вә] онун евини, бағыны көз көрә-көрә јығмышды.
Киләк зүлфү әтәјинә гәдәр узанырды,
Сәрв онун ләвһәсиндән гамәт дәрсини алырды.
Мән онун вилајәтиндә өз дирһәмләримә алмышдым.
О мәним көзүмүн вәлине'мәти иди.
Зүлфүнүн гаралығы өз гызғын базары илә
Татар мүшкүнүн [базарыны] рөвнәгдән салмышды.
О, нәғмә охумағы, чалмағы мәндән өјрәнмишди,
Чалмағыјла үрәји ачыр вә руһу охшајырды.

Һәр икимиз бир-биримизлә бир евдә
Шам вә пәрванә кими ширин доланырдыг.
Мәним үрәјим кечә чырагла олан кими онунла дири иди,
От бағла [шадланан] кими о да мәнимлә шадланырды.
Шам нурла олан кими о мәнимлә раст (-дүз) вә рөвшән (-ајдын) иди.
[Лакин] Раст-Рөвшән ону мәндән узаглашдырды.
О шамы өз евиндә јандырды,
Пәрванәни үрәјини ода јандырды.
Онун ајрылығына мән дөзә билмәјиб
Онун ишығына јол ахтарыб тапдым.

О күлә-күлә мәни буховлатды,
Ки, дәлини бағламаг лазымдыр.
О мәним кәлинимми назла гучаглајыр,
Мән исә јүз дәрд-гәмлә зинданда [чүрүјүрдүм].
Дөрд илдир ки, о, өз зүлмкарлығы илә
Мәни күнаһсыз бу рәзаләтдә сахлајыр».
Шаһ дәрһал кәнизи она гајтарды,
Амма бош дејил, чохлу мал-дөвләтлә.
Онун кәлинлији үчүн суд баһасы да верди,
Вә өз кәлини илә [бирликдә] ону бәнддән азад етди.

БЕШИНЧИ МӘЗЛУМУН ШИКАЈӘТИ

Бешинчи шәхс улдузлар шаһына деди:
«Еј дөрд тағлы чадыры фәләклә бәрабәр олан,
Мән филан рәсәдханәнин рәисијәм

2760—18

Шаh həзрәтләринин итаәткар [гулујам].
Ишим өлкәјә јарашыг вермәк,
Гуллугда гулағым hалгалы иди.
Шаhын дөвләтиндән Аллаh мәнә
Не'мәт вә бөјүклүк, мал вә чәлал вермишди.
Шәргин шаhынын өмрүнүн узун олмасы үчүн
Бүтүн үфүгләри шадлыға гәрг етмишдим.

Дуадан јола әрзаг көтүрәрдим,
Шаh үчүн хејир ишләр көрәрдим.
Шәhәр вә күчәләр мәним сајәмдә шад вә хүррәм иди,
Елм әhли мәнә үз тутмушду.
Мәмләкәти парладыб hәр кәсә
Өз рузи бәратыны верирдим.
Әли дарда оланлар мәним сајәмдә дирhәмлә варланырдылар,
Дул арвадлары, hәм дә о дулларын ушагларыны дојдурурдум.
Гызыл истәјәнләрә гызыл верирдим,
Јыхылмышларын әлиндән тутурдум.

Һеч бир заваллыны дарда гојмурдум,
Онларын hамысыны зијандан хилас едирдим.
Кәндлиләрдән кәлән бүтүн кәлири
Гонаглар үчүн хәрчләјирдим.
Кәлирим вә хәрчим лазымынча иди,
Халг мәндән разы, Танры да хошнуд иди.
Бу сөзләр вәзирин гулағына чатаркән
Зүлм газаныны гајнатмаға башлады.
Мәним кәндхудалығымы әлимдән алды,
Әлини бәндәнин мал вә мүлкүнүн үстүнә гојду.

О деди: «Бу дөвләт сәнин әлинин әмәји дејил,
Сәнин бәхшишләрин өз варына мүнасиб дејил.
Ја иксирлә күрәдә [гызыл] дүзәлдирсән,
Ја да харварла хәзинә тапмысан.
Мәним пајымы кәрәк нечә ки, лазымдыр, верәсән,
Јохса сәнин башыны бада верәрәм».
Нә варым вардыса о, hамысыны
Бу хам бәhанә илә әлимдән алды.
Ахырда мәни бәлаја салды,
Өзүм-өз ағам икән о, мәни бәндә салды.

Беш илдир ки, бу зинданда
Евимдән, ешијимдән вә ушагларымдан дидәркинәм».
Шаh фәрман верди ки, не'мәт вә наз илә
Өз мүлкүнә гајытсын.

АЛТЫНЧЫ МӘЗЛУМУН ШИКАЈӘТИ

Нөвбә алтынчы шәхсә чатаркән
О, бахтынын башындакы хумары сындырды.
Шаhа зәфәр дуасы еләди:
«Еј өз тәбиәтилә халга рузи верән,
Мән бир күрд оғлујам, өзүм дөјүшчү,
Әсил-нәсәбимин [тәмиз] көвhәријәм.

Мән гошун әhлиндәнәм, өзүм вурушган.
Атам да шаhа гуллуг едибдир.
Шаhа сәдагәтлә хидмәт едирәм,
Атам да әввәлләр [хидмәтдә] олуб.
Шаhын дүшмәнләринин далынча
Чаным вә гылынчым әлимдә даима чапырам.
Шаh мәрhәмәтлә бир парча чөрәк
Өз не'мәтиндән бәндәјә верирди.
Бәндә о чөрәји афијәтлә јејир
Вә шаhын гапысында бәндәлик едирдим.

О чәфакар вәзир [hәмән чөрәји] әлимдән алды,
Чәфаја heч кәс таб кәтирә билмәз.
Өзүм аилә саhиби, малым исә јох иди,
Балача тарладан башга бир шејим јох иди.
Бир нечә дәфә фәрјадла онун јанына кетдим:
«Аллаh хатиринә мәнә әл тут.
Әдаләтдән бир нүмунә көстәр,
Мәним аиләмә рәhм елә.
Чөрәјим јохдур, [ордудан] азад оланлар кими
Дивандан мәнә јени бир рузи кәс».

О үстүмә бағырды: «Сәсини кәс,
Өз рәнкини өз хәдәнкиндән дүзәлт.
Шаhын heч кәсә мәрдүмазарлығы јохдур,
Ки, о, горхсун, вә ја мүhарибә етсин.

Онун гапысына дүшмән төкүлмәјиб
Ки, гошуна вә дөјүшә еһтијачы олсун.
Тәнбәлләр пешәсинә әлини өјрәтмә,
Торпаг ишини көр, сағламлығын ки, вар.
Әкәр азуғән јохдурса, чох тәлаш ејләмә
4855 Атыны, јәһәрини вә силаһыны сат».

Мән она дедим: «Өз див хасијјәтли тәбиәтиндән горх,
Мәним ачизлијимә бахыб Аллаһдан горх.
Мәним [чөрәјими] вә кејимими кәсмә,
Мән [кими] чәтинлијә дүшмүшә зүлм етмә.
Сән бүтүн кечәләри нәзлә ајағыны узаданда
Мән әлими гылынча узатмышам.
Сән мәмләкәтдә гәләм вурурсан,
Мән исә [әлимдә] гылынч гәдәм вурурам.
Сән гошунун ганына гәләм чалырсан,
4860 Мән исә шаһын дүшмәнләринә гылынч чалырам.

Мәндән шаһын вердији [әкин јерини] алма,
Јохса шаһын фитракындан тезчә јапышачам.
Бу сөзләри мәндән ешидәндә о гызышыб
Мән гәләмсизә мүрәккәб атды.
О деди: «Сән өз наданлыг вә ахмаглығындан
Мәни кәсәк кими су илә горхутма.
Каһ мәнә рузи үчүн јалварырсан,
Каһ да шаһла мәни һәдәләјирсән.
Шаһы тахта мән отуртмушам,
4865 Мәним хәттим олмаса нә ағ ола биләр, нә дә гара.

Шаһларын башы мәним ајағымын алтындадыр.
Һамысынын һәјаты (-јашајышы) мәним үчүндүр.
Әкәр мәнимлә достлуг етмәсәјдиләр,
Кәркәсләр онларын бејинләрини јејәрди».
Буну дејиб, мүрәккәб габыны мәнә чырпды,
Атымы, сурсатымы вә силаһымы алды.
Сонра мәни ганлы чәллада вериб
Өз зинданына јоллады.
Алты илә јахындыр, бәлкә дә чох,
4870 Ки, үрәјим гәмлә, чаным ганла долудур».

Шаһ хәләт вә мал вериб ону охшады,
Бәндәни охшајан шаһ әбәди јашасын!
Онун додагларында лүтф илә күлүш көрсәнәндә,
Тарла торпағыны икигат артырды.

ЈЕДДИНЧИ МӘЗЛУМУН ШИКАЈӘТИ

Једдинчи шәхс һүзура кәлиб
Шаһа тәшәккүр етмәклә өз додагларыны зинәтләндирди.
О деди: «Мән дүнјадан әл чәкмиш
Бир јолчу аллаһпәрәст заһидәм.
Әлим дардадыр, [лакин] көзүм шам кими кениш [ачыгдыр],
4875 Өзүмү чәмијјәт гаршысында чох јандырмышам.

Агибәт чәридәсини ахыра гәдәр охујуб
Дүнја ишләриндән әл чәкмишәм.
Јемәкдән, јатмагдан һеч бир бәһрә көтүрмүрәм,
Кечәләр ајаг үстә, [намазда], күндүзләр исә оручам.
Күндүзләр јемирәм, чүнки чөрәјим, сујум јохдур,
Кечәләр јатмырам ки, ев-ешијим јохдур.
Бир мә'бәддә гәрар тутмушам,
Танрыја пәрәстиш етмәкдән башга ишим јохдур.
Кими көрсәм ону өзүмдән разы салмаг истәјирәм,
4880 Ким јадыма дүшсә она хејир-дуа еләјирәм.

[Бир күн] вәзир мәним јаныма адам јоллајыб
Мәни чағырды. Кетдим. О мәни узагда отурдуб деди:
«Мән сәндән чох пис шүбһәләнирәм,
Сәнә әзаб версәм лап јеринә дүшәр».
Дедим: «Еј мәним ағам, сән нәдән шүбһәләнирсән?
Де, мән дә сәнин көстәришинә ујғун јашарам».
О деди: «Сәнин бәд дуаларындан горхурам,
Өз Аллаһындан сәнә өлүм истәјирәм.
Өз кинлилик вә пис әхлагындан
4885 Мәним һаггымда пис дуалар ејләјирсән.

Сәнин кечәләр охудуғун гәним олан дуалардан
Горхурам ки, бир ох бу һәдәфә јетишә (дүшә).
Сәнин әдавәт атәшиндән вә гарғышларындан
Бир гығылчым мәним үстүмә дүшмәмиш
[Кәрәк] сәнин әлләрини бағлајам ки, дуа етмәјәсән,
Тәкчә әлләрини јох, әлләрини вә бојнуну [биркә бағларам]

Горху билмәјиб мәни бәндин алтына салды,
Бу дәрдли чанымын гајғысына галмады.
Једди илдир ки, мәни бу [өкүз] дәјирманына салыб,
Һәр ики ајағыма күндә вә бухов вурублар.

О, мәним әлләрими кәмәндлә бағлајыб
Мән исә әлләрими фәләјә (-көјләрә) бағламышам.
О, мәним әлими дуадан ајырыб,
Мән исә онун әлини мәмләкәтдән ајырмышам.
О мәни һијлә илә галаја салмышды,
Мән исә [өз дуаларымла] онун ејванынын диварларыны сындырдым.
Танры мәни шаһын мәрһәмәтинә јетирәндә
Даһа онун дилхошлуг үчүн бәһанәси галмады.
Шаһ заһиди гучаглајыб—
О кафир өлдүрән мүчаһид ширә деди:

«О (Раст-Рөвшән) Танры горхусу һагдакы дүз фикирдә
Башга [өмрүндә] бир дүз шеј демәјиб.
Лакин [заһидин] дуасындан өзүнү елә мүдафиә етмәзләр,
Заһид һаггында јол кәсәнләр кими һөкм чыхармазлар.
О, пислији өзү үчүн еләјирмиш,
Өз-өзүнә бәд дуа еләјирмиш.
Ахырда о бәд дуа
Һәм онун [башындан] әммамәни, һәм дә бәдәниндән башыны ајырды».
Вәзирин гурудан, јашдан нәји вардыса
[Шаһ] заһидә деди: «Көтүр, [һамысын] сәнин малындыр».

Она [вердикләри] фәршләри гатлајыб, заһид
Көјүн чәрхи кими бир чарх вурду
О деди: «Бу нәгдләрдән мән азадам,
[Верирсәнсә] бундан јахшысыны вер, чүнки мән сәнә ондан јахшысыны вердим».
[Сонра] о, чалғысыз, сазсыз-авазсыз рәгсә башлады
Вә елә кетди ки, ону бир даһа һеч ким көрмәди.
О заманлар [Аллаһ] јолу илә кедәнләр белә идиләр.
Онлар башларыны көјләрә сүртүрдүләр.
[Индики] бу дәстәләр исә адам нәслиндән олсалар да,
Һамысы адам ләгәбли дивдирләр.

Чамда јетишмиш шәраб тапана гәдәр
Мин хам гора көрмәјә мәчбурсан.

[Дәрјанын сујунун елә түнд олмасы,
Чиркаб гујуларынын ораја ахмасындандыр]
Јетишмиш (пүхтәләшмиш) адам одур ки, белә хамлардан,
Чибини бағлајыб, әтәјини чәксин.

БӘҺРАМЫН ЗҮЛМКАР ВӘЗИРИ ӨЛДҮРМӘСИ

Јер өз тозлу килими илә
Торпағын көлкәсини Күнәшин [үзүнә] саланда
Шаһ бу торпаг (-јер) кәрпич-ханасында
Гәмкинликдән јаш кәрпич кими олду.

Ишин ислаһы үчүн јол ахтарырды—
Ки, габа тиканы күлдән нечә чыхарсын.
Чаһанын чәфасына тамаша едәрәк
Мәсләһәтин чарәсини әдаләтдә көрүрдү.
Вәзирин иши јадына дүшәркән
Фикирлә әлини гулағынын дибинә гојду.
Һәман хәчаләтдән о, сәһәрә гәдәр јата билмәди,
Үрәк сыхынтысындан көзүнү гырпа билмәди.
Сахсыдан јоғрулмуш бу кузәдә
Күнәшин чешмәси рејһан әкәркән

Шаһ јағыша јетишмиш рејһан кими
Сусузлара күл (дүрр) сачды.
О, фәрман верди ки, тәбул тахтыны гурсунлар,
Гәбул сарајынын гапысында дар гурсунлар.
Үмум чамааты гәбула чағырыб өзү отурду,
Хүсуси мә'мурлар исә әлләриндә гылынч дурдулар.
Мәмләкәтин шөһрәтли адамларыны әјләшдириб
Әдаләт дәвәсини јүксәкликләрә сәјиртди.
Чамааты сых-сых топлајыб
Тамашачылардан бир дағ дүзәлтди.

О зүлмкар вәзири
Башындан ајағына гәдәр зәнчирләјиб
Чәкинмәдән дири-дири дардан асды,
Нәһајәт, о, огрулар кими бинабырчылыгла өлдү.
[Шаһ] деди: «Һәр ким онун кими баш галдырса,

Зәманә ону башы үстә белә јыхар.
Бәднамлыг хәјанәткарлыгдан кәлир,
Пислијин дә ахыры белә пис олур.
Елә туғјан еләмиш залымы
Әдаләтли адамлар кора белә көндәрәрләр

Ки, демәјәсән әдаләт ачиздир,
Көј вә јер бу ишә [гуллуг едир].
Һәр ким өз габағына мых вә чәкич гојса,
Өз әл вә ајағына кундә гојар».
Бу бөјүк ачыг мүһакимәдән сонра
Ит, чобан вә гурдун әһвалаты [шаһын] јадына дүшдү.
О чобаны чағыртдырыб она шаһлыг верди,
Бәхтәвәрлик вә хејирхаһлыг верди.
Мәмләкәтин ишләриндән зүлмү көтүрдү,
Һеч кәси һеч кәсә зор ишләтмәјә гојмады.

Бу тәдбирләри көрәндән сонра чох кечмәди
Ки, онун дәмири гызыла, палазы ипәјә дөндү.
Онун гошуну вә хәзинәси һәддән чох артды,
О, дәрјаны өтдү, бу исә дағдан ашды.

ЧИН ХАГАНЫНЫН БӘҺРАМДАН ҮЗР ИСТӘМӘСИ

Бу хәбәр Чин хаганына чатаркән
О, кери чәкилди, она (-Бәһрама) башағрысы вермәди.
Адам јоллајыб хејли үзр истәди,
Онун разылығы олмадан бир нәфәс дә алмады.
О деди: «Шаһын өлдүрдүјү о өлдүрүлмәли [вәзир]
Фитнәнин дајағы олан бир афәт иди.

О, бизә мәктуб јазыб бизи чағырды,
Үрәјимизи алдатмаг үчүн нечә-нечә фәсилләр јазды.
Инсан тәбиәтини алдадан ишвәләрлә
Мән [кими] садәдилин сәбр-гәрарыны алды.
О јазырды: «Мә'дән гызылла долудур, јол исә ачыг
Буну охујан кими дәрһал [јола] тәләс.
Сәрхошлугдан шаһ әли илә
Үзүнә су вурмағы да бачармыр.

Мән сәнинлә дәмсаз (әлбир) олмаға кәмәр бағламышам,
Сәндән гылынч, мәндән исә баш вурмаг».

Мән шаһдан хәбәр тутаркән
Көрдүм ки, ишләр онун [дедијинин] әксинәдир.
Шаһ сүлһ вә дөјүш заманы
Көрүлмәси лајиг олан ишләри көрүр.
Мән гулағы дешик, һалга кәздирән бир [гулам]
Өз јанымда чинли, сәнин гаршында исә һәбәшлијәм.
Гызым сәнин евинин кәнизидир,
Тачым сәнин астананын торпағыдыр.
О харабкар вә хаин [вәзирин]
Шаһдан јаздығы шикајәтли [мәктубларыны],

Бир јерә јығыб бүкдү [вә]
Гасидә верди ки, хосровун габағына төксүн.
Шаһ вәзирин мәктубларыны охујуб
Катибин әлиндәки гәләм кими итиләшди.
Ону һәлак етдијинә көрә шүкр еләди.
Бундан сонра ишини мөһкәм тутмаға башлады.
Әдаләт пејкәри шаһын көзләринә
Гарадан, ағдан ибрәт дәрси верди.
Онун (әдаләтин) чамалыны көрәндән сонра
Једди пејкәри (-көзәли) онун пејкәринә гурбан еләди.

Башга хәјалларын көкүнү кәсди,
Көнлүнү она (әдаләтә) бағлајыб онунла шадланды.

БӘҺРАМЫН ИШЛӘРИНИН СОНУ ВӘ ОНУН МАҒАРАДА ЈОХ ОЛМАСЫ

Бу дүрр сапынын лә'л дүзәни
Каинатын гулағыны көвһәрлә долдуруб
Деди: «Једди күнбәд меј вә чам васитәсилә
Бәһрама [о једди әфсанәни] сәсләндирәндән сонра,
Башынын бејин күнбәдиндә онун ағлы,
Һәрәкәтдә олан бу күнбәддән хәбәр верди:
«Торпаг күнбәди сәнәмханаларындан
Узаглаш ки, өлүм дә сәндән узаглашсын».
Шаһын бејнинин күнбәди гајнады.

Ки, нечин о əфсун вə əфсанəлəрə гулаг асырды.
Көрдү ки, бу бүсат ачмыш күнбəд
Бүтүн күнбəдлəрин тозуну совурачаг,
О, једди күнбəди көјлəрə тапшырыб,
Башга күнбəдин јолуну тутду
Фəнаја кетмəјəн бир күнбəдин
Ки, онун ичиндə гијамəтə кими мəст олуб јата билсин.
Једди мө'бид чағырды ки, онларын аталары да мө'бид иди.
Једди күнбəди једди мө'бидə верди,

Накəһан онлара о, од салды,
Јə'ни [онларын һамысыны] атəшкəһ еләди.
О сəрвбојлу алтмыша чатаркəн
Бəнəфшəси үстүндə јасəмəн чичəкләди,
Сəдагəтлə аллаһпəрəст олду,
Өзүнə пəрəстиш етмəкдəн əл чəкди.
Бир күн о, тахт вə тачдан узаглашыб
Өз хүсуси [адамлары] илə шикара кетди.
Елə бир овлагда ов овларкəн,
О өзүнү ов етмəк үчүн чапырды.

Гошун һəр тəрəфə јајылды,
Онлардан һəр бири кур вə марал јыхмаға башлады.
Онларын һəрəси бир сəһра куруна мејл салмышды,
[Шаһ] исə тəнһалыг кору ахтарырды,
О, өзүнə мəскəн салмаг үчүн кор ахтарырды,
О, аһу јыхды, лакин өз бəдəниндəн.
Бу шор торпагда кур вə аһу ахтарма,
Чүнки онун аһусу аһу, куру да кор.
Ахырда сəһранын кəнарындан бир кур чыхды,
О кəлиб Кур-ханын јанындан кечди.

Шаһ анлады ки, о, онун пəнаһ мəләјидир
Вə она чəннəтин јолуну көстəрир.
Өз атыны кура тəрəф чапды,
Сүр'əтли атын јанына вуруб даһа да сүр'əтләндирди.
Бијабан вə харабазарлыгда
Шикарын далынча тələсирди.
Онун көһләни елə бил дөрд ганад алмышды,
Онун далынча да бир нечə нəфəр [хидмəтчи] [чаван] ушаг [гачырды]
О харабазарлыгда бир мағара варды,
Јајда буз гујусундан о даһа хош иди.

Онун гују кими дəрин бир бачасы варды,
Һеч кəсин о [мағара] гапысына јолу јох иди.
Кур горхмазча кедиб мағараја кирди,
Шаһ да шир кими онун архасынча кетди.
Сувари атыны о дəрин мағараја сүрдү,
Кеј-Хосров хəзинəсини мағараја јетирди.
Мағара өз пəрдəси далында шаһы кизләтди,
О исə мағара јарынын гучағына кирди.
О хидмəтчи [ушаглар] шаһын кешијини чəкəрəк
Мағаранын ағзында мəнзил салдылар.

Нə мағараја кирмəк үчүн јол вар иди,
Нə дə шикар үчүн кери гајытмаға чүр'əтлəри [варды].
Сојуг нəфəслə көзлəрини јола дикмишдилəр
Ки, көрсүнлəр гошунун тозу нə вахт галхачаг.
Узун мүддəт кечəндəн сонра
Гошун һəр тəрəфдəн [о јерə] јетишди.
Шаһы ахтарыб мағараны көрдүлəр,
Мөһрəни иланын бејниндə көрдүлəр.
О ушаглар чаһан шаһынын һалындан
Онлара кизлин оланы [иши] данышдылар:

«Шаһ шикарын далынча кедиб
Атыны бу дар дəһлизə сүрдү».
Һеч кəс бу мүһакимəјə көмəк чыхмады,
Һеч кəс бу сөзə инанмады.
Һамысы деди ки; бу бир пис хəјалдыр,
Һəдди-булуға чатмамыш ағылсыз [ушагларын] сөзүдүр.
Аллаһа анд олсун филбəдəн хосров
Бу дарысгал јерə һеч кирə билмəз.
Онларын хəбəри јох иди ки, о бағын фили
Јуху көрүб Һиндустана јолланыб.

Зəманə о филбəдəнлини бəндə салыбдыр,
Зəманə бағладығы бəнди ким ача билəр?
Тахтын хəлифəсинин нишаныны алмаг үчүн
О ушаглары мөһкəм дөјдүлəр.
О тифиллəрин дəрдли аһындан
Мағарадан түстү кими бир тоз галхды.
[Бирдəн] сəс кəлди ки, шаһ мағарададыр,
Кери гајыдын, шаһын бурда иши вар.
Онун хас адамлары ишдəн һали олан кими,
Шаһы ахтарараг мағараја кирдиләр.

Мағаранын диби баглы вә [орада] heч кәс јох иди,
Һөрүмчәк чох иди, милчәк исә јох иди.
Онлар [мағараны] јүз дәфә көз јашлары илә јудулар
Бәлкә дә, јүз дәфә [тәзәдән] ахтардылар.
Шаһы мағарада көрә билмәјиб,
Мағаранын гапысында иланлар кими чәркә гурдулар.
Көзләри јашла јаш еләдиләр,
Шаһын анасына хәбәр көндәрдиләр.
Анасы, чикәри јанмышлар кими кәлиб
[Көрдү ки], елә бил оғлу ортадан итиб.

Шаһы ахтарды, лакин башгалары кими јох,
О, чаны илә ахтарырды, башгалары исә көзләри илә.
Күлү ахтарараг о, тикан тапды,
Оғлуну нә гәдәр чох ахтардыса, ону аз тапды.
Тәпә-тәпә дағ бојда гызыллар төкдү
Ки, дәст-дәстә јери газсынлар.
Гују газдырды, амма хәзинәјә јетишә билмәди,
Гујуда өз Јусифини тапа билмәди.
Гарынын о јерләрдә газдығы чухурлар
Индијә гәдәр дә дәлик-дәлик галыр.

Бундан хәбәрдар олан вә ораны танијан адамлар
Ораја «Бәһрам-кур мағарасы» дејирләр.
Гырх күнәдәк орада јер газырдылар,
[Еһ], чаһанда нә гәдәр белә кор газан вар!
Су чыхана гәдәр јери газдылар,
Лакин о «хәзинәни» heч кәс јухусунда да көрә билмәди.
Өзүнә көјләрдә јер салмыш [адамы]
Јердә ахтарыб тапмаг чәтиндир.
Јердә онун чүрүмүш сүмүјү галар,
Көј әһли [олан руһ исә] көјдә олар.

Чәрхин алтындакы һәр бир чәсәдин
Бир анасы торпаг, бир анасы да гандыр.
Ган анасы ону назла бәсләјәр,
Торпаг анасы исә ону јенә кери алар.
Бәһрамын ики анасы олса да,
Торпаг анасы даһа меһрибан чыхды.
Ону елә кери алды ки, бир дә вермәди,
Чарә сазыны чарәсаза вермәди.
Ган анасы торпаг анасынын чеврүндән
Өзүнү дәрд вә әзабла һәлак етди.

Онун гыздырмасы дамағында гајнаркән
Гулағына һатифдән сәс кәлди:
«Еј гәфләтдә гурд-гуш кими вурнухан
Гејбин гуш сүдүнү ахтаран,
Сәнә аллаһ бир әманәт тапшырмышды,
Вахты јетән заман о әманәти апарды.
Башгасынын әманәти илә видалашаркән
Хәбәрсизләр кими өзүнү өлдүрмә.
Кери гајыт, өз ишини көр,
Узун әзабдан әлини гысалт (-чәк)».

Һатифдән бу сифариши ешидәркән,
Анасы Бәһрамдан мәһәббәтини үздү.
О кедиб, бәндә дүшмүш үрәјини
Оғлунун ишләрилә мәшғул етди.
Онун тачыны, тахтыны варисләрә верди,
Вариси галан кимсә [heч вахт] өлмәз.
Еј Бәһрам-курдан хәбәр верән [Низами]
Бәһрамын коруну ахтар вә бу [ишдән] ваз кеч,
Нәинки Бәһрам-кур бизимлә бир јердә дејил,
Һеч Бәһрамын корунун [јери] дә мә'лум дејил.

Нә бахырсан ки, вахтилә о, зорла
Өз адыны курларын бәдәнинә [дағ] басырды,
Әввәлләр онун кур дағламағына бахма,
Көр ахырда кур ону нечә дағлады.
О мин курун ајағыны сындырса да,
Ахырда курун тәпикләри алтындан гуртара билмәди.
Бу торпаг евинин ики гапысы вар,
Бириндән [бирини] чыхарыр, о бирисиндән исә [башгасыны] кәтирир.
Еј узуну үч кәз, ени исә бир кәз [торпаг] олан [инсан],
Сән дөрд күплү бојагчы дүканындасан

Сәнин мә'дәнин һәзм етдији һәр лоғманы
Хылт өз рәнкинә бојајыр.
[Вүчудун] баш вә ајагдан бојун вә гулаға гәдәр
Бу дөрд хылтдан әманәт көтүрүлмүш кејимдир.
Борч алынмыш бу рәнкләрә,
Нечин көнүл верирсән, онлар кери гајтарылачаг.
Үзләри өртүлүб гејб оланлар (-өләнләр)
Белә рәнк вә гохулардан хилас олублар.

Гијамәт бәрпа олмајынча
Һеч кәс өртүлмүш үзүнү бир дә көстәрмәјәчәк.

Јол горхулу јолдур, кечә исә хәтәрли кечәдир,
Шаһнә јатыб, оғру исә јолдадыр.
Торпаг әһли [јалныз] торпагла дојар,
Әл алтында оланлар [һәмишә] алчалар.
Сән ки, әли үстүнләрдәнсән,
Нијә һәр әлин алтында ганлы јаш төкүрсән?
Әкәр истәјирсәнсә көј сәнин әлалтын олсун, галх,
Ајағыны јухары гој вә јердән гач.
[Габаға] кет вә һеч чүрә кери бахма
Ки, көјдән јерә јыхылмајасан.

Көјүн улдузлары сәнин һәмајилиндир,
Онлар нәдир?—һамысы сәнин вәсаитиндир.
Һамысынын дарлығынын мачалы сәнсән,
Бу хәјалын Тәнклушасы сәнсән.
Онларын һәр бири сәндән тимсал көтүрүр,
Нечин сән онларын һәр бириндән өзүнә фал ачырсан?
Онлар һәр нә етсәләр онун нуру сәнсән,
Бунлары аланлардан исә сән узагсан.
Сәнин нөгтәни бәсләјән бир хәтдән башга
Бүтүн һәрфләр (-јазылар) сәнин дәфтәриндәдир.

Јараныш үчүн шүкр едән мәләк сәнсән,
Јарадана танымаг үчүн бәләдчи сәнсән.
Јахшы инсанлара бах ки, пис олмајасан,
Јыртычылара бах ки, јыртычы олмајасан.
Нәјин варса јахшы вә јаманын һесабындадыр,
Ону ки, истәјирсән, о да ағыл вилајәтиндәдир.
Ја о гапыны дөј ки, орда чөрәк гәһәт олмасын,
Ја да елә ол ки һеч кәс елә ола билмәсин.
Нурдан пәрдәли олан көз
Көјләрдән вә мәләкләрдән узаг дүшәр.

Көјләрин нүмунәси Јердир,
Мәләкләр [гонаг] ев саһиби исә инсанлардыр.
Бу дөрд чәһәтли гәм базарындан үз чевир,
Нә гәдәр бу торпаг, јел, од вә атәшлә [әлбәјаха олачагсан]?
Дөрд түстү бачасы олан бу һүчрәдән
Үрәк вә көз нечә тәнкә кәлмәсин?

Оғруларын еви кими [бу һүчрә] ики гапылыдыр,
Әјјарларын торбасы кими дөрд кушәлидир.
Сәни кәнддән говмамышдан әввәл
Шәләни [өкүзүн јүкүнү] ешшәјин үстүнә јығ.

Јолу чанла јери, чүнки бәдән ағыр вә күтдүр,
Јүкүнү аз елә ки, минијин јејин олсун.
О өләнин һалы чох пис олар
Ки, чаны бәдәнә мејл еләсин.
Чанын нәдән ибарәт олдуғуну билән [адамын]
Чаны бәдәнсиз дә јашаја биләр.
Еј бәһанә ахтаран, сән елә күман етмә
Ки, бу дүнја вә о дүнјадан башга һеч шеј јохдур.
Вүчудун ени вә узунлуғу чохдур,
Лакин бизим гаврадығымыз бу мағарадыр.

Бунлардан узаг олан нечә јарадылмыш вар
Ки, онларын зүлмәт вә нурдан хәбәрләри јохдур.
Јарадылмыш чохдур, буна шүбһә јохдур,
Лакин јарадан бирдир.
Дөрд тинәтли једди ләвһәли бу нәгши
Ибтидада бир гәләмдән башга һеч шеј чәкмәјиб.
Једди дејил дөрд јүз дә олса,
[Онларын һамысы] бир «ал» вә бир «вер» алтындадыр.
Әввәлинчи нөгтә, ахырынчы пәркар
Бирдир вә бирликдән иш дөнмәз.

Сән икилијә вә онларын бирләшмәсинә бахма,
[Шејләрин] әслини бирликдә [вәһдәтдә] көр.
Һәр икилик әввәл бирликдән дүзәлиб
Икилик ортадан кедәрсә јенә о бирлик галар.
Бу мүвәггәти дахмаја кәлән һәр кәс
Ајагүсту [кәлиб], гајыдыб кетмәлидир.
О [дахмада] јаваш кет, чүнки һушу итидир,
Кеч тутан, лакин тез өлдүрәндир.
О, зәифләри өлдүрән һаким олмаса да,
Онун һесабында һеч кәс унудулмур.

Јүз мин чевик ојун да чыхарсан,
Өз рузиндән чох јејә билмәзсән.
Көјүн буз бағламыш бир һовузу вар,
Бу бузла нә гәдәр ифтихар едәчәксән, нә гәдәр?
Сәни бүзүшдүрән (-солдуран) бир һавада

Өлмәмишдән әввәл дири ол.
Чәрх кими аләмин әтрафыны долашан һәр кәс
Ахырда һәр шеји гојуб, кетмишдир.
Һеч кәсә [галмајан] дүнја ону һечдән өлдүрдү,
Бурулан чәрх ону чәрх кими буруб өлдүрдү.

Бу дүнјанын не'мәтләриндән
Өз һәјатында өз пајыны је
Ки, чаны һәлак едән гылынч вә ох
Сәни бурадан апаранда әзијјәт чәкмәјәсән.
Чаһандан кетмәмишдән әввәл
Чаныны гуртар ки, өлүмдән чаныны гуртара биләсән.
Еви хар елә, јемәји аз ет,
Чаһандан чаныны белә гуртара биләрсән.
[Камил] инсан ики шејлә ничат тапа биләр—
Чохлу бағышламаг вә аз јемәклә.

Бөјүклүк јолуна ким гәдәм атса
Бу ики ад чыхаран [ишлә] ад чыхара биләр.
Һеч бир чох јејән [јүксәк] рүтбәјә чатмајыб,
Һеч бир аз верән (-бағышлајан) јүксәк дәрәчәјә учалмајыб.

Мөһтәсибин даг чәкән шаллағы
Кәнддә ајраны аз [әксик] верәнләр үчүндүр.
Елә бир кәнддә о [адамын] зәкасы вар
Ки, јахшылығы һәр гијмәтдән үстүн тутур.
Дүнјада сечмәләр дә авамлар да чохдур,
[Амма] бу чаһан һеч кәсә хас олан дејил.

Сәнин исте'фанла (-сәнин кәнар едилмәнлә) һамилә олан
Бир әмәлә нечә көнүл бағламаг олар?
Фәләкләр алтында олан һәр бир имарәтин
Башына торпаг (күл) төк, чүнки онун өзү дә торпагдыр.
Онун торундан кәнара чых, кечикмә,
Минбәрин дара чеврилиб, дәлиганлы олма.
Дири-дири дара кетмәк һаваланмаг демәкдир
Дири-дири дара чәкилмиш бир Мәсиһ бәсдир.
Јерли (-јер әһли) уча чәрхә дә јүксәлсә,
Јер ону јенә дә јерә чәкәчәкдир.

Кимсә тачыны фәләјә учалдыб
Једди өлкәдән хәрач алса да,
Көрәрсән ки, бир кечә гәфләтән өлүб,

Башыны јерә батырыб өзү илә башағрысыны да апарыбдыр.

Торпаг, [инсанлары] алчалтмаға гајғысыз дејил,
Онун хәзинәси иландан хали дејил.
Тикансыз хурма һарда вар?
Јахуд илансыз нушмөһрә (пәдзәһр) бир јердә вармы?
Зәманәдә олан һәр јахшы вә јаманын һөкмү
Ширнидә зәһәр вә зәһәрдә ширнинин олмасыдыр.

Габағындакы ширни парчасыны ким елә јејә биләр
Ки, онун ардынча да нештәр јемәсин?
Чаһанын өндә вә архада јерләшмиш ширниси вә нештәри
Бир арынын агзында вә гујруғундадыр.
Зүлмәт вә нурун пәрдәси алтында [бә'зән]
Ешшәјин мөһрәси Исанын меһриндән узагда олмур.
Јер үзүндә тахт учалдан елә бир кәс вармы
Ки, ону јер ахырда әзабла удмасын?
Ај Аллаһ [бизә] о шеји вер ки, асанлыг кәтирсин,
Ахырда бизә пешманлыг кәтирмәсин.

Низаминин [үзүнә] мәрһәмәт гапысыны ач,
Өз гапынын пәнаһында она јер вер.
Әввәлдә сән она јахшы ад (шөһрәт) вермисән,
Ахырда да онун ахырыны јахшы елә!

КИТАБЫН СОНУ ВӘ ӘЛАӘДДИН КӨРПӘ АРСЛАНА ХЕЈИР-ДУА

Рум сәнәткарлығы илә Кәнчәдә сиккәләнмиш бу нәгди
Әјар вә шаһын әкси илә парладараг
Онун үстүнә Шаһәншаһын адыны һәкк еләдим,
Ки, онун шәкли (әкси) илә әл ишим рәвнәгләнсин.
Рум гәбалы вә Чин тачлы о шаһа
Чин чизјә верир, Рум исә хәрач.

[Динин] әсл вә будаг еһкамларыны јеринә јетирдији үчүн
О Ијшу бахтына вә Бәхтијшу фикринә саһиб олубдур.
Онун өнүндә јери өпмәк үчүн Көј ајаға дуруб,
Каинат онун чәлалы илә гәрар тутубдур.

2760—19

Көј өз низамла [кестәрдији хидмәтә көрә]
Мәмләкәтдән ики кирдә чөрәк музд алыр.
О, өзүнүн мүшк сачан мүрүввәтилә
Тәзә-тәр лө'ләнү торпаг кими пајлајыр,
Јердән ефирә гәдәр торта (хылт) вә көпүкдүр,
Бирчә о шәрәф мәнбәидир, сафдыр.

О, өз саилинә гызыл верәндә
Мисри зәрләри Мәккә гумундан чох верир.
Ити од хәдәнки јандырдығы кими,
Онун гылынчы да дашы јандырыр.
Өз учу илә түкү јаран сөјүд оху
Дағын көбәјиндән [ган] нафәси чыхарыр.
Онун зирећи субһүн низәсини гапыр.
Низәси исә Ајын зирећиндән һалга гопарыр.
Алты чәһәт онун гәбасынын зирећидир,
Једди фәләк онун кәмәндинин бир дүјүнүдүр.

Еј [шаһ]! Низаминиң үмиди сәнәдир,
Рузкарын дөвранын низамы сәнинләдир.
Јер сәнин гәдриндән көјләр [гәдәр учалыр].
Көјләр исә сәнә асиман дејир.
Сән суда Көј [екси тәк] һәм јахын, һәм дә узагсан,
Сән күзкүдәки Күнәш тәк һәм арам, һәм дә кәскинсән.
Сән һәгигәтән аләмдә заманәнин гаимисән,
Гаим сәндән чәкиндији үчүн [аләмә] кәлмир.
Сән мәләк кими һамыдан үстүнсән.
Сән фәләк кими һамыдан учасан.

Белә бир китабы сәнин [адынла] бағламаг кәрәк,
Чүнки онун ады сәнинлә учалачагдыр.
Бунун (китабын) тачына лә'ли таханда
Тарач олунмасындан горхараг сәнин адына бағладым.
Сәнин гулағына, о, хош кәләрсә,
Сәнин тахтын кими башы учалачаг.
Үстүнә бал төкүлән тикана
Зирәкләр тәрәнчәбин дејирләр.
Гәлбимин бағындан сәнә бир мејвә верирәм
Ки, судә гатылмыш бал кими ширин вә јағлыдыр.

Онун һәр дәнәси әнчир ләззәти верир,
Ичиндә исә бадам ләпәси вардыр.
Сурәтпәрәстләр үчүн сурәти гәшәнкдир,

Мәзмун севәнләр үчүн дә мәғзи (ләпәси) вардыр.
Бағлы бир мүчрүдүр ичи дүрлә долу,
Көзәл долғун ибарәләр исә онун ачарыдыр.
Бу дүрләрин сапы о башын бојнуну бәзәјир ки,
Ачары илә [мүчрүнүн] гыфылын ача билсин.
Онун нәзминдә нә јахшы, писи варса,
Һамысы рәмз вә һикмәтин ишарәләридир.

Һәр бир әфсанә ајрылыгда
Бир хәзинә-ханадыр, әфсанә дејил,
Һансы бәдәнин (мә'нанын) дону гысајдыса,
Онун гәддини өз нәзмимлә узатдым.
Һансынын ки, узунлуғу һәддән артыг иди,
Ону өз сәнәтимлә гысалтдым.
Бу төһфәни көзәл бәјанлы еләдим,
Инди ал, онун сүмүјү јағлы вә илији шириндир.
Ону бүтүн һүнәрләрлә чилвәләндирдим,

Онун һүснүнә сән нәзәр салмаг үчүн
Ләтафәтинин кәлири чох, хәрчи исә аздыр.
Онун һәр бир сәтриндә бир дүрч (сандыг) [көзәллик] дәрч [едилмиш]
Әл дәјмәмиш нечә-нечә көнүл аланлар,
Ипәк [јарпаг] алтындакы гөнчәләр кими бакирәләр,
Бир мисрасы гызылдан, бир мисрасы исә дүрдән,
Иддиалардан хали мә'наларла долдурдум
Ки, гој билсинләр әчајиб гәлбимдән
Ики һәрфлә нә истәсәм чыхара билирәм.
О једди сирләр хәзинә-ханәсинә
Кениш вә узун бәзәји вураркән

Мәгсәд бу олуб ки, көз о бәзәјин
Кенишлијиндән һәзз алыб асудәләнсин.
Көрдүјүн бу кениш бусата
Көз вә гулаглары һәвәсләндирмишәм.
[Чүнки] чохлу даркөз (көзәл) мә'на вә мәзмунлар варымдыр
Ки, үзләрини дар көзлүләрдән өртүрләр,
Һәр кәлин бир башы бағлы хәзинәдир,
Гызыл ачар исә онун зүлфүнүн алтында бағланыб.
Һәр ким бу мә'дәни ачса гызыл тапар,
Әкәр баша дүшән олса, бәлкә дә, дүрр тапар.

Мән нејшәкәр гәләмли бир нәггашам,
Бу [сәнәт] мә'бәдинин хурма ағачындан хурма сачырам.
Гамыш гәләмим һүнәр тарласындан
Тәзә-тәр сүнбүлү Утаридә чатдырды,
О исә мәним сүнбүлүмү сүнбүлә [бүрчүнә] чевириб
өз шәхси [еви] етди.
Бахмајараг ки, «әл-гасу ла јуһиббу-л-гасә»[1]
Мән өз [тәб'имин] гәнаәт галасындан
Шаһын габағына гызыл хәзинәси кәтирдијим үчүн
Бунун мүгабилиндә гызыл чанзә (мүкафат) вермәјә
Рујиндиз галасы [мәнә] борчлудур.

Онун борчлу олдуғу гарнынын бошлуғундан дејил,
О галанын мисдән олдуғу дирһәмсизликдән дејил,
[Әксинә] о даш дағын ити дәмири
Јүз фәрсәнк мәсафәјә лә'л вә алмаз сачыр.
Гијасла десәк, достларын овчуна лә'л [төкүр],
Дүшмәнин ајагларына исә алмаз [санчыр].
О, гала дејил, мүсәлманларын Кә'бәсидир,
[Аллаһ] јолу илә кедән руһаниләрин мүгәддәс мә'бәдидир.
Јерин гызыл мыхы вә мәркәзидир,
Мөһкәмлијинә көрә ады Рујиндиздир.

Бу гәл'әјә [көз тикәнләр] она чатмамыш
Онларын зәһрәсинин (өд кисәсинин) зирәһи [горхудан]
партлады.
Нәбәл-ур-Рәһмә [дағы] о мүгәддәс галанын бир
гапысыдыр
Бу—Гүбејс онун тачынын бир кәмәридир.
Бу пәркарын хәтти
Онун [мәркәз] нөгтәсиндә гәрар тутмуш уча Күнәшлә
әбәди олсун.

Һасарла дөвләнмиш галадан
Мәктубу көјәрчинләрлә јолларлар.
Ки, көјәрчин мәктубу шад апарыб
Фәрјада (көмәјә) јетишә билән шәхсә версин.

Мән өз өлкәмдә мәһбусам,
Әрхамдан да, өнүмдән дә гачмаг јолум бағланыбдыр.
Мән [бу] намәни намә гушуна (көјәрчинә) бағладым
Ки, ону шаһа чатдырсын ки, мән дә азад олум,
Еј гапысында фәләк гулағы һалгалы олан,

[1] Дастанчы (јазычы) башга дастанчынын (јазыны) севмәз.

Еј хәталары өртән вә Хәтај кејимли [шаһ]
Сәнин игбалын мәнә көмәк етдији үчүн
Көр тәб'им нә сеһрбазлыг етмишдир.
Беш јүздән дохсан үч сонра
Мән бу намәни адлы-санлы [шаирләр кими] дејиб
[гуртардым].

Оручлуг ајынын он дөрдү иди,
Күндән дә дүз дөрд саат кечмишди.
[Көндәрдијим] бу әрмаған сәнә мүбарәк олсун!
Нә гәдәр ки, бу уча тахтын үстүндә әјләшәчәксән
Бу бејтләрдән дирилик сују ичәсән!
Хызр кими дирилик сујундан дири галасан!
Еј [шаһ], шаһлыгда әбәди ол!
Мәмләкәт сәнин өмрүнлә, өмрүн исә шадлыгла олсун!
Әкәр инчимәсән вә мәни үзрлү һесаб етсән
Мәсләһәтчи кими бир нүктә дејәрдим.

Сәнин мәчлисләрин чох тәм-тараглыдыр.
Әбәди мәчлис исә һәмин мәчлисдир.
Көвһәр вә хәзинәдән һесабда нә варса,
Һамысы әзаб-әзијјәтдир, бу исә раһатлыгдыр.
Бу [мәчлисләр] јүз, беш јүз ил давам етсә дә—
Сән узун јаша!—јенә дағылачагдыр.
Дәркаһына хас олан бу хәзинә исә,
Әсрләр боју сәнинлә јол јолдашы олачаг.
Һикмәтлә бәсләнмиш бу сөзләри
Сәнә хејир-дуа илә битирирәм:

Һарада олсан хошбәхт ол!
Фәләк сәнин рикабында фәрраш олсун!
Дөвләтин [даима] јүксәлишдә олсун!
Ишинин сону сәадәт олсун!

ШӘРҺЛӘР

/Шәрһләрин нөмрәләри јанында мө'тәризәдә бејтләрин нөмрәси верилир/

1. «Көзәл» сөзү илә тәрчүмә едилмиш «Пејкәр» кәлмәси даһа кениш мә'налыдыр. «Пејкәр» сөзүнүн әсл мә'насы «чисм», «бәдән», «чан», «сурәт» демәкдир. «Пејкәр»и «көзәл» мә'насында јалныз мәчази шәкилдә ишләтмәк олар.

Низами әсәрин өзүндә һеч бир јердә онун адыны «Һәфт пејкәр» гојдуғуна ишарә етмир. Әлјазмаларынын әксәријјәтиндә, даш басмаларындан әсәрин ады «Бәһрамнамә» кетмишдир. Белә дә олмалыдыр, чүнки шаир башга поемаларынын адыны да әсас гәһрәманларынын ады илә бағламышдыр: «Хосров вә Ширин», «Лејли вә Мәчнун», «Искәндәрнамә», «Һәфт пејкәр» адыны шаир јалныз бирчә јердә—«Искәндәрнамә» поемасында ишләтмишдир:

Бәси кәнчһаје-коһән сахтәм,
Дәру ноктәһаје-нөв әндахтәм.
Сује-мәхзән авәрдән әввәл бәсич
Ке сости нәкәрдәм дәр ан кар һич.
Вә-зу чәрб о ширини әнкихтәм,
Бе «Ширин о Хосров» дәр-әмихтәм
Вәз-анча сәрапәрдә бирун зәдәм
Дәре-ешге—«Лејли вә Мәчнун» зәдәм
Вә-зин гессе чон баз-пәрдахтәм,
Соје—«Һәфт пејкәр» фәрас тахтәм.

Јә'ни,

Бир чох гәдим хәзинәләри бәрпа етдим,
Онларын ичинә тәзә нүктәләр сәпдим.
Әввәлчә «мәхзән»ә сәфәрбәр олдум
Вә бу ишдә һеч сүстәлмәдим.
Јағ вә ширинлик јығараг ондан
«Ширин вә Хосров»а гатдым.
Сонра чадыры орадан чыхарыб кәнарда гурдум
Вә «Лејли вә Мәчнун» ешгинин гапысыны дөјдүм.
Бу дастаны битирдикдән сонра
«Һәфт пејкәр» тәрәфә атымы чапдым.

Низаминин хәләфләри «пејкәр» сөзүнү сәјјарә, планет мә'насында ишләтмишләр. Бөјүк өзбәк шаири Әлишир Нәваи «Һәфт пејкәр»ә чаваб олараг јаздығы әсәрин адыны «Једди сәјјарә» гојмушдур.

Әсәрә «Бәһрамнамә» ады вериләрсә дә, «Једди көзәл» вәтәндашлыг һүгугу газандығы үчүн, һәмин ады әсәрин үстүндә сахламағы мәгсәдәујғун билдик.

Б. 7. Сәнин варлығын һәр бир бәсирәтлинин (көрмәк вә дәрк етмәк габилијјәтинә малик оланын) гаршысында ајдындыр. Лакин һәмин бәсирәт саһибләри Сәнин сурәтини дејил, Сәнин јаратдығын сурәтләр, хәлг етдијин варлыглар васитәси илә Сәнин варлығыны көрүрләр, дәрк едирләр.

Б. 16. Дини рәвајәтә көрә, бәшәр чинсинин бабасы Адәми Аллаһ јаратдыгдан сонра бүтүн мәләкләрә әмр етмишдир ки, она сәчдә етсинләр. Бүтүн мәләкләр [Адәмә] сәчдә етмиш, лакин Иблис [Шејтан] бу әмәлдән бојун гачырмышдыр; Аллаһ ону чәзаландырараг төвбә гапысыны, јә'ни әфв едилмә гапысыны онун үзүнә һәмишәлик мөһкәм бағламышдыр.

Б. 17. Күндүзүн гушу—Күнәш, Күнәшин рузиси онун ишығы. Башга сөзлә: сән күндүзә Күнәш бәхш едирсән, Күнәш исә—ишыг.

Б. 23. Јә'ни ағыл Аллаһын затыны, вүчудунун сиррини дәрк етмәк, вәһм исә тәсәввүр етмәк габилијјәтинә малик дејилдир.

Б. 27. Једди асиман (көјләр) илаһијјәтин харичи мүһитини тәшкил едир, инсанлар исә бу харичи мүһитин харичиндәдирләр.

Б. 33. Бүтүн Көјләр, Каинат сәнин дәркаһынын өнүндә сәчдә етмәк үчүн бир-бирини итәләјиб, өзләринә јер ахтарырлар.

Б. 40. Јә'ни сиррини дәрк етдијим бүтүн улдузлар вә елмләрләрдән әл чәкдим.

Б. 57—58. Онун јүксәк нијјәт вә үлви мә'нәвијјатынын башына азачыг рузи илә кифајәтләнмәк тачыны гој ки, гијамәт күнү инсан бу дүнјада көрдүјү әмәлләрә һесабат верәркән о, өз јохсул, дәрвишанә, тәвазө илә кечирдији өмрүнүн һесабына падшаһлыг рүтбәсинә лајиг көрүлсүн.

Б. 59. «Хатәм» һәм «үзүк», һәм дә «хәтм», «сон», «ахырынчы» демәкдир. Икинчи мә'нада Мәһәммәд пејғәмбәрин ләгәбинин биринчи һиссәсини тәшкил едир—«Хатәм әл-әнбија»—«пејғәмбәрләрин хәтми, сону, ахырынчысы». Дини әгидәјә көрә, Мәһәммәддән сонра пејғәмбәр зүһур етмәјәчәк.

Бејтин мә'насы: Көјләрдә сахланан мүгәддәс левһәдә [«ләвһи-мәһфуз»] Аллаһ өз пәркары илә јаратмаг истәдији варлығын чизкисини чәкәркән Мәһәммәддән башламыш вә варлығын ән ахырынчы јарадыланы Адәм вә онун нәсли олдуғу үчүн һәмин чизкини Мәһәммәддә дә битирмишдир. Бурада һәм дә Мәһәммәдин сонунчу пејғәмбәр, јә'ни пејғәмбәрләрин хәтми олдуғуна ишарә едилир.

Б. 61. «Мүәјјәд рә'ли»—рә'ји, фикри Аллаһ тәрәфиндән тә'јид едилән, (бәјәнилән), «Хачә»—ән јүксәк рүтбәли хадим, задәкан, зати-али демәкдир.

«Әһмәд» вә «Мәһәммәд» пејғәмбәрин адлары олуб, һәр икиси «шәрәфли», «шанлы» демәкдир. «Мүрсәл»—«көндәрилмиш», «елчи» мә'насындадыр.

«Әһмәди-Мүрсәл»—шәрәфли, шанлы елчи.

Б. 63. Үмми—әрәбчә үмм-ана, үмми-анадан кәлмә демәкдир [дәрс алмамыш, јазы-позу билмәјән, савадсыз, авам мә'насында ишләнир].

Мә'лум олдуғу кими, Мәһәммәд пејғәмбәр мәктәбә кедә билмәмиш, јазмаг, охумаг өјрәнмәмишдир. Одур ки, онун ләгәбләриндән бири дә «Үмми» олуб.

Үммәһат—«үмм» сөзүнүн чәм һалыдыр, аналар демәкдир. Бурада тәбиәти тәшкил едән дөрд үнсүр [од, су, һава, торпаг] нәзәрдә тутулур.

Бејтин мә'насы: Мәһәммәд пејғәмбәр дәрс охумадығына бахмајараг бүтүн варлығын мајасы олмаг дәрәчәсинә наил олду.

Б. 64. Беш нөвбә—орта әсрләрдә султан вә шаһларын сарајларынын габағында хүсуси мејданчада күндә беш дәфә [нөвбә] нагара вә шејпур чалмаға ишарәдир.

Шәриәтин беш нөвбәси—Ислам дининин кечә-күндүз әрзиндә вачиб олан беш намазыдыр.

Дөрд балыш—бурада тахт мә'насында ишләнмишдир. Кечмиш заманларда шаһ вә султанларын тахтларынын үстүнә дөрд балыш гојурлармыш. Бурада һәм дә дөрд чәһәт [шимал, чәнуб, шәрг, гәрб] вә бунунла да Мәһәммәд пејғәмбәрин дининин јер үзүнүн бүтүн чәһәтләринә аид олдуғу нәзәрдә тутулур.

Бә'зи шәрһчиләрин фикринчә «дөрд балыш» Мәһәммәддән сонра кәлән дөрд хәлифә-хүләфаји рашидин (Әбу-Бәкр, Өмәр, Осман вә Әли) дир.

Б. 68. Әмр—бујруг; әмри-мә'руф—дүзкүн, һалал, хејир вә саваб ишләрә тәһрик етмәк, бујруг вермәк;

Нәһј—јасаг, гадаған етмәк; мүнкәр—күнаһ, чиркин әмәлләр; нәһји-мүнкәр—бәд әмәлләрдән чәкиндирмәк.

Бејтин мә'насы: Мәһәммәдин бујруглары вә јасаглары әдаләт вә инсаф үзәриндә гурулмуш, чүнки о, бујураркән инсанлары саваб, хејирхаһ ишләрә вадар едир, гадаған едәркән онлары бәд әмәлләрдән чәкиндирир.

Б. 70. Рәвајәтә көрә, Мәһәммәд пејғәмбәрин көлкәси олмазмыш, одур ки, о үзү ағ көлкәли олмуш, белә дә өлмәлы имиш, чүнки, күнәш [Мәһәммәд] олан јердә көлкә олмаз.

Б. 79. «Мазаға»—Гуранын «Ән-нәчм» (53-чү) сурәсинин 17-чи ајәсинә ишарәдир; тәрчүмәси: «Мејл етмәди». Мәһәммәд пејғәмбәр өз мә'рачы заманы чәннәт бағлары јанындан кечәркән Аллаһла мүлагат етмәк шөвгүндән о бағлара көз јумуб мејл етмәди.

Б. 80. Дини рәвајәтә көрә, дүнјанын јарандығы күндән гијамәт күнүнә гәдәр једди јүз мин ил кечәчәк. Мәһәммәд исә Адәмин дүнјаја кәлмәсиндән једди мин ил сонра анадан олмушдур.

Б. 81. Кечмишдә гулларын гулагларына һалга тахарлармыш, чәрхин көј кејинмиш һалгадарлары (гуллары) дејәркән једди гат көј нәзәрдә тутулур.

Б. 82. Дөрд сечмә јолдаш—дөрд хәлифә:

1. Әбу-Бәкр [632—634]. 2. Өмәр [634—644], 3. Осман [644—656], 4. Әли [656—661];

Әсл—Ислам дининин «усул»-у, јә'ни көкләри нәзәрдә тутулур. Һәмин көкләр ашағыдакылардыр: 1) Гуран, 2) Һәдис вә сүннә, 3) Ичма 4) Гијас.

Фәр'—«фуруи-дин», јә'ни усулу-динин «будаглары», үсула әсасланараг конкрет мәсәләләрин һәлли [Бу барәдә мүфәссәл бах: И. П. Петрушевский. Ислам в Иране в VII—XV вв. Ленинград, 1966, стр. 132 и далее].

Б. 83—84. Јә'ни Мәһәммәд чисмани аләмин чаныдыр вә аләм онун сајәсиндә јашајыр.

Б. 87. Бурада Мәһәммәд пејғәмбәрин Шәггүл-гәмәр мө'чүзәсинә ишарә едилир. Рәвајәтә көрә о, бармағы илә ишарә едәрәк Ајы ики јерә бөлмүш, сонра ишарә едәрәк јенә онлары битишдирмишдир. Бурада шаир Ајы «көјүн көзләринин [улдузларын] итдирсәјиси» адландырыр. Итдирсәјини кәсиб атмаг көзләрин сағалмасына сәбәб олур.

Б. 91. «Сечилмиш [фарсча-гозиде] «Мустафа» сөзүнүн һәрфи тәрчүмәсидир, «Мустафа» [сечилмиш] исә Мәһәммәдин мәшһур епитетләриндән биридир.

Б. 97. Јә'ни, Илаһи сарајынын бу кечә кешијиндә дурмаг сәадәтини сәнә кәтирмишәм вә бир көз гырпымында ораја чатмаг үчүн шимшәјә бәнзәр Бурагы (јары ат, јары гатыр әфсанәви миник) да сәнә кәтирмишәм, тәләс, ону көјләрә чап.

Б. 99. Алты чәһәт—сағ, сол, өн, арха, јухары вә ашағы.

Б. 101. Әтир сачанлар—улдузлар; јашыл кејимлиләр—мәләкләрә ишарәдир.

Б. 102—103. Бурада Јусиф [бах][1] вә Зүлејха мачәрасына ишарә олмушдур. Мисирлиләр Зүлејханын Јусифә ашиг олдуғуну билиб, она истеһза едир вә әхлагсызлыгда төһмәтләндирирдиләр. Зүлејха ә'јан вә әшрафын ханымларыны өз евинә дә'вәт едир вә онларын гаршысына бошгабдан турунч, портағал вә онлары сојмаг үчүн бычаг гојур. Сонра о, гәфләтән Јусифи отаға кәтирир. Гонаг чағрылмыш ханымлар Јусифин көзәллијинә һејран олуб һәр шеји

[1] Бах:—Китабын ахырындакы луғәт нәзәрдә тутулур.

унудурлар вә бычагла турунч соjмаг әвәзинә бармагларыны кәсмәjә башлаjырлар...

Низаминин әсәрләриндә чох тез-тез раст кәлән һәмин ифадә турунч jеринә бармағы кәсмәк—мат, мәһбут, һejран олмаг демәкдир.

Б. 104. Түррә—гәсрин, имарәтин фронтону, күнкүрәси, өндәки дамүстү бәзәкләри. Беjтин мә'насы: Дур, jүксәлмәjә тәләс, Көjләри аjагларынын алтына ал вә өз әтир сачан зүлфә бәнзәр көлкән (саjән) илә сәма сараjынын түррәләринә jени тәравәт бәхш ет.

Б. 116. Әмин—әманәти сахлаjан, мүһафизә едән. Шаир бурада Чәбраил илә Мәһәммәди Аллаһын әмини адландырыр. Чүнки о, өз кәламы олан Гур'аны онлара зәманәт вермишди. Дини рәваjәтә көрә, Гур'аны Аллаһ тәрәфиндән Мәһәммәдә Чәбраил кәтирмишди.

Б. 123. Кавус—(Кеj-Кавус)—гәдим Иранын әфсанәви шаһы, Кеjгубадын оғлу, Фирдовсинин әсас гәһрәманларындан бири. Низами һәмин беjтдә «Шаһнамә»дә тәсвир олунмуш бир епизода ишарә едир. Див вә пәриләрин вәсвәсәси нәтичәсиндә Кавус көjләрә галхмаг еһтирасына мүбтәла олур. Онун әмри илә хүсуси кәчавә дүзәлдиб, һәр күнчдә бир аг шаһин бағлаjырлар вә онларын башынын үстүндә узун низәләрин башындан әт асырлар. Шаһинләр әти тапмаг ниjjәтилә ганад чалараг кәчавәни көjә галдырырлар вә бир мүддәтдән сонра гүввәтдән дүшәрәк кәчавәни узаг мешәләрдән биринин үстүнә бурахырлар.

Б. 124. Дөрд шаһин—дөрд үнсүр [од, су, һава, торпаг]. Jә'ни, Бүраг елә сүр'әтлә учду ки, дөрд үнсүрдән ибарәт олан бу аләмдән узаглашды.

Б. 134. Аjын һәмаjил хәтти—аjын орбитасы.

Б. 135. Бу беjтдән башлаjараг шаир кечмиш мүнәччимләрин әгидәсинә көрә һәр планетә хас олан рәнкләри тәсвир едир вә исбат етмәк истәjир ки, һәмин рәнкләрин сәjjарәләрә Мәһәммәд пеjғәмбәр вермишдир.

Б. 138. Кечәнин хәлифәси—Аj.

Б. 139. Кечмишдә сәндәл башағрысы дәрманы кими ишләнирди. Сәндәл, рәнки Мүштәри планетинин рәмзи олдуғуна ишарә едилир.

Б. 151. Беjтин мәзмуну Гур'анын 53-чү сурәсинин 8—9-чу аjәсиндән алынмышдыр.

Б. 164. Мә'рифәт—бурада теософик мә'нада ишләнмишдир, jә'ни Мәһәммәд Аллаһы бүтүн варлығы илә дәрк етди.

Б. 188. Фирдовсинин «Шаһнамә» епопеjасына ишарә едилир.

Б. 197. Бухари Әбу-Әбдуллаһ Мәһәммәд ибн Исмаjыл ибн Ибраһим Сәмәргәнди (810—870) мәшһур алим, һәдис топлаjан, «Сәһиһ әл Бухари» вә «Әт-Тарих» әсәрләринин мүәллифи.

Тә'бәри Әбу-Чәрәр ибн Чәрир [855—942] мәшһур тарихчи, алим, һәдисчи. Низами Тәбәринин «Тарихи-Тәбәри» ады илә мәшһурлашмыш «Тарих әр Рүсул вә-л-мүлк» («Пеjғәмбәрләрин вә шаһларын тарихи») әсәринә ишарә едир.

Б. 216. Маһмуд—Султан Маһмуд Гәзнәви (999—1030) рәваjәтә көрә Фирдовсиjә «Шаһнамә»ни jазмаг үчүн чох гызыл пул вә'д етмишди. Лакин шаир әсәри битирәндән сонра симич султан гызыл әвәзинә күмүш jолламыш вә шаир дә һәмин күмүш пуллары һамамчыjа бәхш етмишди. Низами һәмин әфсанәjә ишарә едир.

Низами султанлары Әграбә, шаирләри исә Гәвсә бәнзәдир.

Б. 217. Әсәди—әбу-Нәср Әли ибн Әһмәд Туси [XI], мәшһур фарсчадик шаири. Өмрүнүн мүһүм һиссәсини Азәрбаjчанда [Нахчыванда вә Кәнчәдә] кечирмиш. О, өз әсәрләринин чохуну Нахчыван һакими Әбу-Дүләфә һәср етмишдир. Әбу-Дүләфин Әсәдиjә сәхавәти исә дилләр әзбәри олмушдур. Низами Әбу-Дүләфин Әсәдиjә көстәрдиjи гаjғыjа ишарә едир.

Б. 218—220. Гәдим тәсәввүрә көрә, дүрр дәнизин дибиндә jерләшән сәдәфә дүшән jағыш дамласындан әмәлә кәлир. Бу беjтләрдә шаир өзүнү сәдәфә, һаминин сәхавәтини исә jағыш дамласына бәнзәдир. Jә'ни һами нә гәдәр сәхавәт jағышыны шаирин үстүнә төксә, о, өз тәб'инин сәдәфиндән jени-jени инчиләр, тәзә әсәрләр jарадар.

Б. 221. Гәдим әрәб шаирләри ән зәриф вә көзәл ше'рләрини, надир поетик образларыны чинләрин мүдахиләсинә мәнсуб едәрдиләр. Ән нәфис ше'рә чинjазан ше'р деjәрдиләр. Һәмин тәсәввүрү Низами бурада шаиранә тәрздә гәләмә алмышдыр.

Б. 226. Сүлеjман [Библиjада—Соломон], Давудун оғлу, гәдим jәһудиләрин шаһы олмушдур. [973—935 б. е. ә.]. Рәваjәтә көрә о, бүтүн һеjванларын, гушларын, балыгларын дилләрини билирмиш вә онлара мүсәлләт имиш. Һәтта, чинләр, пәриләр вә дивләр белә она табе имиш. Сүлеjманын бу гүдрәтинин мәнбәjи үстүндә «Аллаһ» jазылмыш үзүjүндә имиш. Она табе олан дивләрдән бири һәмин үзүjү бир күн оғурлаjыб Сүлеjманын гүдрәтини әлиндән алыр. Сонра Сүлеjман өз зирәклиjи вә чохбилмиш вәзиринин тәдбири илә jенидән үзүjү дивдән алыб шаһлыға гаjыдыр.

Беjтин мә'насы: Инди ше'р вә әдәбиjjатын новруз фәслидир, сән бу көһнә дастана jени вә бәзәкли дон кеjиндир вә һәмин кәлини пәрдә алтында сахла, һеч кимә, хүсусилә дивәбәнзәрләрә көстәрмә, гоj ону биринчи дәфә Сүлеjман көрсүн.

Б. 228. Хатәм—мөһүр үзүjү. Беjтин мә'насы: Мән инди балдан, ширинликдән мәһрум бир мумам вә көзләjирәм көрүм ки, Сүлеjмана кәндәрдиjим бу әсәрин мүгабилиндә о, өз сәхавәт мөһүрүнү үзәримә нечә нахышлаjачаг.

Б. 231. Јә'ни, халис, тәмиз јүздә-јүз ә'јарлы гызыл верим.

Б. 245. Көрпә Арслан—Марағынын һакими, Азәрбајҹан атабәјләринин јахын гоһуму.

Б. 261. Јә'ни, о, булуд кими сәхавәтлидир вә һәр тәрәфә гызыл јағдырыр; икинчи сәтирдә шаир Арслан (аслан) өзүнүн һәм фарс дилинә тәрҹүмәсини (шир) верир, һәм дә һәмин сөзүн лүғәви мә'насындан истифадә едәрәк Көрпә Арсланы мәдһ едир.

Б. 273. Ефир—Көјүн тропесфера, үст гатында јерләшмиш од күрәси. Шаир бејтдә алогизм вә ја аксимарон дејилән поетик фигуру чох мүрәккәб шәкилдә ишләтмишдир.

Бејтин мә'насы: Көрпә Арсланын гылынчынын сују (јә'ни бәркимиш, мөһкәм, полад гылынчы) атәш күрәсиндән од галдырыр.

Б. 291. Јә'ни, о, овлагда о гәдәр шикар едир ки, вурулан һејванларын ганындан сәһра каһ ган дәнизинә дөнүр, каһ да овланмыш ҹанавар вә пәләнкин дәриләри илә өртүлүр.

Б. 293. Каманын киришини (јај) адәтән марал көнүндән дүзәлдирләр. Јә'ни Көрпә Арслан каманын марал көнүндән олан јајыны чәкиб оху атан кими марал өлүрдү вә онун дәриси она гәбир олурду.

Б. 296—299. Нафә—көбәк демәкдир. Мүшки аһунун нәфәсиндә (көбәјиндә) јерләшмиш вәзләрдән истеһсал едирләр, она көрә чох вахт «мүшк» әвәзиндә «нафә» дејилир.

Рәссамларын гәләми (фырчасы) һәм мүшк кими гара, һәм дә лә'л кими ал-гырмызы нахышлар чәкир.

Бејтин мә'насы: Көрпә Арсланын хасијјәти мүшк аһусунун нәфәси кими о гәдәр хош вә көзәлдир ки, рәссамларын гәләми мүшкә бәнзәр гара вә лә'лә бәнзәр ал-гырмызы нахышлар салдығы кими о да әтрафына һәм мүшк, һәм дә даш-гаш, лә'л вә инчи сәпир. Онун сачдығы мүшк вә әнбәрдән, сәпәләдији инчи вә лә'лдән өлкә әтир вә бојунбағы илә долубдур.

Б. 300. Бурада гәба вә чалма мәҹазы мә'нада ишләнмишдир. Јә'ни, Көрпә Арсланын әзәмәт вә сәхавәт гәбасы (дону) о гәдәр бөјүк, кениш вә һүдудсуздур ки, јер, көј вә јерлә көјүн арасындакы мәсафә һаман гәбаја нисбәтән бир чалма үчүн ишләнән парчанын бојуна бәнзәјир.

Б. 317. Бејтдә долајы, шаиранә үслубда Көрпә Арсланын икинчи оғлунун ады Фәләкәддин Әһмәд олдуғуна ишарә едилир.

Б. 319. «Әһмәд» вә «Мәһәммәд» һәр икиси бир көкдән олуб бир мә'наја маликдир вә һәр икиси пејғәмбәрин адыдыр. Көрпә Арсланын оғланларынын адлары Әһмәд вә Мәһәммәд олдуғу үчүн шаир Әһмәди вә Мәһәммәди дејәркән онларын пејғәмбәрә садиг олдугларыны гејд етмәк истәјир.

Б. 321—323. Бурада шаир Көрпә Арсланын оғланларынын ләгәбләринин лүғәви мә'наларыны нәзәрдә тутур. Нүсрәтәддинин биринчи һиссәси—Нүсрәт, гәләбә демәкдир, Фәләкәддинин исә биринчи һиссәси фәләк, Көј демәкдир.

Үчајаг бәхт—јә'ни дөјүшдә о (Нүсрәтәддин), үч дәфә галиб кәлиб, Фәләкәддин исә дөрдајаглы—дөрдҹәһәтли (шимал, ҹәнуб, шәрг, гәрб) фәләји (Көјү) өзүнә тахт едиб.

Б. 328. Чәрхин аталары—једди планет,—вүҹудун аналары—дөрд үнсүр. Бејтин мә'насы: Гој Көрпә Арслан једди сәјјарә кими сәхавәтли, онун зөвҹәси исә бүтүн варлығын аналары олан дөрд үнсүр кими бүтүн халгын анасы олсун.

Б. 329. Хызр—јашыл кејинмиш әсрарәнкиз бир пејғәмбәрдир. О, зүлмәтдә јерләшән дирилик сујуну тапыб, ондан ичмиш вә көзә көрүнмәз һалда әбәди јашајыр. Хызр бијабанда азмышлара, туфанлара дүшүб, гәрг оланлара көмәк едир, онлары өлүмдән хилас едир.

Хызр—шаирләрин мәсләһәтчиси, көмәкчиси вә илһам мәнбәјидир.

Бејтин мә'насы: Гој Көрпә Арслан Хызр кими һәмишә јашасын вә онун зөвҹәси дирилик сују кими онун әбәдијјәт мәнбәји олсун!

Б. 330. Билгејс—Сәба мәлакәси, Сүлејман пејғәмбәрин севимли көзәл зөвҹәси. Сүлејман вә Билгејсин мәһәббәти һаггында Шәргдә чохлу әфсанәләр вар. Бејтин мәзмунундан белә ајдын олур ки, Көрпә Арсланын зөвҹәсинин ады Билгејс олмушдур.

Б. 331. Ики күл—Көрпә Арсланын оғланлары, Күлүстан—онун зөвҹәси.

Б. 334. Кечмишдә һиндлиләри кешикчилик ишиндә ишләдирдиләр. Кешикчиләр адәтән белләринә зынгыров бағлајырдылар ки, оғрулар онларын ајыг олмағыны билсинләр.

Б. 335. Кечә улдузлар вә сәјјарәләрлә бирҝә јол кедир, сүбһ исә белинә Күнәшин нурундан һәмајил бағлајыб.

Б. 337. Рум—Кичик Асија, түркләрин јашадығы әразидир. Түрк мәфһуму Низами үчүн мүхтәлиф мүсбәт кејфијјәтләр [ағлыг, көзәллик, ҹәнкаварлик, мүдриклик, сәхавәтлилик, әзәмәт, үрәк кенишлији вә и. а.] символудур. Рум исә ағлыг рәмзидир. Сәрһәнк—алај башчысы, алај забити демәкдир. Јә'ни, әкәр сән заманын алај башчысы олан күндүзү забитликдән азад етсән, о (күндүз) зәнҹи кими үзү гара олар, кечәјә чевриләр.

Б. 338. Көјүн сүфрәсинин ики чөрәји—Ај вә Күнәш.

Б. 340. Јә'ни Аллаһын мөһр вә хатәми падшаһлығын хәтмини сәнин адына јазмышдыр.

Б. 341. Шаир иғраг дејилән поетик фигур ишләтмишдир.

Б. 354—355. Иранын әфсанәви шаһлар сүлаләси Кејаниләрин ән мәшһур пәһливанлары вә ҹәнкаварләри нәзәрдә тутулур. «Једди

хан»—једди икидлик, шүчаәт, гәһрәманлыг демәкдир. «Једди хан» дедикдә Кејанилəр хидмәтиндә олан мәшһур Рүстәм Залын вә Исфәндијарын «Шаһнамә»дә тәсвир олунан једди гәһрәманлығы нәзәрдә тутулур. Кеј-Кавус әсарәтдә оларкән Рүстәм ону азад етмәк үчүн Мазандарана јолланыр вә шаһын јолунда једди дәһшәтли вурушмада галиб кәлир, Исфәндијар вә Турана һүчум едиб өз бачыларыны Әчәсиндән азад едәркән једди гәһрәманлыг көстәрир.

«Он ики чәнкавәр»—«Шаһнамә»дә кениш јер тутан ән бөјүк епизодлардан биридир. Һәмин фәсилдә Фирдовси он ики иранлы вә туранлы пәһләванын бир-бири илә тәкликдә вурушмасыны тәсвир едир.

Бејтин мә'насы: Гәдим Иран шаһларынын једди пәһлıван вә он ики чәнкавәри вар идисә, сәнин дә једди пәһливанын—једди сәјјарә вә он ики чәнкавәрин—12 бүрҹүн вар.

Б. 360. Архимедин Искәндәр үчүн биринчи дәфә дәмири чилалајыб күзкү дүзәлтмәји вә Искәндәрлә Хызрын зүлмәтә кедиб дирилик сују ахтармаларыны Низами өз «Искәндәрнамә» әсәриндә мүфәссәл тәсвир етмишдир.

Б. 431. Чәзри-әсәмм—кар чәзр, һәлледилмәз чәзр (көк) дејәркән, шаир пәришан гәлби, үрәји нәзәрдә тутур.

Б. 432. Јә'ни мајасыз, ағлы, дәрракәси, бәсирәти олмајан адамлар чәзри-әсәммин (пәришан, виранә гәлбин, үрәјин) өнүндә баш әјиб өз еһтирасларынын, нәфси-амиранәнин гулу олурлар.

Б. 433. Шеһнә—инзибати мә'мур. Шаир мөһкәм ирадәни, ағылы шеһнә илә, еһтираслары исә јолкәсән оғруларла мүгајисә едир.

Б. 434. Мүшки китрәјә, (бәркимиш ағач ширәсинә) бүкүрләр ки, онун әтри јајылмасын вә оғрулар хәбәрдар олмасынлар.

Б. 441. Шамын алову гызыл тачла, онун әримәји исә ағламагла мүгајисә едилмишдир.

Б. 469. Гәдим тәбабәтә кәрә иланын башында хүсуси мөһрә вардыр ки, орада падзәһр јерләшмишдир. Мүасир тәбабәтдә дә илан зәһәринә гаршы тибби маддә иланын өзүндән алыныр.

Б. 471. Әждаһанын ағзында чадыр гурмаг—тәһлүкәли, горхулу јердә јурд салмаг, билә-билә өзүнү тәһлүкәјә мә'руз гојмаг.

Б. 475. Дөрд бухов—дөрд үнсүр (од, су, һава, торпаг).

Б. 482. Лаләнин ләчәкләри гызыл пулла мүгајисә едилир.

Б. 488. Әрәб әлифбасында зәр (гызыл) сөзү бир-бирилә бирләшмәјән ики самит һәрфлә—З [], Р [] јазылыр.

Б. 490. Сарылыг хәстәлијинә дүчар оланлара гәдим һәкимләр лачивәрд вә ја гара рәнкли палтар кејиндирәрдиләр. Һәр ики рәнк матәм рәмзи кими ишләдилиб.

Б. 503. Үч һаммал [фәһлә]—һејванат, мә'дәнијјәт (минералокија) вә нәбатат. Дөрд еви дағыдан һаммал—бир-бири илә мүхалиф олан дөрд үнсүр [од, су, торпаг, һава].

Б. 504. Әлиф—әрәб әлифбасынын биринчи һәрфи алиф [а]дир.—бад [күләк] вә—хак [торпаг] һәр икиси әлифлә јазылыр. Әлифин икинчи мә'насы үлфәт, мәһәббәт демәкдир.—бад сөзүндән әлиф атыларса—бәд олар.

Б. 505. Тутмач—ериштәли аша дејирләр. Шиш исә очагдакы оду гурдаламаг үчүн ишләнән аләтдир ки, ел арасында она күсәв дә дејирләр. Низами ону «сих» јазыр, тәрҹүмәси—«шиш»дир.

Б. 510. Шаир дүнјаны гәссаб дүканына бәнзәдиб демәк истәјир ки, инсан әзаб әзијјәтләрә гатлашыб чијәрини гана дөндәрмәјинчә бу дүнјада бир логма чөрәк әлдә едә билмир.

Б. 519. Һејван дырнаглы—еһтирас, шәһвәт, сахсы куп—көјә, сәмаја ишарәдир.

Б. 520. Једди көклү будаг—једди гат көјләр, дөрд мыхлы нал—дөрд үнсүрлү јер.

Б. 521. Ағзы гамыш илә өртүлмүш бу чисмани чаһанын гујусунун үстүндән гамыш вә даш кими өлүвај кечмә, јохса онун гујусуна дүшәрсән.

Б. 525. Кәнддән кәнар кәндхуда—идиоматик ифадәдир, иши көрән вә вәзифәдән узаг олан демәкдир.

Б. 529. Бејтин мә'насы: мәним [түрк кими] көзәл, әсәрләрими вә өзүмүн түрк [азәрбајчанлы] олдуғуму гаралыг рәмзи олан Һәбәшистана бәнзәр бу чаһаләт өлкәсиндә гәбул етмирләр [алмырлар], одур ки, түркләрин милли хөрәји олан ләззәтли довғамы јемирләр, јә'ни ширин вә дадлы әсәрләрими охумурлар.

Б. 533. Шәрабы күпдән дадмамыш јерә төкәндә үзүмүн гәдр вә гијмәти, кејфијјәт вә дады мәчһул галар Инди мәним ше'римин, сөзләримин шәрабы ичилмәмиш јерә төкүлүр, одур ки, мәним үзүмүмүн гијмәти һеч кимә бәлли дејилдир.

Б. 538. Сијм [күмүш] сөзүндәки «ј» һәрфини атыб самитләрин јерини дәјишдирсәк «мис» әмәлә кәләр.

Б. 539. Дәмир бурада шаирин мөһкәм тәбинин мәчазы кими ишләнмишдир.

Б. 547. Афтабы [Күнәши] афтабаја долдурмаг, афтабада кизләтмәк—аталар сөзүдүр, бөјүк һәчмли, гијмәтли шеји кичик сандыгда, мүчрүдә кизләтмәк кими мә'нада ишләнир.

Б. 552. Узунгулаг—чисм, бәдән мә'насында ишләниб. Јә'ни мә'нәви варлыг бу горхунч, хәтәрли дүнјадан гачмаг истәсә дә чисмани варлыг, һејвани бәдән бурадакы һәјатдан ајрылмаг истәмир.

Б. 553. Јувам евдән кәнардадыр—јә'ни гәбристандадыр.

Б. 557—558. Филә минмәк—мағрурлуг, тәкәббүр, өзүнү өјмәк мә'насында ишләнир.

Бејтләрин мә'насы: јолу су апарыб, габағын јарғанла долудур, миндијин тәкәббүр фили о јарғанлардан кечә билмәз, өз ачизлијинә е'тираф ејлә вә унутма ки, фәләјин фил бојда ојунчаглары вар, сәнин башына нә истәсә кәтирә биләр.

Чәрхин өз фили вар вә һәмин фил өз ајаглары илә јери јарғана, гујуја, гәбрә чевириб. Белә горхунч вә дәһшәтли филин габағында сәнин кулә бәнзәр зәриф вүчудун горхмаја биләрми.

Б. 560. Ики вурушган фил—инсан өмрү илә даима вурушмада олан кечә вә күндүздүр.

Б. 561. Дәрјанын борчу—дүрр, инчи, дағын борчу—лә'л, чәваһир. Јә'ни, сән ки, инчи, даш-гаш, лә'л-чәваһир илә өзүнү белә јүкләмисән, чәрхи-фәләклә нечә рәгс едәрсән, онунла нечә ајаглаша биләрсән.

Б. 562. Чылпаг гатыр—чылпаг чисмани варлыг, бәдән мә'насындадыр.

Б. 577. Султан Маһмуд Гәзнәвинин (999—1030) тәбили онун фәтһләринә ишарәдир.

Султан Мәс'уд (1030—1045)—Маһмуд Гәзнәвинин оғлу.

Шаир бурада адларын лүғәти мә'наларындан да ејһам јолу илә истифадә едир. Маһмуд шәрәфли, тә'рифли, тә'рифләнән, Мәс'уд исә хошбәхт, сәадәтли демәкдир.

Б. 607. Шәриәтә көрә ит мурдардыр, лакин тә'лим көрмүш ов итләринин дишләриндә кәтирдикләри ов һалал һесаб едилир.

Б. 613. О Ваһид,—јә'ни јеканә Аллаһ.

Б. 616. Үчлүк—христианлыг, онун әсасыны үч аллаһ тәшкил едир: ата танры, оғул танры Исус христос (Иса) вә ана (Мәрјәм). Икилик (дуализм)—атәшпәрәстлијин әсасыны тәшкил едир.

Онларын дини тәблиғ едир ки, аллаһ икидир: ишыг, нур танрысы—Аһура-Мазда [Һөрмүзд] вә гаранлыг, фәсад танрысы Ангру-Манју [Әһриман].

Б. 630. Мәшһур зәрбүлмәсәлдир, онун шәклини бир аз дәјишдириб инди дә ишләдирик: «Көзәлаға чох көзәлди, үстәлик бир дә чичәк чыхарды» вә ја «Әввәлдән вар иди һүсну-чамалы, инди дә олуб дәли Бајрамалы».

Б. 631. Биринчи сәтирдәки «көлкә» шаири көлкә кими изләјән пахыллары ифадә едир, икинчи сәтирдәки «көлкә» исә һимајә, сајә демәкдир.

Б. 653. Јәздикүрд, Бәһрамын атасы даша, Бәһрам исә көвһәрә охшадылыр. Јә'ни гијмәтли көвһәр дашдан чыхан кими, пис адамдан да бә'зән көзәл оғул дүнјаја кәлир.

Б. 656—659.—Бәһрам—Марс [планети] демәкдир.

Мәтнин мә'насы: Бәһрам анадан олан күнүн сабаһы гаранлыг көјә бәнзәјән Јаздикүрддән бәднамлығы апарды. Мүнәччимләр тез

үстүрлабларыны көтүрүб улдузлары тәфтиш едәрәк Бәһрамын талејини ахтармаға башладылар. Онлар елә билирдиләр ки, онун ә'јары онда-беш [јә'ни јары гызыл, јары мис] олар, лакин көрүрләр ки, Бәһрам јүздә-јүз там әјар гызылдыр вә күләчәји саф гызыл кими парлагдыр.

Б. 661. Сәјјарәләрин тәсвир едилән вәзијјәтләри. Бәһрамын талејинин хошбәхт олдуғуну көстәрир.

Б. 701. Үстүрлаб—астролјабија. Бу аләт васитәсилә улдузларын јүксәклији өлчүлүр. Әнкәбут [мә'насы һөрүмчәк демәкдир] үстүрлабын әсас һиссәләриндән бирдир.

Б. 707. Руми—камил әјарлы Византија гызыл пулу демәкдир. Јә'ни гызыл пул илә Симнары алдадыб Румдан (Византијадан) кәтирдиләр.

Б. 716. Тәнклуша—Лушанын китабы. Луша Бабил /бә'зи мә'хәзләрә көрә Рум/ алими вә рәссамынын адыдыр. Онун бу китабы көзәл бәдии рәсм әсәрләри илә зинәтләнмиш вә Манинин [лүғәтә бах] Әртәнк (вә ја Әржәнк) китабына мугабил бир әсәр олмушдур.

Б. 718. Күнәшин шүалары гәсрин һамар, чилаланмыш диварларында әкс олуб дүз чәннәтә чатыр вә һуриләрин көзләрини гамашдырырды, онлар көзләринә өртүк салырдылар.

Б. 760. Чин баһары—гызыл вә бүрүнч бүтләр, әлван нахыш вә рәсмләрлә бәзәнмиш чин бүтханалары нәзәрдә тутулур.

Б. 787 Сүлејман мүлкү—бу дүнјаја ишарәдир.

Б. 788. Фирдовсинин «Шаһнамә»синин әсас гәһрәманларындан бири, Иранын әфсанәви гүдрәтли вә әзәмәтли шаһы Кејхосров өз шаһлығынын ән чичәкләнән чағында һакимијјәтдән имтина едиб, гарлы-човғунлу бир күндә дағларда јох олур.

Б. 803. Мүнзирин мәһарәтли мүнәччим олмағына ишарәдир.

Б. 816. Көјләрә галиб кәлирди, Күнәши белә топ кими өз човканына салырды.

Б. 831. Әсатирә көрә, Сүһејл [Канопус] Јәмән әразисинин не'мәт мәнбәјидир. Дүнјада шөһрәт тапмыш ән инчә дәри олан әдим (тимач) куја Сүһејлин шүалары сајәсиндә хамлығыны итириб гырмызы шәффаф рәнк алыр.

Бејтләрин мә'насы: Бәһрамын Сүһејлә бәнзәр парлаг үзү Јәмән торпағына ишыг саланда Мүнзирин үзү әдим кими севинчдән гызарды.

Б. 838. Шаир бу бејтдә мордә (өлү) вә кур (кор, гәбр) сөзләринин омонимијасындан мүрәккәб поетик фигур јаратмышдыр. Һәмин фигура худ'ә [алдатма] дејилир.

Б. 862. Бәһрам Чин түркләри Курханиләрә галиб кәлдији үчүн она Курхани ләгәби вермишдиләр. Шаир һәмин адын етимолокија-

сыны изаh едәрәк демәк истәјир ки, о, Курханн јох, курларын ханы иди.

Б. 894. Ипәк өртүк—алын тели, кәкил мә'насында ишләниб.

Б. 896. Дәрвишләр адәтән дәри кејирләр. О кур отла бәсләниб, отла гоhумлуг едән бир шө'лә, од-алов иди, о кур дәрвиш палтары кејмиш күлчамал бир көзәл иди.

Б. 899. Курун омбасы јәhәрә, гара золаг исә јәhәри курун белинә бағлајан гајыша /—кәмәрә/ бәнзәдилмиш.

Б. 900. Онун дәриси гара әдимә /тимача охшар золағын тә'сириндән үстүнә гара дүшмүш күмүшә бәнзәјирди.

Б. 901. Курун ганла долу [јә'ни сағлам] пејсәри ал рәнкли эгидә, пијлә долу бөјүрләри дүррә бәнзәдилмишдир.

Б. 902. Бојнундакы шаh дамар-тесмә, гајыш, көн илә мүгајисә олунур, јә'ни, ганла долу бојнундакы шаh дамар бәдәнинин башга hиссәләрини дә көзәлләшдирирди.

Б. 903. Зәнчи hоггабазлары назик узун гајышларла, мүхтәлиф фокуслар көстәрәрмишләр. Тесмә-гајыш, көн мә'насында ишләдилмишдир.

Б. 904. Јә'ни гујруғу илә сағрысына гонан милчәкләри говур вә дал ајагларынын дырнаглары илә бојнуну, гулагларыны гашыјырды.

Б. 908—909. Бу бејтләрдә шаир кур вә кор сөзүнүн омонимијасыны нүмајиш етдирир.

Б. 1021. Јә'ни Јәздикүрдүн ата-бабаларына галмајан тахт вә тач јенә дә бивәфа чыхыб она да галмады, ону өлдүрдү.

Б. 1047. Мәнә хәјанәт едән кишиләрин хәчаләтдән чәкдикләри әзаб-әзијјәт онлар үчүн ән бөјүк чәзадыр. Бундан әлавә, онлара чәза вермәк зүлм олар.

Б. 1016—1062. Шаир өз јарадычылыг принсипләриндән данышараг дејир ки, о сәнәт сәhнәсинә ајаг басан күндән Аллаhа анд ичиб ки, hеч кәсин илhам сәмәрини, поетик образларыны мәнимсәмәсин, лакин бунунла бәрабәр, чыхылмаз hалларда гәдим мөвзулары јенидән ишләмәк гәбаhәт дејил. Мәс. Бәhрам-кур hаггында олан әфсанәләри биринчи дәфә Фирдовси нәзмә чәкиб вә дәјәрсиз мис шәклиндә олан о әфсанәләрдән күмүш кими дастанлар јарадыб, лакин Низами мисдән күмүш дејил, гызыл јарадыбдыр.

Б. 1094. Мәтнин биринчи мисрасында «учалыглары вә ашағылары» әвәзинә «көјләри вә јерләри» јазырыг.

Б. 1135. Әкәр өзүндән чыхыб, гајнајыб чошсан, алов вә атәшә бәрабәр Иран гошуну илә гаршылашарсан, сә'ј көстәриб вурушмаг истәсән, мә'насыз ишлә мәшғул оларсан, елә бил сојуг дәмири дөјәрсән.

Б. 1268. «Ач» (عاج) сөзү «ширмаји» сөзү илә тәрчүмә олунмушдур, бу исә фил сүмүјү демәкдир.

Б. 1274. Гәдим тәсәввүрә көрә, Ај тутуланда куја ону әждаhа удурмуш, одур ки, әждаhаны горхудуб Ајы онун ағзындан чыхармаг үчүн мис тешти, ләјәни дөјәрәк сәс-күј саларлармыш. Бурада икинчи сәтрдәки «тешт» көјүн, фәләјин мәчазы кими ишләнмишдир.

Б. 1330. Ағ вә гара—кечә вә күндүз.

Б. 1335. Орижинал мәтндә «остовар» вә «остовари» сөзләри «мөhтәшәм» вә «мөhтәшәмлик» тәрчүмә едилмишдир. «Остовар», мөhкәм, сабит, гүдрәтли, «остовари» исә мөhкәмлик, сабитлик демәкдир.

Б. 1431. Тале Өкүз бүрчү оланда хошбәхт тале hесаб олунур. Зөhрә—Венера, чалғычыларын, нәғмәкарларын hамисидир. Мүнәччимләрин фикринчә, Зөhрә Өкүз бүрчүндә Јер үзүндә шадлыг кәтирән hадисәләр олур.

Б. 1435. Шаир бурада Гөвс Мүштәри вә каман сөзләринин омонимијасындан истифадә едиб, көзәл сөз ојуну јаратмышдыр. Гөвсүн луғәти мә'насы каман, јај демәкдир, hәм дә 12 бүрчдән биринин адыдыр.

Мүштәри планетинин хошбәхтлик кәтирән мәнзили Гөвс бүрчүдүр. Одур ки, шаhын каманы охуну Мүштәријә тәрәф атды ки, хошбәхтлик кәтирсин.

Б. 1461. Бу ики бејтдә «дар көзлү» сөзүнү ишләдәрәк ики фикри ифадә етмишдир:

1. Фитнә балача, дар көзлү түрк гызыдыр:

2. «Дар көзлү»-нүн икинчи мә'насы «пахыл» демәкдир, јә'ни Фитнә пахыллыгдан шаhы тә'риф етмәк истәмир.

Б. 1478. Шаhлар hирсләнән заман ган төкүб hирсләрини сојударлар. Падшаhлар hирсләнәндә ән өлүвај кур үчүн ат јәhәрләрләр, дәриси кара кәлмәјән ити белә сојурлар.

Б. 1514. Баhар фәслиндә Күнәш Бузов бүрчүндә олур, мәчази мә'нада Күнәш Бузову өз чијниндә апарыр. Шаир чох көзәл поетик образ јарадыб долајы јолла Фитнәни Ајла мүгајисә едир.

Бејтин мә'насы: Баhар фәслиндә чијниндә бузов кәздирән Күнәш көрмүшдүк, амма бузов кәздирән Ај көрмәмишдик, еләсн варса кәтирин көстәрин.

Б. 1597. Әфсанәјә көрә, дәрја өкүзүнүн бурнунда Күнәш кими нур сачан шәбчираг [кечә чырағы] дејилән бир дүрр вардыр. Дәрја өкүзү кечәләр hәмин дүррүн ишығында отлајыр.

Бејтдә образ јарадылмышдыр: адәтән өкүз парлаг дүррү [шәhчырағы] кәздирир, инди исә дүрр өкүзү өз чијниндә кәздирир.

Б. 1643. Маһи—балыг, маһ—ај. Шаир бу сөзләрин омонимија-сындан истифадә едәрәк хүсуси ифадә јаратмышдыр. Балыгдан Аја гәдәр, јә'ни јердән көјә гәдәр [Јери өз үзәриндә сахлајан әфсанәви балыг нәзәрдә тутулур].

Б. 1645. Сарыгулаглар—јә'ни позгунлар, хәбисләр, алчаглар, Гара су—көзү кор едән көз хәстәлијидир, икинчи мә'насы исә туфан демәкдир.

Б. 1678. Мәтндә һәрфән јазылмышдыр:

Өзү кетди вә үзүнү кизләтди.

Елә бил һәрбә илә һәрб етмәк олмаз.

Һәрбә—ити силаһ [хәнчәр, гылынч, низә] демәкдир. Бурада һәрбә дејәркән, иранлылар нәзәрдә тутулур.

Б. 1692. Јүз адам јашајан бир евдә ихтишаш олдуғуна бахмајараг, Бәһрамын сүвариләри бир нар евиндә (ичиндә) јерләшмиш нар дәнәләри кими бир-бирләри илә јекдил вә һәмрә'ј идиләр.

Б. 1693. Мөһрә—шар. Һоггабазлар, фокус көстәрәнләр индики кими кечмишдә дә әсас һоггаларыны (фокусларыны) мөһрә—(шар) васитәси илә көстәрирдиләр. Бәһрам исә өз мөһрәсини, јә'ни әсас мәгсәдини кизләдиб Чин хаганына көләк кәлди.

Б. 1698. Јә'ни ајсыз-улдузсуз гаранлыг бир кечә.

Б. 1702. Бәһрам Марс планетинин гәдим адыдыр. Марс—мүһарибә аллаһы сајылыр.

Б. 1704. Јә'ни, ох кимә дәјирдисә, ону дешиб бәдәнинин о бири тәрәфиндән чыхырды—«хилас олурду».

Б. 1713. Гылынч вә ган тешти—јә'ни шүа вә шәфәгләр.

Б. 1714. Ҝәллә човкан топуна бәнзәдилмишдир.

Б. 1715. Зөһрә (планет) вә зөһрә (од) омонимијасындан маһиранә сөз ојуну дүзәлдилмишдир.

Б. 1731. Гәлб—гошунун мәркәз һиссәси, сәркәрдәнин олдуғу јер; мүгәддәм—гошунун өн һиссәси, авангарды.

Б. 1759. Јә'ни, гошун башчылары гызыл, күмүш дејил, халис, саф олмајан мис пула бәнзәсәләр дә, мән онлары бундан артыг чәзаландырмајачағам.

Б. 1816. Јери өз үстүндә сахлајан әфсанәви балыг нәзәрдә тутулур. «Балыгдан Аја гәдәр» идиоматик ифадәјә чеврилиб «јердән көјләрә гәдәр» мәфһумуну әвәз едир.

Б. 1833. Әфсанәјә көрә Нуһ пејғәмбәрин кәмиси Чуди, индики Арарат дағында туфандан кәнара чыхмышды.

Бејтин мә'насы: Бәһрамын сәхавәт кәмиси адлары мәтндә чәкилән [мүшк-әнбәри, һинди гылынчлары, палтарлары вә с.] не'мәтләри Не'ман үчүн Чуди дағына апарды.

Б. 1835. Шүштәр—Иранын чәнубунда Хузистан вилајәтиндә јерләшмиш ән гәдим шәһәрләрдән бири, тичарәт вә игтисади мәркәз олмушдур. Шәһәрин кәлир вә мәдахили өз мигдарына көрә зәрбүлмәсәл вә дилләр әзбәри олмушдур.

Б. 1866. Гарғалар бүлбүлләрин сәсләрини огурлајыб огрулар кими. «Огруну тутун» дејә гышгырырдылар. Мә'лумдур ки, гарға огру гушдур.

Б. 1875. Јә'ни биткиләрдә олан бојатма гүввәси дајаныб, Аллаһа ибадәт едәрәк намаз гылыр вә башларыны ашағы ендирмишдиләр.

Б. 1876. Әмәлләри мәчһул, башадүшүлмәз, кимјакәр, аглы-гаралы, (јә'ни, кечәли-күндүзлү) чаһан оду лә'л кими дашын үрәјиндә кизләтмишди. Она көрә әтрафда истиликдән әсәр-әламәт јох иди.

Б. 1877. Мәтндә биринчи мисрада «кузә» әвәзинә «курә» кетмишдир вә наширин зәннинчә икинчи вариант дүздүр. В. Дәсткирди јазыр: «Бурада ондан күлаб чәкилән күл нәзәрдә тутулур... Һикмәт кили—кимјакәр вә зәркәрләрин күрәнин дөшәмәсинә јајдыглары кил, јә'ни күл һикмәтин һөкмүнә көрә шахтанын тәһлүкәсиндән хилас олмаг үчүн көһнә күрәдә кизләниб күрәнин ағзыны чох мөһкәм вә бәрк олан һикмәт кили илә сувамышдыр. Бә'зи нүсхәләрдә «күрә» әвәзинә «кузә» јазылмышдыр, лакин бу ујғун кәлмир, чүнки күлаб кузәдә јох, күрәдә чәкилир». [с. 137]

Бу шәрһ илә разылашмаг олмаз, чүнки күлабы јазда вә јајда чәкәрләр. Мәтндә исә ајдын шәкилдә дејилир ки, вахтилә чәкилмиш күлаб, ағзы һикмәт кили илә бағланмыш күпләрдә, кузәләрдә кизләнмишди.

Б. 1878. Јә'ни чајын, һовузун, архын сулары лај-лај аг күмүшә бәнзәр буза дөнмүшдүр.

Б. 1879. Табхана—сүн'и сурәтдә гыздырылан бөјүк отаг, зал. Табханаларын диварларынын ичи вә дөшәмәсинин алты бош олармыш вә һәмин бошлуға исти һава вә күрәнин һәрарәти бурахылармыш.

Мәтнин мә'насы: Гышда—шахталы, гарлы-човғунлу бир фәсилдә шаһ өз ә'јан вә әшрафы илә һаман табханада кеф едирди. Арада бүтүн фәсилләрә хас олан не'мәтләри әтрафына јығдырмышды вә мүвафиг иглим шәраитини јаратмышды.

Б. 1886. Гырмызы күкүрд—зәрдүштиләрин мүгәддәс атәши. Сәндәл вә уддан галанмыш очағы шаир зәрдүштиләрин атәшинә, лахталашан гана, гана батмыш ал-гырмызы инәјә, иннаба, шәнкәрфә, гызармыш көмүр парчаларыны исә гара өзәји чыхарылмыш вә онун јеринә нар дәнәләри долдурулмуш алмаја, јары јанмыш—јары гаралмыш сәндәли исә гырла бојанмыш кәһрәбаја, мүшклә нигаблан-

мыш Күнәшә бәнзәтмишдир. Көмүрүн аловланмамыш гара һиссәси зүлмәтә, гызармыш һиссәси исә нура, шәфәгә охшадылмышдыр.

Б. 1890. Биринчи сәтрдә очағын шө'ләси Румла кичик Асијада [гәдим Византијада] јашајан ал јанаглы ағ түркләрлә мүгајисә едилир. Икинчи сәтрдә һиндлиләр дејәркән VII әсрдә Ирандан Һиндистана гачмыш вә индијә гәдәр дә орада јашајан зәрдүштиләр—атәшпәрәстләр нәзәрдә тутулур.

Б. 1894. Гәдим тәбабәтә көрә үч чаларлы [сары, гырмызы вә мави] јагут көзүн ишығыны артырыр.

Б. 1900. Одун һәрарәти, јандырма габилијјәти чәһәннәмдән, ишығы, нуру исә чәннәтдән кәлиб.

Б. 1901. Ислам тә'лиминә көрә христианлар вә башга динә гуллуг едәнләрин һамысы чәһәннәмә васил олуб чәһәннәм одунда јаначаглар. Мө'мин мүсәлманлар исә «сират әл-мүстәгим» (дүз көрпү) көрпүсүндән кечәрәк чәннәт бағына дахил олачаглар.

Б. 1902. Зәрдүштиләр—атәшпәрәстләр атәшкаһларда өз мүгәддәс Зәнд-Авеста китабындан атәш әтрафында дини нәғмәләр охујардылар.

Хиргә—ән кобуд парчадан тикилмиш јамаглы әба, суфиләрин рәсми мөһтәрәм кејими. Бурада мүгәддәс либас символу кими ишләнмишдир.

Муг [гәдим ф. д. Магу].—Атәшпәрәстләрин каһини.

Муғлар атәшкаһларда атәш әтрафында охујуб ритуал рәгси едәркән бә'зән шурә (екстаза) кәлиб өз гафтанларыны (әбаларыны) јандырарлармыш.

Б. 1906. Бејтдә аксимарон дејилән поетик фигур васитәсилә чох көзәл вә надир образ јарадылмышдыр. Шәраб јаш атәшә шишә исә гуру суја бәнзәдилмишдир, чүнки шишә су кими шәффаф, шәраб исә од кими һәрарәтлидир.

Б. 1907. Кур көзлүләр—ири, көзәл көзлү көзәлләр демәкдир.

Б. 1966. Шејдабәнд. Дәли бағлајан. Гәдим инсанларын тәсәввүрүнә көрә дәлиләрин бәдәнинә див, чин кирир, она көрә дә онлара диванә (див кими), мәчнун (чинли) дејәрдиләр. Одур ки, дәлиләри зәнчирләјәрдиләр. Шејда бурада мәчази, шир мә'насында ишләниб. Шејдабәнд шир бағлајан, шидә вә шејдә сөзләринин омонимијасындан, сөз ојуну дүзәлдилмишдир.

Б. 1969. Бәһрам—Марс планети, һәм дә гәдим шәмси (күнәш) тәгвиминдә һәр ајын иjирминчи күнүнүн адыдыр.

Б. 1995. Мәтндә пируз—галиб вә пирузә—фирузә сөзләринин омонимијасындан сөз ојуну дүзәлдилмишдир.

Б. 2021. Шәммас—һәрфән «Күнәшә гуллуг едән» демәкдир. Шәммас мә'бәди—атәшкаһ;

Аббас (Әббас) Мәһәммәд пејғәмбәрин әмиси (653-дә вәфат

едиб), Аббасиләр хилафәти онун ады илә бағлыдыр вә һәмин сүлаләнин шүары гара рәнк олмушдур.

Аббасын гара диjары—гара күнбәзә ишарәдир.

Б. 2020. 177 (2020). Беш нөвбә—шаһ сарајынын габағындакы мејданчада күндә беш нөвбә (дәфә) чалынан шејпур вә нагара нәзәрдә тутулур.

Дөрд балыш—дөрд үнсүр. Гәдим тәсәввүрә көрә дөрд үнсүр Ајын јерләшдији сферада дөрд балыш шәклиндә јерләшир вә Ај да онлара дирсәкләнир.

Бејтин мә'насы: Гој Ај һәмишә дөрд үнсүрә јох, шаһын беш нөвбәсинә архалансын, јә'ни шаһ әбәди јашасын.

Б. 2063. Гејруван—Африканын гәдим шәһәрләриндән биридир. VII әсрдә салынмышдыр, индики Тунисдә јерләшмишдир. Лакин бурада сөзүн лүғәти мә'насында ишләдилмишдир—гыр өлкәси демәкдир. «Гыр вә гыр өлкәсиндән хәбәр вер»—зәрбүлмәсәлдир, «Әсл мәтләбә кеч!» демәкдир.

Б. 2071. Симич, хәсис хорасанлы вә инадкар ирағлы дилэнчиси ләтифәсинә ишарәдир. Һәмин ләтифә әрәб јазычысы әл-Чаһизин [777—869] «Китаб-әл-Бухәла» әсәриндә бир нөв өз әксини тапмышдыр.

Б. 2090. Јә'ни евләрин габағында гара рәнкли бајраг санчмыш гара кејинмишдиләр.

Б. 2148. Көј—чәнбәр, Низаминин ишләтдији садә тәшбиһләрдән биридир; Көјү чәнбәрбаз, јә'ни адамлары чәнбәринә салыб, онлары бәдбәхт едән Көј. «Лимија»—сеһр, әфсун, чаду, јә'ни о, сеһрбазлыгла кәндири чәкир, мән исә кәндирбазлыг васитәси илә көјә галхырдым.

Б. 2196. Јә'ни јасәмән күлүн ләчәкләринә дәјирди. Әрғаван чичәкләјәндә јарпағы олмаз; «әрғаванын дили» дејәркән, онун јарпаглары нәзәрдә тутулур. Јә'ни чәмәнзәр о гәдәр көзәл вә јашыл иди ки, әрғаванын јарпаглары утандыгдан көјәриб чыхмырдылар.

Б. 2219. Раһи-рејһан—күл әтирли вә күл рәнкли бадә, шәраб. Раһи-рејһанын лүғәти мә'насы рејһан әтри демәкдир. Раһ, рејһан, руһ—үчү дә әрәбчә бир көкдәндир вә бундан истифадә едәрәк шаир чох көзәл образ јаратмышдыр.

Б. 2220. Јә'ни һамысынын әлләри хыналы иди.

Б. 2221. Хузистан вилајәти [Иранын чәнубунда] гәдим заманлардан өз шәкәр вә гәнди илә мәшһурдур. Шаир демәк истәјир ки, онларын гырмызы лә'лә бәнзәр додаглары о гәдәр ширин иди ки, өз ширин шәкәри илә мәшһур олан Хузистаны утандырыб өлдүрмүшдү вә она ганбаһа үчүн о көзәлләрин тәкчә бирисинин додаглары бәс иди.

Б. 2237. Руми—ағлыг вә көзәллијин символу олан вә Румда [Кичик Асијада] јашајан түркләр нәзәрдә тутулур; јә'ни румлу түркләрә бәнзәр ағ јанаглар вә зәнчиләрә бәнзәр гара гыврым кејсулар шкирәнк сүбһә бәнзәјирди. Румиләр кәдәр-гәмлә вурушур, шадлыг кәтирир, зәнчиләр исә мәчлис бәзәјирдиләр.

Б. 2280. Јә'ни онун зүлфү о гәдәр узун иди ки, онун ајагларына дүшүрдү; онун ағ мәрмәрә бәнзәр ајаглары о гәдәр көзәл иди ки, зүлфү салланыб онун топугларыны өпүрдү.

Б. 2285. В. Дәсткирдинин мәтниндә көзәлин ады һәр јердә Торктаз кетмишдир, бу исә јанлышдыр, чүнки бејтин мәзмунундан [«Назәнин бәдәм түрк», «назәнин адым»] ајдын олур ки, Торкназ һәгигәтә ујғундур.

Б. 2296. Јә'ни сәбрим түкәнмишди, ирадәмин кәләфи, чиловум әлимдән кетмишди, ганым елә гајнајырды, елә чушә кәлмишди ки, сәдасы Аја бәнзәр Торкназын гулағында сәсләнирди.

Б. 2297. Көјүн рәнкини гашымаг—јә'ни әлиузунлуг етмәк.

Б. 2314. Һиндли бурада кешикчи мә'насында ишләнмишдир.

Б. 2369. Әкәр мәнә вүсал сујуну вермәсән, мән өлдүм, сән әбәди гал, гој мәним абрым сәнин ајағынын алтына төкүлсүн.

Б. 2370. Су архы—Түркназ, су ахтаран—Түрктаз нәзәрдә тутулур.

Б. 2375. Налы атәшдә гојмаг—гәдимдә бир нөв чаду олуб. Онун васитәси илә мә'шугу истәнилән јерә чәкиб кәтирмәк олур.

Б. 2417. Икинчи сәтрдә Түркназын үзүнү шама бәнзәдәрәк архада шам олмаз, «шам јалныз габагда олар» дејәрәк шаир өз «сәһвинә» көрә үзр истәјир.

Б. 2430. Ирадә кәндирилә әл-ајагларыны бағладығым шәһвәт дивләри кәндирдән хилас олуб мәним әл-ајағымы бағладылар вә өзләринә табе етдиләр.

Гәдим тәсәввүрә көрә дәлиләрин чанына див доларммыш вә буна көрә дә диванәләри һәмишә зәнчирлә, ја кәндирлә, бағлајарлармыш.

Б. 2431. Дивләр мәним ирадә голуму бағлајандан сонра һөрүмчәк кими севкилимин зүлфүнүн тору илә ојнамаға башладым, сонра исә онун кәндирә бәнзәр јоғун һөрүкләри илә кәндирбазлыг етдим.

Б. 2432. Сәр'и—епилептик [үрәккечмә хәстәлији олан адам]. Гәдим тәсәввүрә көрә, епилептикләр Аја бахан кими өзләриндән кедәрләрмиш, одур ки, онлары гаранлыг отагларда сахлајарлармыш.

Б. 2434. Күмүш бәдәнли көзәл, күмүш кими һиссијјатсыз вә мөһкәм иди, мән нә гәдәр ону сығаллајырдымса о, о гәдәр бәркијир, мән исә бошалыб әлдән кедирдим.

Б. 2438. Түркназ демәк истәјир ки, о бакирәдир вә онун бәрәкәтини алмаг һәр адамын иши дејил.

Б. 2445. Налы алова атмаг—мә'шугәни чәлб вә рам етмәк үчүн гәдим чаду [б а х: 194].

Б. 2455. Јә'ни нә гәдәр мәни алдадачагсан?

Б. 2462. Хәллүх—гәдим Түркүстан шәһәрләриндән биридир, өз ағ түрк көзәлләри илә мәшһур олуб. Һәбәшистанда јашајанлар исә әдәбијјатда гаралыг вә чиркинлик рәмзи олублар.

Б. 2480. Дөрд ајаглы тахты чевирәндә чармыха чәкиләнләрә бәнзәјир.

Б. 2481. Нәт'—дәридән, көндән дүзәлдилмиш чәллад халчасы. Шаһын һузурунда гәсрдә мәһкумун бојнуну вуранда нәт'и салыб үстүнә дә гум төкәрләрмиш ки, ган дөшәмәни буламасын; нәт'ин икинчи мә'насы исә ади өртүк, назик дәридән—әдимдән гајрылмыш халчадыр. Торктаз Торкназдан хаһиш едир ки, ја отурдуглары тахтын үстүндә онунла ојнашсын, ја да нәт' кәтириб онун бојнуну вурсун.

Б. 2488. Дирилијимдә сәнә олан һәрарәтли ешгим мәни јандырачагдыр, өләндә исә өзүмлә һәсрәт дағыны, дамғасыны апарачағам.

Б. 2489. Инсан үрәји кәрәк јансын, јанмаса онун күнү гара, рузиси аз олар. Нечә ки, Күнәш јанмагдан әл чәксә күн гыса, рузи дә аз олар.

Б. 2532. Она көрә булуд кими ағлајыб сызлајырам ки, үрәјимдә бишмиш арзу етдијим хөрәји ағзыма гојмаг әвәзинә артыгтамаһлыг едиб хам хәјал архасынча кетдим, өзүмү бәдбәхт етдим.

Б. 2537—2538. Балығын бели адәтән гара вә чох дадлы олур, онун онурға сүмүјү исә ағ олур, јемәли олмур.

Инсан өмрүнүн ән көзәл чағы чаванлыгдыр, онун әсас әламәти гара сачдыр ки, инсанын симасыны чаван көстәрир.

Б. 2545. Чаһанын чырағы олан Бәһрам шаһ Күнәш кими башдан-ајаға парлаг гызыл палтары кејди.

Б. 2556. Јә'ни сәнә гул олмаг истәмәјәнләрин башлары јол кими ајаглар алтында тапдаланачагдыр.

Б. 2613. Әлихам—тәзә ојунчу, ојуну јенчә өјрәнмәјә башлајан. Шаир демәк истәјир ки, әлихамларла ојнамаг чәтиндир, ојуну билмәјәнләр исә адәтән удурлар.

Б. 2617. Кәнизлә јатмагдан ваз кечиб еһтирас гапысыны өз үзүнә бағлады, шәһвәт иланыны өлдүрүб ајрылыг, һичран әждаһасындан хилас олду.

Б. 2637. О күлә бәнзәр кәнизи ачыг данышмаға шөвгләндирмәк үчүн шәкәр кими ширин сөһбәтә башлады.

Б. 2639. Јә'ни әлләри вә ајаглары һәрәкәт етмирди, ифлич хәстәлијинә дүчар олмушду.

Б. 2665. Кул кими башгаларынын әлиндә кәзмәкдән хилас олдум.

Б. 2672. Балыгдан Аја гәдәр—јә'ни јерин алтындан көјә гәдәр.

Б. 2700 Ән тәмиз, ә'ла нөв буғда чөрәјини һәзм етмәк һәр гарынын иши дејил, ону үјүтмәк үчүн дәмир мә'дә-дәјирман лазымдыр.

Б. 2703. Икинчи сәтрдә биринчи «арпа»—зәркәрликдә ишләнән ән хырда чәки дашыдыр [бир грамын 1/96 һиссәсидир], бир зәррә демәкдир, икинчи «арпа» исә варлығы, вүчуду бир гәпијә дәјмәјән бир намәрд мә'насындадыр.

Бејтин мә'насы: гадын гызыл тәрәзисинә бәнзәјир. О, бир зәррә гызыл көрән кими һәр хәбисин габағында баш әјир вә өзүнү сатыр.

Б. 2720. Каман—донгар бел мә'насында ишләниб. Јә'ни һеч кимин оху гарынын донгар белинә дәјиб ону јаралаја билмәсин.

Б. 2726. Шаһ баша дүшдү ки, һәмин һијлә васитәсилә онун гурдуғу тәдбир гәлибә онун истәдији кәрпичи верәчәкдир, јә'ни о, өз мәгсәдинә наил олачаг.

Б. 2736. Әсатирә көрә Нуһ туфаны бир гарынын тәндириндә башлајыб[1]. Бејтин мә'насы: Кәниз өз-өзүнә фикирләшиб ки, Нуһ туфаны гарынын тәндириндә башладығы кими, онун башына кәлән мүсибәтин сәбәби дә онларын евинә кәлиб-кедән гарыдадыр.

Б. 2756. Мүзәввәр—хәстәләр үчүн кәвәр вә кududан һазырланмыш хүсуси шорба.

Бејтин мә'насы: гары мәнә деди ки, башга бир кәниздән өзүнә јаланчы бир мүзәввәр һазырла [јә'ни башга бир кәнизлә јаландан ешгбазлыг ет], мән дә һазырладым вә о мүзәввәри (хәстә хөрәјини) јемәмиш, јә'ни о кәнизә әл вурмамыш сағалдым.

Б. 2762. Күнәш Һәмәл бүрчүнә дахил оланда баһар фәсли башланыр. Гары шахтасы—гышын ахыр ајындакы шиддәтли шахтаја [бозај шахтасы] дејирләр. Јә'ни, инди мәним Күнәшим сәнин вүсалынын Һәмәл бүрчүндә—баһар фәслиндә шадланан бир заманда гышын гары, шахтасы јада дүшәрми?

Б. 2772. Гәдим тәбабәтә көрә зәфәран инсаны шадландырыр, әһвали-руһијјәсини јахшылашдырыр.

Б. 2774. Сары кил—гәдимдә сабуну әвәз едән вә һамамда јујунмаг үчүн истифадә едилән килдир ки, она инди килабы дејирләр.

Б. 2777. Јашыл чыраг [сәбзчераг]—тәзә, нурлу, јә'ни шө'ләсинин учу јашыл парлаг чыраг.

---

[1] Шаир Гуранын 11-чи (һуд) сурәсинин 42-чи ајәсинә ишарә едир (Редактор).

Дини әсатирә көрә мәләкләр јашыл палтар кејирләр вә һәмишә јашыл бағда јашајырлар.

Бејтин мә'насы: Бәһрам јашылы јашыл үстүндән кејиб јашыл чыраг кими парлады.

Б. 2785. Јә'ни сәнин затын өлкәнин тачыдыр, сәнин көвһәрин [вүчудун] мәмләкәтин бојунбағысында олан көвһәрләрин ән гијмәтлисидир, тачыдыр.

Б. 2789. О, һамы илә, о чүмләдән гадынлар илә тәмиз, пак мүнасибәтдә олмағы севәрди.

Б. 2790. Биринчи сәтир орижиналда һәрфән беләдир: «Халг ону өз нәзәриндә отуртмушду», јә'ни мәһәббәт, еһтирам көзү илә она нәзәр гылырды.

Б. 2792. Түрктазлыг [торктази]—түрк басгыны, гәфләтән едилән һәмлә, мүдафиәси мүмкүн олмајан һүчум демәкдир.

Б. 2807. Јә'ни Бишр кими ашиги өз кәзәллији илә өлдүрүб, онун ганыны бојнуна көтүрүб, тәләсик евә гачды.

Б. 2813. Јахшысы будур ки, бурадан шәлә-күләми јығым вә мәһмилими—кәчавәми бу мәнзилдән чыхарыб Бејт-үл-мүгәддәсә [Мүгәддәс евә—Фәләстиндә јерләшмиш Гүдс—Јерусәлим шәһәринә] јола дүзәлим.

Б. 2828. Бишр вә бәшәр әрәб әлифбасында ејни шәкилдә јазылыр, шаир һәмин јазылыш омонимијасыны нәзәрдә тутур.

Б. 2831. Орта әср мүсәлман өлкәләриндә әдәб елми 12 фәндән ибарәт иди. Мәлиха ловғаланыр ки, о, он ики фәннин һәр бирини өз мүтәхәссисиндән јахшы билир.

Б. 2893. Јә'ни биз адамлар һаггында гәлбимиздәки нијјәтләр, дүшүнчәләр вә фикирләр кими фикирләширик. Мән адамлар һаггында һәмишә јахшы фикирләшдијим үчүн бу су күпүнү бура гојан һаггында да јахшы әгидәдәјәм вә әминәм ки, о, хејирхаһлыг, еһсан наминә бу су күпүнү бураја гојуб. Сән исә гәлби гара, пис фикирли олдуғун үчүн зәнн едирсән ки, су күпүнү пис нијјәтлә бураја гојублар.

Б. 2929. Торпаг гују—гәбир демәкдир. Јә'ни су гујусундан чыхарыб ону дәфн еләди.

Б. 2934. Нә арвад, нә киши—начинс мә'насында ишләниб.

Б. 2955. Јә'ни она нәсиб олан фәләкәт мәним дә башыма кәләр.

Б. 3010. Бишр о гулағы сырғалы /һалгалы/ гадына елә вурулмушду ки, она гулағы һалгалы гул олду.

Б. 3028. Хүсүф—Ај тутулмасына дејирләр. Мәлиха хүсүфә онун арвады исә Аја бәнзәдилмишдир.

Б. 3029. Ғијар—орта әсрләрдә јәһудиләрин вә атәшпәрәстләрин өз палтарларына тикдикләри сары рәнкли парча тикәси. Ғијарын

васитәси илә мүсәлманлар јәһудиләри вә атәшпәрәстләри өзләриндән ајырд едирдиләр. Ғијар Мәлиханын чүһуд олдуғуна ишарәдир.

Шәнбәлид—нохуд вә лобја кими мәшһур јемәли дәнли биткидир, онун тохуму вә чичәји сары рәнкли олур; она шәнбәлилә дә дејирләр. Мәлиха өз либасында јаһуди нишаны олан сары рәнкли ғијар кәздирдијинә көрә шәнбәлидә, Бишр исә пак, хејирхаһ вә исмәтли олдуғу үчүн јашыл (вә ја ағ) рәнкли сүсәнә бәнзәдилмишләр.

Б. 3034. Сәр-сәбз (башы јашыл)—чаван, нөврәстә демәкдир. Бејтин мә'насы: Битмәкдә, бој атмагда, тәрәггидә, бөјүмәкдә олан биткиләр јашыл рәнкдә, тәнәззүлә, өлүмә кедәнләр исә пајыз кими сары рәнкдә олурлар.

Б. 3036—37. Деј—шәмси [күнәш] тәгвиминин онунчу ајы, декабрын 22-дән јанварын 22-нә мүвафиг кәлир, Тир-шәмси тәгвимин дөрдүнчү ајы, ијунун 22-дән ијулун 22-нә ујғун кәлир.

Б. 3043. Мунчуг—бајрағын башына тахылан емблема.

Б. 3054. Шәкәр онун бал додагларынын, шам исә ал јанагларынын габағында һәсәддән өлүрдү.

Б. 3103. Сәдәф јағыш дамласыны тутуб өз ичиндә дүррә чевирән кими онун гәләми дә кағыза дәјәндә инчи кими гијмәтли нахышлар јарадырды.

Б. 3104. Јә'ни бир-биринә там мүхтәлиф олан, бирләшмәләри мүмкүн олмајан шејләри бирләшдирәрди: Һуринин гара телләри онун нурдан јарадылмыш сифәтинә (јанагларына) дүшән кими о да нурун үзәринә көлкәнин шәклини чәкирди. Шаир демәк истәјир ки, славјан көзәли чох маһир рәссам-нәггаш иди.

Б. 3135. Јә'ни дүшмәнин арзуладығы кими онун бојну вурулурду.

Б. 3169. Сән дә өзүнү бу дүнја кими апар, ипин бир учуну бош тут, лакин оху һәдәфә атанда диггәтли ол вә мөһкәм ат.

Б. 3173. Јә'ни тәһлүкәли вәзифәнин өһдәсиндән кәлә билмәјәчәји вә бојнунун вурулмасы көзүнүн габағында чанланды.

Б. 3177. О, гызын шәклинә баханда Фәрһадын Ширин гәсри јолунда һәлак олдуғу кими өзүнүн дә бу јолда һәлак олачағы көзү өнүндә чанланырды.

Б. 3200. Јә'ни өз һесабы, билији вә ағлы әсасында бүтүн тилсимләри гырмаг үчүн тәдбир вә һазырлыг көрдү.

Б. 3203. Ган дәрјасы—минләрлә ашигин ганы төкүлмүш тилсимләрин әразиси нәзәрдә тутулур.

Б. 3204. О, өз арзу вә истәјини бир кәнара гојуб минләрлә накам өлмүш чаванларын јолунда интигам фәрјадыны галдырды.

Б. 3218. Лағым—бурада јералты јол мә'насында ишләнмишдир.

Б. 3259. Алты ханәли—алты чәһәтли, једди нәрд—једди көјлү бу аләм, дүнја.

Б. 3268. Халис гызыл—шаһзадәјә ишарәдир, јә'ни шаһзадәнин имтаһаны худмани мәчлисдә кечирилсин.

Б. 3271. Тәраз—өз түрк көзәлләри илә мәшһур олан гәдим Түркүстан шәһәри.

Б. 3350. Пирузә—фирузә, пируз—галиб, зәфәр чалан демәкдир. Шаир бу сөзләрин омонимијасындан истифадә едәрәк көзәл образ јаратмышдыр.

Бејтин мә'насы: Шаһ аләми Күнәш кими ишыгландырдығы вә бүтүн дүнјаја галиб (пируз) кәлдији үчүн фирузә рәнкли либас кејиб фирузә күнбәзә јолланды.

Б. 3355. Сәрв кими гәдду-гамәтли, көзәл күл гөнчәсинә бәнзәр ағзыны ачыб күл ләчәјинә бәнзәр додагларындан шәмамә кими ширин вә әтирли сөзләр сачмаға башлады.

Б. 3361. Јәғма—көзәлләри илә мәшһур олан гәдим Түркүстан шәһәрләриндән биридир.

Мин нәфәр јәғма көзәли онун габағында һиндли кими гара вә чиркин көрүнүрдү.

Б. 3338. «Қәндхуда кәнддә олмалыдыр»—зәрбүлмәсәлдир.

Б. 3389. Маһан дәгиг баша дүшдү ки, онлар чохдан евә чатмалы идиләр.

Б. 3391 Јә'ни јолу азмышыг.

Б. 3408. Үчајаг—гәдимдә хүсуси аләт олмуш, шаһлар күнаһкарлары һәмин үчајаға бағлајыб шаллагладармышлар.

Б. 3434. Јә'ни сәһәр ачыланда.

Б. 3435. Ачарсыз зиндан—гапысы ачылмаг үчүн ачар тапылмајан һәбсхана.

Б. 3437. Күндүз Күнәшин шуаларыны алыб чаһана јајанда, јер өз ишыглы дили илә кечәнин е'дам едилдијинә шаһидлик еләди, јә'ни кечә јох олуб сәһәр ачылды.

Б. 3451. Әкинчиләр јерә тохум сәпән кими Маһан әтрафына сөз сәпәрәк јалтаглыг етмәјә башлады.

Б. 3455. «Ла һөвла...» дәһшәтли вә горхунч бир һадисә көрәндә охунан мәшһур әрәб дуасыдыр: «Ла һөвла вә ла гүввәтә илла билаһ-ил-Әлијјил-Әзим» (Уча вә әзәмәтли Аллаһдан башга һеч кимсәдә гүдрәт вә гүввәт јохдур).

Б. 3468. Јә'ни елә бил сәһрада көјәрти вә күл-чичәк әвәзинә гулјабаны битмишди.

Б. 3485—3487. Әждаһанын ики ганады—кечә вә күндүз, дөрд ајағы—дөрд үнсүр, једди башы—једди гатдан ибарәт олан көј илә

мүгабил тутулур. Беләликлә, «әждаһа» дејәркән шаир чисмани һәјаты, тәбиәти нәзәрдә тутур.

Б. 3504. Јә'ни, сәһранын нарын гумлары елә бил инчи кими сапа дүзүлмүшдү вә ја сәһра рәнкарәнк саплардан тохунмуш дөшәмәјә бәнзәјирди.

Б. 3525. Јә'ни, гара инәјә бәнзәјән гаранлыгда әлини гумун үстүнә кәздирәрәк өзүнә балыш дүзәлтмәк үчүн шеј ахтарырды.

Б. 3540. Шафталынын бир тәрәфи гырмызы, о бири тәрәфи сары олдуғу үчүн, шаир ону гырмызы вә сары јагута бәнзәтмишди.

Б. 3541. «Хәлифә логмасы»—инди намә'лум олан заһирән чох дадлы бир мејвә олуб.

Б. 3544. Бол вә гара үзүм кәтирмиш тәнәкләр (мејнәләр) өз бары илә гүррәләнәрәк папагларыны (јарпагларыны) јан гојмушдулар.

Б. 3545. Рәзиги, мәлаһи, хәзәри, бузәри, күлаби вә шәкәри-үзүм нөвләридир.

Б. 3548. Һоггабазлар (фокусчулар) һогга дејилән дәјирми сандыгчаларында мөһрә (шар) вә башга көзүбағлыча васаити сахлајырмыш. Шаир јемиши (говуну) һәмин һоггаја бәнзәтмишдир.

Б. 3596. Каһ үмидвар, каһ науммид олурду.

Б. 3599. Хәјал—јалан вә сәраб кими бош шејдир, ондан көмәк көзләмәк олмаз, чүнки адам сују хәјалына кәтирмәклә су ичмир, дүзлүк, һәгигәт, доғрулуг исә даима адама көмәк вә јардым едир, һәгиги сују адам ичир вә сусузлуг јанғысыны сөндүрүр.

Б. 3600. Пејғәмбәрләрин көстәрдији мө'чүзәләрлә сеһрбазларын көстәрдији һоггабазлығын фәргини әдәбијјәт ачыб көстәрир вә ашкар едир ки, сеһр адам алдатмагдан башга бир шеј дејилдир.

Б. 3619. Әһд әлини пејманын үстүнә гојмаг—әһд-пејман бағламаг демәкдир.

Б. 3627. Имарәт (күлафирәнки) су амбарынын үзәриндә тикилмишдир.

Б. 3630. Јә'ни гапы вә пәрдә о гәдәр уча иди ки, көј онларын кәмәринә гәдәр чатыр вә онларын јалныз гуршагларыны (белини) өпә билирди.

Б. 3633. Тахт ән дүз, һамвар вә кејфијјәтли тахталардан дүзәлдилмишдир.

Б. 3647. Гајышбалдыр—ајаглары гајыш вә ја тисмәли олан гулјабаны, «Гајышбалдырлар» сөзләри ајаглары үстә дуруб јол кедә билмирләр, буна көрә дә јолдан кечәни аздырыб-алдадыб онун бојнуна минирләр, гајыш ајагларыны онун белинә долајыб јолчуну өләнә гәдәр сүрүрләр.

Гоча Маһана «Бу кечә сән дә гајышбалдырлыг ет» дејәркән

һәм гајыш нәрдбанла јухары күлафирәнкијә галхмағы тәклиф едир, һәм дә орада «гајышбалдыр» гулјабаныларын јашадығыны билдирир.

Б. 3648. «Һеч кәс гајышбалдырлыг елә билмәсин»—јә'ни һеч бир гајышбалдыр гулјабаны сәни алдадыб јолдан чыхара билмәсин.

Б. 3655. Јә'ни әтирли јарпаглардан әнбәр либасы кејинмиш бағ вә евин әнбәр әтрини шимал күләји өзү илә апарыб әтраф саһәләрә сатдығы кими, Маһан да әнбәр сачан евини сатмаға башлады.

Б. 3661. Јә'ни еһтирасла о кәлинләрә бахмаға башлады.

Б. 3678. Јә'ни көзәл вә мәлаһәтли кәлинләри көрүб үрәккечмә (өзүндәнкетмә) хәстәлијинә дучар олмуш һиссләрини ирадә зәнчири илә бағлады.

Б. 3684. Ширмәст—сүддән сәрхош олмуш демәкдир. Булгар—Низаминин дөврүндә Волга чајы әтрафында јашајан вә IX әсрдә бөјүк дөвләт гурмуш түрк тајфаларындан бири. Булгарлар әсасән һејвандарлыгла мәшғул олурдулар вә өз чинс гојун сүрүләри илә мәшһур идиләр.

Б. 3701. Кәлинләрин һәрарәтли вә көзәл рәгсләри Маһанын ајагларыны чуша кәтирмишди вә бир бәһанә ахтарырды ки, өзүнү онларын ичинә атыб ојнасын, одур ки, васитәчи кәлән кими онун далынча кетди.

Б. 3740. Ифритә демәк истәјир ки, әкәр о Маһанын башына мин чүр ојун, фәлакәт кәтирмәсә, гој о Маһанын әввәл көрдүјү кими көзәл кәлин симасына дүшсүн. Ифритә үчүн көзәл кәлин симасында галмаг бөјүк әзијјәт вә тәһгирдир.

Б. 3743. «Чејран көзлү» ифадәси мәтндә «Өкүз көзлү» јазылыб. Өкүзүн көзләри көзәл олдуғу үчүн классик поезијада мә'шугәнин көзләри она охшадылыр.

Б. 3744. Икинчи сәтр мәтндә һәрфән беләдир:

О гыр кими гара әждаһанын алтындан
«Мә'нәвијјат тапан» су төкүлүрдү.

«Мә'нәвијјат тапан» су гадын бәтниндә инсан сурәтинә чеврилән тохумдан галан чиркаб (Ваһид Дәсткирди, 263).

Б. 3755. Бә'зи нүсхәләрдә суффә [ејван] әвәзинә сүфрә јазылмышдыр. Бухарыстан—үфунәтли бухар галхан јер.

Б. 3764. «Әстәғфируллаһ»—«Аллаһ, бағышла!» [әрәбчә].

Б. 3774. Гәдим тәсәввүрә көрә иланын башында јерләшмиш бир мөһрә вардыр ки, о, ән јахшы падзәһрдир вә илан вураны онунла сағалдырлар.

Б. 3787. Јә'ни көрүнүр сәнин затын [чөвһәрин] пакдыр вә әсл-нәчабәтли адамсан.

Б. 3802. Гүрсә—көкә, гүрс—Күнәшин даирәси, Күнәш шары демәкдир. Бу омонимијадан истифадә едәрәк шаир сөз ојуну јарадыр вә демәк истәјир ки, көј күл она көрә көзәл вә әтирлидир ки, о, өз гидасыны Күнәшдән алыр.

Б. 3814. Чөһрәсиндәки чинләри ачыб—јә'ни чөһрәсиндәки гырышлары ачыб хурмаја бәнзәр ширин ағзындан бал кими сөзләр сөјләмәјә башлады.

Б. 3842. Хејир сусузлуғдан өлсә дә, өзүнү тохдадыб, чијәринин абдәнданыны—ширин ширәсини јејирди.

Б. 3845. Онун од рәнкли ики лә'ли вар иди, онлар саф сулу идиләр, лакин су онларын чөвһәриндә иди. Одур ки, о, сују ичмәк мүмкүн дејилди. Сулу лә'л—тәмиз, саф лә'л демәкдир.

Б. 3847. Бурада Шәр тума бәнзәдилмишдир, гум исә гијмәтсиз, алчаг мә'насында ишләнмишдир.

Б 3851. «Вәрәг ачды»—јә'ни Шәр өз адынын мә'насыны (пислији) ашкара чыхарды.

Б. 3852. «Дашдан чешмә газма»—јә'ни мән кими дашүрәкли адамдан чешмә (су) үмидиндә олма.

Б. 3857. «Шәһәрә гајыданда (үзүмүн) сују апарасан»—шәһәрә гајыданда мәни халгын ичиндә рүсвај вә биабыр едәсән.

Б. 3897. Кәмәндә охшар һөрүкләрини Аја бәнзәр үзүнүн дөврәсинә салмышды.

Б. 3964. Дәјирман дашыны фырладан өкүзүн көзләрини бағлајырлар ки, бир јердә фырландығыны көрүб, башы кичәлләнмәсин. Бу бејтдә Хејрин көз сарғысы дәјирман өкүзүнүн көз өртүјүнә бәнзәдилмишдир.

Б. 3965. Нә гәдәр ки, Хејрин көзләри көрмүрдү, күрдүн арвады вә гызы евдә үзүачыг кәзирдиләр, онун көзү ачыландан сонра гадынлар үзләрини өртүк алтында кизләтмәли олдулар.

Б. 3967. Учабој сәрвә бәнзәр Хејир наркизә бәнзәр көзләрини ачанда куја бағлы көвһәр дүрчү (гутусу) ачылды.

Б. 3989. Күрд гызы Хејрә су верир, өзү исә аловлу мәһәббәт атәши ичирди (удурду).

Б. 3999. Күлзары чичәкләнди—јә'ни мәгсәдинә наил олду.

Б. 4005. Јә'ни сәнин јолунда башымдан кечмәјә һазырам.

Б. 4033. Гәдимдә шаһларын кешикчиләри кәмәрләринә зынгыров бағлајарлармыш, кешикчиләр кәздикчә зынғыровлар сәсләниб кешикчиләрин ојаг олдугларыны билдирәрмиш. Хорузун баны һәмин зынгыровларын сәсинә бәнзәдилмишдир.

Б. 4070—72. Шаһ Хејрә гәбул ичазәси верди, Хејир дә хидмәт әдәбини јеринә јетириб шаһын һүзуруна кетди.

Б. 4078. Јә'ни хәстәнин көзләри инәк көзләри кими көзәл, лакин өзү гызғын шир кими һәјәчанлы иди.

Б. 4092. Пәрдәсарај вә ја сәрапәрдә—сарајда шаһын арвад вә гызлары, гадынлар јашајан һиссәјә дејилир, буна һәрәмхана да дејирләр.

Б. 4094. Чәридә—дәфтәр. Чәһд, ја әмәл чәридәси—шаһларын дәвраныш гајдалары, етик нормаларын јазылдығы китаб.

Б. 4135. Мүбәшшир—хошхәбәр, бәшарәт, (мүждә) верән демәкдир.

Б. 4148. Мәним пис әмәлими нәзәрә алма, чүнки сәнәтим адым кими шәр, пис иш көрмәкдир, сән өз адына мүнасиб һәрәкәт ет.

Б. 4175—76. Мүгәрнәс—күнбәзә бәнзәр. Сәјүд исә Көјүн көјлүјүнүн рәмзи кими ишләнмишдир. Бејтин мә'насы: күнбәзә бәнзәр көј рәнкли либас кејиб ағ күнбәзә кетди.

Б. 4177. Беш нөвбәдә—јухарыдакы изаһлара бах.

Б. 4178. Зәнчи гошуну—гаранлыг кечә гошуну; Хәтән—өз ағ түрк көзәлләри илә мәшһур олан гәдим Түркүстан шәһәри вә ајдын күнүн тәшбеһи. Бејтин мә'насы: гара кечә гошуну ағ күндүзә һүчум етмәјинчә [јә'ни бүтүн күнү ахшама гәдәр] шаһ ејш-ишрәтлә мәшғул олду.

Б. 4194. Бири өз тәнһалығындан, о бири өз әриндән данышырды.

Б. 4210. Бурада меһрә—лај, һиссә демәкдир. Гәдимдә бағ һасарларыны килдән, торпагдан һөрәрдиләр. Енли һөркү һөрүб гуртарандан сонра, онун үстүнә биринчијә нисбәтән назик бир меһрә дә һөрәрдиләр. Көрүнүр, тәсвир олунан бағын һасары дөрд меһрәдән ибарәт имиш.

Б. 4215. Јә'ни јашыл чәмәнлијә бәнөвшә әкәрди.

Б. 4224. Хачә вәчдә кәлиб әли чанына чатмадығы үчүн шөвг вә һәјәчандан өз палтарыны чырды [чүнки чаныны бағдакы көзәлләрә вермишди].

Б. 4229. Суфиләрин [бах] рәгс мәрасими нәзәрдә тутулур, јә'ни бағда дајаныб диггәтлә мүшаһидә етсин вә көрсүн ки, орада нә үз вериб.

Б. 4238. Јә'ни, еј үзәринә оғурлуг дамғасы дағланмыш, сән бура кәлмәјинлә бағын кефини поздун.

Б. 4260. Онлар ишләнмиш, јандырылмамыш шама бәнзәр бакирә көзәлләрдир вә һәлә онлара маликијјәт дамғасы вурулмамыш, нахыша бәнзәр пак дилбәрләрдир.

Б. 4278. Онларын әждаһа кими јоғун вә гыврым һөрүкләри онларын хәзинәләринин үстүнә—бакирә јерләринә салланмышды [мәшһурдур ки, әждаһа һәмишә хәзинә үстүндә јатар].

Б. 4279. Әввәлдән нарынча [мандарина] бәнзәр мәмәләри бөјүјүб туринч [апелсин] бојда олмушду.

2760—21

Бир шеји буза јазыб күнә гојмаг—хам хәјал бәсләмәк демәкдир јә'ни, о көзәлләрин алмаја бәнзәр чәнәләрини өпмәк арзусу хам хәјал иди.

Б 4285 Чадыр сәнәмләри—евдә бөјүмүш вә һеч кимсәнин үзүнү көрмәмиш, һеч кимсә дә онларын үзүнү көрмәмиш бакирә көзәлләр. «Һовуза ај» дејәндә шаир көзәлләрин суда екс олунан Аја бәнзәр үзләрини нәзәрдә тутур.

Б. 4289. Арзу күмүшләринә су чиләдиләр—јә'ни көзәлләр кишиләрин еһтирасла арзу етдикләри күмүш аг бәдәнләринә су чиләдиләр.

Б. 4290. Аја бәнзәр көзәлләр балыгларла бир јердә һовузда үзмәјә башладылар.

Б. 4291—92. Јә'ни Ај өз дирһәмә [агчаја] бәнзәр аг парылтысыны суја, дәнизә сачанда, балыглар гачыб гаранлыг јерләрдә кизләнәрләр, лакин онларын Аја бәнзәр үзләри суја нур сачанда хачәнин балығы ади балыгларын әксинә олараг чушә кәлиб дик дурду.

Б. 4294. Нар вә нарынч—јә'ни гыз вә кәлин мәмәләри. Көзәлләр мәмәләрини бир-биринә јапышдырыб јумшаг гајыг дүзәлдирдиләр.

Б. 4296. Көзәлин сағрысы мүбалиғә тәрзи илә дағә бәнзәдилиб.

Б. 4307. Һовузда чимиб күлә бәнзәр јанагларыны јујандан сонра аг јасәмәнә бәнзәр бәдәнләринә күл рәнкли ипәк алт палтары кејдиләр.

Б. 4312. Онун сәрвә бәнзәр бојундакы [гамәтиндәки] нара охшар шух мәмәләри һовузун сујуна дүшмүш, су, јә'ни [мәлаһәт, ләтафәт] исә һәмин нар мәмәләри долдурмушду.

Б. 4315. Бурада «фитнәләнмәк» мәфтун олмаг мә'насында, ишләнмишдир. Јә'ни хачә узагдан көзәлләри көрәндә һиндистандакы атәшпәрәстләр нура, атәшә мәфтун олан кими онлара мәфтун олду.

Б. 4317. Һәмишә өзүнү тәмиз, сәлигәли, исмәтли вә заһид кими апаран хачә о көзәлин шәһвәти илә кизлинчә дин вә иманы атыб кафирләр јолуна дүшдү, кафирлик исә мурдар ишдир, гој јашасын исмәти, иззәти-һөрмәти горујан мүсәлманлыг!

Б. 4329. О көзәл чалмаға һазыр олан көкләнмиш чәнк кими хачә илә ешгбазлыг етмәјә бүтүн вүчуду илә һазыр иди.

Б. 4332 «Дәмири күмүш, күмүшү исә гызыл чыхды» зәрбүл-мәсәлдир, тәгрибән «Дошаб алмышдыг, бал чыхыб» мисалына мүгабилдир.

Б. 4347. Исмәтли хачә напак иш көрүб сонра чәкәчәји вичдан әзабы вә пешманчылыгдан ағлајыб-сызламагдан, хилас олду, көзәл исә зүлфүнү хачәнин әлиндән чыхарараг гачмагла чаныны гуртарды.

Б. 4348. Јә'ни онлар ејвандан вә ејван әтрафындакы ачыглыгдан гачыб кизлин јолларла өз јерләринә кетдиләр.

Б. 4371. Буртас—Рус дүзәнкаһларында јашајан мәшһур түрк гәбиләләриндән бири олмушдур. Онлар әсасән овчулуг вә һејвандарлыгла мәшгул олмушлар. Низаминин вахтында хәзи Азәрбајчан базарларына әсасән Буртаслар вә руслар кәтирәрмишләр. Буртасларын јорғанлары парлаг аг гагум вә дәлә дәрисиндән олдуғу үчүн күндүзүн ишығыны шаир онунла мүгајисә едир.

Б. 4372. Күнәшин бир мыхлы гылынча көјдән итәндән сонра кечәнин зиреһи [јә'ни көј] мин мыхла [јә'ни улдузла] долду

Б. 4376. Једди әндам—баш, синә, ики әл, ики ајаг вә гарын нәзәрдә тутулур.

Б. 4378. Јә'ни истәди ки, көзәллә јатыб онун бәкарәтини алсын.

Б. 4382. Табә—шаһанә хөрәкләрдән биринин адыдыр. Бу сәтир гәдим зәрбүлмәсәлин мәзмунудур. Мә'насы тәхминән беләдир: «узун мүддәт биширилән хөрәк чиј чыхды».

Б. 4395. Онун сусәни—аг сифәти хејри күлү кими саралмышды.

Б. 4401. Ағачларын башында будаглар бирләшиб елә бил јанјана бир нечә тәхт дүзәлтмишдиләр.

Б. 4404. Саманиләр—Орта Асијада, Хорасанда вә Иранын бир һиссәсиндә һөкмранлыг етмиш [874—999] һөкмдарлар сүлаләсинә дејирләр. Онларын сарајындакы бүсат [бөјүк халча] өз нахыш вә гејри-ади көзәллији илә мәшһур иди.

Бағдакы күлзары шаир Саманиләрин һәмин мәшһур халчасына бәнзәтмишдир.

Б. 4416. Пәрдә тутан [пәрдәшүнас]—јә'ни чалғы аләтләринин пәрдәләринә вә аһәнкләринә бәләд олан, һәр шеји анлајан, һәр шеји биләи, ағыллы, иш биләи. Ејни заманда, бу сөз о көзәлин «пәрдәли ишләриндән акаһ олан» гызлар мә'насындадыр.

Б. 4426. Көзәл өз әфәл севкилисиндән килејләнәрәк ону данлајыр ки, о, өз мизрабыны нечә дәфәләрлә пәрдәјә дүз вуруб истәдији нәғмәни чала билмир, јә'ни онун бәрәкәтини ала билмир. Буна бахмајараг о, ашигиндән мизрабы пәрдәјә дүз вурмајынча әл чәкмәјәчәјини вә'д едир.

Б. 4457. Көзләри нәркизә, мәмәләри нара бәнзәр көзәли хачәјә тапшырмыш ики сәрвгамәт кешикчи гызлар онун габағына чыхдылар, онун әтәјиндән јапышараг ону данламаға башладылар.

Б. 4459. Әһриманлик [бах «Әһримән»]—шәрә, фәсада гуллуг етмәк, пислик мә'насындадыр.

Б. 4498. Хачә өз мөһкәм мәрчанә бәнзәр балығы илә севкилисинин дүррүнү дешиб бәкарәтини алды, онун балығы јалныз сәһәр тездән гушлар ајыланда јатыб јухуја кетди.

Б. 4499. Бир-бирини севмәк габилијјәти бүтүн чанлыларла—гушдан тутмуш балыға гәдәр—вардыр, белә олмасајды, чанлылар мәһв оларды.

Б. 4500. Хача зүлал суја бәнзәр пак, шәффаф нишанлы тапды, онун кәбинин кәсдириб өзүнә һалал арвад едәндән сонра һалал едилмиш зүлал су кими ону «ачды».

Б. 4509. Мүштәри Зүһәл тәслисдә—оланда, Сәјјарә вә улдузларын шаһы олан Күнәш һут бүрчүндән һәмәл бүрчүнә [21 март] јолланды, јә'ни баһар фәсли кәлди, от вә биткиләр дирилик сују ичмиш, һәмишәчаван вә јашыл палтарда кәзән өлмәз Хызр кими јашыллашыб чаванлашдылар.

Б. 4512. Уд [бах]—адәтән Һиндистанда битән бир ағачын чубуғудур, гара вә боз рәнкли, һәм дә хош әтирли олур. Бејтин мә'насы: уд рәнкли әтир сачан торпаг мүшклә долуб, адәтән мүшк сачан, әтир сатан јел [нәсим] инди торпагдан мүшк вә уд алырды.

Б. 4515. Күнәшин үзү гыш булудларынын ләкәләриндән хилас олду.

Б. 4521. Сәрв вә көлкәсини јелкән кими ачыб әтрафындакы ағачларын үстүнә салмыш вә шимшадын зүлфүнү һәмин көлкә илә сығаллајырды.

Б. 4522. Нилуфәр суда битир, күндүзләр јатыр, солур, әјилир, кечәләр исә ајылыр, дирчәлир.

Б. 4524. Сусән күлүнүн әлин ичи шәклиндә ләчәкләри вә гызыл рәнкли тачы олур. О һәмин гызылы нәркизин башынын тачы үчүн һазырламышды.

Б. 4525. Дини әсатирә көрә гијамәт күнү бүтүн улдузлар јерә төкүләчәк[1] «Шамама» бурада шүкуфә—чичәк мә'насында ишләдилмишдир. Јә'ни әтирли чичәкләр гијамәт күнүнү көзләмәдән тәбиәтин гојнуна өз әтирли шүкуфәләрини «шабаш» кими сәпирди.

Б. 4526 Шәнбәлид [вә ја шәнбәлилә] лобја вә нохуд кими дәнәли биткидир, онун чичәји, гылафы вә өзү сары рәнкли олур. Зә'фәран—мәшһур биткидир ки, онун күлүнүн ичиндәки телләрдән әтријјат вә ашпазлыгда истифадә олунур. Ону хөрәјә, хүсусилә плова гатанда, она сары рәнк вә көзәл әтир верир. О һәм дә адама фәрәһ кәтирир, әһвали-руһијјәни јахшылашдырыр.

Бејтин мә'насы көзләри јашыла—шеһ дамлалары илә долу шәнбәлид зә'фәран једији үчүн сәһәр тездән күнәшин шүалары алтында күлмәјә—чичәкләјиб ачылмаға башлады.

Б. 4527. Барат—биринин башгасына пул вермәк үчүн јаздығы кағыз, вексел. Сәмави катиб, танрынын, вәһјинин катиби күлә

[1] Низами бу барәдә Гуранын 82-чи (Инфитар) сурәсинин 2-чи ајәсинә истинад едир.

дирилик сујуна бәнзәр күлаб үчүн кағыз вердији кими шәгангә (бир нөв лалә, мак) дә ган үчүн бәраәт вермишдир. Бурада шаир шәгаигин ал, ган рәнкиндә олмасыны гејд етмәк истәјир.

Б. 4528. Нәсринин—вәһши нәркизин ләчәкләри көвһәрә бәнзәр шеһ дамлалары илә долмушду, сусән исә көзләрини сағалдыб ишыгландырмаг үчүн өз будагларындан көз дәрманы (тутија) овуб дүзәлдирди.

Б. 4529. Мәрзәнкуш [сичан гулағы, мајоран]—нанә чинсиндән әтирли, тәбабәтдә кениш сурәтдә ишләнән, ағ, балача күлү вә күлүнүн нисбәтән узун сачаглары олан бир иллик, вә ја чохиллик биткидир. Дејләмлиләр—Иранын гәдим гәбиләләриндән биридир, Хәзәр дәнизинин чәнуби-гәрбиндә, Иранын шимал вилајәти Килан-да јашајардылар.

Дејләмлиләр өз гыврым вә узун һөрүклү сачлары илә мәшһур олуб. Шаир мәрзәнкушун сачагларыны дејләмлиләрин һөрүкләринә бәнзәдир.

Б. 4530. Мәтндә шаир миграз [гејчи] вә миграза [ән баһалы, аллы-күллү, нахышлы парча, ипәк] омонимијасындан истифадә едәрәк көзәл чинас дүзәлдиб.

Б. 4531. Јә'ни сүнбүл о гәдәр мүшк сачырды ки, гәрәнфили асгырма тутмушду.

Б. 4532. Хејрикүл вә јасәмән бир фәсилдә чичәкләндикләри үчүн хејрикүл јасәмәни өз вәлиәһди [вариси] е'лан етмишди.

Б. 4533. Сисәнбәр [вә ја сусәнбәр]—хош әтирли бир биткидир, онун јарпагларыны бал илә гарышдырыб, ону әгрәб вурмуш адамын јарасына гојуб мүаличә едирләр. Бурада әгрәб бүрчү нәзәрдә тутулур вә шаир сусәнбәрин әтринин шиддәтини мүбалиғә јолу илә көстәрмәк истәјир.

Б. 4534. Дана көзү [фарсча—кавчешм, әрәбчә ејн-әл-бәгәр] күл адыдыр. Филгулағы [пилкуш] бағајарпағына бәнзәр ири јарпаглы от адыдыр.

Б. 4535. Мүшк нәсимли вә кафур әтирли күл [күлкафур] күмүшә бәнзәр гулағына шаһ дамлалары илә долдуруб көзәлләрин гызыл сырғалы гулагларына охшадырды.

Б. 4542. Көнүл аланлар—јә'ни көзәлләр.

Б. 4544. Тәгти етмәк—аһәнклә охумаг, чәннәт бејтләри—ән көзәл вә аһәнкдар ше'рләр.

Б. 4559. Шаһ фитнәдән хәбәрдар олуб көрдү ки, тәһлүкәдән уғурлу вә саламат гуртармаг үчүн о, өзүнү мүһарибә бәласына, фәлакәтинә мүбтәла етмәлидир.

Б. 4565. Туг—һәм халта, бојунбағы демәкдир, һәм дә бајрағын башындакы даирәви һалгаја, мунчуға дејирләр. Бу сөзүн чохмә'налылығындан истифадә едәрәк шаир көзәл образ јаратмышдыр. Сәт-

рин мә'насы: өлкәнин мунчуғу зәнчир халтаја, өлкә өзү исә һәбсханаја чеврилмишдир.

Б. 4567. Раст рөвшән—адын лексик мә'насы «дүз вә ајдын» демәкдир. Һәмин адын бу мә'насындан мәтндә маһиранә истифадә едилмишдир.

Б. 4560. О, өз адынын заһири мә'насы илә шаһы алдадыр, һәгигәтдә исә онун јахшы адла һеч бир әлагәси јох иди.

Б. 4582—83. Кечмишдә јашамыш бәдбәхт кишиләрин тарихиндән јә'ни ки, ибрәт дәрси охумусан вә билирсән ки, Иран шаһларындан олан Сијавушу нә зилләтлә өлдүрүбләр, Чәмшиди тахтдан нечә салыблар, Дараны нечә дара асыблар.

Б. 4585. Буланыг сују торпаг өзүнә чәкир, сүзкәчиндән кечириб, дурулдуб башга бир јердән үзә чыхарыр.

Б. 4589. Рәијјәт фитнәкар дивә бәнзәјир, әкәр ону горхуда сахламасан, өзбашына гојсан, чызығындан чыхар, өлкәни бәрбад едәр.

Б. 4597. Рәијјәт нә гәдәр истисмар едилсә, әзаб-әзијјәтә гатылса, зиллләтдә јашаса, өлкә, шаһлыг чичәкләнәр вә мөһкәм олар.

Б. 4638. «Јер кими» ифадәси ики мә'нада ишләнмишдир. Јер—тәвазөкарлығы рәмзидир, јә'ни Көјә бәнзәр шаһын өнүндә јер кими тәвазөкарлыг көстәрди. Икинчи мә'насы исә «сәхавәтлә», «үрәк кенишлији» илә демәкдир, чүнки јер үзүндә јашајан чанлыларын һамысы јерин гонағыдырлар.

«Көјүн чиловуну тутду»—јә'ни Көј кими јүксәкдә дуран шаһын атынын чиловуну тутду. «Јер»ин мүгабилиндә «көј»ү ишләдәрәк мүтабәгә [тәзад] дејилән бәдии ифадә јарадылмышдыр.

Б. 4664. Сәдәгәјыған—ислам өлкәләриндә бејтүл-мал үчүн дини верки олан зәкаты јыған дин хадими, јә'ни чанавардан галан гојунлары да дин веркиси—зәкат јыған хадим кәлиб апарды.

Б. 4676. Сукутун һаггыны чанавардан аландан сонра итин ағзы мумланыб мөһүрләнди, јә'ни ит чыңгырыны да чыхармады.

Б. 4709. Сәнә јахшылыг едиб чөрәк верән адама гаршы нашүкүр олмаг кафирликдән, динсизликдән писдир.

Б. 4735. Бејтин мә'насы беләдир: Әждаһаја бәнзәр вәзири онун пис әмәлләринин иланлары илә санчыр вә деширдиләр.

Б. 4741. Јә'ни «еј дүшмәни дүшмәнин өз арзусу кими пис, алчаг мәнфур олан шаһ!»

Б. 4763. Јә'ни бағын ешгилә дәли олуб сәһралара дүшмәк истәди.

Б. 4800. Јә'ни онун ағзы о гәдәр зәриф вә балача иди ки, елә бил јох иди. Классик шаирләрин естетикасына көрә ән балача дар ағыз ән көзәл ағыздыр.

Б. 4801. Онун көзәллији баһар көзәллијинин евини јыхмышды. Јә'ни о баһардан чох көзәл иди.

Б. 4802. Сәрв онун гамәтинә бахараг гәддү-гамәтин нечә олдуғуну өјрәнирди.

Б. 4816. Улдузлар шаһы—једди планет вә онларын шә'нинә тикилмиш једди күнбәз вә орада јашајан једди көзәл нәзәрдә тутулур.

Дөрд тағлы чадыр—дөрд күнчлү, дөрд бучаглы чадыр демәкдир. Мәзлум демәк истәјир ки, Бәһрамын дөрдбучаг чадыры учалмагда көјләрә бәрабәрдир.

Б. 4818. «Гуллугда гулағым һалгалы иди»—јә'ни гуллугда гулағы һалгалы гуллар кими чалышырдым».

Б. 4820. «Шәргин шаһына—Бәһрам шаһа һамы хејир-дуа етсин вә онун өмрү узун олсун дејә, һәр јери өз вар-дөвләтинин һесабына шадлығa гәрг етмишдим».

Б. 4821. «Мәним јол еһтијатым шаһа хејир-дуадан ибарәт иди, шаһ үчүн хејир вә саваб ишләр көрүрдүм ки, һамы онун өмрүнүн узун олмасыны арзуласын».

Б. 4838. Мәһкум бәдбәхтликдән мәст олуб јатмыш бахтынын башындакы хумары сындырыб, ону ајылтды.

Б. 4850. Диван—дөвләт дәфтәрханасы демәкдир. Рузи—бурада тәгаүд мә'насында ишләнмишдир.

Б. 4851. Рәнк—бу бејтдә мал, пул, мааш, кәлир мә'насындадыр. Хәдәнк—бир ағачдыр ки, онун чубуғундан ох һазырлајырлар. Бејтин мә'насы: «Вәзир күрд әскәринин үстүнә гышгырыб дејир: «Сәнин јај-охун дөвләтә лазым дејил, чүнки шаһ һеч кимлә мүһарибә етмир вә етмәк фикриндә дә дејил, одур ки, сән кет өз јај-охунла овчулуг ет, өзүнү доландыр».

Б. 4862. Јә'ни мүрәккәб габыны мән кими гәләм тута билмәјән савадсызын үстүнә атды.

Б. 4863. Мән кәсәк дејиләм ки, суда әријәм, одур ки, мәни су илә горхутма, чүнки шаһын әдаләт сују мәнә һеч бир шеј едә билмәз.

Б. 4874. «Јолчу» бурада суфи тәригәти илә кедән, суфи мә'насында ишләнмишдир.

Б. 4901. Чәрх вурду—јәни суфиләр кими ојнајыб фырланды.

Б. 4902. Мән сәнә сәнин мәнә тәклиф етдијин малдан, пулдан даһа гијмәтли шејләр бағышладым, јә'ни сәнин һаггында хејир-дуалар етдим.

Б. 4909. Јә'ни күн батыб, ахшам оланда.

Б. 4910. Бишмәмиш, рүтубәт чәкмиш јаш кәрпич дағылыр, сыныр.

Б. 4916. Сахсы кузәләрдә (күпләрдә) гәдим заманларда индики кими күл, чичәк әкәрдиләр.

Бурада «сахсыдан јоғрулмуш кузә дејәркән» јер күрәси нәзәрдә тутулур. Јә'ни Күнәшин шүалары јер үзүнү күл-чичәк кими бәзәјәндә (сәһәр ачыланда), шаһ әдаләт суjу үчүн сусузлугдан јананлара дүрр кими әдаләт јағышы јағдырды вә онлары сuварылмыш рејһан кими хош вә тәравәтли етди.

Б. 4943. Мән өзүм Чиндә јашајан түрк [ағлыг вә көзәллик рәмзи] олсам да сәнин гаршында үзү гарајам, һәбәшиләрә бәнзәјирәм.

Б. 4952. Лә'л дүзән—јә'ни тарих јазан, тарихчи; дүрр сапы—Бәһрам-кур дастанына ишарәдир.

Б. 4957. «Бусат ачмыш күнбәз»—фәршини салмыш көј, бүтүн күнбәзләр кими једди күнбәзин дә тозуну совуруб, онлары тарымар едәчәк.

Б. 4958. «Башга күнбәзин јолуну тутду»—јә'ни «Аллаһа ибадәт етмәк јолуну тутду».

Б. 4962. Бәһрамын јашы алтмыша чатанда онун бәнөвшә кими сачларынын арасында јасәмән кими ағ сачлар битди, јә'ни сачы ағармаға башлады.

Б. 4969. Бурада шаир ејни шәкилдә јазылан кур, кор вә аһу сөзләринин омонимијасындан кениш истифадә едәрәк көзәл чинаслар јарадыр. Аһу сөзүнүн биринчи мә'насы чејран, икинчи мә'насы исә ејб, нөгсан демәкдир. Шаһын өз бәдәниндә јыхдығы аһу нөгсанлардыр, о, өз нөгсанларыны өлдүрүб әбәдијјәтә говушмаг истәјирди.

Б. 4978. Кеј-Хосровун [бах] гарлы-боранлы дағда јох олмасына ишарәдир.

Б. 4979. Мағара јары (јолдашы)—тәклик, тәнһалыг. Јә'ни шаһ мағарада тәнһалығын гучағына атылды.

Б. 4984. Мағара илана, Бәһрам исә Иланын башында јерләшмиш падзәһр мөһрәсинә [бах] бәнзәдилмишдир.

Б. 4990. Рәвајәтә көрә филләр өлүмүн јахынлашдығыны јухуда көрүб өлмәк үчүн Һиндистана кедирләр. Бурада «бағын фили» дејәркән Бәһрам, «Һиндистан» дејәркән гәбристан нәзәрдә тутулмушдур.

Б. 5014. Чарәнин сазы—Бәһрам, чарәсаз—онун анасыдыр.

Б. 5017. «Гејбин гуш сүдүнү ахтаран»—јә'ни тапылмағы мүмкүн олмајан бир шеји ахтаран.

Б. 5030—33. Еј узуну үч кәз (аршын), ени исә бир кәз торпаг [гәбир] саһиби олан, сән дөрд күпдән [дөрд үнсүрдән] ибарәт олан бојагчы дүканына бәнзәр бу дүнјада јашајаркән сәнин бүтүн вүчудун вә варлығын һәмин үнсүрләрдән борч алынмыш дөрд хылтдан ибарәтдир, һәмин борчу бир күн дөрд үнсүрә [тәбиәтә] гајтарыб бу дүнјадан кетмәлисән. Белә олдуғу тәгдирдә борч алынмыш әманәтә ағыллы адам үрәкдән бағланармы?

Б. 5040—45. Бүтүн тәбиәт, Көј, улдузлар, мәләкләр—һамысы инсанын хатиринә јаранмышдыр вә бәшәр чинсинә хидмәт үчүн фәалијјәт көстәрирләр. Улдузлар, бүрчләр, планетләр варлыг тимсалыны сәндән—Адәм оғлундан алырлар, белә олан тәгдирдә онларын әсасында фала бахыб талеи өјрәнмәјә чалышмағын сәнә јарашармы? Улдузларын јаранмасынын сәбәби сәнсән, «онлары аланлардан», јә'ни онлара пәрәстиш едиб әһәмијјәт верәнләрдән сән узаг олмалысан. Варлығы јараданын [Аллаһын] ана хәттиндән башга бүтүн чисмани варлығын—јерин, көјләрин хәтләри сәнин хилгәт дәфтәриндәдир, јә'ни бүтүн чисмани варлыг сәнин хәтиринә јарадылыбдыр.

Б. 5048—49. Сәнин әлиндәки инди јахшы, вә ја пис јашајыш намынә олан не'мәтләрдир, лакин сәнин истәдијин шеј ағыл, фәзиләт вә мә'рифәт мәмләкәтиндәдир, мә'нәвијјат аләминдәдир. Мә'нәви аләм илә мадди дүнја бири-бирилә дүз кәлмир. Одур ки, ја кәрәк сән гәһәтликдән, гытлыгдан горхуб мал-дөвләт јығасан, ја да бу дүнјаја олан еһтирасдан әл чәкиб агиллик, һикмәт вә адәмијјәт дәрәчәсинә чатасан.

Б. 5050—51. Дүнја һәвәси, мал-дөвләт еһтирасы илә пәрдәләнән көз мә'нәвијјат аләминдә [көјләрдән, мәләкләрдән, үлвијјәтдән] узаг дүшүб шејтанлара јахынлашыр, һәгигәтдә исә мә'нәвијјатын рәмзи Көјләр дејил, јердир; мәләкләр варлыг аләминдә гонаг, Адәм оғлу инсан исә ев саһибидир, чүнки бүтүн мәхлугат инсана хидмәт үчүн јаранмышдыр.

Б. 5055—56. Сәни бу дүнјадан ишкәнчә вә әзијјәтлә говмамышдан о дүнјаја көчмәк вә әбәдијјәтә говушмаг үчүн һазырлаш, шәлә-күләни јығ, јола дүзәл, бәдәнини бәсләмә, јохса көчәндә јүкүн ағыр олар.

Б. 5066—5067. Варлығын ени-узуну сонсуздур. Бизим тәсәввүрә кәтирә билмәдијимиз нечә-нечә гаранлыг вә ајдынлыгдан хәбәри олмајан аләмләр вар. Бизим дәрк едә билдијимиз, јалныз мағараја бәнзәјән бу дүнјадыр; варлыглар, јарадылмышлар чох, сонсуз, һәдсиз-һүдудсуз олса да, јарадан бирдир. Једди лөвһәјә бәнзәјән једди гат Көјләр—једди дејил, дөрд јүз гатдан да ибарәт олса дөрд үнсүрлү варлығын һамысы ваһид Аллаһ тәрәфиндән јарадылмыш вә ваһдәт тәшкил едир. Сән икилијә [дуализмә], үчлүјә [мәсиһијјәтә] әһәмијјәт вермә, чүнки икиләр, үчләр бирдән [ваһиддән] јаранырлар.

Б. 5078. «Муту гәблә ән тәмуту»—«өлмәмишдән габаг өлүн» һәдисинин мәзмунудур.

Б. 5086. Јә'ни бир әмәл ки, сәнин әзлинә [ишдән кәнар едилмәјинә] сәбәб ола, белә әмәлә көнүл бағламаг јарамаз.

Б. 5088. Фәләјин торундан узаглаш, кечикмә, чүнки о сәнә мәнбәр дејил, сәни мәһв едәчәк дардыр.

Б. 5090. Әкәр јер әһли көјләрә учалса да ахырда јер ону чәкиб өз јанына кәтирәчәк, сонра да өз агушуна басачаг.

Б. 5093. Јер сәни һәмишә учурума апармаг гајғысындадыр, о Ајы тутулмаға мәчбур етдији кими, сәни дә бир күн гәбрә салачаг, онда олан варлығын хәзинәси үстүндә һәмишә илан јатыр.

Б. 5098. Бу гаранлыг кечә вә ишыглы күндүздән ибарәт олан заманәдә бә'зән ешшәјин дә мөһрәси [белинин фәгәрәләри] Исанын меһриндән—мәһәббәтиндән хали олмур, јә'ни ешшәк дә јүксәк рүтбәјә чатыр. Бурада Исанын Бејтүл Мүгәддәсә кедәркән миндији ешшәк нәзәрдә тутулур.

Б. 5105. Гәба—кениш, узун вә узун голлу киши кејими. Рум—Кичик Асија [Византија], Чин кими өз нахышлы, гызыл сапла тикилмиш палтарлары илә мәшһур иди.

Чизјә—мүсәлман өлкәләриндә христианларын вә атәшпәрәстләрин вердикләри веркијә дејилир. Хәрач—јер үчүн мүсәлманлардан алынан верки.

Б. 5106. Ијшу—Иса пејғәмбәр. Онун тахты Күнәш кими Көјүн дөрдүнчү гатында јерләшмишдир. Бахтијшу Аббасиләрин хилафәти заманы мәшһур сарај һәкими [VIII ә.] Бејтин мә'насы: Көрпә Арсланын динин еһкамыларыны, шәриәтин ганунларыны дәгиг јеринә јетирдији үчүн Исанын хошбәхтлији вә Бәхтијшунун фикир дүһасы она нәсиб олмушдур.

Б. 5107—08. Көј, она хидмәт етмәк үчүн ајаг үстә дурубдур вә өз хидмәтинә көрә ики кирдә чөрәк, [јә'ни Ај вә Күн] саһиби олубдур.

Б. 5113. Онун оху дағын бағрыны јарараг орадан ган нафәсини, јә'ни ал-гырмызы лә'л чыхарыр.

Б. 5117. Көјләр сәнә асиман [сәма, Көј] дејир, чүнки сән онлардан Көјләр гәдәр јүксәкдә дурурсан.

Б. 5119. Гаим [сабит, мөһкәм]—шиәләрин он икинчи имамы. Меһдинин ләгәбидир, о көздән гајибдир, [башга динләрдә буна Мессија дејилир] Дүнја фәсад, күнаһ, һәрч-мәрчликдә боғулан заман имами-Гаим [Меһди] ағ атын үстүндә зүһур едиб дүнјаны тәмизләјиб әдаләти, дин вә иманы, рифаһ вә хошбәхтлији бәрпа едәчәкдир.

Шаир Көрпә-Арсланы һаман Имами-Гаимлә мүгајисә едиб дејир: «Сән заманәнин гаимисән, одур ки, фитнә-фәсады, зүлмү арадан көтүрдүјүн үчүн әсил гаим имам Меһди һәлә зүһур етмир.

Б. 5124—25. Тәрәнкәбин дәвә тиканы дејилән биткидир, онун шәкәрли ширәси дәрман кими гәдим тәбабәтдә кениш мигјасда ишләнирди. Фарс сөзү олан бу битки ады ики һиссәдән ибарәт

олуб 1) тәрә (көј, көјәрти) вә 2) әнкәбин (бал). Шаир сөзүн етимолокијасындан истифадә едәрәк Көрпә-Арслана өз әсәринин мәзијјәтини, мүасирләринин китабларындан нә гәдәр јүксәк дурдуғуну баша салмаг истәјир Шаир дејир ки, бизим заманәмиздә зирәк адамлар ади тиканын үстүнә бал төкүб ону тәрәнкәбин јеринә тәгдим етдикләри кими, бизим шаирләр дә өз мәзмунсуз, тикана бәнзәр зөвгү санчан мөвзуларын үстүнә ширин сөз өртүјү чәкиб сәнәт әсәри кими гәләмә верирләр. Лакин мәним әсәрим гәлбимин бағынын бәһрәси, судә гатылмыш ширин вә јағлы балдыр.

Б. 5128—29. Бу әсәр ичи мәзмун, мә'на дүрләри илә долу бир мүчрүдүр, о мүчрүнү ачыб о дүрләри чыхармаг үчүн (јә'ни әсәрин мә'насыны баша дүшмәк үчүн) көзәл, надир ибарәләрдән, ифадәләрдән она ачар гајырмышам. О, ибарәләри гавраjанлар мүчрүнү ачыб мә'на дүрләрини чыхарачаглар.

Б. 5142—5145. Једди әфсанәнин кениш фәршинә тамаша етмәјә көзләри муштағ едиб, әфсанәләри ешитмәјә гулаглары һәвәсләндирмәмиш, чүнки бакирә мә'на вә надир, зәриф мәзмунларым чохдур вә болдур, лакин онлар даркөз вә күтбејин надан үзләрини өртүк алтында кизләтмишләр. Һәмин көзәлләрин үзүнү јалныз мүтәфәккир, савадлы, бәсирәтли вә фәзиләтли адамлар ача биләрләр, ачандан сонра көрәчәкләр ки, һәр әфсанә—көзәл башы бағлы бир хәзинәдир, ачары исә көзәлин зүлфүнүн алтындадыр, ачарла һәмин хәзинәләри ачыб саф гызыл, лә'л вә дүрр апармаг олар.

Б. 5146—48. Мәним ади гамышдан олан гәләмим шәкәр гамышы [нејшәкәр] кими шәкәр сачыр вә бу сәнәт мә'бәдинин мәһләсиндәки хурма ағачындан хурма пајлајырам. Мәнми гамыш гәләмим көјүн, фәләјин јазычысы [мирзәси, катиби] олан Үтарид планетинә, чичәк сүмбүл [киасинт] көндәрди, аталар сөзү дејир: «нағылчы нағылчыны севмәз», лакин буна бахмајараг, Үтарид мәним сүнбүлүмү Сүмбүлә бүрчүнә чевириб өз шәхси јатағы [Үтаридин шәрәф мәнзили сүмбүлә бүрчүдүр] етди ки, јазычы јазычыны севмәз.

Б. 5150. Рүиндиз [Рујин-Деж]—Чәнуби Азәрбајчанын ән гәдим гала шәһәрләриндән бири, Көрпә-Арсланын пајтахты, индики Рәвангала шәһәрләриндән бири, Көрпә-Арсланын пајтахты, индики Рәвандүз дејилән бу чоғрафи адын лүғәти мә'насы «Бүрүнч гала», «Мөһкәм гала» демәкдир.

Б. 5156. Зөһрә—[өд кисәси] «шүчаәт», гәһрәманлыг, чәсурлуг мәфһумларынын рәмзидир. Зөһрә вә зиреһ сөзләриндә олан з, р, һ. самитләринин «әлб» дејилән вәзијјәтиндән истифадә едиб, шаир көзәл сөз ојуну дүзәлтмишдир.

Бејтин мә'насы: Чохлары Рујиндиз галасыны алмаг истәмишләр, лакин она һеч јахынлашмамыш горхудан өд кисәләри партлајыб.

Б. 5157. Чəбəл əр-Рəhмə вə Бу--Гүбејс—Мəккəнин јахынлығында ики дағ адыдыр.

Б. 5158. Мəркəзиндə Күнəшə бəнзəр Қөрпə-Арслан падшаh əјлəшмиш бу даирəви, пəркари Рүјиндиз галасынын хəтти-сəрhəдди, hүдуду вə hасары əбəди олсун!

Б. 5163. Хəтај—Китај, Чин. Чинин зəрхара кејимлəри əн көзəл вə гијмəтли кејимлəр сајылырды.

Шаир хəтапуш (хəталары нөгсанлары өрт-басдыр едəн) вə Хəтаји-пуш (гијмəтли Китај либаслары кејəн) сөзлəринин омонимијасындан маhиранə истифадə едиб көзəл чинас дүзəлтмишдир.

Б. 5165—66. Һичри—гəмəри тəгвиминин 593-чү ил Рамазан ајынын он дөрдү бизим индики тəгвимин 1196-чы ил 31 ијулуна мүвафигдир.

Б. 5171. Сəнин ејш-ишрəт, гонаглыг, бајрам мəчлислəрин чох тəмтəраглы, шад вə хүррəм кечир, лакин онларын hамысы мүвəггəти, кəлди-кедəр мəчлислəрдир, əбəди мəчлис исə сəнə көндəрдијим бу бөјүк хəзинə—«Једди көзəл» китабы əбəди јашајачаг вə сəнин дə адыны əбəди јашадачагдыр.

ЛҮҒƏТ
(ШƏХСИ ВƏ ЧОҒРАФИ АДЛАРЫН ВƏ ТƏРЧҮМƏ ОЛУНМАЈАН СӨЗЛƏРИН ИЗАҺЫ)

Аббас (Əббас)—Мəhəммəд пејғəмбəрин əмиси (650 илдə өлмүшдүр) Əббасилəр хилафəти (750—1256) онун хəлəфлəри илə јарадылыб вə онун ады илə бағланмышдыр.

Абдəндан (həрфəн «ағыз сују төкəн»)—дадлы, лəззəтли, ширин мејвə, гəнд, набат.

Агсунгар (Ағ шунгар)—Əhмəдили Агсунгар (1131—1134), Марага вə Руиндез (Руин—Деж) галасындан ибарəт олан мүстəгил вилајəт hөкмдарлығынын баниси.

Алп-Арслан—(Əзуд-əд-Дин) Əбу-шүча (1063—1072), Сəлчугилəр сүлалəсинин əн мəшhур вə гүдрəтли султанларындан бири, Мəлик шаhын (1072—1096) атасы. О, Византија императору Роман Диогени мəғлуб едиб индики Түркијəнин бир hиссəсини тутду вə сонралар Османлы Түркијəси ады илə мəшhур олан дөвлəтин əсасыны гојду.

Арами-дил—Үрəк раhатлығы, үрəк асајиши.

Ареш—Ох чу Ареш, гəдим Иран епосу вə Фирдовсинин «Шаhнамə»синин гəhрəманларындан бири.

Аристотел (Əристаталис)—Мəшhур гəдим јунан философу вə енсиклопедист алими, (3840—321 б. е. э.), Искəндəрин мүəллими, Низаминин «Шəрəф-намə» вə «Игбал-намə» əсəрлəринин гəhрəманлары.

Арпа—Зəркəрликдə ишлəнəн əн јүнкүл чəки дашы, бир мисгалын 96/1 hиссəси.

Бабили сеhри—бах: Һарут вə Марут.

Барбəд—Иранын (əҮП) əн мəшhур бəстəкары, 130-дан чох муғам вə нəғмəнин мүəллифи, Хосров Пəрвизин (бах) сарај хананəдəси вə сазəндəси.

Бејтүл-мүгəддəс—Јерусəлим.

Бəзм—бөјүк, гаранлыг, бајрам, шадлыг мəчлиси

Бəзмə—гонаглыг отағынын əн раhат кушəси, мəчлисин раhат јери.

Бəрбəт—симли мусиги алəти, уд.

Бəхтијшу—VIII əсрин ахырында IX əсрин əввəллəриндə Бағдадда јашамыш мəшhур сарај hакими.

Бəhрам—Марс планети.

Бидајəт—əввəл, башланғыч.

Билгејис—Сабə мəлəкəси; классик поезијада—Сүлејман пејғəмбəрин

севкилиси, сонра исә арвады. Бизим дилдә «Билгејис» кими јазылан вә тәләффүз олунан бу ад әслиндә «Бәлгис»дир.

Бисутун—Иранын шимали-гәрбиндә Һәмәдандан Кирманшаһа кедән јолда 30 метрдән чох јүксәкликдә јерләшмиш сылдырым гаја I Даранын әмри илә һәмин гаја чилаландырылыб вә онун һәрби галибијјәтләри тарихи михи јазыларла ораја һәкк олунуб. Бундан башга, орада VII әсрдә Хосров Пәрвиз заманы чохлу барељефләр чәкилиб. Сонракы халг әфсанәләри һәмин барељефләри Ширинә дәлимчәснинә ашиг олмуш маһир рәссам, һејкәлтәраш вә ме'мар Фәрһада мәнсуб етмишдир.

Бозогмеһр—Сасанилар сүлаләсинин ән гүдрәтли шаһы Нуширәванын (531—578) вәзири, мүдриклик, агиллик, фазиллик рәмзи.

Бораг—Мәһәммәд пејғәмбәрин Көјләрә ме'рача кедәндә миндији ат. Дини әфсанәјә көрә, Бораг ешшәкдән бөјүк гатырдан балача олмуш, бөјүк сүр'әтлә учмаг бачармыш вә Мәһәммәди бир көз гырпымында көјләрә Аллаһын јанына апарыб гајтармышдыр.

Бу—Гүбејс—Мәккәнин јахынлығында бир даг.

Буникас—Апполонии Тианский, неспифагорчу философ (тәгрибән 100-чү илләрин ахырында өлмүшдүр). О, узун мүддәт шәрг өлкәләриндә сәјаһәт етмиш, өзүнү пејғәмбәр, кимјакәр, чадукәр кими гәләмә вермиш вә буна көрә дә классик әдәбијјатда о һәмишә чаду вә сеһр илә әлагәдар тәсвир едилмишдир.

Бәртас—Волга чајынын ашағы һиссәсиндә јашамыш түрк, гәбиләләри, овчулугла мәшғул олмуш бәртәслар Азәрбајчан базарларыны ә'ла нөв хәзләрлә тәчһиз едирдиләр.

Бусат—Фәрш, дөшәмә, халча, кәбә, јатмаг јери; мәчлис бусаты—зијафәт үчүн дүзәлдилмиш дөшәмә вә долу сүфрә.

Бухур—Мәчмәрдә, ја мангал үстүндәки синидә јандырылан әтријјат маддәләри, уд вә с. әтирли түстүләр.

Вәлине'мәт—Һами, не'мәт верән, чөрәк верән.

Галијә—Әнбәр вә мүшкүн гарышығындан әмәлә кәлән әтр вә көзә, гаша чәкилән маддә.

Гарун—Инчилдә вә Гуранда тарихи мүфәссәл шәрһ едилмиш хәсис бир дөвләтли. Әсатирә көрә дүнјада Гарундан варлы бирчә Сүлејман пејғәмбәр олмуш. Хәсислијинә көрә танры ону чәзаландырмыш, јер јарылмыш вә Гаруну сајсыз-һесабсыз хәзинәләри илә бирликдә удмушдур.

Гафтан—кејим, узунәтәкли гәдим архалыг.

Гејсәр—Сезар, Византија императору.

Гәбалә-гәвалә, шәхси мүлкијјәт вәсигәси.

Гәнаәт—аз мигдарла кечинмә, азачыг рузи илә шадланан.

Гәсәб—ипәк, назик кәтан парча.

Гурс—даирә, дөврә, Күнәшин гурсу—Күнәшин даирәси.

Давуд—Гәдим јәһудиләрин падшаһы, Мәһәммәддән әввәл јашамыш пејғәмбәрләрдән бири. Әсатирә көрә, биринчи дәфә филизләри әритмәјә Давуд наил олмушдур, дәмир, полад онун әлиндә мум кими иди. Зиреһ тохумағы илк дәфә о ичад етмишдир.

Дара—Әһәмәниләр сүлаләсиндән гәдим Иран шаһы Дара III (ө. е. ә.) нәзәрдә тутулур. Даранын Искәндәр илә вурушмасы вә б. е. ә. 330-чу илдә мәғлубијјәти Низаминин «Искәндәрнамә» әсәриндә тәсвир едилмишдир.

Данк—дирһәмин (бах) алтыда бир һиссәси.

Деј—Иранын шәмси (күнәш) тәгвиминин X ајы, 22 декебр—21 јанвар.

Дејләм—Иранын гәдим шимал вилајәти, Хәзәр дәнизинин чәнуб-гәрбиндә јерләшмиш индики Килан вилајәтинин әразисинин бир һиссәси.

Дејр—Монастыр, мәсиһиләр вә атәшпәрәстләрин мә'бәди, дәрвиш вә абидләрин, суфи вә заһидләрин һүчрәси.

Дәри—классик фарс дили; әрәб истиласындан сонра (650 ил) Иранын рәсми дөвләт дили олан пәһләви (јә'ни орта фарс дили) јаваш-јаваш мәһв олду вә онун јерини тәдричлә чәнуб диалектләриндән бири олан дәри (ја парсије дәри) тутду.

Дәстур вермәк—көстәриш вермәк, әмр етмәк, бујурмаг.

Дирһәм—(јунанча «драхма»)—вәзн өлчүсү, чәки дашы, күмүш пул, ағча (ағырлығы 3,5 гр.)

Дудкеш—Түстүчәкән, бача, турба.

Әбир—Әмбәр[1], әтр

Әдән—Әдән бөјүк бир вилајәтин адыдыр. Әдән көрфәзинин саһилиндә, Әрәбистан јарымадасынын чәнуб гәрбиндә, һинд океанынын гырмызы дәнизә кечән јердә јерләшмишдир. Әдән көрфәзи өз дүрләри илә мәшһур олуб.

Әдим—Кечмишдә Јәмәндә истеһсал едилән јүксәк кејфијјәтли сафјан, шәффаф, парлаг дәри (бах: Сүһејл).

Әлихам—Әли өјрәнмәмиш, хам, тәчрүбәсиз.

Әлмәчәсти—[Алмагест]—«Макисте» јунанча «ән бөјүк» демәкдир. Һәмин ләгәб II әсрдә јашамыш Птолемеј Клавдинин мәшһур «Ријазијјат системи» ја «әсәр» китабына верилмишди. Әрәб дилиндә «к» сәси вә һәрфи олмадығы үчүн һәмин китаб мү-

[1] Әмбәр—кашалотун (балинанын бир нөвү) ифраз етдији әтирли маддәдир (Редактор)

Әмин—Әманәтин мүһафизә, хәзинәни мүһафизә едән мә'мур, е'тимадлы адам.

сәлман шәргиндә «мәчәсти», сонра исә «Әлмәчист» ады илә мәшһур олуб.

Әманәтин мүһафизи, хәзинәни мүһафизә едән мә'мур, е'тимадлы адам.

Әмман—Шәргин ән гәдим шәһәрләриндән бири, индики Иорданијанын пајтахты.

Әнбәринә—ичинә әнбәр, мүшк јығылмыш бојунбағы.

Әнга [Алконост]—Әфсанәви Симург [бах] гушунун әрәб вариантыдыр.

Әндишә—фикр, хәјал.

Әрғәнун—гәдим,һәчмчә чох кичик орган [чалғы аләти]

Әрмәған—төһфә, һәдијјә, совгат.

Әһриман—[гәдим. Ангри Манју] кин, күдурәт, шәр аллаһы. Зәрдүшт дининин фәлсәфи мәдәнијјәтини дуализм тәшкил едир; јә'ни, хејир [нур]аллаһы Аһурамазда [һөрмүзд] илә шәр [зүлмәт] аллаһы Әһримән бир-бирилә мүбаризә апарыр вә бу мүбаризәдә Аһурамазда галиб кәлир.

Әристаталис—бах: Аристотел.

Әтф—мејл, дөнүш, сынма.

Әчәм[1]—орта әсрләрдә әрәб хилафәтинин тәркибинә дахил олан гејри-әрәб өлкәләри. «Әчәм» дејәркән адәтән Иран вә гоншу түрк халглары јашајан өлкәләр нәзәрдә тутулурду.

Әһмәд—Әла әд-Дин Көрпә-Арсланын [1174—1208] кичик оғлу Фәләк әд-Дин Әһмәд ибн Көрпә—Арслан, атасынын өлүмүндән сонра чәми бир ај [VI—1208] Марағә вә Рујин Деж галасына һөкмранлыг едиб.

Зәбани—чәһәннәм мә'муру.

Зәмһәрир—шиддәтли шахта.

Зәнд—Зәнд—Авеста, зәрдүштләрин мүгәддәс китабы. Китабын әсл ады Авеста олуб, Зәнд исә сонралар пәһләви дилиндә Авестаја јазылмыш шәрһдир.

Зәнәб [*Дәнәб*]—Гу бүрчүнүн алфа улдузу. Мүнәччимләр ону бәдбәхтлик кәтирән нәһс улдуз сајыблар.

Зич—тәгвим, астрономик чәдвәл.

Зөһрә—Венера планети, сәма сазәндәси вә сазәндәләрин һамиси. Гәдим шәрг миниатүрләриндә, әлиндә гавал гәшәнк бир мүгәнни гадын шәклиндә тәсвир олунмушдур [бах: «Һарут вә Марут»]

Зүлмәт—дирилик сујунун (булағынын) јерләшдији јер, әбәди гаранлыг өлкә.

Зүннар—Габа, гылдан тохунмуш кәмәр; атәшпәрәстләрин гырмызы рәнкли кәмәри, христианларын бојунларындан асдыглары хачын бағы; мүсәлман өлкәләриндә јашајан хачпәрәст вә атәшпәрәстләр мүсәлман олмадыгларыны билдирмәк үчүн зүннар бағламаға мәчбур идиләр.

Ибраһимин [бах] бағы—Дини әсатирә көрә, мүстәбид Нимруд (Неврод) Ибраһими тонгала атыб ишкәнчәјлә өлдүрмәк истәмиш. Лакин одлар күлзара дөнмүш, Ибраһим саламат галмышдыр. «Ибраһимин бағы» дејәндә һәмин күлзар нәзәрдә тутулур.

Ијшу—бах: Иса.

Ирәм—Әфсанәви мүстәбид падшаһ Шәддад тәрәфиндән салынмыш чәннәтә бәнзәр бағ. Шәддад өзүнү аллаһ е'лан етмишди, јер үзүндә чәннәт вә чәһәннәм јаратмаг истәмишди. Ирәм бағыны салдырмыш, лакин һәмин бағa дахил олмаг истәркән өлмүшдүр. Ирәм бағынын тәсвири Гуранда [Сурә 89, ajә 6] верилмишдир. Шәддад вә Ирәм бағы һаггындакы әфсанәни Низами «Искәндәрнамә»дә шәрһ етмишдир. «Ирәм» дејәркән Низами адәтән, чәннәт бағыны нәзәрдә тутур.

Ирәч—Гәдим Иран епосу вә Фирдовсинин «Шаһнамә»синин гәһрәманы Фиридунун [*бах*] кичик оғлу вә вариси.

Иса [Исаји-Мәсиһ, Мәсиһа] Мәһәммәддән әввәлки пејғәмбәрләрдән бири, христианларын адам сурәтиндәки танрысы (Исус христос) Мәсиһа [*бах*] гәдим јәһуди сөзүдүр, «Танрынын сечдији [елчиси]» демәкдир. Христос һәмин сөзүн јунанча тәрчүмәсидир. Әсатирә көрә, Иса өз нәфәси илә өлүләри дирилдир вә онлара јени һәјат бәхш едирмиш.

Исанын бәзми—[*бах*: Иса]—Иса чох јохсул имиш, онун мәчлисиндә адәтән очагдакы оддан, ја шамдакы шөләдән башга һеч бир шеј олмазмыш.

Искәндәр—Македонијалы Филиппин оғлу (356—323 б. е. ә.), Низаминин «Шәрәфнамә» вә «Игбалнамә» әсәрләринин әсас гәһрәманы.

Исрафил—Мүгәррәб мәләкләрдән биридир. О, өз шејпуру илә гијамәтин гопачағыны е'лан едәчәк вә онун шејпурунун фөв'гәлтәбии сәсиндән јер парчаланачаг, дағлар учачаг, өлүләр гәбрләрдән дурачаг вә ахирәт мәһкәмәси башланачаг.

Исфәһан—Иранын гәдим мәдәни вә игтисади мәркәзләриндән бири, Теһрандан 400 км. чәнубда јерләшмишдир. Инди бөјүклүјү

[1] Әрәбләр башга халгларын дилләрини көбуд вә јарарсыз дил һесаб едирдиләр. Она көрә дә әрәб олмајан халглара «әчәм» јә'ни «лал» дејирдиләр (Редактор).

вә игтисади әһәмијјәтинә көрә Иранын икинчи мәркәзи сајылыр.
Јәздан—Танры, худавәнд, атәшпәрәстләрин аллаһы.
Јәздкүрд—Сасаниләр сүлаләсиндән Иран шаһы Бәһрамын атасы. (420 өлмүшдүр) Јәздкүрд зәрдүшт руһаниләринин тә'сир даирәсини вә имтијазларын мәһдудлашдырылдығы үчүн она «күнаһкар» ләгәби вермишдиләр.
Јағма—гәдим Түркүстанда шәһәр вә вилајәт. Јағма өз түрк көзәлләри илә мәшһур олуб. Јағма кәлини—гејри-ади көзәл мә'насында ишләнир.
Јәмән—Әрәбистан јарымадасынын чәнубунда јерләшмиш өлкә.
Јәмән улдузу—Сүһејл [*бах*]
Јунис [Библијада Иона], Мәһәммәддән әввәл јашамыш пејғәмбәрләрдән бири. Дини әсатирә көрә Јуниси балыг [делфин] удмуш, о, узун мүддәт балығын гарнында јашајыб дәрјалары сејр етмишдир.
Јусиф—[Библијада—көзәл Иосиф], Мәһәммәддән әввәл зүһур етмиш ән мәшһур пејғәмбәрләрдән бири вә мүсәлман әфсанәләринин гәһрәманы.
Јусиф Јә'губ пејғәмбәрин сонбешији вә севимли оғлудур. Јусиф фөвгәл'адә көзәллијә вә руһ јүксәклијинә малик олдуғу үчүн Јә'губ ону башга өвладларындан чох истәрмиш. Гардашлары Јусифә һәсәд апарараг ону мәһв етмәк гәрарына кәлирләр. Ону бир күн гардашлары ов бәһанәси илә сәһраја апарыб, палтарларыны чыхарыб дәрин бир су гујусуна атырлар, көјнәјини исә вурдугларı довшанын ганына батырыб аталарына көстәриб ону алдадырлар ки, Јусифи чанавар парчалады. Јә'губ ағламагдан кор олур.
Тәсадүфән бир аз кечмәмиш Мисрә кедән бир карван су гујусунун јанында дүшәркә салыр. Онлар Јусифи гујудан чыхарыб Мисрә апарырлар вә бир гул кими ону Мисрин әзизинә (һакиминә) сатырлар. Јусифин көзәллијинә дәличәсинә ашиг олан гул саһибәси Зүлејха ону өзүнә рам етмәк истәјир. Лакин өз исмәтини һәр шејдән үстүн тутан Јусиф Зүлејхаја рәдд чавабы верир. Зүлејханын өз гулуна ашиг олмасы тез шәһәрә јајылыр, күбар вә задәканларын ханымлары Зүлејханы мәзәммәт етмәјә башлајырлар. Зүлејха исә өзүнә бәраәт газандырмаг үчүн Мисрин задәкан вә күбар ханымларынын һамысыны евинә гонаг чағырыб онларын габағына бошгабда нарынч, турунч портағал вә бычаг гојур. Онлар нарынчы бычагла сојмаға башлајанда Зүлејха Јусифи отаға кәтирир. Јусифин көзәллијинә һејран олан ханымлар портағал әвәзинә бармагларыны доғрамаға башлајырлар. Зүлејха бир аздан сонра Јусифи отагдан чыхарыб ханымлара ган ахан бармагларыны көстәриб онлардан өз интигамыны алыр.

Нәһајәт, Зүлејханын тә'киди илә Јусифи һәбс едирләр, сонра ону бурахмаға мәчбур олурлар. Мисирдә вә әтраф өлкәләрдә ачлыг икән Јусифи вәзир тә'јин едирләр. Гардашлары тахыл алмаг үчүн Мисирә кәләндә о, онлары танырыр вә евинә гонаг чағырыр. Гардашлары исә Јусифи танымырлар. О, гонаг отағынын диварларында гардашларынын онун башына кәтирдији ишләри рәсм етдирир. Гардашлар шәкилләрдә өз әмәлләрини көрүб хәчаләт чәкир вә пешиман олурлар. Нәһајәт, Јусиф өзүнү гардашларына танытыр вә көјнәјини чыхарыб онлара верир ки, атасы үчүн апарсынлар. Јусифин гардашлары Кән'ана (Фәләстиндә) евләринә гајыдаркән Јә'губ узагдан Јусифин әтрини һисс едир. Көјнәк кисәдән чыхандан сонра гоча пејғәмбәр әмин олур ки, оғлу сағдыр. О, һаман көјнәји көзләринә сүртүр, онун көзләри сағалыр.
Јусиф вә онунла әлагәдар олан бүтүн һадисәләр, шәхсләр вә дикәр шејләр чанавар, гују, көјнәк, Јә'губ, оғланлары, Зүлејха вә с. Шәрг әдәбијјатында минләрчә бәдии образын јаранмасына сәбәб олмушдур. Низами вә Јусиф һаггындакы әфсанәләрдән кениш истифадә етмишдир.
Низами үчүн Јусиф көзәллијин, ағлығын, Күнәш кими парлаглығын, исмәтин, чиркин инсан һиссијјатларынын гурбаны олан сафлығын вә с. рәмзидир.
Кавус—(бах:) Кеј-Хосров
Кеј—Шаһ
Кејван—Сатурн планети.
Кеј-кавус—Гәдим Иран епосу вә «Шаһнамә»нин әсас гәһрәманларындан бири, әфсанәви Иран шаһы.
Кејл—Чанаг (дәнәвәр маддәләрин чәки өлчүсү, тәгр. 8 кг).
Кеј—Хосров—Гәдим Иран әфсанәләринин вә Фирдовсинин «Шаһнамә» епосунун әсас гәһрәманларындан бири. Кеј-Кавусун оғлу Кеј-Хосров узун илләр сүрән мүһарибәдән сонра Туранын Хаганы Әфрасијаба галиб кәлмиш вә Иран империјасынын гүдрәтини көјләрә учалтмышдыр. Лакин һакимијјәтинин гүдрәтли вахтында шаһлыгдан имтина едиб боранлы вә гарлы дағларда јох олмушдур.
Кәјаниләр—Иранын әфсанәви шаһлар сүлаләси.
Кәлим—«данышан», Муса пејғәмбәрин *(бах)* ләгәбинин биринчи һиссәсидир. Бу ләгәбин там шәкли «Кәлимуллаһ»—«Аллаһла данышан»дыр. Дини әсатирә көрә о, Тур дағында Аллаһа јалварараг «өзүнү мәнә көстәр» демишдир. Аллаһ исә она чаваб вермишдир: «Лән тәрани»—«Сән мәни һеч заман көрмәјәчәксән». Сонра аллаһ Мусаја, әтрафына бахмағы әмр едир. Аллаһ өз нурундан бир зәррә Тур дағына салыр. О нур бир

көз гырпымында дағлары күлә дөндәрир. Муса баша дүшүр ки, Аллаһ өзүнү көстәрсә иди, нуру ону (Мусаны) јандырарды. «Мусанын чырағы» дејәркән Синај дағындакы ағачдан заһир олан ишыг нәзәрдә тутулур. Муса илк дәфә бу ағачдакы ишығы көрүб ораја јахынлашмышды. Сонралар о, һәмишә бурада Аллаһла данышарды.

Кәсра—Хосров [бах] сөзүнүн әрәбләшмиш формасы, Сасаниләр сүлаләсиндән ики шаһын—Әнуширәванын (529—579) [бах] вә Хосров Пәрвизин (590—528) ләгәби олмушдур. Хосров—тсезар, чар, шаһ демәкдир.

Кәшмир—Һиндистанда бир вилајәтдир.

Көвсәр—Чәннәтдә бир булағын адыдыр.

Көрп [ә]—Арслан—Марағa [Әла-әд-Дин] вә Руиндиз [Руин-Деж] галасынын һакими [1174—1208].

Күс—Бөјүк тәбил, барабан.

Күлхан—Һамамда сују гыздырмаг үчүн очаг галанан јер.

Күлчә—Көкә.

Кив—Гәдим Иран епосу вә Фирдовсинин «Шаһнамәси»нин гәһрәманларындан бири.

Күрхан—Шәрги Түркүстанда, јашамыш түркләрин хаганынын ләгәби олмуш. Бәһрам онларла апардығы вурушмаларда галиб кәлдији үчүн Күрхан ләгәбини дә өзүнә көтүрмүшдү.

Күстах—Сыртыг, утанмаз.

Ләвһи-мәһфуз—Көиләрдә сахланан, «Мүһафизә едилән лөвһә». Һәлә варлыг јаранмамышдан әввәл о лөвһә мөвчуд иди вә һәмин лөвһәнин үстүндә Аллаһ өз гәләми илә каинатын гурулушуну, мүгәддәратыны, инсанларын јаранмасыны вә талеләрини һәкк еләмишди.

Лө'лә—дүрр, мирвари.

Лур—Сүзмә.

Луша—(или Танглуша)—I әсрдә јашамыш мәшһур Бабил мүнәччими вә астрологу Тевк Вавилонскинин фарсча тәһриф олунмуш формасыдыр. Луша еклиптика вә зодиак һаггындакы кениш шөһрәт газанмыш китабын адыдыр.

Улдузларын вә бүрчләрин рәмзи шәкилләри илә бәзәдилмиш, чох миниатүрлү һәмин китаб Шәргдә XII әсрә гәдәр бөјүк шөһрәтә малик иди.

Мавәраүннәһр—Аму-Дәрја чајынын Шәрг тәрәфи, Аму-Дәрја вә Сыр-Дәрјанын Шәрг саһилләри.

Мани—Манихеизм дининин баниси Мани (224-чү илдә е'дам едилмишдир) Шәргдә ән маһир рәссам кими мәшһур олуб. Она мәнсуб едилән «Әржәнк», ја «Әртәнк»—Манихејләрин мүгәддәс китабы чох нәфис шәкил вә миниатүрләрлә бәзәдилибмиш.

Меһди—Он икинчи имамын адыдыр (*бах:* Гаим).

Мәғриб—Шимали Африканын гәрбиндә јерләшмиш гәдим тарихи өлкә, индики Мәракеш. О, тарихи Мәғрибин бир һиссәсини тәшкил едир.

Мәлик-Мәһәммәд шаһ Нүсрәт-әд-Дин-Көрпә-Арсланын (бах) бөјүк оғлу.

Мәлик-шаһ—Бөјүк сәлчуг султаны, Алп-Арсланын оғлу Чәлаләд-Дин Мәлик-Шаһ I (1072—1092).

Мәрјәм—Исанын *(бах)* анасы, (Библиада Бакирә мүгәддәс Марија).

Миррих—(әр). Марс планети.

Мәсиһ[1] (Мәсиһа)—Иса *(бах)* пејғәмбәрин ләгәби.

Мәсиһпәрәст—Мәсиһә *(бах)*, Исаја *(бах)* пәрәстиш едән, мәсиһи, християн (хачпәрәст)

Мәһмил—кәчәвә.

Микаил (Библиада: архангел Михаил)—Аллаһын гүдрәтли мәләкләриндән бири.

Мил—металдан гајрылмыш назик, узун бизә бәнзәр гәләмә. Һәмин мил васитәси илә үстүнә мум чәкилмиш лөвһәләрдә јазы дәрси кечәр вә рәсми—хәтт өјрәнәрдиләр.

Мил—мәсафә өлчүсү, ики км-ә јахын.

Мину—чәннәт, көј; минурәнк—чәннәт бағы рәнкиндә олан көј.

Мисир—Һәм Јегипет, һәм дә онун мәркәзи, индики Гаһирә.

Мө'бид—Атәшпәрәстләрин јүксәк рүтбәли руһанисі, каһини.

Мөһтәсиб—шәриәтин ганунларынын һәјата кечирилмәсинә нәзарәт едән мә'мур.

Муғ—Атәшпәрәстләрин руһаниси, әтәшкаһ каһини.

Мушриф—Назир, али рүтбәли дөвләт хадими.

Мунзир—Бәһрамын вассалы, Јәмәнин һакими.

Мүфәррих—һәрфән «Шадландыран», инсан әһвал-руһијјәсини галдыран мә'чун.

Муштәри—Јупитер планети.

Надирә—ләтифә, инчә, зәриф, нүктә, анекдот.

Наиб—Көмәкчи, мүавин.

Нафә—Көбәк. Шәргдә вахтилә кениш јајылмыш вә ән баһалы әтрләрдән бири олан мүшк инди Қабарга дејилән гәдим Түркүстан аһусунун еркәјинин көбәјиндә јерләшмиш вәзләрин ифраз етдији маддәјә дејилир. Нафә сөзү тәдричән мүшк сөзүнү

[1] Тәфсирчиләр јазырлар ки, Иса чох сәјаһәт етдији үчүн «Мәсиһ» (сәјаһәт едән) ләгәби алды. Башга тәфсирчиләр јазыр ки, онун ајағынын үзәнкиси јох иди. ајағынын алты һамар иди, она көрә белә ләгәб алмышды. (Редактор).

2760—22

əвəз етмəјə башламышдыр. Низами əксəр һалларда мүшк, əтр, көзəл иј, əвəзинə нафə ишлəтмишдир.

Начəх—һəрби балта, тəбəрзин

Нежад—нəсил.

Нејсан—Нисан, Сурија тəгвиминин бешинчи ajы, апрел ајына мүвафиг кəлир. Нејсанда күчлү баһар јағышлары башлајыр.

Нəт—дəридəн, ја көндəн дүзəлдилмиш фəрш, халча Шаһ сарајында бојну вурулан мəһкумларын ајаглары алтына салынан нəт'ин үстүнə гум төкəрлəрмиш ки, ган дөшəмəни буламасын.

Нəхлбəнд—сүн'и чичəк вə күл дүзəлдəн.

Нəһавəнд—Иранын гəдим рајонларындан бири, өз ширəлəри илə мəшһур олуб.

Низамүл-мүлк—Бөјүк Сəлчуг султанлары Алп—Арсланын [1063—1072] вə оғлу Чəлал əд-Дин Мəлик-шаһын [072—092] вəзири, XI əсрин əн бөјүк сијаси хадими, мəшһур «Сијасəт намə»—əсəринин мүəллифи, Бағдадда тə'сис олунмуш Низамијјə дарүлфүнунун баниси.

Никарыстан—бəрли-бəзəкли Чин бүтханасы. Чинлилəр өз буддаларыны, һиндлилəр мүхтəлиф аллаһларыны о гəдəр көзəл бəзəјиб-дүзəјəрлəрмиш ки, классик поезијада никар бүт көзəлин синоними кими ишлəнмишдир.

Нил—Мисирдə əн бөјүк чај, көј рəнк, лил.

Нисар—Сəпмəк, гызыл-күмүш пуллары мəчлисдə, тојда, гонаглыгларда, адамларын башына сəпмəк, шабаш вермəк.

Нуш—лəззəт, ширинлик, шадлыг.

Нуширəван (Əнуширəван)—Иранын сасанилəр сүлалəсиндəн олан əн гүдрəтли шаһ Хосров [531—578]. Низаминин бир чох һекајəлəринин гəһрəманы олан Нуширəванын һакимијјəти иллəриндə Иран империјасынын һүдуду истилалар нəтичəсиндə Шимали-Африкаја вə Чинин сəрһəдлəринə гəдəр кенишлəнди. Нуширəван верки вə хəрачы ганун-гајдаја салыб, деһганларын јер саһəлəринин дəгиг мүəјјəнлəшдирмəк сијасəтини һəјата кечирди. Бу ишлəринə көрə о Адил лəгəбини алды.

Нушлəб—Шириндодаг.

Не'ман—Мунзирин *(бах)* атасы, јəмəнин һакими, Бəһрамын вəссалы.

Нөһур—суват, һејванларын су ичдиклəри јер.

Нуктə—инчə вə дəрин бир фикир, мə'налы вə зəриф бир образ.

Нүсрəт əд-Дин—бах: Мəлик-Мəһəммəд шаһ.

Палудə—дөјүлмүш мејвə, крахмал вə шəкəрдəн дүзəлдилəн десерт јемəји. Азəрбајчан дилиндə она палдa дејирлəр.

Парс (фарс)—Иранын чəнубунда јерлəшмиш əн гəдим вилајəт. Əһəмəнилəрин пајтахты Парсда јерлəшмишдир, онун харабалары Ширазын 40 км.-лијиндə јерлəшмиш, вə Тəхтичəмшид ады илə мəшһурдур. Јунанлар она Персепəлис дејирдилəр.

Пас—Кечəнин үчдə бир һиссəси. Сөзүн луғəти мə'насы кешикчи демəкдир. Гəдимдə беллəринə зынгров бағламыш кешикчилəр үч дəфə шəһəри фырланармышлар вə белəликлə дə, пас кечəнин үчдə бир мəфһумунун омоними олмушдур.

Пејкан—охун, низəнин металдан дүзəлдилмиш учу, низə, ох.

Пəрвиз (Хосров Пəрвиз)—Иран империјасынын сасанилəр сүлалəсиндəн олан мəшһур шаһы (591—628), Низаминин «Хосров вə Ширин» поемасынын гəһрəманы.

Пəһлəви—Пəһлəванлар сүлалəси Сасанилəр (224—650), орта фарс дили.

Пəһлəвихан—Орта фарс дилиндə пəһлəвичə *(бах)* охујан, пəһлəви китабларына бəлəд олан савадлы адам.

Равəнд—Кашан шəһəринин јахынлығында јерлəшмиш тарихи шəһəр, инди исə балача гəсəбə, өз мејвə вə үзүмү илə мəшһур олуб.

Реј—Иранын гəдим вилајəтлəриндəн бири вə онун мəркəзи Гəдим Рејин галыглары Шаһ-Əбдүлəзим ады илə мəшһурдур вə Теһранын чəнуб һиссəсини тəшкил едир.

Реһлəт тəбили—көч тəбили. Бу дүнјадан ахирəт дүнјасына көчəн заман вурулан тəбил. Бу метафорик ифадə «Карван» тарсеналындан əхз едилмишдир. Карван дајаначагдан тəрпəнəркəн сарбан тəбили чаларды ки, узун карванын ахырында оланлар да көчə башласынлар.

Рəзм—вуруш, дөјүш, саваш, мүһарибə, мүбаризə.

Рəхш—ал, ачыг, гырмызы вə ачыг-сары рəнкиндə олан ат, Иранын гəдим епосунун вə Фирдовсинин «Шаһнамə» əсəринин гəрһəманы Рүстəмин аты.

Ризван—1. Чəннəт; 2. Чəннəтин гапысында кешикчи дуран мəлəк-

Рикаб—үзəнки.

Рисалəт—миссија, Аллаһ тəрəфиндəн һəвалə едилмиш вəзифə, елчилик.

Руд—Симли чалғы алəти, бир нөв уда бəнзəјир.

Рујиндиз—Инди Рəвəндүз дејилəн кечмиш Рујин-Деж галасы, Марағанын јахынлығында јерлəшмиш һəмин гəдим вə алынмаз гала Марағa һакими Көрпə-Арсланын *(бах)* гəраргаһы иди.

Рум—Кичик Асија. Византија, индики Түркијə дөвлəтинин əразиси. Классик поезијада ағлыг, көзəллик рəмзи рəссамлыг сəнəтинин вəтəнлəриндəн бири кими мəшһур олуб.

Рүбаб—Тара бəнзəр симли чалғы алəти.

Рүкн—Сүтун.

Рустәм—Гәдим Иран епосунун Систан сиклинин әфсанәви гәһрәманы, фөвгәлтәбии гүввәјә малик, исмәтли, вәфалы, мәтин, мүдрик, јенилмәз пәһләван. Фирдовсинин «Шаһнамә»синин әсас персонаж.

Сам—Гәдим Иран епосунун әфсанәви пәһләваны, Рүстәмин *(бах)* бабасы, «Шаһнамә»нин гәһрәманларындан бири.

Саманиләр—хилафәтдән номинал асылы, һәгигәтдә исә мүстәгил фарс-тачик сүлаләси. Саманиләр 888-илдән 999 илә гәдәр Хорасан вә Мәвәраүннәһрдә (пајтахт Бухарада олмушдур) һөкмранлыг етмишләр

Семак—Улдуз адыдыр. Семак—икидир. Онлардан бири Семаки—Рамиһ (Акртур улдузу), о бириси исә Семаки-Ә'зәлдир. (Сүмбүлә бүрчүнүн ән парлаг улдузу, Спика).

Сәбк—үслуб.

Сәглабшаһ—Славјанларын шаһы.

Сәдрә—Уча, јүксәк, Сидрәт-әл-Мүнтәһаја учалан сарај.

Сәкаһән—Дәмир туршусу; көн вә дәри рәнкләмәк үчүн ишләнән хүсуси гара рәнк.

Сәлсәбил—чәннәтдә булаг ады.

Сәмәнд—сарымтыл рәнкли бөјүк сүр'әтлә гачан ат.

Сәмум—јајда Африка өлкәләриндә әсән исти вә хәстәлик кәтирән шиддәтли (зәһәрли) күләк.

Сәр'и—үрәк кечмәси, өзүндән кетмә хәстәлијинә мүбтәла олан хәстә, епилептик.

Сәркәштә—лаубали, авара, бичарә, ортада галан.

Сидр—Гуранда «Ән-нәчм» сурәсиндә тәсвир олунмуш Сидрәт әл-Мүнтәһа, јә'ни ән ахырынчы Сидр ағачы, једдинчи көјдә әршин үстүндә битән мүгәддәс ағач.

Сијавуш—Гәдим Иран епосу вә Фирдовсинин «Шаһнамә»синин гәһрәманларындан бири. Атасы Кеј-Гавусдан инчимиш Сијавуш Туран хаганы Әфрасијабын јанына кедир вә онун гызы Фирәнкизә евләнир. Лакин Әфрасијабын гардашы Кәрсивәзин тәһрики нәтичәсиндә Сијавушу өлдүрүрләр.

Сијамәк—Иран, мифолокијасында дүнјада биринчи адам вә биринчи шаһ олмуш Кәјумәрсин оглу, «Шаһнамә»нин гәһрәманларындан бири.

Симнар—Низами мәтндә бу адын етимолокијасынын шәрһини верир, лакин һәгигәтдә о гәдим бабил аллаһы Симнимарын ады илә бағлыдыр.

Симург—Гушларын әфсанәви шаһы. ону индијә гәдәр һеч ким көрмәмиш, јер күрәсинин ән узаг бучағында јерләшмиш Гаф дағларынын башында јашајыр. «Симургун јанына кетмәк»—јәни намә'лум, танылмајачаг бир јерә кетмәк.

Синчид—Ијдә, чај тиканы.

Суфи—«Гылдан тохунмуш гәба (дон) кејинән, суфизмин мәсләкдашы, әһли-тәригәт. Суфизм VIII—IX әсрләрдә Исламда јаранмыш мистик вә аскетик чәрәјандыр. Суфиләрин идеолокијасынын әсасыны пантеизм (вәһдәти-вүчуд) тәшкил едир вә рәсми ислама гаршы оппозисијада олуб, сосиал вә мадди бәрабәрсизлијин әлејһинә чыхыш едирләр.

Сүлејман—Гәдим јәһудиләрин гүдрәтли вә мүдрик шаһы (Библијада-Соломон), Мәһәммәдән әввәл кәлән пејғәмбәрләрдән бири. Мүсәлман әфсанәләринә көрә дүнјадакы бүтүн чанлылар—дивләр, пәриләр, Сүлејмана табе идиләр. О, бүтүн һејванларын, гушларын дилини билир вә онлара һөкмранлыг едирди. Онун мүтләг һакимијјәтинин сәбәби бармағындакы үзүјүн үстүндә ады јазылмыш ваһид «Аллаһ» олмушду. Һәмин үзүјү бир күн она нөкәрчилик едән Сәхр адлы див оғурлајыб беләликлә Сүлејманын фөвг'әлатәбии гүдрәтини әлиндән алыр. Лакин Сүлејман өз мүдриклијинин сајәсиндә үзүјү гајтарыр, диви исә хәлбирлә су дашымаға вадар едир. Сәба мәләкәси көзәл Билгејс рәвајәтә көрә, Сүлејманын мә'шугәси шәрг поетик ән'әнәјә көрә исә севимли арвады олмушдур. Сүлејманын тојунда бүтүн чанлылар ән гијмәтли төһфәләр кәтирәркән һамыдан чох хошуна кәлән гарышганын һәдијјәси олуб—гарышга нечә дәфә өзүндән јекә олан чәјирткәнин ганадыны кәтирибмиш.

Сутур—Миник, гатыр.

Сүһејл—Канопус, Арго кәмиси бүрчүнүн әсас улдузу. Илин мүәјјән фәслиндә көјүн чәнуб һиссәсиндә чыхан бу улдуз Јәмәндә ән јахшы вә парлаг көрүнүр. Классик әдәбијјатда парлаглығын, көзәллијин рәмзи вә Јәмәнин һамиси кими ишләнмишдир. Јәмәндә истеһсал олан ән зәриф дәри, әдим дејилән сафјан күја Сүһејлин шүаларынын нәтичәсиндә өз јүксәк кејфијјәтини алыр.

Табә—Ән ләззәтли, дадлы шаһанә јемәк, хөрәк.

Табхана—Гышда дөшәмәси, диварлары вә таваны гыздырылан исти гыш отағы.

Талк—Техникада вә тәбабәтдә ишләнән јағлытәһәр јумшаг, ағ порошок.

Танглуша—Бах: Луша.

Тәбәрчәд—Набат, шәффаф, кристал гәнд.

Тәбәрзәд—Крүстал шәкәр.

Тәбәрхүн—Иннаб.

Тинәт—Хасијјәт, әнбәр тинәли, јә'ни әнбәр хасијјәтли.

Тәраз—Гәдим Түркүстанда өз көзәлләри илә мәшһур бир шәһәр вә вилајәт.

Тəрəнчəбин—бах: шəрhə.

Тəрh—План, чертјож, пројект, схема, əсас, бүнөврə.

Тир—Иранын шəмси (күнəш) тəгвиминин IV ајы, 21 ијун—22 ијул.

Туг—Бојунбағы, халта, бајрағын башындакы дəјирми метал hалга, санчаг.

Тумар—Јуварланмыш, бүкүлмүш пергамент, ја кағыз. Кечмишдə узун кағыз вə ја пергаментин үстүнə фəрман, мəктуб вə башга документ јазар, сонра ону бору шəклиндə бүкүб үстүнə дə мөhүр вурардылар. Она тумар дејəрдилəр.

Тутија—Торпаг рəнкиндə, көзə јахылан көз дəрманы, бүтүн дава-ларын дəрманы, купорос, синк оксиди.

Тутмач—Əриштəли аш, əриштə-плов.

Тунк—сахсыдан дүзəлмиш су габы, графин.

Түррə—1. Бир шејин ахыры, гырағы, сону, (гəсрин түррəси—гəсрин балкону, дамынын бəзəдилмиш башы, фронтон).

2. Тел, кəкил, зүлфүн гыврымлары;

3. Дам, ејван.

Уд—Əтир сачан ағач, алос. Низаминин дөврүндə уду Һиндис-тандан кəтирирдилəр. Ону мангалда јандырыб əтрлə əтрафы, отағы долдурурдулар.

Үмми—Үмм əрəбчə ана демəкдир. Үмми—анаданкəлмə авам, heч бир елмə јијəлəнмəмиш, савадсыз. Мəhəммəд пејғəмбəрин дүш-мəнлəри она үмми дејиб тəhгир едирдилəр: Онун тəрəфдар-лары исə үмми сөзүнүн үммəт—халг, күтлə көкүндəн олду-ғуну иддиа едəрəк халг арасындан чыхмыш, халгчы кими изаh етмəјə чалышмышлар.

Үстүрлаб—астролјабија.

Утарид— (əр.) Меркури планети.

Фахтə— Чөл көјəрчининə бəнзəр дадлы əти олан гуш, бə'зи лəh-чəлəрдə фахтəјə јаhу да дејилир.

Фəгфур—həрфəн: «Танры оғлу», Чин hүдудунда јашајан түрк шаh-задəлəринин вə чин императорларынын титулу.

Фəлəк-əд-дин—бах: Əhмəд бин Көрпə-Арслан.

Фəрвəрдин—Иранын шəмси (күнəш) тəгвиминин биринчи ајы 21 март—20 апрел.

Фəрраш—Нөкəр, фəршлəрə, халчалара, килимлəрə бахан хидмəтчи.

Фəрр—Зəрдүштилəрин дини тə'лиминə көрə шаhын башынын əт-рафында Аhурамазданын (атəшпəрəстлəрин аллаhынын) hалə-си олмалы иди вə həмин hалəјə фəрр дејəрдилəр.

Фəрсəнк (фəрсəх)—мəсафə өлчү ваhиди, 6—7 км, атын бир күндə кетдији јол.

Фəрhад—«Хосров вə Ширин» поемасынын əсас гəhрəманларындан бири. Ешг јолунда бүтүн манеəлəри арадан галдырмаға, дағ-

лары белə јарыб чапмаға гадир вəфалы, чанындан кечмəјə hазыр бир ашиг.

Бисүтун (бах) дағлары үзəриндə həкк едилмиш Даранын (I) кəтибəлəри вə барелјефлəр сонралар халг əфсанəлəриндə Фəрhада мəнсуб едилди. Одур ки, Фəрhад фолклорда вə Ни-заминин поемасында маhир рəссам, hејкəлтəраш вə ме'мар ки-ми тəгдим олунмушдур.

Фитрак—јəhəрдə, ганчыға гајышы.

Фиридун (Фəридун)—Гəдим Иран əсатири вə «Шаhнамə» епосу-нун гəhрəманларындан бири;

Фиридун дəмирчи Кавəнин рəhбəрлији илə гəсбкар Зөhhакы *(бах)* тахтдан салыб Елбурс дағынын башына мыхлады.

Мəшhур Иран вə Туран мүhарибəси Фиридунун оғланлары-нын арасында (Тур, Сəлм вə Ирəч) башлајыб узун иллəр давам етди. Фиридун гүдрəт, вар-дөвлəт, həшмəт вə əзəмəт рəмзидир.

Хазин—хəзинəдар, хəзинəчи.

Хачə—Низаминин дөврүндə јүксəк рүтбəли, адлы-санлы ə'јан вə күбара верилəн титул, еhтирам вə шəрəф лəгəби.

Хəдəнк—Говаг ағачы,

Хəллух (Гарлуг)—Гəдим Түркүстанда шəhəр вə вилајəт ады. Хəл-лух түрклəри өз көзəлликлəри илə мəшhур олублар.

Хəта—(I)—Китај, Чин.

Хиргə—Əн габа кəндир сапларындан hөрүлмүш парчадан тикилəн чындыр, јамаглы кејим, суфи, абид вə дəрвишлəрин мүгəддəс сајылан либасы.

Хорасан—Иранын шимали шəргиндə јерлəшмиш əн гəдим вилајəт. Тарихи шəhəрлəр Нишапур, Тус, Мəшhəд, Хорасанда јерлəш-мишлəр.

Хулд—Чəннəт.

Хүттəлан (ја Хəтлан)—Кечмишдə гəдим Сəмəргəнд шəhəринин ја-хынлығында, бөјүк дағлар арасында јерлəшмиш, абад бир вилајəт олуб вə өз чинс атлары илə Шəргдə шөhрəт газан-мышды.

Хызр—Мүсəлман алəминдə пејғəмəблəрин биридир. Хызр Илјас адлары илə мəшhур олан бу əсрарəнкиз шəхс зүлмəтдə јер-лəшмиш дирилик сујуну тапыб ичмиш (Хызр вə Искəндəрин зүлмəтə кетмəси «Искəндəрнамə»дə мүфəссəл тəсвир едил-мишдир) вə əбəди həјата саhиб олмушдур. О, инди көзə кө-рүнмəз шəкилдə јашыл палтарда јашајыб, бөјүк бир сүр'əтлə алəми кəзир, сəhрада сусузлугдан өлəнлəрин, суда боғулан-ларын көмəјинə јетишир, шаирлəрə, алимлəрə көзəл идеја вə фикирлəр тəлгин едир.

Низами үчүн Хызр һәр шејдән әввәл илһам мәнбәји, әсәрләринин јазылмасыны тәвсијә едән бир асимани, мәләкәдир.

Һачиб—Султан вә шаһларын јатаг отағына ачылан гапынын пәрдәсинә гуллуг едән ән е'тимадлы вә инанылмыш адам

Һарут вә Марут—Танры тәрәфиндән јерә инсанлара нәзарәт үчүн көндәрилмиш ики мәләк... Онлар јерә ендикдән бир мүддәт сонра Зөһрә адлы бир гејри-ади көзәлә вурулур вә ону јаддан чыхармаг истәјирләр. Зөһрә онлардан Аллаһын адыны өјрәниб она тәвәккүл едир вә беләликлә дә көјә галхыб Зөһрә планетинә чеврилир вә өз музыкасы илә сәјјарәләр хоруну мүшајиәт едир. Һарут вә Марут исә Зөһрәјә—јер адамына вурулдугларына вә ону јолдан чыхармаг истәдикләринә көрә Аллаһын әмринә көрә Бабил гујусунун дибиндә әбәди олараг мыха зәнчирләнирләр. Онлар фөвгәл'адә маһир сеһиркардырлар вә истәјәнләрә өз сәнәтини өјрәдирләр. Бабил сеһри дејәркән, Һарут вә Марут, онларын әфсун вә чадулары нәзәрдә тутулур.

Һатиф—Әсрарәнкиз дахили сәс көјдән кәлән сәс, хәбәр кәтирән мәләк.

Һәбәшистан—ефонија; классик поезијада гаранлыг рәмзи, түрклүјүн тәрәф-мүгабили.

Һәвасил—вағ [гуш]

Һәгир—кичик, һәгарәтли, балача.

Һәрбә—Ити силаһлар; хәнчәр, низә, гылынч вә с. үмумән һәрб аләтләри.

Һиҹлә—Бәзәнилмиш көзәл, јарашыглы кәлин вә бәј отағы, кәрдәк.

Һүмајун—үзәринә хошбәхтлик кәтирән әфсанәви һүмај гушунун көлкәси дүшән адам [шаһлара] хитаб едәркән онлара дејилән ләгәб); хошбәхт бәхтәвәр вә с.

Ҹәнкзән—Ҹәнк [бах]чалан.

Ҹәнк—Чалғы аләти, арфа, лира.

Ҹәтр—Өртүк, көлкәлик, өртүјү, зонт, чадыр.

Ҹин—Классик поезијада чин дејәркән әсасән Чинин һүдудунда јашајан мүхтәлиф түрк гәбиләләри нәзәрдә тутулур. Чин һәм дә рәссамлыг, нәггашлыг вә зәрхара, рәнкарәнк,, зәриф либасларын вәтәни кими мәшһур олмушдур.

Ҹовкан—Ат үстүндә ојнанылан топ ојнунда әлдә тутулан ују әјри [хоккеј клјушкасына бәнзәр] ағач. Ҹовканын васитәси илә ат белиндәки ојунчулар јердәки топу өз мүгабилләринин гапысындан кечирмәли идиләр. Классик әдәбијјатда көзәлин гыврым сачлары Ҹовканын әјрисинә бәнзәдилир.

Ҹејһун—Аму-Дәрја чајы.

Ҹәбәл әр-Рәһмә—Мәккәнин јахынлығында бир дағ.

Ҹәбраил—(Бибилијадакы арханкел Гавриил) Аллаһ илә онун елчиләри арасында васитәчилик едән Мәләк. Гураны Мәһәммәдә кәтирән дә Ҹәбраил олуб.

Ҹәмшид.—Гәдим Иранын әфсанәви мифик шаһы, Фирдовсинин «Шаһнамә» епопејасынын гәһрәманларындан бири. Ҹәмшидин шаһлығы заманы јер үзүндә сәадәт вә рифаһ һөкм сүрүрмүш. Лакин о, сонралар мәғрурлашдығына көрә Танры ону ҹәзаландырыр. Мүстәбид, гәсбкар Зөһһак ону вәһшичәсинә өлдүрүр вә јер үзүндә истибдад башлајыр. Ҹәмшидин е'чазкар ҹамы вармыш, һәмин ҹам бүтүн дүнјаны вә һадисәләри өзүндә әкс етдирирмиш.

Ҹәридә—Инсанларын јахшы вә пис әмәлләринин сијаһысы јазылан дәфтәр, вараг.

Ҹидов—чарпаз, бағлы.

Ҹизјә—Мүсәлман өлкәләриндә јашајан христиан, атәшпәрәст вә буддистләрин һөкумәтә вердикләри ҹан веркиси.

Ҹуди дағы—Дүнја туфаны заманы Нуһун кәмиси Ҹуди дағынын башында саһилә чыхмышды; индики Арарат дағы.

Шахә—будаг, чубуг.

Шахшанә—һәдәләмәк, һәдә-горху кәлмәк.

Шәбдиз—Гаранлыг кечә кими гара, гара ат, гырат; Хосров Пәрвизин [бах] атынын ады.

Шәммас—«Күнәшә пәрәстиш едән», Әфсанәви ме'мар вә чохлу атәшкаһлар тикиб-тикдирмиш атәшпәрәст.

Шәнкәрф—Киновар, гып-гырмызы рәнк.

Шәриәт—дини ганун, ислам һүгугу.

Шеһнә—Шәһәрдә ганун-гајданы, низам-интизамы горујан һәрби бөлүкләрин рәиси, полис рәиси, инзибати мә'мур.

Шуштәр—[Шүстәр]—Иранын ҹәнубунда јерләшмиш ән гәдим шәһәрләрдән бири. Бизим ерадан әввәл Сузы ады илә мәшһур вә гәдим Иранын пајтахтларындан бири олмушдур.

РЕДАКТОРУН ГЕЈДЛӘРИ

Мәтнин охучулара даһа јахшы ајдын олмасы үчүн бә'зи бејтләрә әлавә изаһлар вермәји лазым билдик.

Әлавә изаһлар бејтләрин нөмрәси илә верилир. Әкәр мүтәрчимин јаздығы шәрһә әлавә изаһат верилирсә, јенә дә шәрһи верилән бејтин нөмрәси илә ону танымаг олар.

1. Әсәрин биринчи бејти Аллаһа мәхсус олан сифәтләрә аиддир. Дини рәвајәтә көрә, Аллаһын сифәтләриндән ән башлычасы онун «гәдим» олмасыдыр. Һикмәт (фәлсәфә) дилиндә «гәдим» о шејә дејәрләр ки, кечмишдә онун јох олдуғу вахт олмамышдыр. Низами «гәдим» сөзү әвәзиндә «дүнјакөрмүш» ишләдир. Ахы ел ичиндә «дүнјакөрмүш»—јашлы, гоча, һәм дә һәјат тәчрүбәси чох, билик даирәси бөјүк олан адама дејирләр. Әсәрләриндә әрәб сөзләрини аз ишләтмәјә чалышан Низами бурада да һикмәт елминин мәшһур термини үчүн чох көзәл мүгабил бир сөз тапа билиб.

2. Бу бејт Гуранын 57-чи (Һәдид) сурәсинин 3-чү ајәсинин мәзмунудур.

3. Бејтин биринчи мисрасы Гуранын 13-чү (Рә'д) сурәсинин 2-чи (1) ајәсинин, икинчи мисрасы исә 15-чи (Һичр) сурәсинин 16-чы ајәсинин мәзмунуну тәшкил едир.

4. Бу бејтин биринчи мисрасы Гуранын 63-чү (Мунафигун) сурәсинин 7-чи ајәсинин, икинчи мисрасы исә 6-чы (Ән'ам) сурәсинин 102-чи (101) ајәсинин мәзмунудур.

5. Гуранын 13-чү (Рә'д) сурәсинин 17-чи ајәсиндән игтибас едилмишдир.

6. Бу бејтин биринчи мисрасы Гуранын 42-чи (Шура) сурәсинин 9-чу ајәсиндән, икинчи мисрасы 3-чү (Али-Имран) сурәсинин 5-чи ајәсиндән көтүрүлүб.

9. Бејтин биринчи мисрасы 7-чи (Ә'раф) сурәсинин 52-чи ајәсинин, икинчи мисрасы 2-чи (Бәгәрә) сурәсинин 208-чи ајәсинин мәзмунудур.

10. Бу бејтин сөзләри Һәзрәт Әлинин Күмејл-ибни-Зијада тә'лим етдији мәшһур дуадан көтүрүлмүшдүр.

11. Бејтин биринчи мисрасы Гуранын 112-чи (Ихлас) сурәсинин 1-чи ајәсинин, икинчи мисрасы 55-чи (Әррәһман) сурәсинин 27-чи ајәсинин мәзмунудур.

12. Бу бејтин мәзмуну. Гуранын 3-чү (Али-Имран) сурәтинин

105-чи ајәсиндән вә 36-чы (Јасин) сурәсинин 83-чү ајәсиндән көтүрүлмүшдүр.

13. Бу бејт Мәһәммәдин дилиндән нәгл едилән бир һәдисә ишарәдир. Мә'насы будур: «Аллаһын не'мәтләри һаггында фикирләшин, анчаг Аллаһын өзү вә онун заты һаггында фикирләшмәјин, чүнки ораја һеч вахт јол тапа билмәјәчәксиниз».

14. Бурада Гуранын 112-чи (Ихлас) сурәсинин 3-чү ајәсинин мәзмуну верилир.

15. Бу бејтдә Гуранын 2-чи (Бәгәрә) сурәсинин 209-чу ајәсинин мәзмунуна ишарә едилир.

16. Бејт Гуранын 7-чи (Ә'раф) сурәсинин 10—12-чи ајәләринә һәср едилмишдир.

17. Бурада Гуранын 6-чы (Ән'ам) сурәсинин 96-чы ајәсинә ишарә едилир.

19. Бејт Гуранын 3-чү (Али-Имран) сурәсинин 26-чы ајәси илә әлагәдардыр.

20. Бу бејтдә Гуранын 7-чи (Ә'раф) сурәсинин 154-чү ајәсинин мәзмуну нәзәрдә тутулур.

21. Бурада Гуранын 55-чи (Әррәһман) сурәсинин 3-чү ајәсинин мәзмуну верилир.

26. Бу бејтдә Гуранын 2-чи (Бәгәрә) сурәсинин 209-чу ајәсинин вә 29-чу (Әнкәбут сурәсинин 69-чу ајәсинин мәзмунуна ишарә едилир.

104. Бурада «көлкә» сөзү «мәрһәмәт» мә'насындадыр. Пејғәмбәрин көлкәси олмазмыш, буну Низаминин өзү һәмин әсәрдә дејир (бах: 70-чи бејт вә онун шәрһи).

116. Мәһәммәд һәлә пејғәмбәр олмамышдан чох габаг Мәккә әһлинин е'тибарыны газанмышды. Һамы ону доғручу, вә'дәјә вәфа едән, әли вә дили тәмиз бир кәнч кими таныјырды. Һамы әманәтини она тапшырарды вә һеч кәс ондан хәјанәт көрмәзди. Одур ки, «әмин» ләгәбини алмышды, она «Мәһәммәди-Әмин» дејәрдиләр Низами дә буну нәзәрдә тутур.

130. *Рамиһ*—Әввә (Волопас бүрчүнү алфа-улдузу, (бүрчләрин биринчи дәрәчәли парлаг улдузу алфа-улдузу адланыр). Әрәбләр бу улдуза Семаки-Рамиһ, Һариси-Шимали, Һарис-әс-Сәма адлары верибләр. Мүасир астрономијада она Арктур дејирләр.

Ә'зәл—Сүнбүл бүрчүнүн алфа-улдузудур. Әрәбләр она Семаки-Ә'зәл, Әзра, Сүнбүлә адлары верибләр. Мүасир атсрономијада она Спика дејирләр.

139. *Сәндәл*—Һиндистанда битән хош әтирли ағачын адыдыр; гырмызы вә сары сәндәл мәшһурдур. Сәндәл ағачынын чубуғу чох бәрк вә лифсиз олур, белә ки, ону метал кими көндәләнинә

дә јонмаг олар. Бу ағачын чубуғуну гурудуб сонра тоз һалына салырлар вә бу тозу суда исладараг ,алынан күтләдән башағрысы дәрманы кими истифадә едирләр. Ону башы ағрыјан адамын алнына вә кичкаһына сүртүрләр.

Бу мүаличә үсулу чох гәдимдән мә'лумдур.

147. *Гутр*—чеврәнин диаметринә дејилир. Бурада Көј гүббәсинин диаметри нәзәрдә тутулур.

173. Оручлуг бајрамынын ахшамы биркечәлик Ај (һилал) үчүн бахарлар, әкәр Ај көрүнсә, сабаһы бајрам едәрләр. Чох вахт биркечәлик Ај о гәдәр назик олур ки, ону чох чәтинликлә көрмәк олур.

Шаир бу мәтләбә ишарә едәрәк өз әсәрини бајрам мүждәчиси олан һилала охшадыр вә ондакы инчә мәсәләләри һилалын инчәлији, һәм дә онун пак вә тәмизлији илә мүгајисә едир.

216. *Гөвс,* jә'ни каман (јај)—класик поезијада сәхавәт, әлиачыг рәмзи кими ишләнир. Камана гојулан һәр ох, орада галмајыб атылдығы кими, сәхавәтли адамлар да әлләринә кәләни башгаларына бағышлајырлар.

243. *Мәсиһ* (вә ја Мәсиһа)—Иса пејғәмбәрин ләгәбидир. Онун мө'чүзәләриндән бири өлүнү дирилтмәк иди. Класик ше'рдә «Мәсиһ нәфәси», «дәмир-Иса», «нүтги-Мәсиһа» вә бу кими ифадәләр һәмин мәтләбә ишарәдир.

«Мәрјәм ағачы» да Иса илә әлагәдардыр. Иса анадан оларкән онун анасы Мәрјәм бир гурумуш хурма ағачынын алтында иди. Ушаг дүнјаја кәлән кими о ағач көјәриб јарпаг ачды вә бар кәтирди. Мәрјәм өз кәрпәсини гучағына алыб о тәзә хурмалардан једи.

Бу барәдә Гуранын 19-чу (Мәрјәм) сурәсинин 25-чи ајәсиндә мә'лумат верилир. Низами һәмин ајәјә истинад едир.

273. *Ефир*—Күрејн-әсир (كرهٔ اثير) терманинә ишарәдир. Антик нәзәријјәјә көрә бүтүн варлыглар дөрд үнсүрдән—торпаг, су, һава вә од маддәләриндән әмәлә кәлмишдир. Онун фикринчә Јер, Каинатын мәркәзидир вә бу үнсүрләр һәмин мәркәз әтрафында консентрик күрәләр тәшкил едирләр. Мәркәздә торпаг күрәси, онун әтрафында су күрәси јерләшир. Бунлары әһатә едән һава күрәсидир ки, ону да күрәји—әсир, jә'ни од күрәси әһатә едир.

Мүасир елмдә бу күрәләрин һаман ардычыллыгла литосфера, һидросфера, атмосфера вә тропосфера адландырырлар.

Низами бу бејтдә һәмин дөрд үнсүрү бөјүк мәһарәтлә бирбирилә әлагәләндирәрәк, көзәл бәдии ифадә јаратмышдыр.

278. *Мәдд вә чәзр*—Океанларда вә дәнизләрдә мүшаһидә едилән габарма вә чәкилмә һадисәсинә дејирләр.

280. Нүчум (астролокија) елминдә Мүштәри (Јупитер) хошбәхт сәјјарә (планет) сајылыр, она Сә'ди-Әкбәр (бөјүк хошбәхт)

дејирләр. Кејван, јахуд Зүһәл (Сатурн) исә нәһс сәјјарә һесаб олунур, она Нәһси Әкбәр (бөјүк нәһс) дејирләр. Шаир Көрпә-Арсланы сәадәтли падшаһ адландырараг Мүштәрије мүгабил тутур вә онун атынын дырнағы илә бәдбәхтлик рәмзи олан Кејвана гәбир газыр.

312. Орижинал мәтндә «сә'ди-нүчум» сөзләри «сәадәт улдузлары» тәрчүмә едилиб.

Нүчум елминдә *Мүштәри* илә *Зөһрә*—сә'д (хошбәхт, *Кејван* илә *Миррих* (Марс—нәһс (бәдбәхт сәјјарәләр һесаб едилир. Бириничиләрә сә'деји (ики сә'д); икинчиләрә нәһсејн (ики нәһс) дејирләр.

Улдузлар аләминдә исә он сә'д улдуз вар:

1. Сә'ди-Бәһаим; 2. Сә'ди-Һүмам; 3. Сә'ди-Баре; 4. Сә'ди-Сәтр; 5. Сә'ди-Забеһ; 6. Сә'ди-Наширә; 7. Сә'ди-Бәл'; 8. Сә'ди-Сууд; 9. Сә'ди-Әхбијә; 10. Сә'ди-Мәлик.

Бу улдузлар мүхтәлиф бүрчләрдә јерләшир.

Низами «Сә'ди-Нүчум» демәклә һәм сә'д сәјјарәләрини һәм дә сә'д улдузларыны ејни бир ифадәдә бирләшдирир вә «нүчум-елминин сәд'ләри» демәк истәјир.

317. «Мәндән сонра онун ады Әһмәд» сөзләри Гуранын 61-чи (Сәфф) сурәсинин 6-чы ајәсиндән көтүрүлмүшдүр. Бу ајәдә Иса пејғәмбәр Бәни-Исраил чамаатына мүрачиәт едәрәк дејир: «...Мән Аллаһын елчисијәм, Төврата е'тигадым вар, сизә бир пејғәмбәрин дә мүждәсини верирәм ки, о, мәндән сонра кәләчәк, ады да Әһмәддир»..

Шаир бу ајә васитәсилә өз персонажынын адыны вермәк истәјир, бу исә она бәсләдији бөјүк еһтирам әламәтидир.

319. *Әһмәд* (احمد) вә *Мәһәммәд* (محمد) кәлмәләринин әввәлиндән биринчи һәрфләри атыларса, онларын икиси дә ејни шәклә (حمد) дүшәр. Шаир бу инчә мәтләбдә ишарә едәрәк бу адларын биринчи һәрфләрини «зил'» (ضلع) адландырыр. *Зил'*—һәндәси терминдир, «тәрәф» демәкдир; мәс.; үчбучағын зил'и, jә'ни онун тәрәфи.

339. Бу бејтдә «каса», сәманын шимал јарымкүрәсиндә јерләшән Касәји-Дәрвишан бүрчүнә ишарәдир. Она Касәји-Јетиман, Әклили-Шимали адлары да верибләр. Бу бүрчдә једди улдуз вар, онлар јарымчеврә шәклиндә дүзүләрәк бир касаны вә ја чамы хатырладыр. Бу бүрчүн улдузлары хырдадыр, нисбәтән ириси Фәккә (Гемма) улдузлар. Јаз вә јај ајларында бу бүрчү мүшаһидә етмәк олар.

593. Бу бејтдә Низами Гуранын 94-чү (Иншираһ) сурәсинин 5—6-чы ајәләринин мәзмунуну верир.

600. Бурада Низами мәшһур әрәб зәрбүлмәсәлини верир. Азәрбајчан дилиндә онун мүгабили беләдир: «От көкү үстүндә битәр».

677. *Не'ман лаләси* (лаләји-не'мани)—гајмагчичәји фәсиләсиндән көзәл бир чичәјин адыдыр. (Авропа әдәбијјатында *анемона* адланыр).

720. *Сириш*—бир отун адыдыр. Онун гурусуну әзиб тоз һалына салырлар вә суда исладыб ондан јапышган кими истифадә едирләр. Китаб вә ајаггабы истеһсалында чох ишләнән материалдыр.

829. *Јәмән улдузу*—муасир астрономијада Сириус адланан улдуздур Әрәбләр она Ше'раји—Јәмани, фарслар Рузаһәнк дејирләр. Түрк вә чығатај мүнәччимләри ону Гург адландырыблар. Јај јары оланда сәһәр субһ вахты бу улдуз баш вуруб көрүнмәјә башлајыр. Онда: «Гурулуг доғуб»,—дејирләр. Сонрадан бу ифадә тәһриф едиләрәк инди мәшһур олан «гујруг доғуб» шәклинә дүшмүшдү.

Бу улдуз көрдүјүмүз улдузларын ән парлағы, ән ишыглысыдыр. Гыш фәслиндә бүтүн кечә бу улдузу мүшаһидә етмәк олар.

971. *Ләʼбәт*—әрәб сөзүдүр, ојунчаг, кукла, кәлинчик мә'насындадыр. Бәдии әдәбијјатда көзәл, назәнин гыз, кәлин мә'насында ишләнир.

986. *Дүрр*—сәдәф (молјуск дејилән дәниз һејванынын мә'дәсиндә әмәлә кәлән мирваријә дејирләр. Мәшһурдур ки, нејсан (баһарын икинчи ајы) јағыш јаған заман бу һејван сујун үзүнә чыхыб ағзыны ачыр. Онун ағзына дүшән јағыш дамлалары мә'дәсиндә тәдричән мирваријә чеврилир. Белә мирвари дәнәләри чох олдугча, хырда олур. Бә'зән сәдәфин мә'дәсиндә тәк бирчә дәнә мирвари јетишир. Белә мирвари дәнәси чох ири вә гијмәтли олур. О, тәк олдуғу үчүн «дүрри—јетим (јетим дүрр) адланыр. Одур ки, бәдии әдәбијјатда јеканә, мисилсиз вә чох гијмәтли шејләрә *дүрри-јетим* дејирләр.

1300. *Өвч*—сәма чисимләринин ән јүксәк вәзијјәтинә дејирләр.

2638. *Тәсдис*—астрономија вә нүчум елмләриндә ишләнән бир терминдир.

Күнәш Көј гүббәсиндә бир ил әрзиндә он ики бүрчдән кечәрәк там бир чеврә чызыр. Бу бүчләрә Зодиак бүчләри, һәмин чеврәни мүстәвисинә еклиптика мүстәвиси дејилир. Бу чеврәни 12 ханәјә бөлүрләр, онларын һәр бири 30 дәрәчә олур. Бүтүн сәјјарәләр еклиптика мүстәвисинә јахын мүстәвиләрдә һәрәкәт етдирирләр. Әкәр ики сәјјарә бу чеврәләр үзәриндә онун бир диаметринин әкс учларында јерләшәрсә, бу һала мүгабәлә дејирләр. Мүгабәлә вәзијјәтиндә сәјјарәләр арасында 180 дәрәчә бучаг олур.

Әкәр бу чеврәләр үзәриндә сәјјарәләр арасында 120 дәрәчәлик бучаг оларса, онларын арасындакы гөвс чеврәнин үчдә бири олар. Бу һала тәслис (تثليث) дејилир.

Әкәр сәјјарәләр арасында 90 дәрәчәлик бучаг галарса, онларын

арасындакы гөвс чевրәнин дөрддә бири олар. Бу һала тәрби' (تربيع) дејирләр.

Әкәр сәјјарәләр арасында 60 дәрәчәлик бучаг галарса, онларын арасындакы гөвс чеврәнин алтында бири олар Бу һала тәсдис (تسديس) дејилир. Тәсдис вәзијјәтдә сәјјарәләр гоншу ханәләрдә јерләшир.

Әкәр ики сәјјарә ејни ханәдә јерләшәрсә, бу вәзијјәтдә мүгарәнә дејәрләр.

Нүчум елминдә бу һалларын һәр биринин өзүнә көрә хасијјәтләри вар.

2773. Низами бу бејтдә Гуранын 2-чи (Бәгәрә) сурәсинин 63—68-чи ајәләринә ишарә едир. Бунун гысача мәзмуну ашағыдакы кимидир:

Дини рәвајәтә көрә, Муса, пејғәмбәрин заманында өвладсыз дөвләтли бир киши вармыш. Гардашы оғланлары онун дөвләтинә саһиб олмаг үчүн ону өлдүрүб өзкә бир гәбиләнин гапысына атырлар. Онлар да һәмин мејиди чәкиб башга бир гәбиләнин гапысына салырлар. Беләликлә, гәтл үстүндә ики гәбилә арасында чәкишмә, дава башланыр. Онлар гатили тапмаг үчүн Мусаја мүрачиәт едирләр. Муса дејир, Аллаһдан вәһј кәлиб ки, әкәр бир өкүз кәсиб, әтини о мејидә сүртсәз, мејид дирилиб өз гатилини сизә көстәрәр. Анчаг о өкүзүн мүәјјән нишанлары олмалыдыр. Сонра о, бир сыра нишанлар сајыр; о чүмләдән о өкүз «сары олмалы, она баханлара фәрәһ кәтирмәли» иди.

Көстәрилән нишанлары олан өкүз јалныз бир касыб, јетим оғланда тапылыр. Ону алмаг үчүн нә гәдәр пул верирләрсә дә, оглан разы олмур. Ахырда разылашыр ки, өкүзүн дәрисини гызылла долдуруб она версинләр.

Өкүзү кәсиб әтини мејидә сүртүрләр. Мејид дирилиб өз гатилини көстәрир вә јенә өлүр. Јетим оғлан исә бир өкүз дәриси гызыла саһиб олуб варланыр. Шаир сары рәнки тә'рифләјәрәк дејир ки, Мусанын өкүзү сары олдуғу үчүн о чүр гијмәтә минди.

2994. *Конешт*—јәһудиләрин мә'бәдинә, ибадәткаһына дејилир, атәшпәрәстләрин дә мә'бәди (атәшкәдә) бу чүр адланыр.

4518. Јашыл, мави, вә фирузә рәнки көзә ишыг вә гүввәт верир.

5031. «Хылт» вә онун чәми «әхлат» дедикдә гәдим тәбабәтдә мәшһур олан дөрд әчза (тәбаје') нәзәрдә тутулур: ган, бәлғәм, сәфра, сөвда. Бунлар инсанын бәдәниндә бир-бирилә мүвазинәт әмәлә кәтирәрсә, ону сағламлығы тә'мин олунар. Бунларын һансы бир өз һәддиндән аз вә ја чох олса, инсан хәстәләнәр.

5098. Иса пејғәмбәр чох касыб вә јохсул олуб, онун дүнја малындан һеч бир шеји јох имиш. О, һеч евләнмәјиб дә.

Иса шәһәрләри вә кәндләри пијада кәзиб, чамааты өз дининә дә'вәт едәрди. Онун јолдашлары вә мәсләкдашлары (*һәвариләр*) пул гојуб она бир узунгулаг алырлар. Иса бир мүддәт она миниб сәјаһәтә чыхыр. Лакин о һејвана јем алмаг үчүн пул олмур, һејван ач галыр. Онун узунгулаға рәһми кәлир, апарыб ону әввәлки саһибинә гајтарыр.

Бу бејтдә Низами һәмин мәсәләјә ишарә едир.

МҮНДӘРИЧАТ

Мүгәддимә 5
Мәрһәмәтли вә рәһмли Аллаһын ады илә . 15
Пејғәмбәрә ситајиш 18
Кәрамәтли пејғәмбәрин ме'рачы . . . 20
Китабын јазылмасы сәбәби 24
Сәадәтли падшаһ Әлаәддин Көрпә-Арслана хејир-дуа 28
Шаһа тәзим хитабы 33
Сөзә ситајиш, төвсијә вә нәсиһәт . . . 38
Оғлум Мәһәммәдә нәсиһәт 47
Бәһрамын дастанынын башланғычы . . 51
Симнарын симасы вә Хәвәрнәг гәсринин тикилмәси 53
Хәвәрнәгин тә'рифи вә Не'манын јоха чыхмасы 57
Бәһрамын ова чыхмасы вә курлары дағламасы 61
Бәһрамын бир охла шир вә куру өлдүрмәси 63
Бәһрамын әждаһаны өлдүрмәси вә хәзинә тапмасы 64
Бәһрамын Хәвәрнәгдә једди көзәлин шәклини көрмәси 68
Атасынын вәфатындан Бәһрамын хәбәр тутмасы 71
Бәһрамын Ирана гошун чәкмәси . . . 73
Сөзүн башланғычы 74
Иран падшаһынын Бәһрам-кура мәктубу . 76
Бәһрамын иранлылара чавабы . . . 79
Бәһрамын ики шир арасындан тач көтүрмәси 86
Бәһрамын өз атасынын јериндә тахта әјләшмәси 87
Бәһрамын әдаләт нитги 88
Бәһрам-курун падшаһлығы 90
Гураглыг илинин тәсвири вә Бәһрамын шәфгәти 92
Бәһрамын өз кәнизи илә дастаны . . . 95

Бәһрамын өз кәнизи илә дастаны . . . 95
Кәнизин шаһа гонаглыг һаггында сәрһәнк илә мәшвәрәти 100
Сәрһәнкин Бәһрам-куру гонаг апармасы . 101
Бәһрам-курун үстүнә Чин хаганынын гошун чәкмәси 106
Бәһрамын орду башчыларыны мәзәммәт етмәси 112
Бәһрамын једди иглим шаһларынын гызларыны истәмәси 117
Бәһрамын гыш мәчлисинин вәсфи вә онун једди күнбәз тикдирмәси 118
Једди күнбәзин вәсфи 125
Бәһрамын шәнбә күнү гара күнбәддә отурмасы вә биринчи иглим падшаһы гызынын әфсанәси 126
Әфсанә 127
Бәһрамын јекшәнбә күнү сары күнбәддә әјләшмәси вә икинчи иглим падшаһы гызынын әфсанә сөјләмәси 154
Әфсанә 155
Бәһрамын дүшәнбә күнү јашыл күнбәддә әјләшмәси вә үчүнчү иглим падшаһы гызынын әфсанә сөјләмәси 166
Әфсанә 167
Бәһрамын сешәнбә күнү гырмызы күнбәддә әјләшмәси вә дөрдүнчү иглим падшаһы гызынын әфсанә сөјләмәси 180
Әфсанә 181
Бәһрамын чәршәнбә күнү фирузә рәнкли күнбәддә әјләшмәси вә бешинчи иглим падшаһы гызынын әфсанә сөјләмәси . 196
Әфсанә 197
Бәһрамын пәнчшәнбә күнү сәндәл рәнкли күнбәддә әјләшмәси вә алтынчы иглим падшаһы гызынын әфсанә сөјләмәси . 220
Әфсанә 221
Адына (чүмә) күнү Бәһрамын ағ күнбәддә әјләшмәси вә једдинчи иглим падшаһы гызынын әфсанә сөјләмәси 239
Әфсанә 240
Чин хаганынын икинчи дәфә гошун чәкмәсиндән Бәһрамын акаһ олмасы . . . 257
Бәһрамын чобандан ибрәт алмасы . . 263
Бәһрамын зүлмкар вәзирдән һесаб чәкмәси 267
Биринчи мәзлумун шикајәти . . . 269
Икинчи мәзлумун шикајәти 270
Үчүнчү мәзлумун шикајәти 271
Дөрдүнчү мәзлумун шикајәти . . . 272
Бешинчи мәзлумун шикајәти . . . 273
Алтынчы мәзлумун шикајәти 275
Једдинчи мәзлумун шикајәти 277
Бәһрамын зүлмкар вәзири өлдүрмәси . . 279
Чин хаганынын Бәһрамдан үзр истәмәси . 280
Бәһрамын ишләринин сону вә онун магарада јох олмасы 281
Китабын сону вә Әлаәддин Көрпә-Арслана хејир-дуа 289
Шәрһләр 294
Лүғәт 333
Редакторун гејдләри 350

АКАДЕМИЯ НАУК
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ
имени НИЗАМИ

НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

СЕМЬ
КРАСАВИЦ

(На азербайджанском языке)

Издательство «Элм»
Баку—1983

Нәшријјат редактору *Е. Әһмәдов*
Рәссамы вә техники редактору
В. Огнијенко
Бәдии редактору *Ф. Сәфәров*
Корректору *Н. Мәликова*
ИБ № 771

Јығылмаға верилмиш 05. 10. 82. Чапа имзаланмыш 26. 01. 83. Кағыз форматы 84×108[1]/32. Кағыз № 1. Шрифти әдәби гарнитур. Јүксәк чап үсулу. Чап вәрәги 18,9. Һес.-нәшријјат вәрәги 20,0. Тиражы 4000. Сифариш 2760.
Гијмәти 2 ман. 50 гәп.

«Елм» нәшријјаты
370143, Бакы-143, Нәриманов проспекти, 31. Академија шәһәрчији, Әсас бина
Азәрбајчан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәсинин «Јени китаб» мәтбәәси. Бакы, Әли Тағызадә күч., 4.